

STUDIA LATINA ET GRAECA

Letnik X, številka 2, Ljubljana 2008

Knjopla
KERIA

DRUŠTVO ZA ANTIČNE IN HUMANISTIČNE ŠTUDIJE SLOVENIJE
SOCIETAS SLOVENIAE STUDIIS ANTIQUITATIS ET HUMANITATIS INVESTIGANDIS

Programska zasnova

Revija *Keria* (v grščini 'satovje') je leta 1999 ustanovilo Društvo za antične in humanistične študije Slovenije. Kot osrednja slovenska revija za vsa področja grških in latinskih študijev si prizadeva za dialog med znanostjo, šolo in širšim področjem kulture. Izhaja dvakrat letno, spomladi in pozimi, objavlja pa izvirne razprave, prevode, didaktične prispevke, eseje, ocene knjig in druge relevantne prispevke na temo klasične antike in njene recepcije, latinskega in bizantinskega srednjega veka, latinskega humanizma, neolatininske kulture ter sodobnega grškega jezika in kulture.

Aims and Scope

Keria (Greek for 'honeycomb') was founded by the Slovenian Society for Classical and Humanistic Studies in 1999. As a national journal for all fields of Greek and Latin studies, it is committed to fostering a dialogue between scholarship, teaching, and other areas of culture. Appearing twice yearly, in spring and in winter, *Keria* welcomes original research articles, translations, pedagogical contributions, literary essays, book reviews, and other submissions relevant to the study of classical antiquity and its reception, Latin and Byzantine Middle Ages, Latin humanism, Neolatin and Modern Greek language and culture.

VSEBINA

RAZPRAVE

Douglas L. Cairns: <i>Pogledi ljubezni in sovraštva: Kulturni vzorci zrenja in čustvovanja v starogrški kulturi</i>	7
Kristina Tomc: <i>Pindarum quisquis studet aemulari: Interpretacija Horacijeve pesmi 4.2</i>	21
Monika Deželak Trojar: <i>Enodijev panegirik na čast kralju Teoderiku ali kako retorika piše zgodovino</i>	43
Athanasios Markopoulos: <i>Problemi bizantinske šolske ureditve</i>	83
Nada Grošelj: <i>Angleška elegija in njene antične korenine</i>	95

PREVODI

Horacij: <i>Sermones 1.8. Posmeh vraževeverju</i> (prevod Barbara Šega Čeh)	117
Michel de Montaigne: <i>Izbor iz prve knjige Esejev</i> (prevod Branko Madžarevič)	119

DIDAKTIKA KLASIČNIH JEZIKOV

Aleksandra Pirkmajer Slokan: <i>OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana: 50 let osemletke in 110 let latinščine pod isto streho</i>	165
---	-----

OCENE

Gary B. Holland in Marina Zorman: <i>The Tale of Zalpa: Myth, Morality and Coherence in a Hittite Narrative</i> . Pavia: Italian University Press, 2007 (Mojca Cajnko).....	181
Rajko Bratož: <i>Rimska zgodovina. Prvi del: Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana. Zbirka Zgodovinskega časopisa 33 in Knjižna zbirka Scripta. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba in Založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2007</i> (Marjeta Šašel Kos).....	184
Andrej Pleterski: <i>Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku / Küchenkultur im frühen Mittelalter. S prispevkom Helene Gorjup. Ljubljana: ZRC, 2008</i> (Marjeta Šašel Kos)	188
Lefkios Zafiriou: <i>Gangsterji. Prevod in spremna beseda Jelena Isak Kres. Zbirka Euroman 5. Ljubljana: Modrijan, 2008</i> (Valentin Kalan)	191

VARIA

<i>Evipidov Orest. Epidaver, 29. julij–2. avgust 2008</i> (Jera Ivanc).....	195
<i>Prevodi slovenske književnosti v novo grščino. Zapis prevajalke</i> (Lojzka Avajanos)	199

IZVLEČKI	205
----------------	-----

CONTENTS

ARTICLES

- Douglas L. Cairns: *Looks of Love and Loathing: Cultural Models of Vision and Emotion in Ancient Greek Culture* 7
- Kristina Tomc: *Pindarum quisquis studet aemulari: An Interpretation of Horace's Ode 4.2* 21
- Monika Deželak Trojar: *The Panegyric Composed by Ennodius in Honour of King Theodoric: How Rhetoric Writes History*..... 43
- Athanasios Markopoulos: *Problems of Byzantine Education*..... 83
- Nada Grošelj: *The English Elegy and Its Classical Origins* 95

TRANSLATIONS

- Horace: *Sermones 1.8. A Jibe at Superstition* (translated by Barbara Šega Čeh)..... 117
- Michel de Montaigne: *A Selection from the First Book of the Essays* (translated by Branko Madžarevič) 119

CLASSICAL LANGUAGE TEACHING

- Aleksandra Pirkmajer Slokan: *The Prežihov Voranc Elementary School, Ljubljana: 50 Years of the Eight-Year Elementary School and 110 Years of Latin under One Roof*..... 165

REVIEWS

- Gary B. Holland and Marina Zorman: *The Tale of Zalpa: Myth, Morality and Coherence in a Hittite Narrative. Pavia: Italian University Press, 2007* (Mojca Cajnko)..... 181
- Rajko Bratož: *Roman History. Part One: From the Beginnings to the Inauguration of Emperor Diocletian. Zbirka Zgodovinskega časopisa 33 and Knjižna zbirka Scripta. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba and Založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2007* (Marjeta Šašel Kos)..... 184
- Andrej Pleterski: *Kitchen Culture in the Early Middle Ages / Küchenkultur im frühen Mittelalter. With a contribution by Helena Gorjup. Ljubljana: ZRC, 2008* (Marjeta Šašel Kos) 188
- Lefkios Zafiriou: *'The Gangsters'. Translation and foreword by Jelena Isak Kres. Zbirka Euroman 5. Ljubljana: Modrijan, 2008* (Valentin Kalan) 191

VARIA

- The Orestes of Euripides. Epidavros, 29 July–2 August 2008* (Jera Ivanc) 195
- Translating Slovenian Literature into Modern Greek. A Translator's Note* (Lojzka Avajanos) 199

- ABSTRACTS 205

RAZPRAVE

POGLEDI LJUBEZNI IN SOVRAŠTVA: KULTURNI VZORCI ZRENJA IN ČUSTVOVANJA V STAROGRŠKI KULTURI

DOUGLAS L. CAIRNS

Pričujoči članek¹ je posvečen vlogi oči v grškem razmišljanju o ljubezni in zavisti. Osredotočil se bom zlasti na povezavo teh kulturnih vzorcev s širšimi ljudskimi ter znanstvenimi vzorci zrenja v starogrški kulturi. Vprašanje, ki si ga zastavljam, je naslednje: kakšna je zveza med značilno grškim prepričanjem, da je vid snoven, 'haptičen' proces (analogen dotiku), in čustvenimi vzorci, v katerih je vloga oči še posebej poudarjena?

Ljubezen je čustvo (ali morda sindrom čustev in čustvenih stanj), za katerega je značilno (in to velja tako za nas, kot je veljalo za stare Grke), da se intimnost stopnjuje sorazmerno z intenzivnostjo očesnega stika. Po drugi strani pa zavist navadno opisujemo z besedami, ki neko osebo označijo kot neželjeno središče optične pozornosti druge osebe. Vsi smo zelo dobro seznanjeni z vlogo oči v teh dveh občutjih v modernem pojmovanju, tako znanstvenem kot poljudnem.² Na splošno lahko rečemo, da vloga oči v ljubezenskih situacijah pri Grkih ustreza temu znanemu vzorcu. Tako na primer Ajshilov Danaj svari svoje hčere, da skuša pogled tistega, ki ljubi, začarati predmet svoje ljubezni.³

καὶ παρθένων χλιδαῖσιν εὐμόρφοις ἔπι
πᾶς τις παρελθὼν ὄμματος θελκτῆριον
τόξενυ' ἔπεμψεν ἱμέρου νικώμενος. (Ajshil, *Priprošnjice* 1003–5)

¹ Članek je dopolnjena različica predavanja, ki ga je imel avtor 9. aprila 2008 na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

² Spletna stran BBC Science (<http://www.bbc.co.uk/science/hottopics/love/flirting.shtml>, objavljena 29. 4. 2008) vsebuje naslednje podatke:

Newyorški psiholog prof. Arthur Aron (SUNY Stony Brook) je raziskoval dogajanje v primerih, ko se ljudje zaljubijo. Pokazal je, da ima že samo to, da dva nepremično upirata pogled drug v drugega, močan učinek. Dve osebi, ki se nista poznali, je prosil, da si izmenjata intimne podrobnosti o svojem življenju. To je trajalo kakšno uro in pol. Nato sta ti dve osebi dobili navodilo, naj druga drugi brez besed zreta v oči (*sic*) štiri minute. Pozneje je veliko teh parov priznalo, da so občutili silno privlačnost do nasprotni osebe, dve osebi pa sta se nato celo poročili.

Glej tudi Aron et al., »Experiences of Falling.«

³ Prim. Ajshil, fr. 243 Radt, *Pr.* 654, 902–3; Sofokles, *Tr.* 107; Platon, *Euthd.* 274c, *Phdr.* 251a–c, 253e, 254b; Ksenofont, *Smp.* 1.8–10, *Anth.* 5.100.2, 12.92, 12.106; Ahilej Tatij 1.9.3, 5.13.2–3; Heliodor 1.2.5, 7.7.5; Longos 1.13, 1.17.2–3.

Lepota mila deklic teh stori, da vsak,
ki mimo gre, željâm podleže in z očmi
jim pošlje strelic roj, s katerim jih uroči.

V številnih podobnih odlomkih je oko zaljubljenca nedvomno dejavna sila; toda značilno je, da so njegov cilj oči ljubljene osebe, in prav oči ljubljenega so tiste, ki na začetku sploh priklenejo zaljubljenca nase.⁴ Dober primer za to je Ibik:

Ἔρος αὐτέ με κuanέοισιν ὑπὸ
βλεφάροις τακέρ' ὄμμασι δερκόμενος
κηλήμασι παντοδαποῖς ἐς ἄπει-
ρα δίκτυα Κύπριδος ἐσβάλλει· (Ibik 287.1–4 PMG[F])

In spet me Ljubezen, ki s temnimi očmi upira vame koprneč pogled, z raznolikimi čari zapleta v brezmejno Kipridine mreže.

Pogled poosebljenega boga Ljubezni predstavlja neustavljiv učinek, ki ga imajo oči ljubljene osebe na zaljubljenca.⁵ Ko je odnos med obema enkrat vzpostavljen, sledita medsebojno gledanje in očesni stik: εὐθὺς γὰρ παρὰ τοῦ ἀντιφιλοῦντος ἠδεῖται μὲν αἱ ἀντιβλέψεις (tako se namreč od tistega, ki ti vrača ljubezen, nežni pogledi vrnejo k tebi; Ksenofont, *Hieron* 1.35).⁶

Oči so tudi simbolne nosilke zavisti, vendar pa zavist ni tako interaktivna kot ljubezen; zanjo je (tako za naše kot za grško pojmovanje) značilen zloben pogled od daleč. Pogled, poln sovraštva, je glavna značilnost lika, ki pooseblja Zavist, od Hezioda (8.–7. stol. pr. Kr.) do Gregorja Nazianskega.⁷ Zavisten pogled od daleč je tisto, česar se najbolj boji Ajshilov Agamemnon, veliki zmagovalec, ki ga žena premami, da začne pretirano poudarjati svoj uspeh, ko stopa v smrt po škrlatni tkanini, ki jo je razprostrla pred njim:

⁴ Kot v primeru Harmida, ki z neposrednim pogledom razvname Sokrata (Platon, *Chrm.* 155c–d).

⁵ Davies, »Symbolism and Imagery,« 403, umika svoje predhodne trditve v »Eyes of Love,« 255–57, da Erosove oči ne pomenijo oči ljubljene osebe. O vzbujanju poželenja, ki ima izvor v očeh ljubljenega, prim. Heziod, *Th.* 910–11, *Sc.* 7–8; Alkman 1.20–1, 3.6–12 PMG; Sapfo 138.2 L-P; Anakreont 360 PMG; Simonid, fr. 22.12 West; Pindar *N.* 8.1–2, *Encomium*, fr. 123 Snell-Maehler; Ajshil, *Ag.* 742–43 (prim. 418–19 o tem, da v brezizraznih očeh kipov v Menelajevi palači ni 'Afrodite'), fr. 242 Radt; Sofokles, *Ant.* 795–97, fr. 157 Radt; Evripid, *Hipp.* 525–26, *Ba.* 236; *Anacreont.* 26 (prim. 17.12–17); *Anth.* 5.56.3, 5.96, 5.177.9–10, 12.63.5–6, 12.72.3–4, 12.93.9–10, 12.99, 12.101.2, 12.109, 12.110, 12.113, 12.122.4, 12.144.3; Hariton 6.7.1.

⁶ Sofokles, fr. 474 Radt; Evripid, *IA* 584–86; Platon, *Phdr.* 255c–e; Plutarh, *Quaest. Conv.* 5.7, 681b–c; Hariton 1.1.6; Ksenofont Efeški 1.3.1; Ahilej Tatij 1.9.4; Heliodor 3.5.5.

⁷ Gl. Heziod, *Op.* 195–96, Gregor Nazianski, *Epigr.* 8.121.5, *PG* 38.25. O tem, kako oči izražajo zavist, prim. npr. Evripid, fr. 403 Kannicht (Ino): ἐν χερσῖν ἢ σπλάγχνοισιν ἢ παρ' ὄμματα (v rokah, drobovju ali očeh); prim. *Suda*, s. v. ὀφθαλμιάσαι.

καὶ τοῖσδέ μ' ἐμβαίνονθ' ἀλουργέσιν θεῶν
μή τις πρόσωθεν ὄμματος βάλοι φθόνος (Ajshil, *Agamemnon* 946–47)

In ko stopam po tem škrlatu,
naj me ne zadene od daleč zavisten pogled bogov.

Agamemnon se zaveda dvoreznosti tega, da se človek znajde v središču očesne pozornosti – nekateri ga gledajo z občudovanjem, drugi pa zamerljivo in mu ne privoščijo uspeha. Zato Pindar, čigar naloga je bila, da z opisom zmagovalčevega uspeha slavi najvišji cilj, ki ga lahko doseže moška tekmovalnost, pogosto poudarja nasprotje med pozitivno pozornostjo, ki naj bi je bil deležen zmagovalec, in pogledom zlonamernega zavistneža, tistega, ki je φθονερός in ki »melje prazne misli v temi«:

φθονερά δ' ἄλλος ἀνήρ βλέπων
γνώμαν κενεὰν σκότῳ κυλίνδει
χαμαὶ πετοῖσαν (Pindar, *Nemejske ode* 4.39–41)

Nekdo drugi pa zavistno gleda
in v temi melje prazne misli,
ki se razblinijo v nič.

θεῶν δ' ὄπιν
ἄφθονον αἰτέω, Ξέναρκες, ὑμετέραις τύχαις (Pindar, *Pitijske ode* 8.71–72)

Za tvojo srečo, Ksenark, želim, da bi bogovi brez zavisti gledali nate.

V grški fiziognomični in ikonografski tradiciji prepoznamo zavistneža (φθονερός) po namrščenem pogledu, po strmečih, odprtih in vdrtih očeh ter drugih znakih, med katerimi je tudi bleda in upadla polt.⁸

Vprašanje je, kako so na te znane scenarije vplivala ljudska in kvaziznanstvena prepričanja, da je vid snoven proces. Na obeh ravneh je za starogrške optične teorije značilno materialistično pojmovanje, po katerem gre za nekakšno obliko fizičnega stika med očmi in predmetom videnja.⁹ Aktivna (emisionistična) teorija, da oči vidijo s pomočjo ognjenih žarkov, ki jih sipljejo v zunanji svet, je pogosto prisotna v

⁸ Gl. Dunbabin in Dickie, »*Invida rumpantur pectora.*« O obrazu tistega, ki je φθονερός, prim. Lukijan, *Cal.* 5 (prim. Plutarh, *Quaest. conv.* 5.7, 681d); Adamantij 1.12 (i. 324 Foerster), 1.21 (i. 344 Foerster); [Polemon] 75 (i. 428 Foerster); Anonymus Latinus 86 (ii. 116 Foerster).

⁹ Gl. Beare, *Greek Theories*; van Hoorn, *As Images Unwind*; Simon, *Le Regard, l'être.*

zgodnji poeziji;¹⁰ kaže se tudi v pojmovanju sonca kot vsevidnega očesa¹¹ in se občasno pojavi tudi v nekaterih znanstvenih optičnih teorijah (na primer pri Alkmajonu iz Krotona in Evklidu).¹² Podobo ognja v očeh najdemo tudi v Empedoklovi optični teoriji,¹³ skupaj s prepričanjem, da je to, kar predmeti oddajajo in oko prejema, telesne narave; Aristotel je bil zato mnenja, da se je Empedokles opiral na teorijo interakcije (po njej oko oddaja žarke, ki se nato združijo s tem, kar oddajajo predmeti videnja), podobno tisti, ki jo najdemo v Platonovem *Timaju*;¹⁴ vendar interpreti zadnje čase pripisujejo večji pomen očesnemu sprejemanju zunanjih izžarevanj.¹⁵ Zdi se, da so stoiške teorije po drugi strani bolj interakcijske – ob gledanju se vzpostavi tok duha (πνεῦμα) od vodilnega dela uma (ἡγεμονικόν) do oči, nakar se med očmi in predmetom videnja oblikuje 'stožec' raztegnjenega zraka, prek katerega pride do medsebojnega stika in vodilni del uma (ἡγεμονικόν) prejme povratno informacijo.¹⁶ Tu so tudi pasivne emanacijske teorije, na primer Demokrita in drugih atomistov, ki so učili, da je oko pasivni prejemnik vtisov, ki jih ustvarjajo 'odsevi' (δείκελα, εἶδωλα), izhajajoči iz predmetov videnja.¹⁷ Navidezna izjema med prevladujočimi teorijami zrenja kot nečesa, kar vključuje fizični stik, je Aristotel, ki odločno zavrača materialistične nauke svojih predhodnikov.¹⁸ Po njegovem je zaznavanje v katerikoli obliki enako kvalitativni spremembi v subjektu, ki sicer prejme obliko, ne pa tudi snovi objekta. Vendar ohranja njegova teorija misel, da predmet videnja, v kolikor je obarvan, povzroči kvalitativno spremembo, ki pa je še vedno telesne narave, tako v prosojnem posredniku med predmetom zaznavanja in zaznavajočim kot v očesu samem – kar zaznamo, sta oblika jabolka in to, da je rdeče, ne pa jabolko samo; a

¹⁰ Gl. npr. *Odiseja* 4.150, 19.446; Heziod, *Th.* 826–27; *H. Herm.* 45, 415; Ajshil, fr. 99.13, 243 Radt; Sofokles, *Aj.* 69 (prim. 85), fr. 157 Radt; Evripid, *Andr.* 1179–80, *Hec.* 367–68, 1104 (prim. 1035, 1067–69), *HF* 130–32, *Ph.* 1561–64, *Rh.* 737.

¹¹ O soncu kot očesu, ki gleda z žarki, gl. npr. *H. Hom.* 31.9–11; *H. Cer.* 70; Sofokles, *Tr.* 606 itd.; prim. Malten, *Die Sprache des Antlitzes*, 39–45; Mugler, »La Lumière et la vision,« 63, 66–69. O soncu, ki je vzor človeškemu očesu, gl. Pindar, *Pae.* 9, fr. 52k1–2 Snell-Maehler: Ἀκτίς ἀελίου ... ὦ μᾶτερ ὀμμάτων (Sončni žarek ... o mati oči); Aristofan, *Th.* 17: ὀφθαλμὸν ἀντίμιμον ἡλίου τροχῶ (je ... po podobi sončnega kolesa ustvaril oko); prevod Andreja Inkret.

¹² Alkmajon iz Krotona A 5 DK; Evklid, *Opt.*, uvodni aksiomi 1–7. O povezavi med poetičnimi in znanstvenimi vzorci zrenja gl. Mugler, »La Lumière et la vision,« 40–73.

¹³ Gl. Empedokles A 86, B 84 DK; prim. B 89, 109a DK.

¹⁴ Platon, *Ti.* 45b–d (prim. *Th.* 156a–b); Aristotel, *Sens.* 2, 437b10–438a5, zlasti 437b24–25, 438a4.

¹⁵ Gl. Long, »Thinking and Sense-Perception,« 260–64; O'Brien, »Effect of Simile,« 140–46; id., »Plato and Empedocles,« 7–10 (proti tradicionalni razlagi, ki jo ponuja npr. Beare, *Greek Theories*, 14–23).

¹⁶ Gl. Hrizep, *SVF* 2. 836, 856, 861, 863–71; prim. posredno in neposredno kritiko stoikov v Galenovem (prav tako interakcijskem) poročilu, *De plac. Hippocr. et Plat.* 7.5 (5.618–28 K). Gl. Siegel, *Galen on Sense-Perception*, 37–117, predvsem 39, 71–78.

¹⁷ Gl. Levkip A 29–30 DK; Demokrit A 77, A 135, B 123 DK (δείκελον); prim. Epikur, *Ep.* 1.49–50; Lukrecij 4.26–468. O Teofrastovem prikazu Demokritove teorije vida gl. Taylor, *Atomists*, 208–11.

¹⁸ *De An.* 2.7, 418a26–419b3, *Sens.* 2, 437a19–438b16, 3, 440a15–20.

kljub temu pride do snovne spremembe tako v zraku, ki je posrednik pri zaznavanju, kot v očesu, ki je prejemnik; ta sprememba pa je posledica lastnosti jabolka. Na to kaže predvsem primer, ki sicer ne govori o gledanju (torej o očesu, ki je podvrženo kvalitativni spremembi), temveč o obratnem procesu, o očesu, ki je *vzrok* spremembe lastnosti. Tu se sklicujem na dejstvo, da Aristotel sprejema in razlaga prepričanje, da lahko oko ženske, ki ima menstruacijo, razbarva zrcalo: do tega pride, ker sprememba v prosojnem mediju očesa, domnevno posledica menstruacije, vpliva na medij zraka in zrcala.¹⁹ Sprememba v prosojnem mediju je kvalitativna (i. e. sprememba barve), vendar še vedno snovna. Tako celo Aristotelova pasivna in antimaterialistična teorija zrenja ohranja aktivno vlogo očesa, ki povzroča fizične spremembe v svetu (čeprav ne kot vidik dejavnosti očesa, ki gleda).²⁰

Ti ljudski in znanstveni vzorci so vsak po svoje pomembni, saj se ujemajo s prepričanjem, da lahko oči povzročijo najrazličnejše korenite in pogosto nezaželene fizične spremembe oziroma človeka izpostavijo tem spremembam. Takšno je na primer prepričanje, da se lahko boleznijo, kot so očesna vnetja in epilepsija, ter razne telesno-duhovne tegobe kot oskrumba (μίασμα) prenašajo s pogledom.²¹ Hkrati pa so ti vzorci pomembni za razumevanje značilnih situacij, v katerih se izražajo čustva ljubezni in zavisti. V primeru ljubezni se aktivna (emisionistična) teorija odraža v pogostih omembah ognja, žarkov ali puščic, ki jih sipljejo oči ljubljene osebe.²² Misel, da prav pogled ljubljene osebe to osebo postavi v vlogo aktivnega dejavnika v medsebojnem dogajanju, je podprta z upodobitvami, ki prikazujejo ljubljeno osebo, kako 'lovi' zaljubljenca s puščicami ali zankami svojih oči:²³

τόν με Πόθοις ἄτρωτον ὑπὸ στέρνοισι Μυῖσκος
 ὄμμασι τοξεύσας τοῦτ' ἐβόησεν ἔπος
 τὸν θρασὺν εἶλον ἐγὼ (*Anthologia Palatina* 12.101.1–3)

¹⁹ Gl. *Insomn.* 459b27–460a26.

²⁰ O fizični naravi Aristotelove 'kvalitativne spremembe v prosojnem mediju' prim. Everson, *Aristotle on Perception*, 98–99; v nasprotju z njim npr. Johansen, *Aristotle on Sense-Organs*, zlasti 288.

²¹ Sofokles, *OT* 1384–85 (sramotni madež), 1424–29 (oskrumba); Evripid, *Hipp.* 1437–38 ('smrtonosni hlapi' ogrožajo oko boginje Artemide), *HF* 1153–62 (sramota in onečaščenje), *Or.* 512–15 (prim. 459–69, sramota), *IT* 1217–18 (oskrumba); Teofrast, *Char.* 16.14 (praznovernež si pljune v nedrja, ko vidi blazneža ali epileptika); Heliodor 3.7.4 (krmežljivost in kuga); prim. 3.8.1 (o blagodejnem učinku pogleda ptiča deževnika [χαραδριός]), 3.8.2 (poguben pogled baziliska); psevdo-Aleksander iz Afrodizijade, *Pr.* 2.42 (očesna bolezen; prim. drugače pri psevdo-Aristotelu, *Pr.* 7.8, 887a22–27); *ibid.* 2.53 (žarki, ki izhajajo iz oči in se odbijajo od trupel, prizadenejo dušo tistega, ki jih gleda). Prim. Heliodor 10.14.7 (dekletova bleda polt naj bi bila posledica tega, da je njena mati med spolnim aktom gledala sliko Andromede).

²² Ajshil, *Ag.* 742–43, Sofokles, fr. 157 Radt; *Anacreont.* 26; *Anth.* 5.36.3–4, 5.96, 12.63, 12.72, 12.93.9–10, 12.110, 12.144.

²³ Prim. 12.109, 12.113.

Myiskos je z očmi ustrelil proti meni, ki me poželenje do tedaj še ni ranilo, in zaklical: »Ujel sem drznega.«

Značilno pa je, da predmet ljubezni ne igra (oziroma še ne igra) aktivne vloge v odnosu; njegovi goreči in koprneči pogledi vzbujajo poželenje, vendar ga sami ne izražajo; pravzaprav ga vzbujajo ne glede na to, ali skuša ljubljena oseba dejansko ujeti zaljubljenca, ki se sramežljivo upira njenemu spogledovanju:

οὐ με κακῶν πόθος, ἀλλ' ἀκέραιον
σύντροφον αισχύνῃ βλέμμα κατηνθράκισεν (*Anthologia Palatina* 12.99)

Ne želja po slabem, temveč čist pogled, poln sramežljivosti, me je požgal do tal.

Ali pa se sploh ne zaveda oziroma ne zmeni za namene zaljubljenca, kot na primer pri Pindarju:

τὰς δὲ Θεοξένου ἀκτῖνας πρὸς ὄσσω
μαρμαρυζοίσας δρακείς
ὄς μὴ πόθῳ κυμαίνεται, ἐξ ἀδάμαντος
ἢ σιδάρου κεχάλκευται μέλαιναν καρδίαν
ψυχρᾷ φλογί.
...
ἀλλ' ἐγὼ τὰς ἕκατι κηρὸς ὡς δαχθεῖς ἔλα
ἱρᾶν μελισσᾶν τάκομαι, εὖτ' ἂν ἴδω
παίδων νεόγυιον ἐς ἦβαν. (Pindar, fr. 123.2–6 in 10–12)

Kdorkoli uzre soj žarkov
iz Teoksenovih oči
in mu duša ne zavre od poželenja,
ima črno srce, skovano iz adamanta ali železa
v mrzlem plamenu.

...
Jaz pa se po njeni (sc. Afroditini) zaslugi raztopim kakor vosek
svetih čebel ob sončni toploti, ko uzrem
mladostno svežino dečkov.

Odlomek še prav posebej prikazuje, da je aktivno oko ljubljenega, ko se pojavi, prikazano z vidika zaljubljenca – ljubljena oseba sicer strelja z očmi, toda pogled, ki prekipeva od čustev, pripada zaljubljenecu in ves poudarek je na njegovem nemočnem

in pasivnem doživljanju *erosa*.²⁴ Še zlasti lahko opazimo, kako se v 2. in 3. vrstici zaljubljenčevo oko osredotoči na oči ljubljenega, v vrsticah 10–12 pa dečki pritegujejo njegovo pozornost s celotnim telesom. Tako se 'aktivni' in kvaziemisionistični vzorec zagledanosti, v katerem zaljubljenca zadenejo žarki ali pogledi iz oči ljubljenega, izkaže za nekakšno 'optično prevaro', saj postopoma preide v bolj pasivno pojmovanje, v katerem je zaljubljenec pasivni prejemnik oddajanja nečesa, kar ima lahko izvor v očeh ljubljene osebe, lahko pa tudi izhaja iz njenega celotnega telesa. Za slednje najdemo primer v znamenitem odlomku o *erosu* v Platonovem *Fajdru*, kjer je ljubimčevo poželenje posledica toka (ἀπορροή) delcev, ki izvirajo iz lepega telesa in vstopajo v njegovo dušo skozi oči; gl. zlasti:²⁵

δεξάμενος γὰρ τοῦ κάλλους τὴν ἀπορροὴν διὰ τῶν ὀμμάτων ἐθερμάνθη ... ὅταν μὲν οὖν βλέπουσα πρὸς τὸ τοῦ παιδὸς κάλλος, ἐκεῖθεν μέρη ἐπιόντα καὶ ῥέοντ' ... δεχομένη ἄρδηται τε καὶ θερμαίνηται (Platon, *Fajdros* 251b–c)

Ko namreč prek oči sprejme iztekanje Lepote, ...postane vroč ... Kadar torej gleda lepoto dečka, sprejema delce, ki prihajajo in pritekajo..., tako se torej vlaži in segreva.²⁶

Ta pasivni vzorec se ujema z 'znanstveno' razlago, ki je najbolj pogosta v grškem romanu – avtorji uporabljajo platonistične/demokritske izraze, kot sta εἶδωλα in ἀπορροαί/ἀπόρροιαί, in opisujejo začetek ljubezni kot pritok nečesa, kar izvira iz predmeta gledanja in vstopi skozi oči zaljubljenca.²⁷ Erotični vzorec zrenja si torej lahko prilasti emisionistično stališče, vendar pri tem pride do sprememb in neskladij: ljubljena oseba, ki z bliskajočimi se pogledi omehča zaljubljenca, včasih to tudi namerava, vendar je v obratnem primeru učinek enak. Očesu ljubljenega, ki je včasih aktivno, stoji nasproti pasivno in receptivno oko zaljubljenca – čeprav je njegovo oko pohlepno in se aktivno ozira po lepem,²⁸ je hkrati pasivna žrtev lepote ljubljenega in navadno ni v njegovi moči, da bi vplival na predmet svojega poželenja, razen v primeru, ko le-ta podleže isti pasivni izkušnji zaljubljenosti. V antičnem romanu je zaljubljenost lahko istočasna in obojestranska, in sicer tako, da se lepota osebe

²⁴ O tej pesmi prim. Hubbard, »Pindar, Theoxenus.«

²⁵ Prim. *Cra*. 420b.

²⁶ Prevod Gorazd Kocijančič.

²⁷ Npr. Ahilej Tatij 1.9.4 (iztekanje lepega), 5.13.4; Heliodor 3.7.5.

²⁸ Sofokles, *Tr*. 548–49 (oko rado utrga cvet mladosti); Ksenofont, *Smp*. 1.8–10 (oči zaljubljenecv pritegneta lepota in obnašanje ljubljene); *Anth*. 5.100.2 (zaljubljenec lovi z očmi, vendar je suženj Ljubezni), 12.92 (ljubimčeve oči aktivno lovijo dečke, vendar se vnamejo ob pogledu nanje); Heliodor 1.2.5 (zaljubljenec je prisiljen gledati), 7.7.5 (oko zaljubljenca lahko ljubljeno osebo prepozna tudi z velike razdalje po gibanju ali kretnjah; tako se Harikleja zdrzne, ko zagleda Teageno), 7.7.7 (ko Teagenes prepozna Hariklejo, upre pogled vanjo in zažari ob puščicah iz njenih oči).

A dotakne osebe B in obratno. Vendar pa čustva, ki jih izraža oseba A, ne vzbujajo čustev v osebi B; namesto tega oba doleti ista pasivna izkušnja, da občutita vpliv lepote drugega.²⁹ Če torej povzamemo, ima oko ljubljenega, tudi kadar je brezstrastno, mogočen vpliv; nasprotno pa je za oko zaljubljenca značilno, da je kljub žaru, ki ga oddaja, nemočno. To velja ne glede na to, ali je avtorjeva (prikrita ali neposredno izražena) optična teorija aktivna ali pasivna.

Razloge za to je treba iskati najprej v fenomenologiji ljubezni na splošno in *erosa* posebej. Ena izmed značilnosti, ki je skupna številnim pojavom, ki jih prištevamo med čustva, Grki pa med πάθη duše, je njihova fenomenološka pasivnost – ljubezensko očaranost, kot tudi druga čustva, pojmujejo kot izgubo nadzora.³⁰ Drugo takšno prepoznavno znamenje grškega *erosa* je njegova enostranskost: taka razmerja naj bi vključevala aktivnega ljubimca (ἐραστής) in pasivnega prejemnika njegove pozornosti (ἐρώμενος ali ἐρωμένη).³¹ To ne pomeni, da takšen odnos nikoli ne more biti obojestranski, temveč zgolj da se moj *eros* pojmuje kot nekaj, kar me doleti kot posledica mojega zanimanja za nekoga, ki tega zanimanja ne občuti. V kontekstu 'vzorca predanosti', ki ga je Robert Frank predlagal kot (splošno veljavno) razvojno razlago čustev, lahko razumemo, da način, kako je ljubimčev pogled poln strasti, a nemočen, pogled ljubljene osebe pa brezstrasten in hkrati močan, odraža strateški cilj *erosa*, ki skuša ljubljenega prepričati o trdnosti in trajnosti zaljubljenčeve predanosti.³² Tu je lahko prisotna tudi ideološka razsežnost, predvsem v pederastičnih odnosih, ki povezujejo starejšega in mlajšega moškega ter so osrednja tema arhaične lirike in helenističnih epigramov, ki smo si jih ogledali. Retorika (aktivnega) zaljubljenca in njegove nemočne zaslužjenosti pasivnemu ljubimcu (ἐρώμενος) prikriva hierarhično in vase usmerjeno naravo teh razmerij. Čeprav je resnična moč v rokah odraslega moškega z vsemi državljanskimi pravicami, ki je na lovu za mladim fantom, še ne polnopravnim državljanom, ki mu predstavlja predmet uživanja, močnejši sebe prikazujejo kot podložnike teh, ki so predmet njihovih poželenj. Ideologija in fenomenologija tako družno vplivata na prirejanje vzorcev zrenja vzorcem *erosa*: uporabljena sta oba vzorca zrenja, tako aktivni kot pasivni, ki izpostavljata hrepenečo osebo in njeno občutenje same sebe kot pasivne žrtve.

Domnevna resničnost fizičnih vplivov, ki jih v primeru ljubezni povzročajo in trpijo oči, je sestavni del dokaza, ki ga uporabita tako Plutarh (*Quaest. Conv.* 5.7) kot Heliodor (*Aethiop.* 3.7.5), da skeptično občinstvo prepričata o resničnosti uroka/

²⁹ Hariton 1.1.6, Ksenofont Efeški 1.3.1 in Ahilej Tatij 1.9.4.

³⁰ Za temeljno pojmovanje (nekaterih, mnogih) čustev kot sil, ki jim oseba podleže v kulturnih vzorcih v najrazličnejših jezikih gl. Kövecses, *Metaphor and Emotion*; o simptomih, metaforah, metonimijah in vzorcih *erosa*, še zlasti v antičnem romanu, gl. Fusillo, *Il romanzo Greco*; Maehler, »Symptome der Liebe«; Calame, *Poetics of Eros*; Toohey, »Love, Lovesickness«; Létoublon, *Les Lieux communs*, 137–48; Konstan, *Sexual Symmetry*, 47; Morales, *Vision and Narrative*.

³¹ Gl. Davidson, *Greeks and Greek Love*, 23–32.

³² Gl. Frank, *Passions within Reason*.

zlega pogleda (βασκανία) – če so oči sredstvo fizične prizadetosti v primeru ljubezni (predvideva se, da je to vsem jasno), potem to lahko velja tudi v primeru zlonamernih čustev, kot je na primer zavist.³³ V obeh odlomkih skušata avtorja (Plutarh misli resno, Heliodor pa verjetno parodira)³⁴ poiskati domnevno znanstveno osnovo za prepričanje, ki bi ga lahko ožigosali za ljudsko praznoverje, a je bilo očitno zelo razširjeno.³⁵ Čeprav je značilna razlaga za zlo oko ta, da se koncentracija zlohrotnih čustev izrazi proti tarči skozi oči,³⁶ zlonamerna čustva, kakršni sta jeza in zavist, niso edina sposobna povzročiti škodo: v odlomku iz Teokritove dvajsete idile si neka ženska, ki izrazi svoje zaničevanje do snubca tako, da ga postrani pogleda, ob tem pljune v nedrja, to pa je bila kretnja, ki so jo uporabljali za odvrčanje urokov:

τοιάδε μυθίζοισα τρίς εἰς ἕδον ἔπτυσσε κόλπον,
καί μ' ἀπό τᾶς κεφαλᾶς ποτὶ τῷ πόδε συνεχῆς εἶδεν
χείλεσι μυχθίζοισα καὶ ὄμμασι λοξὰ βλέποισα,
καὶ πολὺ τᾶ μορφᾷ θηλύνετο, καὶ τι σεσαρός
καὶ σοβαρόν μ' ἐγέλαξεν. (Teokrit 20.11–15)

Ob teh besedah si je trikrat pljunila v nedrja, me premerila s pogledom od nog do glave, prhnila in me zaničljivo pogledala. Po žensko se je namrdnila in se mi posmehljivo ter odsekano zasmejala.

Tu gre morda za metaforično rabo odvrnitvene kretnje, vendar pri Plutarhu povsem resno nastopa misel, da lahko ljubeč pogled od nekoga v stanju zavisti/zlonamernosti nehote škoduje (*Quaest. Conv.* 682a–d).

Predmet razprave tako pri Plutarhu kot pri Heliodoru zahteva, da je snovnost pogleda v primeru ljubezni kar najbolj podobna tisti v primeru uroka; in na določeni stopnji posplošitve dejansko najdemo vzporednice med obema – v obeh primerih na nas lahko vplivajo (preko lastnih oči) pogledi drugih. Vendar je med ljubeznijo (ἔρως) in zlim pogledom (βασκανία), čeprav oba odražata snovnost pogleda, tudi zelo jasno neskladje: βασκανία prikazuje domnevno sposobnost oči, da dejansko okužijo druge z zlohrotnim čustvenim stanjem svojega lastnika; nasprotno pa v vzorčnih situacijah, v

³³ Plutarh, *Quaest. Conviv.* 5.7, 681a–c, Heliodor 3.7.5. O vprašanju povezave med Plutarhom in Heliodorom gl. Dickie, »Heliodorus and Plutarch« (prim. Dunbabin in Dickie, »*Invidia rumpantur pectora*,« 10–11); Rakoczy, *Böser Blick*, 186–212.

³⁴ Gl. Dickie, »Heliodorus and Plutarch,« 21–24, 26–29.

³⁵ Gl. zg. izčrpno mnenje Rakoczya, *Böser Blick*.

³⁶ Prim. Apolonij Rodoški 4.1661–73 (izraža zlobo, jezo in zamero); prim. psevd-Aristotel, *Pr. Ined.* 3.52 Bussemaker; psevd-Aleksander iz Afrodizijade, *Pr.* 2.53 Ideler (neuravnotežena krḗσις [mešanica] zavistneža vpliva na krḗσις tarče prek žarkov [ἀκτίνας], ki prehajajo iz oči prvega k drugemu). Drugače sv. Bazilij, *Homilia* 11 (*De Invidia*), PG 31.380.28–37 (βασκανία izraža zavist, vendar je materialistična teorija pravljica; prej drži, 37–42, da zli duhovi uporabljajo oči tistih, ki so βασκανοί, v svoje namene).

katerih deluje *eros*, aktivno oko ljubljenega praviloma ne izraža čustva samega, oko zaljubljenca, ki čustvo izraža, pa navadno nima učinka. Tako Plutarh kot Heliodor imata raje pasivno optično teorijo, vendar pri obeh obstaja trenje med aktivnim vzorcem (ki ustreza zavisti [φθόνος]) in pasivnim (ki ustreza *erosu*): na začetku Plutarhovega odlomka je omenjena škodljiva moč pogleda nekega pontskega plemena, ki služi kot primer splošno znane resnice, da človeka lahko zadene nesreča, če postane tarča pogledov drugih ljudi (680d–f; prim. ‘zastrupljene puščice’, πεφαρμαγμένα βέλη, iz oči zavistnežev v 681e). Toda v nadaljevanju odlomka je škoda, ki jo povzroči pogled drugega, razložena z vidika bolj ali manj pasivne optične teorije, po kateri so oči še posebno močan vir tokov (ἀπόρροιαί), ki jih proizvaja celotno telo (680f–681a).³⁷ Analogija z *erosom* je nato uvedena na tak način, da v prvem trenutku pomislimo, da tudi έρως, tako kot φθόνος, vključuje aktivno oddajanje čustvenih delcev:

καὶ τῶν έρωτικῶν, ἃ δὴ μέγιστα καὶ σφοδρότατα παθήματα τῆς ψυχῆς έστιν, ἀρχὴν ἢ ὄψεις ένδίδωσιν, ὥστε ρεῖν καὶ λείβεσθαι τὸν έρωτικόν, ὅταν έμβλέπῃ τοῖς καλοῖς, οἷον έκχεόμενον εἰς αὐτούς. (Plutarh, *Quaestiones Convivales* 681a–b)

Vid je tudi počelo ljubezni, ki je največja in najsilovitejša strast duše; tako se zaljubljenec pretaka in topi, ko uzre lepoto, kakor da bi se izlival proti njej.

Vendar v trenutku postane jasno, da prav ‘ranljivost’ zaljubljenčevega očesa, občutljivega na koprneče poglede ljubljenega, služi kot dokaz *aktivne* sposobnosti očesa, da prizadene z zlim pogledom (βασκανία):

διὸ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις οἶμαι μάλιστα τῶν πάσχειν μὲν καὶ κακοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ὄψεως οιομένων, οὐκέτι δὲ δρᾶν καὶ βλάπτειν. αἱ γὰρ ἀντιβλέψεις τῶν έν ὥρα καὶ τὸ διὰ τῶν ὀμμάτων έκπίπτον, εἴτ’ ἄρα φῶς εἴτε ρεῦμα, τοὺς έρῶντας έκτῆκει καὶ ἀπόλλυσι μεθ’ ήδονῆς ἀλγηδόνι μεμιγμένης, ήν αὐτοὶ γλυκύπικρον ὀνομάζουσιν· οὔτε γὰρ ἄπτομένοις οὔτ’ ἀκούουσιν οὔτω τιτρώσκεσθαι συμβαίνει καὶ πάσχειν, ὡς προσβλεπομένοις καὶ προσβλέπουσι. τοιαύτη γὰρ γίνεται διάδοσις καὶ ἀνάφλεξις ἀπὸ τῆς ὄψεως, ὥστε παντελῶς ἀπειράτους έρωτος ήγεισθαι τοὺς τὸν Μηδικὸν νάφθαν θαυμάζοντας έκ διαστήματος ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἀναφλεγόμενον· αἱ γὰρ τῶν καλῶν ὄψεις, κἂν πάνυ πόρρωθεν ἀντιβλέπωσι, πῦρ έν ταῖς τῶν έρωτικῶν ψυχαῖς ἀνάπτουσιν. (Plutarh, *Quaestiones Convivales* 681b–c)

Zato se mi zdi nadvse presenetljivo prepričanje, da lahko človek prek pogleda ško-

³⁷ N. B. predvsem τὸ σώμα . . . έκπέμπει τινὰς ἀπορροίας. μάλιστα δὲ τοῦτο γίνεσθαι διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰκός έστι (Telo... oddaja nekakšne tokove [ἀπόρροιαί]. Videti je, da se to dogaja predvsem skozi oči).

do utrpi, da pa sam zla ne povzroči. Medsebojni pogledi ljudi v cvetu let in pa to, kar oddajajo oči, naj bo to svetloba ali tok, povzročijo, da se zaljubljeni topijo in bledijo, pri tem pa občutijo užitek, ki se meša z bolečino in ki ga sami imenujejo grenkosladkega. Niti dotik niti to, kar slišijo, jih ne more raniti in prizadeti tako zelo kot pogled drugega oziroma na drugega. Sposobnost pogleda, da oddaja in zaneti ogenj, je tolikšna, da se nam tisti, ki se čudijo, kako se lahko medijska nafta vžge tudi od daleč, zdijo popolni nepoznavalci ljubezni; kajti pogledi lepih ljudi, četudi prihajajo od daleč, prižgejo ogenj v duši zaljubljenec.

Razliko med zavistjo ($\phi\theta\acute{o}\nu\omicron\varsigma$) in ljubeznijo ($\xi\pi\rho\omega\varsigma$) poudarja tudi dejstvo, da je pri zavisti vršilec gledanja tisti, ki se ga polasti $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$ duše (681d–e), v primeru *erosa* pa to doleti tistega, ki je pogledov deležen (681a–c).

Heliodorov 'malarijski' opis zavisti ($\phi\theta\acute{o}\nu\omicron\varsigma$) je bolj dosledno pasiven, kljub temu pa je mogoče zaznati enako trenje med aktivno naravo zavisti in *erosovo* pasivnostjo: ko nekdo z zavistjo pogleda na nekaj lepega, se ozračje napolni z njegovo zlonamernostjo (3.7.3); v primeru *erosa* pa naklonjenost vstopi v dušo skozi oči kot posledica tega, kar je zaljubljenec zagledal, in to je znak, da so oči dovzetne za $\acute{\alpha}\pi\acute{o}\rho\rho\omicron\iota\alpha$ (3.7.5). Pasivnemu modelu se pripisujejo nekakšne aktivne sposobnosti v primeru zavisti, ne pa tudi ljubezni.

V splošnem lahko torej rečemo, da so Grki verjeli, da oči drugih človeku lahko škodijo in da so njegove lastne oči dovzetne za razne škodljive in nevšečne dotoke, ki jih oddajajo bodisi oči drugih ljudi ali prihajajo od drugod. Vendar pa tega ne moremo generalizirati do nekakšne vsesplošne uporabnosti teh predstav: pogled zaljubljenca lahko, kot kaže, človeka okuži z urokom, ni pa verjetno, da je prenašalec ljubimčevega *erosa*; poleg tega obstaja neskladje med urokom (pri katerem oči drugih neposredno oddajajo to, kar ti ljudje čutijo, in dosežejo zeleni učinek na tarčo) in *erosom* (pri katerem nobena stran ne uporablja oči neposredno za oddajanje svojih čustev). Čeprav lahko podobna prepričanja o fizičnih posledicah gledanja in tega, da je človek predmet gledanja, do neke mere uporabimo za razlago obeh pojavov, izbrana optična teorija pogojuje, ne pa tudi določa prikaza obeh čustvenih stanj; tudi potem ko se srečajo z optično teorijo, se neodvisne ljudske predstave teh dveh čustev (na različne načine) upirajo temu, da bi izginile v eni sami vseobsegajoči teoriji.

V primeru teh čustev gre očitno za koncept vida kot dogajanja, v katerem pride do telesnega stika, in dejansko velja mnenje, da je oko sposobno pošiljati in sprejemati čustva, ki imajo močne fizične učinke na njegove tarče. Vendar je ta sposobnost v primeru drugih čustev pogosto povsem prezrta. Čeprav jeznemu človeku občasno pripisujejo moč, ki je pogostejše lastna zavistnežu, namreč da škoduje drugim, nas ti primeri ne smejo zavesti v posploševanje.³⁸ Od Homerja dalje je veliko odlomkov, v

³⁸ Gl. npr. Apolonij Rodoški, 4.1661–73 (op. 34 zgoraj). Rakoczy, *Böser Blick*, pass. (zlasti 33, 42–52 o Homerju), je mnenja, da je ideja fizične sposobnosti očesa, da prizadene škodo, nejasno prisotna v opisih jeznih pogledov itd.; prim. Lonsdale, »If Looks Could Kill.«

katerih oči protagonista izražajo jezo;³⁹ v definicijo jeze, kot so jo razlagali Grki, sodi tudi to, da želi tisti, ki trpi za tem čustvom, svoji tarči v smislu povračila povzročiti škodo; toda čeprav je (na primer) v homerskih pesnitvah vse polno jeznih pogledov, se niti v enem primeru ne zgodi, da bi imeli srditi pogledi, mrščenje, bliski iz oči ali hudobni pogledi jeznega posameznika kakšen škodljiv učinek na tarčo njegove jeze. Prepričanje v škodljivo moč očesa bi bilo v nekaterih primerih celo v popolnem nasprotju z značilnimi scenariji družbene in očesne interakcije – če bi veljalo trdno in splošno prepričanje, da lahko pogledi ubijajo, se noben jezen posameznik ne bi posluževal prekinitve vizualnega stika (i. e. ne bi namerno odvrnil pogleda), da bi žalivca kaznoval za pomanjkanje spoštovanja.⁴⁰

Ker je bilo prepričanje o vidu kot o procesu, ki vključuje fizični stik med zaznamim in zaznavajočim, pri Grkih splošno razširjeno, je vsekakor prav, da smo še posebej pozorni na vlogo, ki jo imajo v vzorcih zrenja oči; vendar pa fizična učinkovitost ali ranljivost očesa, ki ju zasledimo v posameznih situacijah, še nista zadostna opora, da bi ju posplošili na nekakšno vseobsegajoče prepričanje o fizičnih učinkih zrenja ali stanj, ko smo predmet opazovanja. V primerih, ko se posamezni kulturni vzorci zrenja ('aktivni', 'pasivni' in 'interaktivni') ujemajo s kulturnimi vzorci čustvovanja, se besedila nanje sklicujejo; kadar je ujemanje manj izrazito, jih prilagajajo; kadar ujemanja ni, jih preprosto zanemarijo.

Prevod Sonja Weiss

BIBLIOGRAFIJA

- Aron, Arthur, Donald G. Dutton, Elaine N. Aron in Adrienne Iverson. »Experiences of Falling in Love.« *Journal of Social and Personal Relations* 6 (1989): 243–57.
- Beare, John I. *Greek Theories of Elementary Cognition from Alcmaeon to Aristotle*. Oxford: Clarendon Press, 1906.
- Burkert, Walter. *Creation of the Sacred: Tracks of Biology in Early Religions*. Cambridge MA: Harvard University Press, 1996.

³⁹ Gl. *Il.* 12.466, 15.607–8; o jezi: *Il.* 1.101–5 [1.103–4 = *Od.* 4.661–62], 19.16–18; prim. izraz ὑπόδρα ἰδών (gledati izpod [čela]): *Il.* 1.148, 4.349, 4.411, 5.251, 5.888, 10.446, 12.230, 14.82, 15.13, 17.141, 17.169, 18.284, 20.428–9, 22.260, 22.344, 24.559.

⁴⁰ O prekinitvi vizualnega stika kot obliki reagiranja na žalitev gl. (odvrnjen pogled) *Il.* 3.216–20, 426–27, 21.415; Evripid, *Ph.* 457–58; (zakritje s tančico) *H. Cer.* 40–2; Herodot 6.67; Evripid, *Med.* 1144–55; Aristofan, *Ra.* 911–13 (prim. *LIMC* i, 'Achilleus' 440–42, 444–45, 453, 448, 464; 'Aias' I 81, 84; iii, 'Briseis' 1, 14). Umik je pravzaprav tipičen znak jeze (*Il.* 6.325–31) in je ključnega pomena v Ahilovi povračilni strategiji v *Iliadi*: 1.306–7, 327–30, 348–50, 488–92, 9.356–63, 428–29, 650–55, 682–92, 16.61–63. Gl. Cairns, »Anger and Veil.« Prim. odvrnjen pogled kot znamenje božjega nestrinjanja/zavračanja: Heziod, *Op.* 197–200; Tirtaj 11.1–2 W; Ajshil, *Supp.* 172, 811, *Th.* 664–67, *Ag.* 776–79; Pindar, *P.* 4.145–46; Evripid, *IT* 1163–67.

- Cairns, Douglas L. »Anger and the Veil in Ancient Greece.« *G&R* 41 (2001): 18–32.
- Calame, Claude. *The Poetics of Eros in Ancient Greece*. Princeton: Princeton University Press, 1992.
- Davidson, James. *The Greeks and Greek Love*. London: Weidenfeld & Nicolson: 2007.
- Davies, Malcolm. »The Eyes of Love and the Hunting-net in Ibycus 287 P.« *Maia* 32 (1980): 255–57.
- . »Symbolism and Imagery in the Poetry of Ibycus.« *Hermes* 114 (1986): 399–405.
- Deonna, Waldemar. *Le Symbolisme de l'oeil*. Berne: Francke 1965.
- Dickie, Matthew. »Heliodorus and Plutarch on the Evil Eye.« *CP* 86 (1991): 17–29.
- Dunbabin, Katherine in Matthew Dickie. »*Invidia rumpantur pectora*: The Iconography of Phthonos/Invidia in Graeco-Roman Art.« *JbAC* 26 (1983): 7–37.
- Everson, Stephen. *Aristotle on Perception*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Frank, Robert H. *Passions within Reason: The Strategic Role of the Emotions*. New York: W. W. Norton, 1988.
- Fusillo, Massimo. *Il romanzo Greco*. Benetke: Marsilio, 1988.
- van Hoorn, Willem. *As Images Unwind: Ancient and Modern Theories of Visual Perception*. Amsterdam: University Press Amsterdam, 1972.
- Hubbard, Thomas K. »Pindar, Theoxenus, and the Homoerotic eye.« *Arethusa* 35 (2002): 255–96.
- Johansen, Thomas Kjeller. *Aristotle on the Sense-Organs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Konstan, David. *Sexual Symmetry: Love in the Ancient Novel and Related Genres*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Kövecses, Zoltán. *Metaphor and Emotion: language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Létoublon, Françoise. *Les Lieux communs du roman: stéréotypes grecs d'aventure et d'amour*. Leiden: Brill, 1993.
- Long, Anthony A. »Thinking and Sense-Perception in Empedocles.« *CQ* 16 (1966): 256–76.
- Lonsdale, Steven H. »If Looks Could Kill: *paptainō* and the Interpenetration of Imagery and Narrative in Homer.« *CJ* 84. 4 (1989): 325–33.
- Maehler, Herwig. »Symptome der Liebe im Roman und in der griechischen Anthologie.« *Groningen Colloquia on the Novel* 3 (1990): 1–12.
- Malten, Ludolf. *Die Sprache des menschlichen Antlitzes im frühen Griechentum*. Berlin: De Gruyter, 1961.
- Morales, Helen. *Vision and Narrative in Achilles Tatius' Leucippe and Clitophon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Mugler, Charles. »La Lumière et la vision dans la poésie grecque.« *REG* 73 (1960): 40–73.
- O'Brien, Denis. J. »The Effect of a Simile: Empedocles' Theories of Seeing and Breathing.« *JHS* 90 (1970): 140–79.

- . »Plato and Empedocles on Evil.« V: *Traditions of Platonism: Essays in Honour of John Dillon*, ur. John J. Cleary, 3–27. Aldershot: Ashgate, 1999.
- Rakoczy, Thomas. *Böser Blick: Macht des Auges und Neid der Götter*. Tübingen: Narr, 1996.
- Siegel, Rudolph Erich. *Galen on Sense-Perception*. Basel: S. Karger, 1970.
- Simon, Gérard. *Le Regard, l'être, et l'apparance dans l'optique de l'antiquité*. Paris: Le Seuil, 1988.
- Taylor, Christopher C. W. *The Atomists*. Toronto: University of Toronto Press, 1999.
- Toohey, Peter. »Love, Lovesickness, and Melancholia.« *ICS* 17 (1992): 265–86.

LOOKS OF LOVE AND LOATHING:
CULTURAL MODELS OF VISION AND EMOTION
IN ANCIENT GREEK CULTURE

Summary

The paper considers the intersection of cultural models of emotion, specifically love and envy, with folk and scientific models of vision in Greek antiquity. Though the role of the eyes in the expression of these emotions can intersect with widespread beliefs in vision as a 'haptic', material process, analogous to touch, none the less the emotional concepts resist absorption into a single over-arching theory of the physical effects of seeing and being seen. The specific cultural models of vision ('active', 'passive', and 'interactive') are enlisted in support of cultural models of emotion where they fit, modified where they fit less well, and ignored when they do not fit at all.

PINDARUM QUISQUIS STUDET AEMULARI: INTERPRETACIJA HORACIJEVE PESMI 4.2

KRISTINA TOMC

Horacijeva pesem 4.2 ni 'pindarska' le zato, ker že njen *incipit* pove, da se bo tematsko sukala okrog vélikega grškega lirika, ki bo prav po zaslugi teh verzov dobil vzdevek 'dirkajski labod', ampak tudi zaradi tega, ker so bralci v njej od nekdaj slutili pindarsko zagonetnost.

Prva kitica prinaša odločno napoved: kdor se poskuša kosati s Pindarjem, se zanaša na umetna, z voskom speta krila, zato ga čaka usoda, ki je doletela Dedalovega sina: *vitreo daturus / nomina ponto* (v. 3–4). Ikar se poimensko sploh ne pojavi in tudi njegov padec ni omenjen, čeprav sta morje in bližnji otok dobila ime ravno po tem nesrečnem dogodku.¹ Očetu, znamenitemu rokodelcu, kiparju, arhitektu in izumitelju, pesnik odmeri prav toliko prostora kot neposlušnemu sinu, zato ni dvoma, da sta za vsebino pesmi pomembna oba, tako Dedal kot Ikar.

V grški mitologiji najprej srečamo očeta, pogosto v povezavi s Hefajstom, ki se prav tako odlikuje po svoji veščini in je nekakšen Dedalov dvojnik v svetu bogov. Homer z besedami δαιδάλλω, δαίδαλον in δαιδάλεος, ki so starejše od imena slavnega antičnega umetnika in so domnevno mikenskega izvora, pogosto označuje Hefajstovo dejavnost, njegov izdelek pa primerja s plesiščem, ki ga je Dedal naredil za Ariadno.² Prvo neposredno povezavo s poezijo prinaša Pindar: δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις / ἐξαπατῶντι μῦθοι.³ Krila in polet se prvič pojavijo v nadaljevanju zgodbe o Minotavru, za katerega je Dedal zgradil sloviti labirint: tu je stvor z Ariadnino pomočjo pokončal Tezeja. Mlajša različica pripoveduje, da se je Dedal z letenjem osvobodil ječe, v katero so ga zaprli, potem ko je izdelal leseno kravo, da bi Pazifaa lahko potešila svoje poželje.⁴ Ikar, ki nastopi šele v tretji varianti,⁵ je najbolj znan ravno po svojem tragičnem koncu. Iz sholiastove opombe k Homerju (πόντου Ἰκαρίοιο) izvemo, da naj bi Kalimah v svoji pesnitvi *Ajtia* pisal tudi o Dedalu in Ikarju.⁶ Večji del pripovedi je najverjetneje

¹ O kraju Ikarjevega strmoglavljenja in o poti, ki jo preletita oče in sin, prim. Heeg, »Ikaros,« 986, in Rudd, »Daedalus and Icarus,« 24. Prim. tudi C. 1.1.15: *Icariis fluctibus*.

² *Il.* 18.590 ss.

³ *Ol.* 1.28–29. Prim. tudi v. 105: τῶν γε νῦν κλυταῖσι δαιδαλωσέμεν ὕμων πτυχαῖς, in *Pyth.* 4.296: δαιδαλέαν φόρμιγγα.

⁴ Ta zgodba je bila verjetno zapisana pri Evripidu (*Epit. Vat.* 131 Wagner). Prim. Robert, »Daidalos,« 2001.

⁵ Povezavo med Dedalom in Ikarjem v literaturi prvič srečamo pri Ksenofontu, *Mem.* 4.2.33.

⁶ *Ad Il.* 2.145.

izgubljen;⁷ znano je le to, da je Kalimah na kratko omenil morje z Ikarjevim imenom (*Aet.* 1, fr. 23.3 Pf.) in Minosov umor (*Aet.* 1, fr. 43.48–49 Pf.). Izguba se zdi še toliko večja, ker je Kalimahov prikaz zgodbe zelo verjetno vplival na avgustejske pesnike. Prvo obsežnejšo literarno obdelavo mita tako srečamo šele pri Ovidiju,⁸ saj se tudi številne tragedije o tej temi niso ohranile. Pomemben vir so še prozni odlomki pri mitografih.⁹

Pri Horaciju na Dedala in Ikarja naletimo trikrat. Prvič, v *C.* 1.3, nastopi le oče. Pesem, ki opisuje Vergilijevo potovanje v Grčijo, letalca postavi ob bok Prometeju in Heraklu. Vsi trije so, prav tako kot ladje, prodrli tja, kamor ne bi smeli: Japetov sin je bogovom ukradel ogenj in ga dal ljudem, Herakles je vdrl v podzemlje, pod površino, ki je primerna za človeško bivanje,¹⁰ Dedal pa je osvojil nebo (34–35): *expertus vacuum Daedalus aera / pinnis non homini datis*. Njegovo dejanje ni nič manj nečloveško, prisvojil si je krila, ki ljudem niso bila namenjena, in se povzpел v višave, kot bi bil ptica. Dedal se je pravzaprav za nekaj časa preobrazil v leteče bitje, ki je deloma človek, deloma ptič. Takšno početje spremlja izjemna predrznost, ki ima lahko tudi negativne posledice. Prometej ni prinesel le ognja, ampak je povzročil tudi to, da so na svet prišle bolezni in smrt. Letenje bi se zlahka zaključilo s pogubo, in Dedalov podvig se je dejansko nesrečno končal. On sam je sicer preživel in dosegel svoj cilj, a ob tem je izgubil ljubljenega sina. Dedalov let zato ob občudovanju letalčeve spretnosti in poguma vedno vzbuja tudi grenke občutke. Izjemen dosežek je neločljivo povezan s tragično izgubo.

Antični pesniki svoje pisanje pogosto primerjajo s poletom v prostranstva neba. Že pri Homerju imajo besede krila, so *ἔπεα πτερόεντα*, izredno pogoste pa so podobe letenja pri Pindarju, zlasti ko opisuje orla.¹¹ Bitka pri Filipih je Horacija oropala mladostnih idealov in mu spodrezala krila (*decisis ... pennis*), vendar ga je revščina prisilila v nova drzna dejanja, v pisanje verzov, tako rekoč v novo letenje (*Epist.* 2.2.49–52). Ptice so ustaljena prispodoba za pesnike in pogosto nastopijo v zvezi s smrtjo, ki jo bo premagala pesnikova slava. Horacijev opis preobrazbe v laboda v *C.* 2.20 se tako uvršča v dolgo tradicijo pesniških epitafov,¹² med katere sodi tudi Enijev epigram:

Nemo me lacrimis decoret nec funera fletu
Faxit. cur? volito vivos per ora virum.

⁷ Prim. Pfeiffer, *Callimachus*, ad fr. 23.3.

⁸ *Ars am.* 2.22–96 in *Met.* 8.183–235. Za nas je zanimiv zlasti prikaz zgodbe v pesnitvi *Ars amatoria*, saj lahko v drznem poletu prepoznamo tako nevarnosti, ki pretijo zaljubljenim, kot grožnjo nepremišljenim pesnikom, ki hočejo preseči meje svoje poezije. Prim. npr. Ahern, »Daedalus and Icarus,« pass., in Sharrock, *Seduction and Repetition*, pass.

⁹ Prim. Robert, »Daidalos,« pass.

¹⁰ Prim. Rudd, »Daedalus and Icarus,« 22.

¹¹ Prim. npr. *Nem.* 3.80 ss., *Nem.* 5.21, *Ol.* 2.86 ss. O poetoloških podobah letenja pri zgodnjih grških pesnikih veliko pove Nünlist, *Poetologische Bildersprache*, 277–83.

¹² Prim. Nisbet & Hubbard, *Commentary on Horace*, ad loc., in Gantar, »Horacijevu polabodjenje,« pass.

Naj me nihčè ne krasi s solzámi, nihčè za pogrebom
naj mi ne joče! Čemu? Saj letim živ med ljudmi.¹³

Za nazornim prikazom metamorfoze v laboda v prvih treh kiticah, ki je pogosto naletela na negativne odzive,¹⁴ nastopi primerjava z Ikarjem (C. 2.20.13): *iam Daedaleo notior Icaro*. Pridevnik *notior* se je mnogim zdel sporen,¹⁵ najverjetneje zato, ker je nenavadno, da se Horacij na vrhuncu svoje slave, ko preseže prostorske omejitve, zavist (*invidiaque maior*, 4)¹⁶ in smrt, primerja z nekom, ki je znan predvsem po svojem tragičnem koncu. Vendar velik sloves, še posebno, če je označen z nevtralnimi izrazom *notus*, ni brezpogojno pozitivna oznaka, saj si ga je mogoče pridobiti tudi s slabimi lastnostmi ali dejanji in nesrečno usodo.¹⁷ Atribut *notus* sam po sebi ne zbujajo občudovanja, temveč je predvsem znamenje drugačnosti, ki pritegne pozornost. Ikarjeva slava ima lahko dvojen pomen: morje, ki nosi njegovo ime, je hkrati Ikarjev grob, pečat njegove smrti, a tudi znamenje njegove nesmrtnosti, odsotnosti pozabe, ki jo zagotavlja ravno vsem znano ime. Pomenska odprtost omogoča, da zveza *notior Icaro* podpira tako 'resno' branje metamorfoze v laboda, kot interpretacije, ki v Horacijevem 'realističnem' opisu zaznajo odtenke humorja in ironije.

V C. 4.2 v ospredje stopi tudi Dedal, čeprav je – kot v C. 2.20 – imenovan le s pridevniško obliko *Daedaleus*. V središču pozornosti je njegova večšina, njegovo delo (*ceratis ope Daedalea / nititur pinnis*, 2–3).¹⁸ Takoj lahko vzpostavimo povezavo s čebelo¹⁹ iz sedme in osme kitice: tudi mala letalka je izredno marljiva (*per laborem*, 29; *operosa ... carmina*, 31–32) in ne hrepeni po prostranih višavah, ampak se raje zadržuje v bližini tal. Stična točka med Dedalom in čebelo je tudi vosek: krila, ki jih je izdelal Minosov ujetnik, so zlepjena s snovjo, ki jo z voskovnimi žlezami proizvajajo čebele, da iz nje gradijo satje. Ker je jasno, da se Horacij enači s čebelo in preko nje s kalimahajskimi poetičnimi ideali, se posredno naveže tudi na Dedalov lik. Tega lahko po eni strani razumemo kot nasprotje Ikarjevi mladostni zaletavosti, kot posebitev preudarnosti, marljivosti in samokontrole, po drugi strani pa ne smemo pozabiti na samoumevno asociacijo, ki jo vzbudi Dedalovo ime in ki je poudarjena v C. 1.3: predrznost. Dedal nikakor ni prisposoda ponižnega delavca, ampak

¹³ Var. 17–18 Vahlen. Prevod Kajetan Gantar.

¹⁴ Prim. npr. Fraenkel, *Horace*, 299 ss.

¹⁵ Nadomestiti so ga poskušali s številnimi drugimi pridevniki (*tutior, audacior, cautior, ocior* ...), vendar se noben predlog ni uveljavil.

¹⁶ 'Zavist' je pomben element tako Pindarjeve kot Kalimahove poezije. Prim. Pind., *Pyth.* 2.89, *Nem.* 8.20, *Pae.* 2.55–56 Snell; Call., *Hymn.* 2.107, *Epigr.* 21.4, fr. 1.17 Pf.

¹⁷ Prim. Nisbet & Hubbard, *Commentary on Horace*, ad loc.

¹⁸ Dedalovo ime je samo po sebi simbol za večjega umetnika; v poeziji se po zgledu grškega uveljavi tudi pridevnik *daedalus*, s katerim npr. Enij (fr. 46) označi Minervo, Vergilij (*Aen.* 7.282) Kirko, Lukrecij (2.506) pa – med drugim – pesmi. Pri Kalpurniju Sikulu (*Ecl.* 2.20) je takšna predrzna čebela: *ausa est / daedala nectareos apis intermittere flores*.

¹⁹ Prim. Vergilijev opis dolžnosti, ki jih opravljajo čebele: *Georg.* 4.179: *daedala fingere tecta*. Prim. Harrison, »Horace, Pindar,« 111, op. 8.

je ustvarjaljen duh, ki s svojimi stvaritvami posega v prostor, nedosegljiv običajnim ljudem. Samozavestna drža, ki jo kljub navidezni skromnosti razberemo iz opisa čebele, sovпада s ponosom moža, ki si ni dovolil vzeti svobode, ampak je iznašel novo pot, tvegano, a vendarle obvladljivo. Obenem Dedala vedno spremlja senca Ikarjeve smrti, zato ne preseneča, da je njuna zgodba dala snov številnim tragedijam.

Ikar je že kot Dedalov sin obsojen na posnemanje očeta. V nebo se ne dvigne na svojih lastnih krilih kot ptica, a tudi ne na takšnih, ki bi jih izdelal sam. Peruti mu pritrdi oče, ki je obenem njegov učitelj letenja. Vendar se mladenič ne drži navodil, ampak preseže dovoljene meje in se dvigne tako blizu sonca, da se vosek, ki povezuje peresa njegovih umetnih kril, stopi, Ikarjevo nemočno telo pa omahne v globino. Tekma s Pindarjem je kot Ikarjev let želja po nedosegljivem, po neomejenem preseganju lastne narave. Ikar se ne zadovolji z očetovo veččino, ampak želi več, preobrazbo svojih naravnih danosti. To pa ni mogoče. Čeprav pesem ne omenja Ikarjeve nespametnosti ali celo norosti in lahko v njegovem koncu prepoznamo znamenje neminljive slave,²⁰ je očitno, da je ta prav tako *vitrea*,²¹ brezbarvna in neoprijemljiva, kot morje, ki bo nosilo Ikarjevo ime.²²

Pindarja v nasprotju z Dedalom ne vodi *ars*, ampak narava sama, *ingenium*, ki ne pozna meja in ki se je ne da priučiti. Pindar je kot hudournik, ki pridrvi z visokih gora in se razliva preko bregov, kot se skozi naslednjih pet kitic Horacijeve pesmi v velikem zamahu razteza ena sama stavčna perioda, ki jo kot glavni vezni člen spajajo različne oblike veznika *sive*: *seu* (10, 13), *sive* (17), *-ve* (21). Podobna dolžina stavkov se pojavlja še v dveh Horacijevih pesmih iz kasnejšega obdobja (C. 4.4, 4.14), veznik *sive* pa naj bi utelešal značaj Pindarjevega sloga.²³ Nenavadno obsežna, mogočna podoba skuša posnemati začetke Pindarjevih pesmi, vtis zapletenosti pa povečujejo tudi participi, relativni odvisniki in gerundiv v vlogi oziralnega odvisnika. Visoki ton pesnik ustvarja s kopičenjem besed s sorodnim pomenom; v prvih dveh strofah tega odlomka se tako pojavi kar šest glagolov, ki označujejo hitro gibanje,²⁴ urno pretakanje vode pa ponazarjata tudi zaporedni eliziji na meji med verzoma (22, 23). Večjo živahnost omogočajo onomatopoični učinki (5–8, 14–16); k stopnjevanju napetosti prispeva tudi razporeditev besed, zlasti zadrževanje ključnih izrazov do konca kiti-

²⁰ Fraenkel, *Horace*, 436, op. 3. Da bi podkrepil svojo interpretacijo, navaja tercini Sannazarovega soneta 63, ki se zaključijo takole: »Ed hor del nome suo tutto rimbomba / un mar si spatioso, un elemento: / chi hebbe al mondo mai si larga tomba?«

²¹ Prim. *Sat.* 2.3.222: *vitrea fama*.

²² Putnam, *Artifices of Eternity*, 52. Prim. Manil., *Astron.* 4.515: *vitream pontum*. Tudi to morje dobi ime po nesrečnem padcu: vanj na begu pred mačeho Ino z ovna z zlatim runom strmoglavila Hela, zato se morje imenuje 'Helino morje' ali 'Helespont'.

²³ Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 301, op. 33, kot vzporednici navaja Pind., *Isthm.* 7.3–15 in *Pae.* 9.13–20 Snell.

²⁴ *Decurrens, aluere, fervet, ruit, devolvit, fertur*.

ce. Kot na začetku je tudi tokrat Pindarjevo ime zelo poudarjeno, saj stoji na prvem mestu adonija (8).²⁵

V slikovito prisposodbo, ki ponazarja pindarski slog, je vpletena vsebinska opredelitev Pindarjevih del. Verzi od tretje do šeste kitice prinašajo nekakšen 'katalog' pesnikovih tekstov: tretja strofa je posvečena ditirambom, četrta himnam in pajanom, peta se ukvarja z epinikiji, v šesti pa nastopijo treni. V zadnjih dveh kiticah dobita pomembno mesto slava in nesmrtnost, nagrada za tiste, ki so deležni Pindarjevih hvalospevov. Rimski kolorit teh verzov je očiten,²⁶ v njih pa so prisotni tudi namigi na drugi del pesmi, na hvalnico Avgustu ob njegovi zmagoviti vrnitvi iz divje Galije:

reducit (17) – reditu (43),
 palma (18) – merita ... fronde (35–36),
 centum potiore signis / munere donat (19–20) – quo nihil maius meliusve ... donavere (37–38),
 moresque / aureos educit in astra (22–23) – quamvis redeant in aurum / tempora priscum (39–40).²⁷

Poleg tega se za temami Pindarjevega 'kataloga' pogosto kaže tematika Horacijevih lastnih pesmi. Za oznako, da je Pindar *laurea donandus Apollinari* (9), lahko prepoznamo delfski venec, ki ga Horacij pričakuje zase (C. 3.30.14–15): *mihi Delphica / lauro cinge volens, Melpomene, comam*. V omembi Kentavrov in Himere, ki so jih premagali bogovi in kralji božanskega rodu (13–16), se morda skriva namig na hvalnico Avgustu v C. 3.4. Na koncu te ode (69–80), v kateri opazimo očitne paralele k Pindarju, stoji primerjava med cesarjevimi uspehi nad sovražniki in kaznimi, ki so doletele različne mitološke like.²⁸

Obe podobi, ki dajeta pečat celotnemu odlomku, usta, skozi katera pesnik 'bruha' svoje verze,²⁹ in vodni tok, sta v pesništvu in retoriki ustaljeni metafori za stil.³⁰ Ker se v nadaljevanju pesmi Horacij jasno opredeli za kalimahejsko poetiko, interpreti tudi v opisu vode, ki pridere z gora, razbirajo paralele z veliko in blatno asir-

²⁵ Prim. Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 301–2.

²⁶ Prim. npr. Kießling & Heinze, *Q. Horatius Flaccus*, ad loc.; Fraenkel, *Horace*, 435, op. 3.

²⁷ Wimmel, »Recusatio-Form«, 90, op. 2. Prim. Harrison, »Literary Form«, 156; id., »Horace, Pindar«, 113.

²⁸ Harrison, »Horace, Pindar«, 111 ss.

²⁹ Prim. prepričanje, da čebele 'bruhajo' méd: Petr., *Sat.* 5.6.: *apes enim ego divinas bestias puto, quae mel vomunt*. Pindarjevo početje ima tako paralelo v podobi čebele, ki simbolizira Horacija.

³⁰ Prim. npr. Ael., *Var. hist.* 13.22.4–6; Kratin, fr. 186; Aristofan, *Equ.* 526–28; Pind., *Ol.* 10.9–10; Demetr., *Eloc.* 209.1–3 (Homerjev opis hudournika v *Il.* 21.257 ss. je zgled nazornega stila); Cic., *Orat.* 39, 97, *Brut.* 316; Kvintilijan, *Inst. orat.* 9.4.7, 12.10.61; Prop. 3.3.5–6, 3.3.15–16, 4.1.57–59. Tudi pri Horaciju najdemo več primerov: *Sat.* 1.1.54–60, 1.4.11, 1.4.43–44, 1.7.26–27, 1.10.50–51, 1.10.62, *Epist.* 2.2.120. Prim. Freudenburg, *Walking Muse*, pass.

sko reko, o kateri govorijo sklepni verzi Kalimahove *Himne Apolonu* (108–9). V prid temu govori podoba čebele iz sedme in osme kitice, utelešenje kalimahejskega ideala majhnosti in marljivosti, ob kateri takoj pomislimo na Kalimahovo upodobitev mahljih, krilatih bitij: škržata v prologu k pesnitvi *Ajtia* (29 ss.) in čebel v zaključku *Himne Apolonu* (110–112). Poleg tega vsaj dve Horacijevi pesmi, programski satiri 1.4 in 1.10, vsebujeta nespregledljive aluzije na Kalimahov Evfrat. Je torej *Himna Apolonu* zgled tako za podobo čebele kot za opis reke v C. 4.2? Čebeli se bomo posvetili v nadaljevanju in tako kot v primeru reke ugotovili, da je paralel dosti manj, kot bi jih pričakovali. Horacijeva reka, ki se razliva preko svojih bregov, ima z Evfratom le eno skupno lastnost – velikost. O čistosti vode iz verzov v C. 4.2 ne izvemo ničesar, Kalimahova asirska reka pa ni le velika, temveč predvsem blatna. Opredelitev Pindarjeve poezije tako ni povsem jasna: na prvi pogled gre za odkrit poklon, podobo blatnega Evfrata pa je mogoče prepoznati v ozadju parodističnega prikaza nabuhlosti, ki so jo grškemu liriku kasneje v veliki meri pripisovali tudi po zaslugi C. 4.2.³¹ Vseh pet strof hkrati utemeljuje in spodbija trditev prve: tekma s Pindarjem se po slikoviti upodobitvi njegovih kvalitetev zdi povsem nesmiselna, obenem pa Horacij prav v teh verzih tudi sam očitno pindarizira.

Najobsežnejši podobi v pesmi sledita dve sliki, ki zarišeta jasno mejo med Pindarjem in Horacijem, med dvema pesniškima pristopoma, ki sta si na videz tuja (25–32):

multa Dircaeum levat aura cycnum,
tendit, Antoni, quotiens in altos
nubium tractus: ego apis Matinae
more modoque,

grata carpentis thyma per laborem
plurimum, circa nemus uvidique
Tiburis ripas operosa parvos
carmina fingo.

Kadar dirkajski labod, Antonij,
v prostranstva oblakov se vzpenja,
ga nosi silen zračni tok navzgor:
a jaz sem matinski čebeli podoben,

ki méd marljivo nabira
po timijana vonjavih cvetovih,

³¹ Prim. Lefkowitz, »Pindar Scholia,« 281–82, in očitni dokaz za takšno branje Pindarja pri Goetheju v Grumach, *Goethe und die Antike*, I, 226.

ves majhen, po Tibura gajih, obrežjih,
trudoma svoje pesmice gnetem.³²

Laboda zračni tok zlahka ponese visoko med oblake, kamor se je brez uspeha skušal dvigniti tudi Ikar. Njegov let je prav tako naraven kot silovitost, s katero reka pridrvi z gora. V višave se ne vzpenja na krilih tujega znanja, ampak ga podpira *multa aura*, mogočna sapa, ki je lahko tudi drugo ime za navdih. Da gre za Pindarja, je očitno iz pridevnika *Dircaeam*, ki označuje tebenski simbol, izvir Dirke. V šesti *Istmijski odi* se sveta voda iz tega izvira razliva po zaslugi Muz (73–75), o pitju vode iz istega vrelca in pesnjenju pa pripoveduje tudi šesta *Olimpijska oda* (85–86). Izvir je značilna sestavina pokrajine, v kateri se odvija pesniška iniciacija; pogosto je vir navdiha ravno pitje vode, ki izvira iz tega vrelca.³³

Velika snežno bela ptica, ki pri svojih selitvah zlahka premaguje velike razdalje, je od nekdaj vzbujala občudovanje. Veliko pozornosti so posvečali barvi njenega perja,³⁴ ki je našla svoj kontrast v krokarjevi črnini.³⁵ V vlogi nevarnega labodovega nasprotnika pogosto nastopa orel, kraljevska Zevsova ptica,³⁶ ki je preganjala že Ledo in njenega božanskega ljubimca.³⁷ Labod je posvečen Apolonu,³⁸ poznamo pa tudi nekaj mitoloških oseb, ki nosijo njegovo ime.³⁹ Med tistimi, ki se po smrti preobrazijo v laboda,⁴⁰ je verjetno najbolj znan Vergilijev ligurski kralj Kiknos, ki se spremeni v laboda iz žalosti nad umrlim prijateljem Faetonom (*Aen.* 10.189–93).⁴¹ V grški literaturi se labodje sprva pojavljajo v jatah, v Homerskih himnah (21.1–5) pa prvič nastopi en sam ptič, ki vrh tega tudi poje.

O tem, kako naj bi se glasilo labodje petje, si pisci niso bili enotni. Nekateri

³² Prevod Kajetan Gantar.

³³ Prim. Kambylis, *Die Dichterweihe*, pass.

³⁴ Aristofanov zbor starcev ima lase, ki so kúknonu πολιώτεραι (*Vesp.* 1064), Evripidova Agava je imenovana πολιόχρων kúkνος (*Bacch.* 1365), Zevs je napadel Ledo χιονόχρωος kúknonu πτερῶ (*Hel.* 216). Labodovo barvo pogosto omenjajo tudi rimski pisci, ki uporabljajo naslednje pridevnike: *albus* (Ovid., *Her.* 7.1), *candidus* (Verg., *Ecl.* 7.38), *niveus* (Verg., *Georg.* 2.199, *Aen.* 7.699; Prop. 3.3.39); v enakem pomenu še *cygneus* (Ovid., *Trist.* 4.8.1) in *olorinus* (Ovid., *Met.* 10.718; Verg., *Aen.* 10.187).

³⁵ Ezopska zgodba (398 Perry, 206 Halm) govori o krokarju, ki labodu zavida njegovo belo barvo in v želji, da bi mu postal enak, pretirava z umivanjem, na koncu pa se izstrada do smrti. Nasprotje med krokarjevo črno barvo in labodovo belino izpostavi tudi Marcial (1.53.8, 3.43.2).

³⁶ Prim. Gossen, »Schwan,« 784.

³⁷ Prim. Eur., *Hel.* 17 ss.

³⁸ Pri lirskih je zveza med Apolonom in labodi povsem utečena: za Sapfo je Apolon voditelj Muz, ki jezdi na labodih (fr. 208), pri Pindarju je teh labodov osem, njihovi glasovi pa so μελιγάρυι (*Pae.* 3.10 ss. Snell). Alkman z labodom primerja Muze (1.100–101 Bergk).

³⁹ Prim. Forbes Irving, *Metamorphosis in Greek Myth*, 257 ss.

⁴⁰ Npr. Ovid., *Met.* 2.367 ss., 7.371 ss., 12.71 ss.

⁴¹ Prim. Krappe, »ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΥΚΝΟΣ,« pass.

so trdili, da kaj takega sploh ne obstaja,⁴² Lukijan pa je eno izmed svojih del posvetil prav norčevanju iz pojočih labodov na reki Pad, ki jo je izenačil z mitičnim Eridanom.⁴³ Po Filostratu petje povzroča Zefir, ki piha skozi ptičja peresa (*Imag.* 1.9); Servij zasluge za labodjo pesem pripisuje dolgemu, upognjenemu vratu (ad *Aen.* 7.700). Zmedo povečuje dejstvo, da na področju Grčije in severne Italije poznamo dve vrsti labodov: pogostejše neme labode (*cygnus olor*) in labode, ki se v te kraje zatečejo v zimskih mesecih iz severnih krajev in se oglašajo s posebnimi glasovi (*cygnus ferus* oz. *musicus*).⁴⁴ Slednje lahko povežemo s Hiperborejci, mitičnim ljudstvom, ki uživa idilično življenje na skrajnem severu, kamor ni mogoče priti ne po kopnem ne po morju.⁴⁵ Pratinas primerja zbor z labodom (fr. 457 Bergk); to je prvi primer povezave med pesnikom in labodom, le da še ne gre za posameznika, ampak za skupino pevcev. Petje pred smrtjo prvič srečamo v Ajshilovem *Agamemnonu*. Labodja pesem je omenjena v povezavi s Kasandro, ki skozi vso igro molči, naposled pa se ji iz ust usujejo preroške besede (1444–46).⁴⁶

Motiv 'labodjega speva' se je razširil predvsem po zaslugi Platonovega dialoga *Fajdon*: Sokrat prijatelja Simija in Kebesa, ki ga obiščeta v ječi, prepričuje, da se mu bližnja smrt ne zdi nesreča, saj v vedeževalstvu ne zaostaja za preroškimi Apolonovimi pticami, ki največ in najlepše pojejo takrat, ko začutijo, da bodo umrle. Tega ne počnejo zaradi bolečine in v žalovanju, kot v strahu pred smrtjo trdijo ljudje, ampak iz veselja, ker bodo kmalu odšle k svojemu bogu. Sokrat se prav tako radostno poslavlja od življenja (84d–85b).⁴⁷ O smrti govori tudi Erova pripoved v *Državi*: Orfejeva duša si po smrti izbere labodovo življenje, ker se iz mizoginstva noče roditi iz ženske, labod pa se odloči za človeško življenje (620a).⁴⁸

Neoplatonist Olimpiodor pripoveduje, da je Sokrat v noči, preden je spoznal Platona, sanjal o njem kot o labodu brez kril. Potem ko je dobil peruti, je poletel iz naročja svojega bodočega učitelja in tako čudovito zapel, da je očaral vse poslušalce (*In Alc.* 2.83–86 Westerink).⁴⁹ Pred svojo smrtjo pa naj bi Platon sam v sanjah videl, kako se spreminja v laboda in leta od drevesa do drevesa, da bi se izognil puščicam lovcev (ibid. 2.156–58).

Gantar je opozoril, da je platonistična tradicija močno vplivala na opis Horacijeve

⁴² Npr. Plin., *NH* 10.32; Athen. 9.393d; Aelian., *Hist. an.* 2.32, *Var. hist.* 1.14.

⁴³ *De Electro seu Cynnis*. Prim. Krappe, »ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΥΚΝΟΣ,« 354–55.

⁴⁴ Prim. Aristoph., *Av.* 769–70: τοιάδε κύκνοι / τιοτιοτιο<τιοτιγ>ξ>.

⁴⁵ Pind., *Pyth.* 10.29 ss.

⁴⁶ Prim. Donohue, *Song of Swan*, 23.

⁴⁷ Prim. parafraziranje tega odlomka pri Ciceronu, *Tusc.* 1.73.

⁴⁸ Prim. 620b: Agamemnonova duša si iz sovraštva do ljudi izbere orlovo življenje. Donohue, *Song of Swan*, 26–27, odlomek povezuje z Ezopovo zgodbo (416 Halm) o lastovkah, ki se posmehujejo iz labodov, ker se izogibajo ljudem in redko pojejo. 'Antisocialne tendence' naj bi bile dokaz za redkost labodov v antiki, morebiti pa je ta aspekt, ki je v skladu s Kalimahovim odporom do množice (prim. npr. *Epigr.* 28 Pf.), vplival na pogostost labodjega motiva pri tem avtorju.

⁴⁹ Prim. podobno anekdoto pri Diogenu Laertskem, 3.5.

preobrazbe v laboda v C. 2.20,⁵⁰ morda pa gre vpliv pripisati tudi Kalimahu, ki se – sodeč po prologu k pesnitvi *Ajtia* – neposredno navezuje na Platonove spise.⁵¹ Pomanjkljivo ohranjena zadnja verzica omenjenega prologa verjetno govori o živali, ki je takrat, ko ne premika več kril (...)]σε[.] πτερὸν οὐκέτι κινεῖν, 39), najmočnejša (...η τῆ]μος ἐνεργότατος, 40), bržkone glede na petje.⁵² V prvi izdaji je Hunt predvideval, da gre za škržata, o katerem Kalimah govori nekaj verzov prej, ko 'petje'⁵³ te krilate žuželke, ki se hrani le z roso,⁵⁴ postavi nasproti oslovskemu riganju in toži, da ga starost bremeni kot Sicilija Enkelada (29–36).⁵⁵ Zgled za zadnjo primerjavo so bili nedvomno verzi iz Evripidove tragedije o Heraklu (*HF* 637–40), kjer zbor tebanskih starcev razmišlja o smrti. Starci si želijo ponovne mladosti (655–68) in naznanijo, da tudi v poznih letih ne bodo prenehali s petjem (673–86), ampak bodo kot labod glasno peli svoje pajane (παιᾶνας ... / κύκνος ὡς γέρων ἀοιδὸς / ... / κελαδῆσω, 691–94). Paralele s prologom je opazil že Pfeiffer, a je zavrnil možnost, da bi tudi tu nastopil labod.⁵⁶ Vendar bi bilo nenavadno, da bi se po dveh verzih o Muzah Kalimah znova vrnil k podobi škržata. Poleg tega v pridevniku πολιός v 38. verzu lahko prepoznamo namig na laboda; tudi pri Evripidu se ostareli pevec primerja s ptico takšne barve (110–11). Kalimah v drugi pesmi zbirke *Jambi* pripoveduje basen, v kateri ravno labod v imenu vseh živali prosi Zevsa, naj jim odvzame breme starosti (fr. 192 Pf.).⁵⁷ O preobrazbi v škržata v prologu k pesnitvi *Ajtia* ni sledu; Kalimah si metamorfoze zaželi šele v povezavi z željo, da bi se znebil starosti in telesa; kot je poudaril Marinčič, Kalimah ne hrepeni po tem, da bi se spremenil v škržata, ampak si želi le tega, da bi bil podoben tej žuželki.⁵⁸ Morda tudi ni naključje, da Antipater iz Soluna, ki je znan po odporu do kalimahejske poetike in ki je veliko prispeval k razmahu znamenite polemike o vodi in vinu kot izvoru pesniškega navdiha,⁵⁹ v svojem epigramu o inspi-

⁵⁰ Gantar, »Horacijeva polabodjenje,« 123 ss.

⁵¹ Prim. Hunter, »Winged Callimachus,« pass.

⁵² Prim. Massimilla, *Callimaco*, ad loc.

⁵³ Oglašanje škržatov, ki ga proizvajajo samci z napenjanjem trebušnih membran pri dvorjenju, je od nekdaj vzbujalo pozornost piscev in so ga pogosto primerjali ptičjemu petju. Prim. Steier, »Tettix,« pass.

⁵⁴ To prepričanje, ki je bilo v antiki zelo razširjeno, je našlo odmev tudi v Platonovem *Fajdru* 259b, kjer prvič zasledimo povezavo s pesniki. Sokrat svojemu spremljevalcu pripoveduje, da so bili škržati nekoč ljudje, ki so ob Muzah in pesmih pozabili na hrano in pijačo, zato jih je, ne da bi se zavedali, doletela smrt. Iz teh ljudi so nastali škržati, ki brez živeža prepevajo do svoje smrti, nato pa odidejo k Muzam.

⁵⁵ Hunt se je oprl na zgodbo o trojanskem princu Titonu, za katerega je zaljubljena Eos pri Zevsu izprosila nesmrtnost, vendar je pozabila dodati prošnjo za večno mladost, zato je od Titona naposled ostal le glas. Postal je škržat (Hellenic., *FGrH* 4F140; v homerski himni te preobrazbe ni), Eos pa ga je zaprla v sobo in odvrгла ključ. (*Hymn. Hom. Ven.* 218 ss.)

⁵⁶ Pfeiffer, »Ein neues Altersgedicht,« 329 ss.

⁵⁷ Massimilla, *Callimaco*, ad loc.

⁵⁸ Marinčič, »Back to Alexandria,« 40.

⁵⁹ Prim. Knox, »Wine, Water,« 107 ss., in Asper, 'Onomata allotria', 128–34. Prim. tudi Hor., *Epist.* 1.19.

raciji govori ravno o škržatih in labodih (A. P. 9.92.1–2). Jacobson je opozoril, da je na Horacijevu rabo pridevnika *Maeonius* v C. 1.6.2, ki označuje Homerja in nastopi v povezavi z labodom, verjetno vplival prav odlomek o labodih v Kalimahovi himni (*Hymn.* 4.249–50).⁶⁰

Kot lahko v 'katalogu' Pindarjevega opusa opazimo namige na druge Horacijeve pesmi, tako je mogoče tudi v podobi laboda v C. 4.2 prepoznati ptico iz C. 2.20, ki jo mogočna krila (*non usitata nec tenui ... / pinna*, 1–2) dvigajo v nebo. Če so vzor za C. 2.20 zadnji verzi prologa k pesnitvi *Ajtia*, potem je Kalimah kot zgled lahko posredno tudi v ozadju upodobitve laboda v C. 4.2. Verjetno je na Horacijevu nasprotje med labodom in čebelo vplival tudi Kalimahov vzorec antiteze med 'velikim' in 'majhnim', na primer nasprotje med oslom in škržatom (*Aet.* 1, fr. 1.29–36 Pf.).

Čeprav Pindar v ohranjenih besedilih ne govori o labodu, je na podobo laboda v C. 4.2 lahko vplival z opisi drugih ptic, zlasti s prikazom orlovega leta.⁶¹ Že Pasquali je opazil podobnost med Pindarjevo dvojico orel-krokarja ter Horacijevu dvojico labod-čebela. Poudaril je tudi razliko: Horacij v podobi delavne čebele »mostra nella modestia molto orgoglio,« medtem ko Pindar o krokarjih govori »senza riguardi.«⁶² Pindarjeva razporeditev vlog je ravno obratna kot pri Kalimahu: 'veliko' je tu 'pozitivno'. Pri Horaciju pa se zdi, da nosita obe strani, tako veliki labod kot majhna čebela, pozitivno oznako.

Dirkajski labod pravzaprav ne leti sam, ampak se le prepušča zraku, ki ga nosi kvišku, je samo objekt, s katerim upravlja višja sila. Opis čebele je obsežnejši ter se začne s poudarjenim zaimkom *ego* in konča s pomenljivim glagolom *tingo*.⁶³ Čeprav v besedilu med tema mejnima točkama prevladuje podoba čebele, je očitno, kdo je pravi subjekt: drobna žuželka je le komparacija (*apis ... / more modoque*), ki ponazarja Horacijevu pesnjenje. Kot pri labodu je tudi pri čebeli najprej poudarjen njen izvor: pridevnik *Matina* je sam po sebi težaven, saj ni jasno niti to, za kateri kraj gre. Horacij enako označi tudi obalo v C. 1.28 (*litus ... Matinum*, 3) in vrhove v 16. epodi (*Matina ... cacumina*, 28). Iz sholij lahko sklepamo, da je mišljeno področje Apulije ali Kalabrije,⁶⁴ torej pesnikovi domači kraji. Tiburski bregovi in gaj, kjer leta marljiva čebela, še poudarijo navezanost na dom; Wimmel v idilični rečici prepozna antitezo divjemu toku hrumeče gorske reke,⁶⁵ Mette pa v Horacijevem opisu vidi simbol za

⁶⁰ Jacobson, »Horace's Maeonian Song,« 648.

⁶¹ Prim. *Nem.* 3.80 ss., *Nem.* 5.21–22, *Ol.* 2.86 ss.

⁶² Pasquali, *Orazio Lirico*, 781.

⁶³ Glagol *tingo* se je že Westu, *Reading Horace*, 31, zdel »*mot propre* for the work of the bees,« saj se pojavi tudi v Vergilijevi knjigi o čebelah, prav tako v povezavi z večjim delovanjem (*arte; daedala*) in ustvarjanjem nečesa novega. Prim. *Georg.* 4.56–57: *arte recentis / excudunt ceras et mella tenacia fingunt; 179: daedala (!) fingere tecta.*

⁶⁴ Prim. Nisbet & Hubbard, *Commentary on Horace*, ad C. 1.28.3. Prim. tudi C. 3.16.33: *Calabrae ... apes.*

⁶⁵ Wimmel, *Kallimachos in Rom*, 271, op. 2.

γένος λεπτόν.⁶⁶ *Operosa carmina* terjajo veliko napora (*per laborem / plurimum*), prav tako kot nabiranje prijetnega timijana (*grata ... thyma*). Timijan morda kaže na izbran okus in dobro presojo, saj se je čebela odločila za eno samo vrsto cvetja, a ker gre za pogosto rastlino, lahko v tem razberemo tudi nagnjenje do vsakdanjega in bližnjega.⁶⁷ Pridevnik *parvus*, ki se neposredno navezuje na subjekt, je v nasprotju tako z mogočno sapo (*multa ... aura*) in velikostjo ptice, v kateri je upodobljen Pindar, kot s trzalico Julia Antonija v naslednji strofi (*maiore ... plectro*).

Čebelino letenje v bližini tal spominja na preudarnega Dedala, ki ga ni preamila skušnjava, da bi se podal previsoko, onkraj meja lastnih zmožnosti. Majhnost in pridnost drobne žuželke jasno kažeta, da se Horacij opredeljuje za kalimahejsko poetiko, zato je mikavno sklepati, da bi lahko bil zgled za čebelo v C. 4.2 ravno Kalimah. Ta v epilogu *Himne Apolonu* opiše čebele, ki iz svetega izvira Demetri prinašajo majhne količine čiste vode (110–12). Že v izdaji iz leta 1675 je Anna Fabri predvidevala, da gre za Demetrine svečenice. Enakega mnenja je bil tudi Rudolf Pfeiffer, a si je kasneje, ko je pri Aristotelu zasledil, da čebele, znane po svoji čistosti, uživajo le čisto vodo (*H. A.* 596b15), premislil in predpostavil, da je treba Kalimahove čebele razumeti povsem dobesedno – kot čebele.⁶⁸ Williams v komentarju k navedenemu odlomku sklepa, da je Aristotelov opis služil za zgled Kalimahu, ki pa odlomka ni le predelal, ampak mu je dodal tudi nov element: kvazireligiozno terminologijo.⁶⁹ Toda predstava o tem, da čebele pijejo vodo, je bila splošno sprejeta,⁷⁰ in Kalimah o pitju vode eksplicitno sploh ne govori. Med odlomkoma je premalo podobnosti, da bi lahko sklepali, da gre za neposreden vpliv.⁷¹ Kalimahova podoba je večplastna; v njej lahko prepoznamo tako Demetrine svečenice kot običajne žuželke, tako kompliment Filetu in njegovi pesnitvi o Demetri⁷² kot uveljavljeno prispodobno za pesnika.

Najbolj znana upodobitev pesnikov kot čebel je v Platonovem dialogu *Ion* (534a7–534b6). Čebele so kot bakhantke, ki iz rek zajemajo mleko in mёд, podobne so obsedenim koribantom in v njihovem delovanju ni prav nič razumnega. Pesniki, ki se skrivajo za upodobitvijo čebel, namreč ne pesnijo, ker bi obvladali neko večščino (τέχνη), ampak zato, ker jih obvladuje božanska sila (θεία δυνάμει) in ker so deležni božanskega daru (θεία μοίρα). Opis lahkotnega (κούφον), krilatega (πτηνόν) in svetega (ιερόν) bitja, ki ga Sokrat primerja s čebelami, je najbrž služil kot zgled za Kalimahovega škržata, ki je ravno tako οὐλ[α]χός in πτερόεις (*Aet.* 1, fr. 1.32 Pf.).⁷³ Rosa, s katero naj bi se prehranjevali škržati, spominja na vodne kapljice iz zaključka *Himne Apolonu*, v obeh odlomkih pa je mogoče razbrati Kalimahov

⁶⁶ Mette, »'Genus tenue',« 137.

⁶⁷ Davis, *Polyhymnia*, 137–38.

⁶⁸ Pfeiffer, *History of Classical Scholarship*, 284.

⁶⁹ Prim. Williams, *Callimachus*, ad loc.

⁷⁰ Prim. npr. Verg., *Georg.* 4.54–55: *flumina libant / summa leues*.

⁷¹ Prim. Crane, »Bees without Honey,« 400, op. 3.

⁷² Prim. Pfeiffer, *History of Classical Scholarship*, 284; Marinčič, »Back to Alexandria,« 28 ss.

⁷³ Hunter, »Winged Callimachus,« 1.

pogled na pesniški navdih.⁷⁴ Religiozna motivika prevladuje tako v Platonovem kot v Kalimahovem prizoru s čebelami, in tudi sicer so te živali iz občudovanja do njihovih skoraj čudežnih lastnosti pogosto povezovali z bogovi.⁷⁵

Božanskega izvora naj bi bil tudi méd,⁷⁶ ki je prvo stičišče med poezijo in čebelami.⁷⁷ Njegova sladkost že pri Homerju označuje Nestorjeve besede (*Il.* 1.247–49), sladke besede pa tečejo tudi iz ust izbranca, ki mu Muze na jezik vlijejo ἔῃρηνη, medeno roso (*Hes., Theog.* 81–84).⁷⁸ Prvo primerjavo med pesnikom in čebelo srečamo pri Simonidu, v kratkem citatu, ohranjenem pri Plutarhu.⁷⁹ Wilamowitz je predvideval, da je prav Simonidova čebela, ki naj bi nabirala méd po timijanovih cvetovih, zgled za Horacijevo podobo v *C.* 4.2, vendar temu ni pripisoval posebnega pomena.⁸⁰ Hermannu Fraenklu pa se je zdelo, da se Horacij na ta način distancira od Pindarja in prevzame vlogo 'rimskega Simonida'.⁸¹ Toda timijan je užival sloves rastline, ki daje posebno sladek méd lepe zlate barve,⁸² zato nas njegova nepotrjena prisotnost pri Simonidu ne bi smela zapeljati k prenagljenim zaključkom.⁸³ V Vergilijevi knjigi o čebelah se ta rastlina pojavi kar štirikrat (*Georg.* 4.169, 180, 267, 303), Wilamowitz

⁷⁴ Kambylis, *Die Dichterweihe*, 88–89.

⁷⁵ Čebele so od nekdaj uživale sloves izredno čistih živali, ki v svojem bivališču poskrbijo za zgledno higieno. Pri hrani naj bi se vzdržale tako mesa kot fižola, s svojim pogumom in množičnostjo pa se odlikujejo tudi kot odlične bojevnice. Njihova složnost in organizirano delovanje vzbujata občudovanje; pri Platonu se vanje naselijo duše najsrečnejših ljudi in tako kot ose in mravlje veljajo za πολιτικὸν καὶ ἡμερον γένος (*Phaed.* 82a11–82b6). Mnogi so jim pripisovali tudi razum in modrost, in Vergilij ni bil edini, ki je v njih videl *partem diuinae mentis* (*Georg.* 4.220). Prim. Olck, »Biene,« 446 ss.

⁷⁶ Tako kot vino naj bi tudi méd prinesel Dioniz (prim. Ovid., *Fast.* 3.736; Eur., *Bacch.* 142–43, *ibid.* 704 ss.; Hor., *C.* 2.19.9 ss.), za obe pijači pa je značilna tudi opojnost. Méd so kot obredno tekočino pogosto darovali tako mrtvim kot bogovom. Z njim naj bi malega Zevsa hranile čebele (*Verg., Georg.* 4.149 ss.), kot jed pa so ga cenili tudi pitagorejci. Ker je povezan s svetom bogov, ni nenavadno, da se je izoblikovalo prepričanje, da zaužitje medu prinaša preroške sposobnosti. V *Himni Hermesu* nastopajo tri krilate Zevsove hčerke, ki živijo ob vznožju Parnasa in govorijo resnico, potem ko pojedó méd, če pa tega ne storijo, je njihov govor zmeden in neresničen (558 ss.). Zanimiva je tudi zgodba o vidcu Iamu, Apolonovem sinu, ki ga, potem ko ga je mati po rojstvu zapustila, z medom nahranita dve kači (*Pind., Ol.* 6.45 ss.). Pindar Pitijo imenuje 'delfska čebela' (*Pyth.* 4.60), podobno oznako pa naj bi nosile tudi Artemidine in Demetrine svečenice. Prim. Olck, »Biene,« 448–49; Schuster, »Mel,« 383.

⁷⁷ Prim. Waszink, *Biene und Honig*, pass.

⁷⁸ Medena rosa oz. mana je sladka tekočina, ki jo izločajo rastlinske uši in druge žuželke, med njimi tudi škržati. (Od tod najbrž izvira misel, da se škržati (in tudi čebele) prehranjujejo z roso.) Čebele iz te snovi proizvajajo posebno vrsto medu. V antiki je bilo razširjeno zmotno prepričanje, da gre za méd, ki pade z neba. Prim. Verg., *Georg.* 4.1: *aerii mellis caelestia dona*, in Plin., *Nat. hist.* 11.30.

⁷⁹ fr. 88.1.1, ohranjen v Plutarhovem delu *Quomodo quis suos in virtute sentiat profectus* 79c8–10: ὤσπερ γὰρ ἄνθεσιν ὀμίλειν ὁ Σίμωνιδης φησὶ τὴν μέλιτταν ἕξανθὸν μέλι μηδομέναν'.

⁸⁰ Wilamowitz, *Sappho und Simonides*, 318, op. 1. Prim. Fraenkel, *Horace*, 435, op. 1.

⁸¹ Fraenkel, *Dichtung und Philosophie*, 369, op. 39.

⁸² Prim. Olck, »Biene,« 439.

⁸³ Prim. Waszink, *Biene und Honig*, 24.

pa je opozoril, da pri Horaciju že v epistuli 1.3, posvečeni Juliju Floru, srečamo čebelo, ki prav tako obletava timijanove cvetove (21): *quae circumvolitas agilis thyma?*⁸⁴ Tudi tokrat je v ospredju drznost (*ipse quid audes?*, 20), zgled za lahkotno in okretno čebelo pa je najverjetneje Pindar (*Pyth.* 10.53–54),⁸⁵ pri katerem nemirna letalka ni upodobitev pesnika, ampak pesmi (ἐγκωμίων γὰρ ἄωτος ὕμνων).⁸⁶ Horacijeva podoba ima s Pindarjevo veliko skupnega: *circumvolitas* ustreza besedam ἐπ’ ἄλλοτ’ ἄλλον ... (λόγον), *agilis* pa glagolu θύνει.⁸⁷

Že Wili je predvideval, da smemo tudi za čebelo v C. 4.2 iskati zgled pri Pindarju, vendar ni mislil na konkretno mesto v opusu grškega lirika, ampak na pomen, ki ga imajo čebele v Pindarjevi poeziji. Horacijeva upodobitev je del dolge in bogate tradicije, ki vključuje tako Platonov dialog *Ion* kot Aristofanov prikaz Friniha, ki kot čebela uživa καρπὸν ... ἀμβροσίῳ μελέων (*Av.* 748–49), tako Leonidovo upodobitev Erine (*Anthol. Pal.* 7.13) kot Sofoklov vzdevek ‘atiška čebela’ (*Schol. ad Vesp.* 460).⁸⁸

Tudi Wimmel je menil, da čebela v C. 4.2 ni le nasprotje Pindarju kot labodu, ampak da se Horacij z grškim pesnikom skrivaj enači, saj je bila povezava med Pindarjem in čebelami dobro znana.⁸⁹ Méd je eden izmed osrednjih motivov Pindarjeve poezije, včasih pa namesto njega nastopi tudi rosa (*Isthm.* 6.64., *Pyth.* 5.99, *Ol.* 7.2, *Nem.* 3.78, 7.79). Pesnik pogosto uporablja pridevnike s predpono μελι-, kot so μελίγαρος (*Ol.* 11.4, *Pyth.* 3.64, *Nem.* 3.4, *Isthm.* 2.3), μελίγδουπος (*Nem.* 11.18), μελίκομπος (*Isthm.* 2.32) in μελίφθογγος (*Ol.* 6.21, *Isthm.* 2.7).⁹⁰ Toda Wimmel sodi, da moramo dokaz za povezavo med Horacijevo čebelo in Pindarjem bolj kot v Pindarjevih besedilih iskati v znani zgodbi o dogodku iz njegove mladosti.⁹¹ Legenda pripoveduje, da so čebele spečemu Pindarju priletele v usta in si tam zgradile panj; to je razlaga za sladkost njegove poezije.⁹² Waszink kritizira Wimmlovo utemeljitev in trdi, da se Horacij ne bi mogel zgledovati po Pindarju, ker njegova čebela ne nastopa v vlogi pesnika, ampak upodablja poezijo.⁹³ Kljub temu danes Pindarjevega vpliva nihče več ne zanika,⁹⁴

⁸⁴ Wilamowitz, *Sappho und Simonides*, 318, op. 1.

⁸⁵ Prim. Davis, *Polyhymnia*, 136–37; Hubbard, »*Pindarici fontis*,« 221.

⁸⁶ Waszink, *Biene und Honig*, 14 ss., opozarja, da Pindar s tem simboliki medu in čebel doda nov element: pisanost in raznolikost, ki ju v grščini označuje izraz ποικιλία.

⁸⁷ Hubbard, »*Pindarici fontis*,« 221.

⁸⁸ Wili, *Horaz und die Augusteische Kultur*, 257 ss.

⁸⁹ Wimmel, *Kallimachos in Rom*, 271, op. 2.

⁹⁰ Prim. Slater, *Lexicon to Pindar*, 321–22.

⁹¹ Wimmel, *Kallimachos in Rom*, 271, op. 2.

⁹² Paus. 9.23.2–3. *Vita Pindari* prinaša dve različici: dogodek je resničen (1.6–9); gre le za sanje (1.9–11). Podobne zgodbe so ohranjene tudi o drugih piscih: čebele prinesejo v Sofoklova usta méd (Philostr. *Iun.*, *Im.* 14.1), v Menandrova pa cvetni prah (Anon., *Anth. Pal.* 9.187), srečamo jih na ustnicah Homerja (Christod., *Anth. Pal.* 2.342) in mladega Platona (Cic., *Div.* 1.78, 2.66; Val. Max. 16.3; Plin. 11.55; Ael., *Var. hist.* 10.21, 12.45; Olympiod., *Vit. Plat. init.*). Prim. Olck, »*Biene*,« 447–48.

⁹³ Waszink, *Biene und Honig*, 24–25 in pass.

⁹⁴ Prim. npr. Putnam, *Artifices of Eternity*, 55, op. 12; Davis, *Polyhymnia*, 136 ss.; Barchiesi, »*Poetry, Praise*,« 37, op. 108; Marinčič, »*Back to Alexandria*,« 39.

Harrison pa skuša dokazati, da lahko v Horacijevih besedah razberemo frazo ἔπ' ἄλλοτ' ἄλλον. Pridevnika *plurimum* iz 30. verza namreč ne bi smeli povezovati z *laborem* v prejšnjem verzu, temveč se nanaša na *nemus*, kot je predlagal že Bentley, in tako podobno kot Pindarjeva besedna zveza poudarja »the variety and flexibility of the poet's presentation.«⁹⁵ Horacij torej s pindarsko obarvanim besediščem ironično zavrne ambicije, da bi posnemal velikega grškega lirika.

Tudi če sprejmemo Harrisonov predlog, moramo priznati, da je čebela v epistuli 1.3 precej bolj 'pindarska' in da prizadevna delavka v C. 4.2 s Pindarjevo begavo letalko nima prav dosti skupnega. Waszink poudarja, da se je čebelja simbolika, ki jo sestavljajo sladkost, ποικιλία in zvok,⁹⁶ prav po Horacijevi zaslugi obogatila z lastnostjo, ki se nam danes zdi bistvena: pridnostjo.⁹⁷ Marljivih čebel v povezavi s pesnjenjem pred Horacijem sicer res ni najti, zanimiva predhodnika pa sta Semonid z upodobitvijo vzorne ženske kot 'čebele' (fr. 7.83–93) in Vergilij z opisom čebel, ki jih zaradi ljubezni do dela pogosto doleti celo smrt (*Georg.* 4.203–205).⁹⁸ Če je bil, kot opozarja West, zgled za čebelo v epistuli 1.3 res Vergilij,⁹⁹ lahko podobno velja tudi za C. 4.2.¹⁰⁰

Barchiesi v zvezi s Horacijevo podobo čebele opozarja na pomembno razpravo Penelope Wilson, posvečeno interpretacijam Pindarjeve poezije v antiki. K odlomku, v katerem Pindar pripoveduje o mešanici mleka in medu, ki jo pošilja zmagovalcu Aristoklejdu (*Nem.* 3.76–78), prvi sholiast pripiše, da mleko matere spremlja φύσει, méd pa μετὰ πόνου izdelujejo čebele (134a: 3.61). Komentator si očitno prizadeva, da bi v Pindarjevo poezijo vnesel delitev na *ingenium* in *ars*, na pesnjenje, ki je rezultat naravnega daru (φύσει), in na ustvarjanje, ki je plod napora (μετὰ πόνου). Méd pridobi pomen, ki ga v navedenih verzih zagotovo ni imel, naenkrat postane znamenje truda, ki so ga v njegovo izdelavo vložile čebele.¹⁰¹ V Horacijevem času so torej že obstajale interpretacije, v katerih je bil Pindarjev motiv prilagojen idealom aleksandrijske poetike.¹⁰²

V Horacijevih upodobitvah čebele je moč opaziti podoben premik. V epistu-

⁹⁵ Harrison, »Literary Form,« 156–57, 168 ss.; id., »Horace, Pindar,« 114.

⁹⁶ Ta aspekt dolgujemo Bakhilidovemu epinikiju 10.9–10: καὶ νῦν κασιγνήτας ἀκοίτας / νασιώτιν ἐκίνησεν λιγύφθογον μέλισσαν.

⁹⁷ Waszink, *Biene und Honig*, pass.

⁹⁸ Prim. *Georg.* 4.156–90. Prim. tudi Plat., *Phaed.* 82a11 ss.: duše, ki se po smrti vselijo v čebelja telesa, se odlikujejo po vrtilinah, ki zahtevajo skrbno urjenje (μελέτης).

⁹⁹ West, *Reading Horace*, 31 ss.

¹⁰⁰ Stična točka je tudi že omenjeni timijan.

¹⁰¹ Wilson, »Pindar and his Reputation,« 102, op. 17, in pass.

¹⁰² Prim. Barchiesi, »Poetry, Praise,« 37–38, op. 108. Tudi motiv škržata, ki je pri Kalimahu nedvomno povezan s pesniškim navdihom, že pri Teokritu doleti podobna predelava, ki malemu, lahkotnemu bitju v skladu s kalimahejsko poetiko pripiše naporno delo (7.139): τοὶ δὲ ποτὶ σκιαραῖς ὀροδαμνίσιν αἰθαλίωνες / τέττιγες λαλαγεῦντες ἔχον πόνον. Prim. Hunter, »Winged Callimachus,« 2, op. 8.

li 1.3 Flor očitno predstavlja *genus grande*,¹⁰³ v ospredju sta njegova drznost (*quid audes*) in *non parvum ingenium*, ki ga bosta pripeljala do slave, če se bo prepustil vodstvu nebeške modrosti (*caelestis sapientia*). Tako kot usta (*Sat.* 1.4.43–44) in reka (*Sat.* 1.10.62–63) v programskih satirah ter labod v *C.* 2.20 torej tudi čebela sodi med podobe, ki navadno ponazarjajo pesnika visoke, navdihnjene poezije. Drobna in prizadevna žuželka v *C.* 4.2 pa je popolnoma drugačna: nizko leta nad domačimi tlemi in svojega cilja ne dosega s pomočjo božanskih sil, ampak z lastno veščino. V mali južnoitalski čebeli se zgosti nasprotje h kar dvema podobama, ki simbolizirata Pindarja, labodu in reki. Horacij skozi vso pesem pogloblja prepad med pesnikoma, ki – v veliki meri tudi po njegovi zaslugi – predstavljata dva nasprotujoča si pristopa k pesnjenju. Pindar s svojim mogočnim zanosom poseblja navdih in prirojene zmožnosti, Kalimah pa pedantno in truda polno veščino. Toda analiza poetoloških podob pokaže, da shematičnega nasprotja ni mogoče vzpostaviti in da se za navideznimi nasprotji skriva sinteza; Horacijeva poetika je istočasno pindarska in kalimahaeska. To je mogoče tudi zato, ker je Pindar v resnici pogost Kalimahov zgled in ker se je prepad med pesnikoma odprl šele v poznejših interpretacijah.¹⁰⁴

V drugem delu se pesem prevesi v panegirik Avgustu ob pričakovanem triumfu po vrnitvi iz Galije, kamor se je *Caesar* poleti leta 16 pr. Kr. odpravil pomirit uporna germanska plemena.¹⁰⁵ Ta so prestopila Ren in prizadejala sramoten poraz Marku Loliju.¹⁰⁶ Toda do spopada z Avgustom sploh ni prišlo, saj so se nasprotniki sami umaknili, sprejeli premirje in izročili talce. Kljub temu se *Imperator* vse do 6. julija leta 13 ni vrnil v Rim,¹⁰⁷ namesto triumfalne svečanosti pa je bila nekaj let zatem posvečena *Ara pacis Augustae*. A leta 16 napisana pesem 4.2 o tem seveda ne govori.

Horacij napovedani panegirik položi v usta Julu Antoniju, mlademu predstavniku julijske hiše,¹⁰⁸ ki ga je dvakrat nagovoril že v prvi polovici pesmi: najprej takoj na začetku drugega verza, kjer njegovo ime (*Iule*) vplete v svarilo potencialnim Pindarjevim posnemovalcem, nato pri opisu laboda (*Antoni*, 26), ko gre zopet za podobo visokoletečega pesnjenja. V drugem delu, ki vsebuje primerjavo med Julovim in Horacijevim prispevkom k počastitvi zmagovitega vladarja, pa postane jasno, da znotraj sheme, ki jo tvori *recusatio*, Jul Antonij zavzame tako mesto naročnika kot nadomestnega izvrševalca naročila: panegirik, ki ga pričakuje od Horacija, naj bi

¹⁰³ Prim. Davis, *Polyhymnia*, 137.

¹⁰⁴ To velja tudi za zaključne verze omenjene *Himne Apolonu*. Poliakoff, »Nectar, Springs,« 42 ss., je opozoril na tesno povezavo med Kalimahovim epilogom in Pindarjevim fragmentom (*Parth.* fr. 94b76 ss. Snell). Prim. Asper, 'Onomata allotria', 109–34.

¹⁰⁵ Prim. v. 36: *Syngambros*.

¹⁰⁶ Prim. Tac., *Ann.* 1.10: *Lolliana clades*, in Hor., *C.* 4.9.

¹⁰⁷ Horacij v *C.* 4.5.3 omeni, da naj bi se to zgodilo prej: *maturum reditum pollicitus*.

¹⁰⁸ Jul Antonij, leta 44 ali 43 rojen mlajši sin triumvira Antonija in Fulvije, je živel pri Oktaviji in se poročil z Avgustovo nečakinjo Marcelo. Pred nesrečnim koncem leta 2 pr. Kr., ko naj bi ga usmrtili zaradi ljubimkanja z Julijo, je zgradil uspešno kariero (*Vell.*, 2.100.4: *sacerdotio, praetura* (l. 13), *consulatu* (l. 10), *provinciis honoratum*). Prim. Groebe, »Antonius,« 2584–85.

torej napisal on sam. Jul bo pel (*concines*, na začetku devete in enajste kitice) o zmagi vladarja, ki mu nikdar ne bo enakega, tudi če bi se vrnila zlata doba (deseta kitica), in o veselem slavlju v čast Avgustovemu prihodu v mesto (enajsta kitica). Skozi vse tri strofe se vije ena sama, v visokem tonu napisana stavčna perioda, ki je sicer krajša od periode v prvem delu pesmi, vendar podobno posnema Pindarjev slog.¹⁰⁹

Julova vloga je sprožila številne polemike. Mnogi so opazili protislovje med prvo strofo, ki v napoved kazni za predrznost zajame prav vse (*quisquis*), in Julovim hvalešpevom, ki je tako rekoč uresničitev nemogočega. Paradoks so večinoma poskušali odpraviti z dokazovanjem, da Jul *a priori* ne sodi med Pindarjeve tekmece, saj njegov panegirik ne bo pindarska oda, temveč ep,¹¹⁰ ali pa so si prizadevali pokazati, da trditev prve kitice ni univerzalna oz. da dopušča izjeme, tj. Jula, ki bo napisal pesem v pindarski maniri.¹¹¹ Pri tem so se vsi sklicevali na edino opredelitev Jula kot pesnika v 33. verzju: *maiore poeta plectro*. Izraz *plectrum* naj bi po mnenju mnogih označeval izključno liriko,¹¹² toda raba pri Ovidiju dokazuje, da gre lahko tudi za pripomoček epskega pevca.¹¹³ Ker iz sholiastove opombe izvemo, da je Jul Antonij napisal ep v dvanajstih knjigah (*heroico metro Diomedias duodecim libros scripsit egregios*),¹¹⁴ se zdi verjetno, da se tudi v C. 4.2 od njega pričakuje ista zvrst. Vendar ni nujno, da so Pindarjevi tekmece le avtorji lirskih epinikijev; morda prva kitica vključuje vse, ki pišejo v visokem, pindarskem stilu, in pri tem epika ni izvzeta.¹¹⁵ Čeprav *recusatio* praviloma temelji na nasprotju med različnimi zvrstmi, gre pri Horaciju lahko tudi za polarnost znotraj iste zvrsti, kot na primer v C. 2.1.37–40, kjer se lahkotnejša lirika (*leviore plectro*) primerja s turobnejšim Simonidom (*Ceae munera neniae*).¹¹⁶ Potemtakem je povsem mogoče, da do podobnega premika od zvrsti k stilu pride tudi v C. 4.2, da γένος ὑψηλόν istočasno predstavljata tako epski panegirik kot pindarska oda.¹¹⁷ Paradoksalna napetost med prvo kitico in Julovim panegirikom torej ostaja.

¹⁰⁹ Prim. Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 306.

¹¹⁰ Prim. npr. Kießling & Heinze, *Q. Horatius Flaccus*, ad loc.; Pasquali, *Orazio Lirico*, 780; Harrison, »Literary Form,« 157 ss.; id., »Horace, Pindar,« 118 ss.; Seel, *Maiore poeta plectro*, 143 ss., meni, da naj bi Jul nastopil v vlogi edila, ne pesnika.

¹¹¹ Prim. npr. Fraenkel, *Horace*, 436 ss.; Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 306; Steinmetz, »Horaz und Pindar,« 12 ss. Paralelo lahko poiščemo v C. 1.6, kjer naj bi Varij izvršil podobno težavno, na videz neizvedljivo nalogo. Prim. Nisbet & Hubbard, *Commentary on Horace*, ad loc., in Fraenkel, *Horace*, 233–34.

¹¹² Prim. npr. Fraenkel, *Horace*, 437; Steinmetz, »Horaz und Pindar,« 6–7. Tako tudi Lewis & Short, *Latin Dictionary*, s. v. 'plectrum'.

¹¹³ Ov., *Met.* 10.150 ss.: ... *cecini plectro graviore Gigantas / sparsaque Phlegraeis victricia fulmina campis. / nunc opus est leviore lyra* ... Prim. Harrison, »Literary Form,« 157.

¹¹⁴ Ps.-Acro, ad C. 4.2.33.

¹¹⁵ Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 305; Cameron, *Callimachus and his Critics*, 472.

¹¹⁶ Prim. Wimmel, »Recusatio-Form,« 102, op. 2, in Mette, »Genus tenue,« 137.

¹¹⁷ Smith, »Poetic Tensions,« 61, poudarja, da se s podobno situacijo srečamo tudi v C. 2.12. V tej pesmi Horacij Mecenatu odgovarja, da zgodovinski in mitološki boji niso primerna snov za lirskega pesnika (*mollibus ... citharae modis*, 3–4). Dosti bolje bo nalogo opravil naročnik sam,

Naslednji dve kitici po opisu hvalospeva, ki ga bo Avgustu posvetil Jul Antonij, pokažeta, kako bo k slovesnemu vzdušju prispeval Horacij.¹¹⁸ Panegirik v vzvišenem slogu bo nadomestil preprosti *versus quadratus* (Horacij v pesem spretno polovico takega verz: *o sol / pulcher, o laudande!*, 46–47), vzклик, s katerim se zaključita 49. in 50. verz (*io Triumphe*), pa povečuje ritmično razgibanost. Horacij bo vladarja v maniri helenističnih panegirikov poistovetil s soncem.¹¹⁹ Ponižna drža, ki sovпада s prikazom skromne matinske čebelice, se stopnjuje s prehodom iz ednine v množino v trinajsti strofi (*non semel dicemus ... civitas omnis dabimusque*) in ponazarja zlitje posameznika z množico.¹²⁰ Ironično samorazvrednotenje poglobi prepad med Horacijem in Julom Antonijem ter poveča Avgustovo slavo.¹²¹

Tudi v zadnjih dveh kiticah se nadaljuje primerjava med Horacijem in Julom, ki jo, podobno kot v predhodnih dveh strofah (*meae ... tuque*), vpeljeta zaimka, ki tokrat stojita na začetku zaporednih verzov (*te ... me*). Zaključek prinaša dve kontrastni podobi, ki sta paralelni živalskima prisposobama na sredini pesmi. Julovi bogati, tako rekoč 'epski'¹²² žrtvi na čast Avgustovi vrnitvi je odmerjen en sam verz: *te decem tauri totidemque vaccae*, medtem ko Horacijeva daritev, *tener vitulus*, ki se je po ločitvi od matere obilno pasel (*largis herbis*) prav zato, da bo nekoč žrtvovan, dobi kar sedemkrat več prostora. Težko se je otresti vtisa, da je vrednost rumenkasto rjavega teleta, ki se mu na čelu riše lunin krajec snežno bele barve, pravzaprav večja od vrednosti razkošne Julove črede.¹²³ Davis je opozoril, da je lisa v obliki lune morda odmev na sonce v 46. verz u in da se v njeni beli barvi skriva namig na biko, ki so jih žrtvovali Jupitru. Horacijeva upodobitev telička spominja na Moshovega Jupitra, ki v bikovem telesu ugrabi Evropo,¹²⁴ zato se zdi povezava s tem bogom še bolj ver-

---

in sicer z delom v prozi (*pedestribus ... historiis*, 9–10). Ep, ki ga pričakuje Mecenat, bi torej zlahka nadomestila zgodovina v prozi.

¹¹⁸ *Recusatio* se navadno zaključí z opisom naloge, ki naj bi presegala sposobnosti govorca, zato je Becker, *Das Spätwerk des Horaz*, 126 ss., menil, da bi se morala C. 4.2 končati že s 44. verzom, če bi hoteli tudi v tem primeru govoriti o pravi *recusatio*. Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 297, op. 7, pa je opozoril na paralelo s C. 2.12.13 ss.

¹¹⁹ Prim. Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 308; Davis, *Polyhymnia*, 141.

¹²⁰ Prim. C. 4.5.37, 4.15.25 in Prop. 3.4. Prim. tudi Fraenkel, *Horace*, 439; Harrison, »Horace, Pindar,« 124.

¹²¹ Williams, *Tradition and Originality*, 431, je bil navdušen nad Horacijevim odmikom od kalimahejske tradicije, ki ji je simpatija do množice tuja. Prim. npr. Call., *Epigr.* 28, 4 Pf.: *συκχαίνω πάντα τὰ δημόσια*, in Cat., C. 95.10. Pri Horaciju prim. C. 3.1.1: *Odi profanum vulgus*, in C. 1.1.32, 2.16.39–40, *Sat.* 1.6.15 ss. Prim. tudi Puelma, *Lucilius und Kallimachos*, 120.

¹²² Harrison, »Literary Form,« 160, Julovo žrtev primerja z žrtvovanjem dvanajstih bikov Pozejdonu v *Odiseji* (13.180 ss.), kot vzporednico k izrazni plati na navaja odlomek pri Vergiliju (*Aen.* 5.96–97), ki mu kasneje, »Horace, Pindar,« 126, doda še enega (*Georg.* 4.550–51). Paralele naj bi služile kot dodaten dokaz za to, da je pričakovani Julov panegirik pravzaprav epska pesnitev.

¹²³ Syndikus, *Die Lyrik des Horaz*, 310, je opozoril tudi na paralelo s C. 1.20.1 ss., kjer Horacij Mecenatu ponuja le domače sabinsko vino, ki pa ga je pridelal z lastnimi rokami.

¹²⁴ 2.84–85: *τοῦ δὴ τοι τὸ μὲν ἄλλο δέμας ξανθόχροον ἔσκε / κύκλος δ' ἄργυφους μέσσω μάρμαιρε*

jetna.¹²⁵ Vzdušje v sklepnih verzih je zaradi podrobnega in občutenega opisa živali iz preprostega kmečkega okolja prav idilično, Harrison pa v teh stihih odkriva tudi odmeve iz Horacijeve ljubezenske poezije.¹²⁶ O smrti, ki čaka na mlado žival, Horacij ne spregovori niti besede.¹²⁷

Glede na vsebino pesmi je tudi podobam v zadnjih dveh kiticah mogoče pripisati poetološko simboliko. Primerjava daritvenih živali spominja na Kalimahovo nasprotje med 'tolsto žrtvijo' (θύος πάχιστον) in 'drobno Muzo' (Μοῦσαν λεπταλήην) iz prologa k pesnitvi *Ajtia* (fr. 1.23–24 Pf.),¹²⁸ ki je med drugim služila tudi kot neposredno izhodišče Vergilijeve šeste ekloge, prazgled avgustejske *recusatio*.¹²⁹ Davis je še več podobnosti s Horacijevima žrtvama našel v tretji eklogi, kjer Damojtas Muzam naroča, naj za svojega bralca pasejo *vitulam* (85), Menalkas pa svetuje, naj na pašo pošljejo *taurum* (86).¹³⁰ Tu gre ravno tako za programski kontekst: omenja se Polion, literarni kritik, ki tudi sam piše *nova carmina* (86). Primerjanje različnih zaobljubnih daritev, ki spominjajo na nasprotje v C. 4.2, srečamo tudi pri samem Horaciju: povsem na koncu C. 2.17 Mecenata opozarja, naj se spomni darovati *victimam aedemque votivam* (30–31), medtem ko bo sam žrtvoval *humilem agnam* (32).

Majhno, nežno tele uživa bogato krmo, kot se za bodočo 'tolsto žrtev' spodobi, in tako odrašča, kot da se ne bi staralo, ampak bi postajalo vedno mlajše (*iuvenescit*).¹³¹ Njegova barvitost, ki takoj pritegne pozornost, je morda (šifriran) namig na estetski princip ποικιλία.¹³² Na koncu kalimahejska poetika torej spet stopi v ospredje. Zadnji verzi še bolj očitno izdajajo, kar je bilo jasno že prej: da je Horacijeva na videz skromna, ponižna drža tako v odnosu do Pindarja kot do Julia Antonija in Avgusta le prefinjena krinka za samozavestno preseganje meje med visokim in nizkim, med pindarsko in kalimahejsko poetiko, med navdihom in večšino.¹³³

BIBLIOGRAFIJA

Ahern, Charles F. Jr. »Daedalus and Icarus in the Ars Amatoria.« *HSPH* 92 (1989): 273–96.

μετώφ. Prim. Kießling & Heinze, *Q. Horatius Flaccus*, ad loc., ki opozarjata na razliko med opisoma.

¹²⁵ Davis, *Polyhymnia*, 143.

¹²⁶ Harrison, »Literary Form,« 160. Iz zveze *relicta matre* sklepa, da je teliček »ready for love«. Prim. tudi id., »Horace, Pindar,« 126.

¹²⁷ Prim. Williams, *Tradition and Originality*, 151.

¹²⁸ Prim. Wimmel, »Recusatio-Form,« 94–95, in Barchiesi, *Poet and Prince*, 1997, 68.

¹²⁹ Verg., *Ecl.* 3.4–5: *pastorem, Tityre, pinguis / pascere oportet ouis, deductum dicere carmen.*

¹³⁰ Davis, *Polyhymnia*, 142–43.

¹³¹ Prim. Putnam, *Artifices of Eternity*, 61.

¹³² Prim. Harrison, »Horace, Pindar,« 126.

¹³³ Zahvaljujem se Neži Karlin, Jeleni Isak Kres, Marku Marinčiču in prof. Valentinu Kalanu za številne koristne nasvete in pripombe.

- Asper, Markus. 'Onomata allotria'. *Zur Genese, Struktur und Funktion poetologischer Metaphern bei Kallimachos*. Hermes Einzelschriften 75. Stuttgart: Franz-Steiner-Verlag, 1997.
- Barchiesi, Alessandro. »Poetry, Praise and Patronage: Simonides in Book 4 of Horace's Odes.« *ClAnt* 15 (1996): 5–47.
- . *The Poet and the Prince. Ovid and Augustan Discourse*. Berkeley: University of California Press, 1997.
- Becker, Carl. *Das Spätwerk des Horaz*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963.
- Cameron, Alan. *Callimachus and his Critics*. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Crane, Gregory. »Bees without Honey, and Callimachean Taste.« *AJPh* 108 (1987): 399–403.
- Davis, Gregson. *Polyhymnia. The Rhetoric of Horatian Lyric Discourse*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1991.
- Donohue, Harold. *The Song of the Swan. Lucretius and the Influence of Callimachus*. Lanham MD: University Press of America, 1993.
- Forbes Irving, Paul M. C. *Metamorphosis in Greek Myth*. New York: Clarendon Press, 1990.
- Fraenkel, Eduard. *Horace*. Oxford: Clarendon Press, 1957.
- Fraenkel, Hermann. *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums*. München: Beck, 1962.
- Freudenburg, Kirk. *The Walking Muse. Horace on the Theory of Satire*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- Gantar, Kajetan. »Horacijevo polabodjenje (apokýknosis). Prispevek k interpretaciji c. 2, 20.« V: *Študije o Horaciju*, K. Gantar, 120–29. Maribor: Založba Obzorja, 1993. (= »Horazens Apokýknosis.« *ŽA* 21 (1971): 135–40.)
- Gossen, Hans. »Schwan.« *RE* II A 2 (1921): 782–92.
- Groebe, Paul. »Antonius.« *RE* I 2 (1894): 2584–85.
- Grumach, Ernst (ur.) *Goethe und die Antike*. Eine Sammlung. 2. vols. Berlin: De Gruyter, 1949.
- Harrison, Stephen J. »The Literary Form of Horace's Odes.« V: *Horace. L'oeuvre et les imitations. Un siècle d'interprétation*, ur. W. Ludwig, 131–62. Fondation Hardt, Vandoeuvres-Genève, 24–29 Août 1992. (Entretiens sur l'antiquité classique 39.) Genève, 1993.
- . »Horace, Pindar, Iullus Antonius, and Augustus: Odes 4.2.« V: *Homage to Horace. A Bimillenary Celebration*, ur. S. J. Harrison, 108–27. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Heeg, Joseph. »Ikaros.« *RE* IX 1 (1914): 985–89.
- Hubbard, Margaret. »Pindarici fontis qui non expalluit haustus: Horace, Epistles I.3.« V: *Homage to Horace. A Bimillenary Celebration*, ur. S. J. Harrison, 219–27. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Hunter, Richard. »Winged Callimachus.« *ZPE* 76 (1989): 1–2.
- Jacobson, Howard. »Horace's Maeonian Song.« *AJPh* 108 (1987): 648.

- Kambylis, Athanasios. *Die Dichterweihe und ihre Symbolik. Untersuchungen zu Hesiodos, Kallimachos, Propertius und Ennius.* (Bibl. d. Klass. Altertumswiss. N. F.). Heidelberg: Carl Winter, 1965.
- Kießling, Adolf & Richard Heinze. *Q. Horatius Flaccus: Oden und Epoden.* Berlin: Weidmann, ¹⁴1984.
- Knox, Peter E. »Wine, Water, and Callimachean Polemics.« *HSCPh* 89 (1985): 107–19.
- Krappe, Alexander H. »ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΥΚΝΟΣ.« *ClPh* 37 (1942): 353–70.
- Lefkowitz, Mary R. »The Pindar Scholia.« *AJPh* 106 (1985): 269–82.
- Lewis, Charlton T. & Charles Short. *A Latin Dictionary.* Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Marinčič, Marko. »Back to Alexandria. The Bees of Demeter in Vergil's *Georgics*.« *Vergilius* 53 (2007): 17–51.
- Massimilla, Giulio. *Callimaco: Aitia. Libri primo e secondo. Introduzione, testo critico, traduzione e commento.* Pisa: Giardini Editori e Stampatori, 1996.
- Mette, Hans J. «'Genus tenue' und 'mensa tenuis' bei Horaz.» *MH* 18 (1961): 136–39.
- Nisbet, Robin G. M. & Margaret Hubbard. *A Commentary on Horace. Odes. Book 1–2, 2 Vol.,* Oxford: Clarendon Press, 1970–78.
- Nünlist, René. *Poetologische Bildersprache in der frühgriechischen Dichtung.* (Beiträge zur Altertumskunde 101). Stuttgart/Leipzig: Teubner, 1998.
- Olck, Franz. »Biene.« *RE* III (1899): 431–50.
- Pasquali, Giorgio. *Orazio Lirico. Studi.* Firenze: Le Monnier, 1920.
- Pfeiffer, Rudolf. »Ein neues Altersgedicht des Kallimachos.« *Hermes* 63 (1928): 302–41.
- . *Callimachus.* Vol. I: *Fragmenta.* Oxford: Oxford University Press, 1949.
- . *Callimachus.* Vol. II: *Hymni et Epigrammata.* Oxford: Oxford University Press, 1953.
- . *History of Classical Scholarship. From the Beginnings to the End of the Hellenistic Age.* Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Poliakoff, Michael B. »Nectar, Springs, and the Sea. Critical Terminology in Pindar and Callimachus.« *ZPE* 39 (1980): 41–47.
- Puelma Piwonka, Mario. *Lucilius und Kallimachos. Zur Geschichte einer Gattung der hellenistisch-römischen Poesie.* Frankfurt am Main: Klostermann, 1949.
- Putnam, Michael C. J. *Artifices of Eternity. Horace's Fourth Book of Odes.* Ithaca, N. Y. & London: Cornell University Press, 1986.
- Robert, Carl. »Daidalos.« *RE* IV (1901): 1994–2007.
- Rudd, Niall. »Daedalus and Icarus (i) from Rome to the end of the Middle Ages.« *V: Ovid renewed: Ovidian influences on literature and art from the Middle Ages to the twentieth century,* ur. Ch. Martindale, 21–35. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Schuster, Mauriz. »Mel.« *RE* XV 1 (1931): 364–84.
- Seel, Otto. »Maiore poeta plectro. Horazens Ode IV, 2.« *V: Antike Lyrik,* ur. W. Eisenhut, 143–81. Darmstadt: WB, 1970.

- Sharrock, Alison. *Seduction and Repetition in Ovid's Ars Amatoria 2*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Slater, William J. *Lexicon to Pindar*. Berlin: De Gruyter, 1969.
- Smith, Peter L. »Poetic Tensions in the Horatian Recusatio.« *AJPh* 89 (1968): 56–65.
- Steier, August. »Tettix.« *RE V A 1* (1934): 1111–19.
- Steinmetz, Peter. »Horaz und Pindar. Hor. carm. IV 2,« *Gymnasium* 71 (1964): 1–17.
- Syndikus, Hans P. *Die Lyrik des Horaz. Eine Interpretation der Oden*. Bd. II: Drittes und viertes Buch. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Impulse der Forschung, vol. 7), ²1990.
- Waszink, Jan. H. *Biene und Honig als Symbol des Dichters und der Dichtung in der griechisch römischen Antike*. Rhein.-West. Akad. der Wiss. Vorträge 196. Opladen, 1974.
- West, David A. *Reading Horace*. Edinburgh: University Press, 1967.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. *Sappho und Simonides. Untersuchungen über griechische Lyriker*. Berlin: Weidmann, 1913.
- Wili, Walter. *Horaz und die Augusteische Kultur*. Basel: Benno Schwabe & Co., 1948.
- Williams, Frederick. *Callimachus. Hymn to Apollo. A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 1978.
- Williams, Gordon. *Tradition and Originality in Roman Poetry*. Oxford: Clarendon Press, 1968.
- Wilson, Penelope. »Pindar and his Reputation in Antiquity.« *PCPS* 26 (1980): 97–114.
- Wimmel, Walter. *Kallimachos in Rom. Die Nachfolge seines apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit*. Hermes Einzelschriften 16. Wiesbaden: F. Steiner, 1960.
- . »Recusatio-Form und Pindarode.« *Philologus* 109 (1965): 83–103.

PINDARUM QUISQUIS STUDET AEMULARI:
ÜBER DIE PINDARODE DES HORAZ (C. 4.2)

Zusammenfassung

Im Mittelpunkt der Interpretation von Horaz' Pindarode ist eine Analyse der poetologischen Bilder. Schon in der ersten Strophe zeigt sich als Metapher für das Dichten das Motiv des Fliegens, wobei der Gegensatz zwischen dem unerreichbaren Pindar und dem 'bescheidenen' Horaz symbolisch durch die Geschichte von Dädalus und Ikarus gekennzeichnet wird. Der Beitrag, der sich auch auf C. 1.3 und C. 2.20 stützt, zeigt, daß die Figur des erfahrenen Dichters parallel zum Bild der kleinen Matinischen Biene aus der siebenten und achten Strophe steht, das Motiv von Ikarus' Fall ist jedoch auf den ersten Blick zweideutig, da es neben einer Warnung auch

die Verheißung von unendlichem Ruhm in sich bergen kann. In das Bild des reißenden Bergstroms, ein Sinnbild für die Verse, die Pindar aus seinem Mund 'speit', sind Andeutungen auf den zweiten Teil des Liedes, den Panegyrikus zu Ehren des August, und auf Verse aus anderen Liedern des Horaz eingeflochten. Der Abschnitt, in dem Horaz offensichtlich pindarisiert, erinnert in einigen Zügen an den großen und schlammigen assyrischen Strom aus Kallimachos' *Apollohymnus* (108–9), der zweifellos eines der Vorbilder für die Darstellung der fleißigen Biene ist.

Der umfangreichste Teil der Interpretation ist den Bildern des Schwans und der Biene gewidmet, die Pindar und Horaz symbolisieren, die Inspiration und das Fachwissen. Der Beitrag analysiert beide Motive genau und erforscht potentielle Vorbilder, vor allem Verbindungen zu Pindar, Kallimachos und zur platonistischen Tradition. Die Biene, die augenscheinlich eine Verkörperung des kallimacheischen poetischen Ideals ist, ist zugleich auch ein pindarisches Bild, der Dirckäische Schwan, den die Luft leicht zu den Wolken emporhebt, hat indessen eine Parallele in C. 2.20; hier tritt in dem platonistisch gefärbten Bildnis des Schwans Horaz selbst auf. Nimmt man an, daß die Schlussverse des *Aitienprologs* (Fr. 1.39–40 Pf.), in denen Kallimachos in Zusammenhang mit dem Tod womöglich von einer Metamorphose in einen Schwan spricht, ein Vorbild für C. 2.20 sind, so könnte der gleiche Abschnitt auch als indirektes Vorbild für C. 4.2 angesehen werden. Das Motiv der fleißigen Biene bei Horaz hat einen Vorgänger in der Darstellung der vorbildlichen Frau des Semonides (Fr. 7.83–93) und in Vergils fleißigen Arbeiterinnen im vierten Buch der *Georgica*, doch die Biene verbildlicht gewöhnlich den inspirierten Dichter, wie z. B. auch bei Kallimachos (*Hymn.* 2.110–12) und in Horaz' *Epistel* 1.3. Schon in den Scholien zu Pindar ist das Motiv der Biene der kallimacheischen Poetik angepasst. Die Analyse der Bilder zeigt, daß sich hinter den Gegensätzen in Wirklichkeit eine Synthese versteckt und daß die Poetik des Horaz gleichzeitig pindarisch und kallimacheisch ist.

Es folgt eine kürzere Vorstellung des zweiten Teils des Gedichtes und zahlreicher Polemiken im Zusammenhang mit der Rolle des Julius Antonius, der statt Horaz die pindarische Ode zu Ehren des Augustus zum Anlass seiner Wiederkehr aus Gallien schreiben sollte. Im Vergleich der Opfertiere in den letzten beiden Strophen, in den Stieren und Kühen des Julius und andererseits im zarten, mit einem weißen Fleck verschönerten Kälblein des Horaz ist erneut eine poetologische Symbolik vorhanden. Eine Allusion auf Kallimachos' Gegensatz zwischen dem 'fetten Opfertier' und der 'zierlichen Muse' aus dem *Aitienprolog* (Fr. 1.23–24 Pf.) ist augenscheinlich, viele Ähnlichkeiten gibt es auch zu Vergil (vor allem zu *Ecl.* 3.85–86). Die Schlussverse bestärken Horaz' *recusatio* und bestätigen seine selbstbewusste Haltung sowohl im Verhältnis zu Pindar, als auch zu Julius Antonius und Augustus.

ENODIJEV PANEGIRIK NA ČAST KRALJU TEODERIKU ALI KAKO RETORIKA PIŠE ZGODOVINO

MONIKA DEŽELAK TROJAR

1. ENODIJ IN NJEGOV ČAS

Enodij (Magnus Felix Ennodius), nekoliko starejši sodobnik Kasiodora in Boetija, se je rodil leta 473 ali leta 474 v Arlesu¹ v ugledni družini – zlasti po materini strani je imel zelo plemenito sorodstvo. Leto rojstva so v teku stoletij določili na podlagi Enodijevega pričevanja, ki so ga zasledili med vrsticami njegovih del, in sicer v njegovi kratki avtobiografiji (*Euharisticum de vita sua – Opusc. 5*),² ki jo je napisal po zgledu Avguštinovih *Confessiones*. Enodij je zgodaj izgubil starše, zato je odraščal pri teti v provinci Liguriji (v Paviji), toda tudi ta je kmalu umrla, že leta 489 ali 490.³ Potem je skrb zanj prevzela neka premožna družina iz Pavije: z njihovo domačo hčerjo se je kasneje zaročil, toda najverjetneje se z njo ni nikoli poročil.⁴

Enodij se je v mladostnih letih v Liguriji verjetno izobraževal v *artes liberales*, svobodnih umetnostih, toda o tem obdobju njegovega življenja ni nobenih oprijemljivih podatkov.⁵ Enodijev študij svobodnih umetnosti se je osredotočil predvsem na retoriko,⁶ to se odraža v večini njegovih del, še zlasti pa v panegiriku. Enodij je dosegel za svoj čas zelo temeljito izobrazbo v klasični poganski in poznoantični krščanski literaturi.⁷

Eden izmed vplivnih sorodnikov, konzul Faust, ga je seznanil s pavijским škofom Epifanijem, in tako naj bi Enodij že leta 493⁸ oz. najkasneje leta 494 stopil v duhovni stan. Kaj je vplivalo na Enodijevo odločitev za duhovniški poklic, ni mogoče natančno določiti; Enodij kot povod za to odločitev omenja težko bolezen in Faustovo prigovarjanje, vendar sta omenjena razloga malo verjetna.⁹ Kot duhovnik je Enodij najprej služboval pri škofu Epifaniju, o katerem je kasneje napisal biografijo

¹ Fontaine, »Ennodius,« 399; Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 2; Kennell, *Magnus Felix Ennodius*, 5–6.

² Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 2; Kennell, *Magnus Felix Ennodius*, 5.

³ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 3.

⁴ Ibid.

⁵ Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 29.

⁶ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 13.

⁷ Ibid.

⁸ Fontaine, »Ennodius,« 399.

⁹ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 3.

oz. hagiografsko delo (*Vita Epiphani episcopi Ticinensis – Opusc. 3*).¹⁰ Iz omenjenega dela in še nekaterih drugih, ki niso pomembna le zaradi svoje umetniške vrednosti, ampak so hkrati tudi zgodovinski vir,¹¹ so raziskovalci skušali izluščiti kar največ avtobiografskih podatkov.¹² V letih 495 do 499 je Enodij deloval v krogu škofa Lavrencija v Milanu: v tem obdobju se je ukvarjal predvsem s cerkvenopolitičnimi vprašanji, obenem pa je v teh letih nastala tudi večina njegovih del.¹³

Enodij se je vse bolj uveljavljal v krogu severnoitalske duhovščine. V času nasprotij v rimski Cerkev, v t. i. lavrencijanski shizmi (498–507/8 oz. 498–507/514),¹⁴ se je opredelil za stranko, ki je podpirala papeža Simaha. Leta 502 se je udeležil sinode (t. i. *synodus palmaris*) v Rimu in neposredno po njej napisal delo *Libellus pro synodo*, ki je nekakšna literarna obramba stranke papeža Simaha in hkrati Enodijeva jasna opredelitev zanj.¹⁵ Kmalu po končani sinodi je bil Enodij posvečen v diakona, leta 513 pa v pavijskega škofa; imenovanje za škofa je hkrati zaključek Enodijevega literarnega ustvarjanja.¹⁶

Medtem ko je Enodij s svojim literarnim pričevanjem svojim raziskovalcem zastavil mnogo ugank o svojem življenju, je datum njegove smrti, 17. 7. 521,¹⁷ nedvoumen, ohranil se je namreč na njegovem nagrobniku v cerkvi sv. Mihaela v Paviji.¹⁸

Enodijeva dela

Enodij je bil zelo plodovit pisec, ki je svojim naslednikom zbujal veliko zanimanje, sicer se najverjetneje ne bi ohranilo toliko različnih rokopisov njegovih del.¹⁹ Od 16. pa vse do 20. stoletja se je zvrstilo precejšnje število izdaj,²⁰ od Grineja (Grynaeus – leta 1569) pa vse do Hartla (1882), Vogla (1885) in Rohra (1995). Vsak izmed izdajateljev je k temu zahtevnemu delu pristopil drugače, pri urejanju Enodijevih besedil je mnogokrat prišlo do nepotrebnih popravkov, a kljub temu ne smemo zmanjševati pomena njihovega dela. Najodmevnejša in najpomembnejša med izdajatelji sta bila po mojem mnenju Jacques Sirmond (1611), ki je sistematiziral Enodijeva dela po zvrsteh (*Epistulae, Opuscula miscellae, Dictiones, Carmina*), in Friedrich Vogel, ki se

¹⁰ Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 29–30.

¹¹ Ibid., 30.

¹² Kennell, *Magnus Felix Ennodius*, 8 in sl.

¹³ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 4.

¹⁴ Lavrencijanska shizma je dobila ime po Lavrenciju, Simahovem protikandidatu za papeško mesto, ki pa ni identičen z omenjenim škofom Lavrencijem v Milanu.

¹⁵ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 4–6; Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 30.

¹⁶ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 4.

¹⁷ Vogel, *Magni Felicis Ennodi opera*, lviii.

¹⁸ Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 30.

¹⁹ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 64–178.

²⁰ Ibid., 159–64.

je pri urejanju del strogo držal vrstnega reda besedil, kot se je ohranil v najstarejših rokopisih, da bi tako lahko čim natančneje zamejil tudi čas nastanka posameznih del v Enodijevem opusu.²¹

Pri orisu Enodijevih najpomembnejših del se bom zaradi večje sistematičnosti po zgledu C. Rohra tudi sama držala omenjene Sirmondove klasifikacije. Največji del Enodijevega opusa obsega 297 ohranjenih pisem (*Epistulae*), namenjenih različnim pomembnim naslovnikom (prošnje, zahvale, priporočila, dobre želje ...), ki so v večini nastala v njegovem milanskem obdobju. V pismih je opazen vpliv Kvinta Avrelija Simaha, vendar Enodij kljub temu ne dosega več nivoja pisemske literature 4. in 5. stol.²² Drugo, najpomembnejšo skupino njegovih del sestavljajo t. i. *Opuscula miscella*,²³ deset različnih besedil; najpomembnejših je prvih šest, in sicer:

- *Opusc. 1: Panegyricus Theoderico regi dictus*,
- *Opusc. 2: Libellus contra eos, qui contra synodum scribere praesumpserunt (Libellus pro synodo)*,
- *Opusc. 3: Vita Epiphani episcopi Ticinensis*,
- *Opusc. 4: Vita Antonii monachi Lerinensis*,
- *Opusc. 5: Eucharisticum de vita sua* (neke vrste avtobiografija po zgledu Avguštinovih *Confessiones*),
- *Opusc. 6: Paraenesis didascalica*.

Tretjo skupino Enodijevega opusa sestavlja 28 besedil retoričnega značaja, t. i. *Dictiones*,²⁴ zadnjo skupino njegovih del pa predstavljata dve knjigi pesmi – *Carmina*.²⁵

Enodij in klasična izobrazba

Enodijev študij *artes liberales* se je osredotočil predvsem na retoriko, ki jo tudi v svojem delu *Paraenesis didascalica* (v metrični prozi zapisanem navodilu za pridobitev visoke izobrazbe) hvali kot najpomembnejšo znanstveno zvrst, študij gramatike in dialektike pa je zapostavljal. Pri oblikovanju stališča o klasični izobrazbi so bili Enodiju v pomoč Avguštinovi nazorj o *artes liberales*, ki jih je nadgradil s svojimi prepričanji. *Artes liberales* zanj niso le sredstvo za *exercitatio animi*, kot je menil Avguštin: Enodij jih ima v povezavi s filozofijo (ki mu je bila z izjemo poznavanja nekaterih imen filozofov neznanka)²⁶ za šolo kreposti.²⁷ Kot velik poznavalec klasične,

²¹ Kennell, *Magnus Felix Ennodius*, 13–16.

²² Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 5.

²³ *Ibid.*, 5–8.

²⁴ *Ibid.*, 8–9.

²⁵ *Ibid.*, 9–11.

²⁶ Fontaine, »Ennodius«, 410.

²⁷ *Ibid.*, 408.

poklasične in kasnejše krščanske literature je poudarjal njeno izobraževalno moč ter trdil, da je šele literatura nosilka prave kulture.²⁸

Kljub nekaterim zgoraj omenjenim pomanjkljivostim je bil Enodij za svoj čas zelo izobražen; to izpričujejo njegova dela, saj je v njih mogoče zaslediti tako primere iz grško-rimske mitologije kot iz zgodovine, razvidne pa so tudi reminiscence na različne poganske avtorje, kot so Cicero, Vergilij, Salustij, Lukan ... Zanimivo je, da te prevladujejo nad referencami iz Svetega pisma in patristične literature tudi v spisih z versko vsebino.²⁹ Ob natančnejši analizi referenc so raziskovalci ugotovili, da te ne presegajo okvirjev splošno razširjenih tem šolskih avtorjev ...³⁰ Za globlje razumevanje grške kulture je bil Enodij zaradi neznanja grščine nekoliko prikrajšan,³¹ zato je njegovo ohranjanje antične tradicije zaznamovano predvsem s poudarjanjem rimskih idealov, vendar hvaljenje *maiorum virtus* in *veterum gesta* ni enoznačno, saj pogosto nasproti *antiquitas*, *vetustas* poudarja sedanost, nove moči.³² To je lepo vidno tudi v panegiriku na čast kralja Teoderika:

Illic vellem ut aetatis inmemor, Roma, conmeares. Si venires lapsantibus tremebunda vestigiis, aevum gaudia conmutarent. (9.48)

Illa ipsa mater civitatum Roma iuveniscit marcida senectutis membra resecando. (11.56)

Pri Enodijevih delih verjetno ne bi nikoli ugotovili, da jih je napisal diakon, če ne bi poznali njegove življenjske poti.

Enodijev odnos do zgodovinske realnosti časa, v katerem je živel

Leto t. i. propada Zahodnega rimskega cesarstva, leto 476, je s stališča zgodovine kasnejših stoletij obravnavano kot velika zgodovinska prelomnica, vidimo ga kot konec starega in začetek novega zgodovinskega obdobja. Leto so kot prelomno doživljali tudi takratni prebivalci nekdanjega Zahodnega rimskega cesarstva. Ostali so tako rekoč brez svoje države in se znašli v obdobju nemirov, negotovosti in strahu. V izobraženih krogih, ki so bili naklonjeni Teoderiku, pa so skušali oblikovati vtis o kontinuiranosti zgodovinskih procesov v letih 476 do 493.

Ko prebiramo Enodijev panegirik na čast kralju Teoderiku ali pa biografijo škofa Epifanija iz Pavije, leto 476 naenkrat izgubi vso svojo prelomnost. Enodij in nje-

²⁸ Ibid.

²⁹ Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 31–32.

³⁰ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 12.

³¹ Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 32.

³² Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 12.

govi sodobniki (Cassiodor, Anonymus Valesianus) leta 476 niso imeli ali niso smeli imeti za prelomnico, saj so le tako lahko ohranjali tradicijo *Roma aeterna*, ki so jo prenesli na Teoderika in na njegove Ostrogote, poleg tega pa so bili, še zlasti Enodij, Teoderiku zelo naklonjeni.³³

Leto 476 so za odločilni mejnik (konec Zahodnega rimskega cesarstva) imeli le nekateri zgodovinarji Vzhodnega rimskega cesarstva (Marcelinus Comes, Jordanes), kljub drugačnemu stališču oblastnikov, in neodvisni rimski senatorji, pa še ti so kasneje, ko so se odnosi s Teoderikom izboljšali, svoje mnenje spremenili.³⁴

Najmočnejši dokaz, da je imel Enodij kot zaščitnik in spodbujevalec ideje večnega Rima pomembno vlogo, je ravno panegirik. Enodij je občudoval Teoderikovo vojaško moč in njegove zmage nad Gepidi, Bolgari, Odoakrom; v njem je videl jamstvo miru, pravnomočnega rimskega vladarja. O tem pričajo njegova poimenovanja – nagovarja ga s *princeps, dominus inelytus, rector...* Zelo zgovorna v panegiriku je personifikacija večno obnavljajočega Rima, ki se s Teoderikom zopet pomlajuje. Prvič se lik pojavi po zmagi nad Odoakrom:

...aetatis immemor Roma /.../ Si venires lapsantibus tremebunda vestigiis, aevum gaudia conmutarent. Quid semper delubris inmersa concluderis? (9.48)

Drugič nastopi neposredno za tem, ko Enodij izraža svoje zadovoljstvo nad Teoderikovim strogim ravnanjem z Odoakrovim privržencem:

Illa ipsa mater civitatum Roma iuvenescit marcida senectutis membra resecando. (11.56)

Prva podoba zelo nazorno prikaže utrujenost, izčrpanost Rima, druga pa naredi korak naprej: pred bralcem se Rim začne pomlajevati in iz nove zgodovinske resničnosti črpa moč za nove izzive. Obe podobi sta sprožili veliko različnih razlag. Po eni izmed njih je Enodij s podobama skušal pokazati, da je Rim šele po zaslugi Teoderika pridobil nazaj svojo prejšnjo politično moč. Spet drugi razlagajo, da je imel Enodij v mislih Teoderikov program obnove mest. Nekateri menijo, da je Enodij prikrito namigoval na zvijačno in kruto odstranitev Odoakra s političnega prizorišča. Verjetno bi se dalo najti še kar nekaj možnih interpretacij, vendar se bistveni pomen obeh podob skriva v Enodijevem razumevanju Teoderikovega prevzema oblasti kot zgodovinskega preobrata v smislu pomlajevanja Rima: ta preobrat je začetek novega zlatega obdobja, nikakor pa ne zgodovinski prelom oz. polom. Enodij je v ostrogotskem prevzemu oblasti začutil novo življenjsko moč, ki bo prenovila in pomladila postarano rimstvo. V ostrogotski oblasti je videl novo priložnost za karierne vzpone

³³ Näf, »Das Zeitbewusstsein«, 104.

³⁴ Ibid., 103.

pripadnikov aristokratskih družin, tako v obnovljenem političnem pomenu senata kot tudi v materialnih privilegijih in možnostih zaposlitve na dvoru.³⁵

Kljub zelo pozitivnemu odnosu do Teoderika pa je v nekaterih njegovih delih mogoče zaznati, tako nas opozori Beat Näf, da se je Enodij zavedal tudi nekaterih sprememb, ki so kazale na propadanje Zahodnega rimskega cesarstva. Ker pa je v ospredju obravnava panegirika, naj zaenkrat zadostuje le omemba teh del (pismo sorodniku in prijatelju Boetiju – *Ep.* 8.1; zbadljivka Boetiju – *Carm.* 2.132).³⁶

Enodijev odnos do Teoderika

Po Teoderikovi zmagi nad Odoakrom se je oblikovala politična skupina, ki je rešitev za Zahodno rimsko cesarstvo videla v Teoderiku in bodoči amalijski dinastiji. Stranki se je pridružila tudi pravoverno usmerjena duhovščina (zavzemala se je za brezpogojni cerkveni primat Rima in papeža), ki je že v času bojev kazala naklonjenost do amalijskega poveljnika.³⁷ Teoderik se je trudil ponovno vzpostaviti nekdanjo obliko vladavine, spoštoval je že ustaljeno zakonodajo in skušal pridobiti priznanje vzhodnorimskega cesarja.

Enodijevo prvo vidnejše sodelovanje v Teoderikovem programu je spremstvo škofa Epifanija v letu 494. Teoderik jima je zaupal pogajanje z burgundskim kraljem Gundobadom za izpustitev talcev, ki so jih Burgundci leta 490 odpeljali s severa Italije.³⁸

Teoderik je skupaj s svojimi svetovalci razvil idejo o vzpostavitvi enotnosti (*civilitas*) med domačim prebivalstvom in njegovimi gotskimi (ter ostalimi) priseljenci – Goti so s svojo vojsko v novi državi prevzeli obrambno vlogo in tako omogočili staroselcem nemoteno in nespremenjeno javno ter privatno življenje. Teoderik je zaradi te ideje dobil veliko privržencev med senatorji in tudi ostalo (tudi cerkveno) aristokracijo – med njimi je bil tudi Enodij. V praksi ideja o *civilitas* ni žela samo uspehov, saj je v njegovi vojski prihajalo do nenehnih izgredov. Vse to je Teoderik skušal omiliti z odplačevanjem škode, ki je nastala ob omenjenih pustošenjih.³⁹

Enodij je bil na dvoru v dobrih odnosih z gotskim komornikom Trivilo.⁴⁰ V t. i. lavrencijanski shizmi po l. 502 (*Libellus pro synodo*) je bil Enodij vnet zagovornik stranke papeža Simaha.⁴¹ Lavrencijanska shizma se je končala šele z izvolitvijo novega papeža Hormizda (514–523), ki je v cerkvenopolitičnih vprašanjih ukrepal zelo

³⁵ Ibid., 107–14.

³⁶ Ibid., 104–107.

³⁷ Laufenberg, *Der historische Wert*, 9.

³⁸ Fontaine, »Ennodius,« 399.

³⁹ Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 88–89.

⁴⁰ Ibid., 91.

⁴¹ Ibid., 105.

previdno in v soglasju s Teoderikom.⁴² Hormizd je Enodiju (potem ko je leta 513 postal škof) zaupal vodenje dveh poslanstev k cesarju Anastaziju I. v Konstantinopol, in sicer v letih 515 in 517. Prvo Enodijevo poslanstvo je zahtevalo priznanje kalcedonske veroizpovedi, obsodbo carigrajskega patriarha Akacija (sporni verski odlok Henotikon iz leta 482; leta 484 je Akacij izobčil papeža in tako se je začel prvi veliki verski razkol med Vzhodom in Zahodom)⁴³ in priznanje pravic papeža. Prvo Enodijevo poslanstvo je bilo zaradi monofizitskih nagnjenj vzhodnega cesarja neuspešno; tudi drugo, ki ni bilo osredotočeno toliko na iskanje soglasij z Anastazijem I., ampak bolj na krepitev pravoverne opozicije proti cesarju, ni doseglo želenih ciljev. Akacijev razkol se je lahko končal šele po Anastazijevi smrti, ko je njegov naslednik Justin (518–527) nastopil proti monofizitom in dosegel izravnavo z Zahodom (519).⁴⁴

Enodij je bil naklonjen Teoderiku, saj je v njem videl prenovitelja Zahodnega rimskega cesarstva. Vključil se je v njegov cerkveno-politični program obnove in zato užival vladarjevo naklonjenost.

Naj dodam še nekaj podrobnosti Enodijevega odnosa do Teoderika, ki jih je mogoče razbrati med vrsticami panegirika. Panegirik je spomenik Teoderikove veličine, kreposti, modrosti in odločnosti:

O geminam in uno principe virtutum plenitudinem, quae deum resignat auctorem, quia non habet inter homines a quo videatur sumpsisse quod exhibet! (11.59)

Enodij Teoderikovo življenjsko pot oriše kot že vnaprej določeno – če jo za velika dejanja ne bi določil že plemeniti Teoderikov rod, bi njen živahen tok spodbudila njegova modrost:

Origo te quidem dedit dominum, sed virtus adseruit. Sceptra tibi conciliavit splendor generis, cuius si deessent insignia, eligi te in principem mens fecisset. (20.88)

Teoderik je prikazan kot nepremagljiv, a milostljiv in usmiljen vojskovodja:

Qui te in acie conspexit, superatus est, qui in pace, nil timuit: nec promissio venerabilis claudicavit inter prospera nec passus est moram vigor in proeliis. (2.5)

Zaradi vsakdanjih zmag se ni prevzel, ampak so mu te dajale zagon za prihodnja osvajanja. Teoderika odlikuje razgledanost, poznavanje oddaljenih krajev – vse to mu je bilo dano zaradi odraščanja v naročju civilizacije in njegove odprtosti za nova spoznanja. Njegovo odločno ravnanje v času Baziliskove uzurpacije govori o čutu za

⁴² Ibid., 106.

⁴³ Benedik, *Papeži*, 52.

⁴⁴ Ibid., 55.

pravičnost in pomoč ter o njegovi hvaležnosti in skromnosti. Enodij poudari, da bi Teoderik, če bi bil častihlepen, lahko zmago v tako negotovem obdobju zelo dobro izkoristil, a sta mu to preprečevala njegova značajnost in stanovitnost:

Singularis boni fructus est ambitionis refrenatio, illo maxime tempore, quo sine opinionis damno possis adquisita retinere. (3.3)

Enodij namiguje na politično moč Teoderikovih podvigov in na odvisnost velikih vladarjev od njegovih dejanj in odločitev: njegova omemba se sicer nanaša na Zenona, lahko pa bi to trditev razumeli kot splošno veljavno za celotno obdobje Teoderikovega vojaškega in političnega udejstvovanja:

Si te illarum rector partium non amavit, percussus praefuit reipublicae, si dilexit, obnoxius: usus es in tuorum fide meritorum teste purpurato. (3.4)

Panegirik hvali premišljenost in pragmatičnost Teoderikovih dejanj:

Stat ante oculos meos Vulgarum ductor libertatem dextera tua adserente prostratus, nec extinctus, ne periret monumentis, nec intactus, ne viveret adrogantiae, in gente indomita domesticus adstipulator superfuturus roboris tui. Qui si sufficiens leto vulnus excepisset, personam viceras: quod in luce substitit, submisit originem. (5.19)

Predstavi ga kot zaščitnika svobode in ugleda svojih sorodnikov – vojno z Odoakrom je namreč začel (samo) zaradi umora sorodnice Gizo in njenega moža, Rugijca. V pripravah na pohod proti Italiji se izkaže kot dober 'motivator', saj mu je za omenjeni podvig uspelo zbrati razpršene Gote, status dobrega 'animatorja' pa ohranja tudi v nadaljevanju panegirika, ko uspešno spodbuja in nagovarja vojake med bojem (paragraf 32 ter paragrafa 43 in 44).

Preseneča dejstvo, da Enodij med plemenita dejanja vladarja uvršča tudi (pravične) usmrtitve sovražnikov. Opisuje razsežnost usmrtitev v bitki pri Adiži in nato še Teoderikovo maščevanje nad Odoakrom in njegovimi privrženci. Možno je, da je Enodij v tovrstnem slikanju videl učinkovito sredstvo za opisovanje moči in (pozitivne) avtoritativnosti vladarja ali pa gre za germansko samoumevnost meča (tj. smrti) kot zaščitnika svobode, čigar podobo Enodij tako spretno uporabi v 42. paragrafu (*vindex libertatis gladius*). Verjetna pa je tudi razlaga, da Enodij tako neobremenjeno podaja realnost vojn zato, ker je bilo za tedanji čas povsem samoumevno, da vse vojne prinesejo s seboj krvave bitke, maščevanja in usmrtitve. Tega Teoderiku sam ni štel v zlo in je pričakoval, da tudi pri poslušalcih oz. bralcih ne bo naletelo na neodobranje, kljub temu pa omenjena dejstva v 75. paragrafu nekoliko ublaži z iz-

javo, da se Teoderikova nejevolja konča skupaj s človekom, ki jo je povzročil, njegova usmiljenost in hvaležnost pa iščeta tudi potomce dobrih ljudi:

Finitur indignatio moderata cum homine, cum propter retributionem quaerat tua pietas successorem. (16.75)

Pomemben del panegirika je oris Teoderikove *civilitas*, skrbi za vsesplošni razvoj kraljestva (*civilitas* lahko razumemo tudi kot idejo o vzpostavitvi enotnosti med Goti in Rimljani, kot sposobnost modrega vodenja države, kot državljansko zavest...): rast državnega bogastva, gradnje, povrnitev pristojnosti senatu, vzpostavitev dolgotrajnega obdobja miru, zamejitev častihlepja na dvoru, konec proskripcij, skrb za razvoj znanosti – zlasti govornišva ... Kot posebej hvalevredno dejanje Enodij omenja Teoderikovo skrb za mir in njegovo urjenje mladine z bojnimi igrami v otroštvu za vojaško udejstvovanje v zreli dobi. Po Enodijevem mnenju Teoderika odlikuje trdna in ponižna vera in občutek za pravo mero. Pri svojih vojakihi uživa ugled in spoštovanje. Prikaz Teoderikovih vrlin Enodij sklene s slikanjem lepote njegove zunanosti.

Podoba Teoderika, ki jo izriše Enodij, je epsko stopnjevana in okrepljena s številnimi stalnimi panegiričnimi motivi. V podobnih odtenkih naslika Teoderika tudi Jordanes (*Getica*), v pričevanju anonimnega avtorja (Anonymus Valesianus)⁴⁵ pa neke na sredini njegovega pripovedovanja pride do preobrata pripovedne perspektive, svetle barve zamenjajo temnejše, pozitiven odnos do Teoderika pa zamenjajo negativna pričevanja.

Zgodovinska dejstva potrdijo marsikatero Enodijevo trditev o Teoderiku, omenjene negativne lastnosti, ki jih je Enodij sicer predstavil kot pozitivne (umor Odoakra in njegovih pristašev), pa nekoliko stopnjujejo. Zgodovinska stroka Teoderika označuje kot modrega in preudarnega vladarja, ki je znal vključiti v svoje odločitve tudi senat – obnovil je njegove pristojnosti, vendar to ni zmanjšalo samostojnosti kraljevih lastnih odločitev (prikrita absolutna oblast). Svoje oblasti ni bil pripravljen deliti z nikomer, v času njegovega vladanja je tako dvorni svet izgubil svojo posvetovalno vlogo. Spoštoval je obstoječo zakonsko ureditev in uradno ni posegal v oblastno področje vzhodnega cesarja: ni posegal v cesarsko zakonodajno pristojnost, ampak je izdajal le edikte; ni ogrožal cesarskega denarnega monopola; konzule je (uradno) le predlagal, dokončno odločitev pa je prepuščal Konstantinoplu.⁴⁶ Neuradno pa je bil njegov kraljevski položaj zrcalna podoba cesarskega, kot je pripadal vzhodnorimskemu cesarju.⁴⁷ Teoderikovo vladavino je zaznamovala visoka stopnja verske tolerance, ki je omogočila svoboden razvoj arijanske, katoliške in judovske verske skupnosti⁴⁸ in v veliki meri prispevala k trdnosti in trajnosti njegove oblasti.

⁴⁵ König, *Aus der Zeit Theoderichs*, 70–95.

⁴⁶ Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 68–92.

⁴⁷ Wolfram, *Die Goten*, 286–88.

⁴⁸ Bratož, *Odnosi med etničnimi skupinami*, 20.

2. ENODIJ IN NJEGOV PANEGIRIK

Datacija panegirika

Vsebinska analiza panegirika nas kot do možnega leta izdaje pripelje do 1. polovice leta 507. Dogodki v panegiriku se odvijajo po kronološkem zaporedju. Zadnji dogodek, ki ga Enodij omenja, je preselitev Alemanov na severovzhod gotskega kraljestva, natančneje v Recijo in Norik, ki je potekala v letih 506/507. Navedeno datacijo potrjujeta tudi dve Teoderikovi pismi (Cassiodor, *Variae* 2.41 in 3.50).⁴⁹ Naselitvi Alemanov na ozemlje Teoderikove države je sledila vojna med Franki in Zahodnimi Goti, ki pa je Enodij ne omenja, saj je verjetno do nje prišlo šele potem, ko je bil panegirik že napisan. Možno (vendar malo verjetno) je tudi, da je Enodij vojno namerno zamolčal, ker se je v zaostrenih okoliščinah bal načeti to temo.⁵⁰ Namig na to možnost bi sumničavemu bralcu lahko pomenile sledeče besede v panegiriku:

Vellem, fateor, ad orationis terminum victus gestorum tuorum enormitate descendere et novellas adreas hebetatus priscorum luce transire. (18.82)

Pomlad 507 sta kot možno datacijo panegirika omenjala tudi Sundwall in Hasenstab, ki kot *terminus ante quem* omenja Teoderikovo priznanje sinode iz leta 502 z ediktom 11. 3. 507.⁵¹

Povod za nastanek panegirika

Panegirik na čast kralju Teoderiku je delo, ki ima zelo premišljeno in umetniško dodelano zgradbo: opis številnih bitk in Teoderikovih zmag je prepleten z različnimi poročili o njegovih notranje- in zunanje-političnih uspehih. Tudi ko natančno razčlenimo panegirik, o Enodijevem povodu za pisanje tega dela ne moremo izluščiti ničesar oprijemljivega, čeprav panegirik že sam po sebi potrebuje kakšen povod – poseben dogodek, praznik ...

Od Enodija povsem upravičeno pričakujemo, da nam bo s samim besedilom izdal tudi svoj povod za pisanje panegirika, saj je bila v ostrogotskem času tradicija slavnih govorov ob prazničnih priložnostih zelo razširjena;⁵² dvorna pisca panegirikov sta bila npr. Enodijeva sodobnika Boetij in Kasiodor. Kljub velikim pričakovanjem ostanemo praznih rok, ostaja pa nam cela vrsta različnih ugibanj.

Hasenstab kot možen povod omenja triumf nad Alemani ob uspešni naselitvi v

⁴⁹ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 18; Harsch, »Flavius Aurelius Cassiodorus.«

⁵⁰ Laufenberg, *Der historische Wert*, 17–19.

⁵¹ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 16–18.

⁵² *Ibid.*, 23.

ostrogotskem kraljestvu,⁵³ toda ob tem se zastavlja vprašanje, ali je možno, da bi bila osrednja tema v panegiriku zaobjeta samo v dveh paragrafih (15.72–73).

Kot drugi možni povod navajajo edikt (11. 3. 507), s katerim je Teoderik priznal sklepe sinode iz leta 502: ta povod naj bi bil v panegiriku potrjen z izjavami, kot je *nunc ecclesia dirigit laudatorem* (16.77), vendar je po splošnem prepričanju s tem samo poudarjeno nasprotje s preteklostjo (čas pozne antike je namreč čas propada javnega govorništva), ko se je število govornikov na forumu zmanjševalo, v Enodijevem času pa so bili cerkveni krogi tisti, ki so prevzeli vlogo govornikov hvalliteljev.⁵⁴ Sporno pri tej razlagi je tudi to, da je Enodij cerkvena vprašanja v panegiriku pustil povsem ob strani.

Možen povod bi lahko bilo tudi Enodijevo zavzemanje za sorodnika in dostojanstvenika na kraljevem dvoru, Flavija Anikija Proba Fausta mlajšega, ki je vse od leta 490 pa do 505/506 opravljal pomembne funkcije na dvoru in bil kasneje zaradi napadov in kritičnih pripomb odpuščen. Enodij se je zavzemal za njegovo rehabilitacijo in bil pri tem uspešen, saj je dosegel, da je bil Faust leta 507 imenovan za patricija in pretorijskega prefekta (507–512). Panegirik naj bi bil nekakšna zahvala Teoderiku za Faustovo vnovično napredovanje ali pa, če vprašanje Faustove usode še ni bilo povsem jasno, neke vrste memorandum. V dokaz za pravilnost te interpretacije navajajo Enodijeve besede o vzponu krepostnih in poštenih mož pod Teoderikom:

Nullum de honoribus tetigit desperatio, quem iuverunt deprecantem bona conscientiae. Nescit de effectu petitionis dubitare, qui splendidis inops meritis non rogavit. (11.57)

Tudi tej razlagi ni mogoče pripisati stoddotne zanesljivosti, saj prihaja do nejasnosti v dataciji pisem, ki jih je Enodij v povezavi s Faustom pisal visokim dostojanstvenikom, in posledično tudi do težav z datacijo panegirika.⁵⁵ Po mojem mnenju bi omenjeni možnosti v prid lahko govorile tudi Enodijeve besede v uvodu, ko pravi:

Tuum est, inclyte, devotioni pretium dare, quam intellegis vires subditorum non posse transcendere. Erit dispensationis sacrae de famulis aestimare quid exigas; in quibus agnosces totum tibi militare quod praevalent. (1.2)

Starejši Enodijev interpret, Heinrich Laufenberg, je povod za panegirik iskal v sovražnosti in nestrpnosti do arijanskih voditeljev v Galiji. Enodij naj bi panegirik napisal zato, da bi kljub Teoderikovi arijanski veroizpovedi poudaril njegovo

⁵³ Ibid., 21.

⁵⁴ Ibid., 21–22.

⁵⁵ Ibid., 22–55.

legitimno oblast nad Italijo. Toda Laufenberg hkrati s to trditvijo ugotavlja, da je cerkvenopolitični položaj imel le malo vpliva na vsebino panegirika.⁵⁶

Kot zadnje možno razlago omenjam možnost, da je bil panegirik na Teoderika naslovljen na povsem navaden dan – med opravljanjem vsakdanjih obveznosti, tik preden je odpotoval v Rim.⁵⁷ Enodijev namig bi lahko bile besede:

Cursim multa transcendo, ne pigrioris stili vitio serus advenias, ne Romanae fax curiae diu in umbram coacta tardius elucescat. (19.22)

Besedilo panegirika je zaradi vsebinske raznolikosti polno različnih namigov, ki bi se jih dalo razumeti tudi kot povod za nastanek govora, nekaj možnih povodov pa prida še dobro poznavanje Enodijevega življenja. Po mojem mnenju se je Enodij s panegirikom Teoderiku želel zahvaliti za vse zmage in dosežke, ki jih omenja v govoru, nobenega dogodka pa ne izpostavi prav posebej. Že na začetku govora namreč zapiše:

Refundat tibi generalitas rebus obligata sermonem, dum – inaequalis vicissitudo – compensat laudibus, quod adepta est de sudore. (1.1)

Ni slučaj, da je panegirik nastal v obdobju po relativno dolgem obdobju miru (493–504), po Anastazijevem priznanju Teoderikove oblasti (497), po uspešno končani vojni za Sirmij (504), po Teoderikovem ediktu o priznanju sklepov sinode iz leta 502 (11. 3. 507) in po naselitvi Alemanov v Reciji in Noriku (pomlad 507).

Officia Ennodii oratoris in panegyrico regi Theoderico dicto

Inventio – izbira snovi

Pri hvaljenju tako pomembne zgodovinske osebnosti svojega časa se je Enodij zaradi kopice pomembnih dogodkov znašel pred težko nalogo. Med množico plemenitih Teoderikovih dejanj je moral poiskati najpomembnejše dogodke, ki so se morali hkrati skladati z zahtevami že uveljavljene tradicije panegirične zvrsti. Vendar Enodijeva naloga ni bila tako enoznačna, kot se zdi na prvi pogled, njegovo poslanstvo ni bilo samo izbiranje najboljšega med najboljšim, ampak tudi prikrivanje nekaterih negativnih potez Teoderikovega lika. V panegirik je Enodij vključil veliko za zgodovinsko stroko sicer ne tako zelo pomembnih Teoderikovih zmag, s katerimi je skušal izrisati veličino in krepost vladarja, preskočil pa je nekatere zelo pomembne

⁵⁶ Laufenberg, *Der historische Wert*, 21–22.

⁵⁷ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 26.

bitke, ki bi morda lahko pokvarile njegov osnutek plemenitosti Teoderikovih značajskih in telesnih potez.

Na tem mestu je treba poudariti, da Enodijev oris Teoderikove plemenitosti na nekaterih mestih v govoru bralca preseneča. Enodij je namreč vključil v panegirik tudi nekatere (za nas) kočljive podatke, npr. opisovanje Adiže, ki je bila zaradi Teoderikovega maščevanja polna trupel (8.46), omeni zaukazan umor Odoakrovih pristašev – *nex votiva* (10.51) ... Ti podatki bralca, navajenega hvale Teoderiku, nekoliko zmedejo. Zastavilo se mi je vprašanje, ali je to morda znak Enodijevega odobravanja vladarjevih dejanj in odlokov kot pravičnih ali pa je morda skušal pokazati, da sta pomembni vladarjevi vrline tudi strogost in neusmiljenost v ravnanju z državnimi sovražniki. Verjetno je oboje pripomoglo k temu, da se mu je zdelo smiselno uvrstiti v panegirik tudi tovrstne dogodke. Še verjetneje pa je, da se Enodiju tovrstna dejanja niso zdela sporna zato, ker je tedaj šele smrt sovražnika pomenila dejansko zmago v vojni, in ker je bilo krvno maščevanje del germanske tradicije. Enodij se je s panegirikom na čast kralja Teoderika izkazal za velikega mojstra v izbiranju primerne snovi in za spretnega povezovalca izbrane snovi v smiselno in izvirno celoto.

Pomemben del prve faze govornikovih opravil je tudi topika (*loci communes*). Toposi so misli, ki se v obravnavi določene teme lahko uporabljajo kot argumenti ali pa služijo le kot okras. Tako kot poznamo tri zvrsti govorov (sodni, svetovalni in hvalilni), poznamo tudi tri različne skupine toposov.⁵⁸ Panegiriki spadajo med hvalilne govore, v kategorijo *genus demonstrativum*, zato sledijo topiki hvalilnih govorov, ki skuša z mislimi in argumenti dokazati vzvišenost in veličino hvaljene osebe. Obstoječa topika je nekakšna zakladnica idej, misli in argumentov, ki govornika v teku invencije pripeljejo do izbire prave misli. Topika Enodijevega panegirika je primerljiva s topiko poznoantičnih hvalilnih govorov. Panegirik na čast Teoderiku izpričuje Enodijevo temeljito poznavanje hvalilnih motivov in nas pripelje do spoznanja, da je Enodij v svojem govoru izčrpal skoraj ves kanon panegirične topike.⁵⁹

Topose panegirika je mogoče razdeliti v šest večjih skupin,⁶⁰ in sicer: splošna topika, topika nadčloveško-božje ravni, topika zveličavno-ideološke in državno-ideološke ravni, topika človeške ravni, topika prekašanja in topika zaključka. Vse našete skupine pa se da razdeliti še na več podzvrsti. Analiza toposov me je pripeljala do spoznanja, da je v panegiriku zelo malo 'programsko neobremenjenih' stavkov, ki jih ne bi bilo mogoče uvrstiti v katero izmed določenih skupin in podskupin panegirične topike.

⁵⁸ Lausberg, *Elemente*, 130–31.

⁵⁹ Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 39–40.

⁶⁰ Pri predstavitvi topike sem sledila sledečim avtorjem – njihove razdelitve sem nekoliko spremenila in dopolnila: Curtius, *Evropska literatura*, 79–103, 123–88; Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 39–51; Ficarra, »*Fonti letterarie*,« 235–54; Lausberg, *Elemente*, 130–31.

Dispositio – razporeditev snovi

Enodij je govor razdelil na tri dele: na uvod (1.1–2.10), jedro (3.11–21.92) in zaključek (21.93). Medtem ko sta prva dva dela zelo izrazita, je zaključek govora skoraj neopazen – Enodij namreč govor zaključi z eno samo povedjo (t. i. 'odsekani zaključek'), kot neke vrste daljši zaključek pa bi se mogoče dalo razumeti zadnjih nekaj paragrafov (Enodij Teoderiku zaželi potomca kraljevega rodu, da bi se tako nadaljevala začeta zlata doba, ali pa celo celoten opis Teoderikove zunanosti).

Panegirik ima premišljeno vsebinsko zgradbo. To velja zlasti za jedro: v sami srčki panegirika je opis odločilne zmage nad Odoakrom (8.47), ki se dopolnjuje še z dvema, po Enodijevem mnenju najpomembnejšima bitkama: bitko pri reki *Ulca* (7.28–34)⁶¹ in vojno za ponovno osvojitve Sirmija (12.60–63).⁶² V jedru se pomembnejši Teoderikovi vojaški dosežki prepletajo z opisom njegovih zaslug na administrativnem področju, z opisom vsesplošnega razcveta v državi, s hvaljenjem njegovih zaslug za razvoj znanosti, s predstavitvijo dogajanja na področju njegove države ... Vse naštetu pa Enodij stopnjuje do osrednjega 47. paragrafa panegirika, ki prinaša opis (po Enodijevem mnenju)⁶³ odločilne Teoderikove zmage nad Odoakrom pri Veroni.⁶⁴ Na 'najvišjo stopničko' panegirika Teoderik stopi dokaj hitro, po odločilni zmagi nad Gepidi pri reki *Ulca* (7.34) in po bitki pri Soči (7. 36–38), z nje pa 'sestopi' šele (zmaga nad Odoakrom, Heruli, Burgundi, Friderikom) v 63. paragrafu, ko Pitzia in Herduik zanj znova osvojita Sirmij in tako obnovita stare meje nekdanjega Zahodnega rimskega cesarstva, ter dokončno (12.69), ko Pitzia in Mundo skupaj premagata vzhodnorimskega vojaškega poveljnika Sabinijana in njegove zaveznike Bolgare. Omenjene osrednje tri bitke panegirika s svojo uvrščenostjo v celoto govora kažejo simetrično zgradbo: zmaga nad Gepidi (7.33–34), zmaga pri Veroni (8.47), ponovna osvojitve Sirmija (12.60–63). Jedro panegirika zaključuje primerjava Teoderika z Aleksandrom, ki je tudi sicer stalni topos hvalilnih govorov vladarjev, ter primerjava z Rutilijem in Manlijem. Zaključna misel jedra je Teoderikov slavni izvor in njegova modrost, ki sta mu zagotovila trdno kraljevsko oblast.

Elocutio – oblikovanje predstavitve

Ena izmed štirih *virtutes elocutionis*, ki obstoji v slovnični pravilnosti (*recte loqui*) jezikovnega izraza, je *puritas* oz. 'čistost'. Glavna norma *puritas* je uporaba sedanjega, sodobnega jezika (trenutne jezikovne norme).⁶⁵ V Enodijevem panegiriku se

⁶¹ Najverjetneje gre za reko Vuka v vzhodni Slavoniji.

⁶² Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 20.

⁶³ Dejansko zmago nad Odoakrom je Teoderik dosegel šele marca 493.

⁶⁴ Bitka pri Veroni se je odvijala konec septembra 489. Čeprav jo Enodij opiše kot odločilni mejniki v dolgoletnem boju med Teoderikom in Odoakrom, jo opiše zelo shematično; njegove namige je mogoče razbrati šele z dobrim poznavanjem zgodovinskih dejstev.

⁶⁵ Lausberg, *Elemente*, 44–46.

sicer kažejo odstopanja od jezikovnih norm klasične latinščine, ni pa mogoče zaslediti vidnejših odstopanj od jezikovne prakse njegovih predhodnikov in sodobnikov.

Svojskost Enodijevega pisanja se kaže na več načinov. Na prvem mestu izstopa izrazito samostalniško izražanje, ki bralcu otežuje razumevanje in ga pri prevajanju sili k ustvarjalnosti izraza. Zelo opazna značilnost je dopolnjevanje brezosebne glagola *contingit* z akuzativom z infinitivom namesto z veznikom *ut* in s konjunktivom. Pogosto uporablja tudi posamostaljene participe prezenta in perfekta. Opazno je mešanje *quod* kot oziralnega in kot (subjektno-objektnega) vzročnega veznika, kar je posledica posnemanja takrat ustaljene rabe v pogovornem jeziku. Enodijeva posebnost je tudi uporaba veznika *dum* s konjunktivom, pomen veznika pa niha med časovnim in modalnim pomenom. Vprašalnici *cur* in *quando* sta večkrat uporabljeni kot vzročni veznik. Do odstopanj prihaja tudi pri nekaterih drugih veznikih: *donec*, *quam* ... V panegiriku se mešajo edninske in množinske oblike, aktivne in pasivne glagolske oblike, do odstopanj pa prihaja tudi pri stopnjevanju pridevnikov – večkrat je uporabljen komparativ namesto pozitivna ali superlativa. Posebnosti so opazne tudi v uporabi predlogov – najizrazitejša je uporaba predloga *de*, ki je pri Enodiju (kot je značilno tudi za ostale poznoantične avtorje) najbolj pogost – nadomešča ostale predloge, vzročne konstrukcije, genetiv, izraža izhodišče, ki ga v klasični latinščini izraža predlog *a(b)* ... Do mešanja in prepletanja prihaja tudi pri drugih predlogih (*in*, *ad*, *pro*, *circa* ...). Pri predlogih je treba omeniti tudi pogosto rabo predloga *per*, ki nadomešča instrumentalni in vzročni ablativ. Težave pri razumevanju panegirika povzročata tudi nizanje prostih ablativov in uporaba samostalnikov v vlogi atributivnih pridevnikov. Nekatere besede in besedne zveze imajo v panegiriku povsem svojski pomen, npr. *feriato ore*, *genius*, *civilitas* ...

Druga izmed vrlin *elocutio* je *perspicuitas* oz. 'jasnost', ki jo odlikuje jasnost misli in jasnost jezikovne formulacije.⁶⁶ Enodijevo oblikovanje misli je večinoma jasno in razumljivo, do nekaterih nejasnosti v tekstu prihaja zaradi težko določljivih povezav med nekaterimi besedami, ki pa se v večini primerov razjasnijo že z dobrim poznavanjem vsebinskega ozadja izrečene misli. Jasnost misli in razumevanje besedila otežuje tudi zelo svoboden besedni red, mešanje edninskih in množinskih oblik samostalnikov, uporaba osebnih in kazalnih zaimkov namesto osebnih imen (poglavja, v katerih se prepleta opisovanje Teoderika in Odoakra – paragraf 37 in sl.) in pogosto nizanje konstrukcij z ablativom (brahilogija). Posebnost Enodijevega stila, ki prav tako povzročata večpomenskost izrečenega, je uporaba pomensko težko določljivih abstraktnih samostalnikov ter nizanje sinonimov. Ti pogosto presežejo svojo prvotno funkcijo tvorcev pestrosti in raznolikosti izraza in postanejo nosilci pomenskih odtenkov, ki Enodiju pomagajo izraziti želeno misel, nasprotje ali skriti pomen. Ko govorim o nejasnosti izrečenih misli pri Enodiju, imam v mislih nejasnost v ožjem smislu – nekatere njegove besede, misli so splošne in večpomenske in zato se

⁶⁶ Ibid., 50–59.

predstava bralca o tej besedi, misli ne ujema nujno s predstavo Enodija – o pravilnem razumevanju nekaterih njegovih predstav je bralec v dvomu tudi še po temeljitem in poglobljenem večkratnem branju.

Tretja vrlina oblikovanja predstavitve je *aptum*, 'primernost'. Za posamezne dele panegirika (stavki, paragrafi) lahko rečemo, da so v sozvočju z osrednjim ciljem govora in da s svojo umeščenostjo na točno določeno mesto uresničujejo Enodijevo zamisel o simetrični in stopnjevani (zunanji) zgradbi panegirika (notranji *aptum*). S spretno izbiro in razporeditvijo snovi je Enodij dosegel tudi veliko stopnjo prepričljivosti govora (zunanji *aptum*).

Zelo pomemben dejavnik *elocutio* je *ornatus* (okras), čigar glavna naloga je *delectare* (ugajati) in *movere* (ganiti). Okras se lahko nanaša na misli (*sententiarum exornatio*) ali pa na besedne formulacije (*verborum exornatio*);⁶⁷ panegirik na čast kralja Teoderika odlikujeta obe vrsti retoričnega okrasa. Po temeljiti analizi govorniškega okrasa lahko Enodijev panegirik uvrstim v *copiosum dicendi genus*, na mejo med *genus medium* in *genus sublime*.⁶⁸ Velik izbor retoričnih figur, ki jih je mogoče najti v panegiriku, priča o Enodijevi temeljiti retorični izobrazbi, kažejo pa se tudi odstopanja od klasične retorične norme, ki so najbolj vidna v svobodnejšem besednem redu (zelo pogosti so anastrofa, hiperbaton in prolepsa, pa tudi sinhiza), v posebni metaforiki ter v uporabi perifraz in paronomazij. Razumevanje otežuje tudi veliko število elips in prikritih aluzij. Enodij je v oblikovanju retoričnega izraza iznajdljiv posnemovalec vzorov iz preteklosti in hkrati izviren uresničevalec lastnih idej. Statistično gledano v govoru prevladuje aliteracija, sledijo ji metafora, antiteza, paralelizem, stopnjevanje in metonimija. V povedih so najpogostejše sledeče kombinacije retoričnih figur:

- anafora, paralelizem,
- anafora, paralelizem, stopnjevanje (in naštevanje),
- stopnjevanje in amplifikacija,
- nizanje sinonimov,
- amplifikacija in pretiravanje.

V besedilu se pojavljajo tudi druge kombinacije retoričnih figur, a naj zadostuje omemba najpogostejših.

Enodijevi zgledi v panegirični zvrsti

Enodijev panegirik na čast Teoderiku je sad poganske in judovsko-krščanske tradicije. V panegiriku je veliko reminiscenc na Vergilija, zlasti v epsko zasnovanih delih govora: nekaj misli je Enodij prevzel dobesedno, nekatere motive pa je neko-

⁶⁷ Ibid., 59–62.

⁶⁸ Ibid., 60–62, 154–55.

liko predelal.⁶⁹ Na Enodijev panegirik je močno vplival še en poganski avtor, Kvint Avrelij Simah (340–391), ki je za zelo nadarjenega govornika (*orator disertissimus*) veljal tudi pri krščanskih sodobnikih. Njegov stil pisanja zaznamuje nizanje sinonimov, pleonastično izražanje, pogoste so antiteze, parenteze in sentence. V svojih panegirikih se drži ustaljenega vrstnega reda opisovanja lastnosti hvaljene osebe in že uveljavljene panegirične topike.⁷⁰ Enodij v svojem panegiriku posnema njegov stil in prevzema tudi topiko Simahovih panegirikov na čast Valentinijanu I. in Gracijanu.⁷¹ Na panegirik v čast Teoderiku je najverjetneje vplivala tudi krščansko-judovska tradicija, vendar pa je njen vpliv omejen le na prikrito in neizrazito sklicevanje na krščansko tradicijo – Enodij le posnema že ustaljeno krščansko prakso hvaljenja vladarjev, motivno in jezikovno pa se še vedno zgleduje po poganstvu.

Ob analizi Enodijevega panegirika se je porodilo tudi vprašanje o njegovi izvirnosti in ustvarjalnosti v odnosu do (šolske) retorične tradicije, zato sem zunanjo delitev njegovega panegirika primerjala s Hermogenovo⁷² razdelitvijo⁷³ hvalnice osebe po točkah⁷⁴ in svoje ugotovitve predstavila v preglednici na naslednji strani.

Enodij se je v grobem držal šolske tradicije hvalnic, a obenem pokazal veliko mero ustvarjalnosti. Hermogenovih prvih pet točk je izpustil – v govor je umestil le opis Teoderikove vzgoje in odraščanja. Takoj nato sledi predstavitev življenjske poti, kar je Enodijeva najustvarjalnejša poteza, saj pri Hermogenu opis dejavnosti sledi šele opisu duševnih in telesnih lastnosti. Enodijeva posebnost je tudi neizrazita umestitev duševnih lastnosti med opis Teoderikovih dosežkov (od 11. do 71. paragrafa), nekoliko očitnejši opis duševnih lastnosti (a še vedno ne tako izrazit kot sicer pri drugih avtorjih) je umeščen v paragrafe od 74 do 88. V paragrafih 74 in 75 Enodij Teoderika predstavi kot zaščitnika umetnosti in svoje trditve podkrepi z dvojno primerjavo. Najprej govori o starih Rimljanih in pravi, da niso znali dovolj dobro prisluhniti umetnosti in da so se tudi najbolj večji govornišтва potili med plugi (76–77). Sledi primerjava z Aleksandrom in z njegovimi hvalitelji, ki so v svoji hvali pretiravali in tako Aleksandru zagotovili večji sloves, kot bi si ga sicer zaslužil (78–79). Teoderika pa Enodij predstavlja kot zlato sredino, kot zaščitnika umetnosti in znanosti, ki ima razvit občutek za pravo mero – v njegov program se s svojo nezmožnostjo predstaviti resnično veličino vladarja vključuje tudi Enodij. V 80. (in delno 81.) paragrafu sledi predstavitev Teoderikovega trdnega in ponižnega odnosa do Boga, ki v 83. paragrafu preide v opis Teoderikove skrbi za vojaško vzgojo mladine – bistvo opisa je ugled, ki ga Teoderik uživa pri vojaki (87–88). Tako kot

⁶⁹ Rohr, »Nationalrömisches Bildungsgut,« 32–34.

⁷⁰ Ibid., 34–39.

⁷¹ Seeck, *Q. Aurelii Symmachi*.

⁷² Hermogen (rojen okrog leta 160 po Kr.) je grški govornik iz Tarza in avtor več govorniških razprav.

⁷³ Hermogenova razdelitev je vzeta iz zbirke *Progymnasmata*, ki je del korpusa njegovih retoričnih del.

⁷⁴ Babič, »Predvaje,« 69–99.

HERMOGEN		ENODIJ	
1) narodnost		1) vzgoja in odraščanje	
2) državljanstvo		2) življenje	
3) družina			2.1. mladostni dosežki
4) rojstvo			2.2. prve častne funkcije (konzulat)
5) narava			2.3. manjši vojaški spopadi
6) duševne lastnosti			2.4. najpomembnejše zmage
6.1. pravičnost	6.2. preudarnost		2.5. vsesplošen razcvet države
			2.6. utrjevanje in ohranjanje pridobljene oblasti
6.3. modrost		3) duševne lastnosti	
6.4. pogum		3.1. skrb za razvoj znanosti (<i>patronus artium</i>)	
7) telesne lastnosti			3.2. trdna vera
7.1. lepota	7.2. postava		3.3. ugled pri vojaki
		4) telesne lastnosti	
7.3. urnost	7.4. moč	4.1. lepota	
8) življenje		4.2. postava	
8.1. dejavnost	8.2. poklic		
			8.3. dolžina
8.3.1. kratko	8.3.2. dolgo		
9) smrt			
9.1. način	9.2. svečanosti ali slava		

pri Hermogenu tudi v Enodijevem panegiriku opisu duševnih lastnosti sledi prikaz telesnih lastnosti. Enodij se osredotoči samo na lepoto in postavbo, saj sta bili urnost in moč predstavljeni že med vrsticami predhodnih poglavij. Ker je govor nastal že za časa Teoderikovega življenja, je odpadel tako podatek o dolžini njegovega življenja kot tudi opis smrti.

Pomemben element Enodijeve izvirnosti je opravičevanje lastne nezmožnosti, da bi bil kos veličini in količini Teoderikovih dejanj, in poudarjanje neizrekljivosti vseh kraljevih dosežkov; to Enodij uporabi za prehode med različnimi temami v panegiriku. Ta ugotovitev osmisli in razloži pogostnost toposa 'afektirane skromnosti', 'neizrekljivosti' in 'nezmožnosti govornika, da bi bil kos vsemu gradivu' (*mediocritas, parvitas, infirmitas* ...).

Primerjava s Hermogenom je pokazala, da je Enodij v veliki meri upošteval šol-

sko retorično tradicijo, a hkrati panegiriku vtisnil pečat lastne idejne ustvarjalnosti.⁷⁵

PANEGIRIK NA ČAST KRALJU TEODERIKU

Panegirik božjega služabnika Enodija nadvse milostljivemu kralju Teoderiku se začnja v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha.⁷⁶

1. (1) Častivredni vladar, nekoga bi pri hvaljenju tebe oviral poklic, drugega bi od hvaljenja lahko odvrnil razmislek o nameri, tretjega pa bi od zagovora tebe odtegnila kakšna dolžnost. Naj ti skupnost, hvaležna zaradi tvojih dejanj, pokloni govor, ko to (neenaka menjava), kar je bilo doseženo z naporom, nadomešča s hvalo. Svoboda, zavezana tvojemu orožju, (samo to namreč zmore) se je naučila izražati veselje s hvaljenjem. (2) Preslavni, tvoja naloga je poplačati vdanost, za katero veš, da je moči podrejenih ne morejo preseči. Treba bo dobro premisliti in oceniti, kaj zahtevaš od služabnikov; spoznal boš, da ti služijo v vsem, v čemer so najboljši. Tvoje dostojanstvo naj ima literarni dar za vrednega lastnih oltarjev, kajti tudi spreten jezikovni izraz naj pripomore, da se slava del ne bi postarala. Veriga poročevalcev naj ohrani, kar si storil, da se tega ne bo polastila starost. Vi ste namreč podarili mir za ukvarjanje z umetnostmi, ki vam bodo prinesle večni sloves. (3) Nebeški upravitelj skrivnosti od človeškega razuma ne zahteva ničesar bolj kot to, da razume, kdo je začetnik spoznanja. Priznati, da je kdo, ki je naredil dobro delo, med Bogu najbližjimi, pomeni povrniti dobro delo. Kar pride od zgoraj, se lahko ovrednoti in poplača samo s hvalnicami. Stvarnik sveta se z ubranimi govori vabi k še odličnejšim nalogam. Povejte, če se jezik kot za nagrado ne dobrika svojemu stvaritelju. (4) Poleg tega mora hvalnica vladarju privreti iz svetišča čistega srca: govoriti o tvoji božanski mogočnosti ne zahteva le izbranosti jezika, ampak mora biti povezano tudi z dobro zavestjo. Pri božji službi vedro srce opravlja daritev, tudi če ustnice mirujejo: kdor je okrepljen s slavnimi dejanji, lahko tudi nem opravlja nebeško čaščenje. Torej tudi mene vabi čast, ki se je zanj zdelo, da me ovira. O da bi bila izpoved tako zelo čista, kot so skriti kotički duše, in da se sijaj srca ne bi razlikoval od zunanosti!

2. (5) Bodi zdaj pozdravljen, največji med kralji, v čigar gospostvu moč plemstva znova prepozna svoje dostojanstvo. Pozdravljen, steber države: kajti ne bi se spodobilo posebej pripovedovati o tem, kar si dosegel hkrati, in dosežke istega časa ločevati z razdelitvijo na besede. Če bi štel vojne mojega kralja, jih naštejem toliko kot triumfov. Nihče izmed sovražnikov se ni srečal s teboj v spopadu, ne da bi ti pripomogel k hvali; kdor se je upiral tvoji volji, je zgolj služil za znamenje zmage:

⁷⁵ Članek temelji na diplomski nalogi z naslovom *Enodijev panegirik na čast kralju Teoderiku, stilistično retorični vidiki panegirika in njegov zgodovinski pomen*.

⁷⁶ Prevod je narejen po Rohrovi kritični izdaji panegirika iz l. 1995 (Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 195–263). Za pregled prevoda se zahvaljujem dr. Matjažu Babiču.

vedno ti je prinesel slavo, ali tvoji blagosrčnosti, kdor se je predal, ali pogumu, kdor je prijel za orožje. (6) Kdor te je zagledal v boju, je bil premagan, kdor pa v miru, se ni ničesar bal: v srečnih časih častivredna obljuba ni šepala, pa tudi tvoja iskrost v bitkah ni trpela obotavljanja. Čeprav je bilo na tvoji poti mnogo ovir, je vsak dan videla zmage, ne da bi upočasnila napredovanje: komaj so jo zaprle sovražnikove čete, da so onemogočale dostop, že jo je tvoj udar naredil tako odprto, kakor da ti opreznost sovražnikov ne bi mogla škodovati. (7) Če gre to pripisati tvoji sreči, je tvoj vladarski dar popoln, če pa prizadevnosti, je tvoj dar še veličastnejši od vsake časti. Prve boje si pod ugodnimi znamenji začel proti naravi in si si, da sovražnikom ne bi ostalo upanje na odpor, najprej podvrگل spremenljive zakone podnebja, pregrade na kopnem in ošabne reke. Lagal bi, če bi rekel, da sta tvoje namene kdaj ovirala vročina ali mraz, da te je zadrževalo kipenje valov ali potreba po pitju, da so tvoje pohode kdaj upočasnili grebeni Alp, katerih oboki se družijo z vzvišenim nebom. (8) Tisti, ki si jih našel, potem ko si premagal utrdbe na vsakem kraju, se niso znali braniti, kajti odmaknjena področja, ki jih varujejo, jih delajo brezskrbne, in tisti, ki so si pridobili varna področja, razpuščeni živijo v brezdelju. Tebi enakovrednih nasprotnikov ni dalo bivališče na poljani, pa tudi tistih, ki so jih obdajali neprehodni kraji, ni obvarovalo pred plenjenjem nič drugega kot ponižne prošnje. Kdor je bil pod tvojo oblastjo, je brez skrbi pokazal svoje bogastvo, uporniku pa ni pomagalo, če se je zanj vedelo, da je reven. Nihče ni mogel ubežati tvojemu srdu drugače kot s ponižnostjo, med zavezniki pa je tisti, ki je prosil, napredoval. (9) Ni ti neznan mraz Skitije,⁷⁷ poznaš Meroe⁷⁸ ali Raka,⁷⁹ sopihajočega od vročine, kot da bi bil gospodar drugega sveta: z osvojitvijo vsega si spoznal tisto, o čemer smo mi samo slišali. Vse to sicer presega navadnega človeka, toda za tistega, ki se pripravlja na vodenje sveta, je nujno potrebno, da pride poučen o vseh straneh neba. (10) Vse prehitro sem se lotil časa dozorele slave, in kakor da se reka ne bi utrudila že pri začetkih neugnanega duha, sem se v pri-povedovalni vnemi lotil sadov odrasle dobe. Pravo zaporedje lovorovih vencev išče pač tisti, ki ni kos njihovi naglici in številu. Nepremagljivi, častna znamenja, ki smo jih odkrili, si dosegel hitreje, kot se lahko o njih govori. Kdo bi lahko pri naštevanju svojih dejanj prenašal lenobo, ko je vendar ni prenesel že pri njihovem izvrševanju?

3. (11)⁸⁰ V naročju civilizacije te je vzgojila Grčija, ki je slutila, kaj prihaja: že ko

⁷⁷ Skitija je dežela ob zahodni obali Črnega morja.

⁷⁸ *Meroe* je bilo glavno mesto Etiopskega kraljestva, v tem primeru gre za sinekdoho za Egipt (severni del Afrike).

⁷⁹ *Cancer* (rak) je v pesniškem jeziku metafora za jug, tukaj sinekdoha za preostali del Afrike.

⁸⁰ Paragrafi od 11 do 14 opisujejo Teoderikovo bivanje v Grčiji. Njegov prihod v Grčijo je povezan s pogodbo, ki jo je cesar Leon I. sklenil z njegovim stricem Valamirom. Prva pogodba med vzhodnim delom cesarstva in Ostrogoti je bila sklenjena že leta 456, za časa cesarja Markijana. Pogodbe novoizvoljeni cesar Leon I. ni spoštoval, zato so se Ostrogoti uprli in začeli pleniti po Iliriku; Leon I. je lahko naredil konec njihovemu ropanju le tako, da je z njimi leta 461 sklenil novo pogodbo. Za varovanje mej jim je obljubil letno rento, Valamir pa mu je kot talca za varovanje dogovorov izročil nečaka (Teodemirovega sina) Teoderika.

si prestopil prag življenja, te je učila tako, da se je, medtem ko se je še vedno veselila otroka, kmalu lahko brez skrbi zanesla na varuha.⁸¹ Še vedno si bil v belem cvetu mladosti in nepreizkušena mlečna bilka še ni prinesla žetve kreposti, podoba odraščajočega mladeniča je bila še vedno prikupna in obraza ni pokrival in obarval puh, ko je škrlat starosti in cvet prihajajočega vladarstva že obetal strah tistim, ki jih je skrbelo zaradi spremembe naklonjenosti; ko je v preizkus tvoje moči in blagosrčnosti izbruhnilo neobrzdana besnenje, ki si je ob ugodni priložnosti podjarmilo ljudi, mlahave od dolgotrajnega miru. (12) Spoštovanje do vladarja je bilo takoj pregnano iz mesta, izpraznjeno posest pa je prevzel tuj tiran, brez kakšnekoli krvne pravice. Ko se je polastil vladarske palače, ko je z ustrahovanjem porazil sovražnike, je spoznal, da ne more storiti ničesar več. Tedaj je sijaj tvojega značaja brez oslombe v starosti spodbudil tvoj pogum, da ne bi bila boljša stvar vpričo tebe na tleh, ali da dobrote, ki si jo prejel v obdobju miru, ne bi povrnil v času stiske. Že na samem začetku tvojega napada se je napadalec⁸² umaknil, medtem pa so bile s tvojo pomočjo vrnjene kraljevske časti pobeglemu vladarju,⁸³ ki je že dvomil v rešitev. (13) Polistajmo po zgodovinskih delih, povprašajmo letopise: v katerih se poroča, da je bila izgnancu vrnjena oblast, ki jo je odkupil rojeni kralj s svojo krvjo? Vojaška slava se zaradi udeležbe množice čet razprši in ker so k njej prispevali mnogi, se je ne da pripisati enemu. Sad posameznikove dobrote je brzdanje častihlepnosti, še posebno pa v takšnem času, ko bi lahko pridobljeno obdržal brez izgube dobrega imena. (14) Enaka hvala, slavni gospodar, ti gre za podarjen in obvarovan diadem.⁸⁴ Če te vladar teh dežel⁸⁵ ni

⁸¹ Enodij nadaljuje, da se je Teoderik izkazal že v rosnih mladosti in Zenonu pomagal v boju proti uzurpatorju Bazilisku. Enodij se je na tem mestu nekoliko oddaljil od zgodovinske resnice. V panegiriku ni nakazano, da se je Teoderik po desetletnem bivanju na dvoru vrnil v Panonijo (leta 471) in da je Zenonu pomagal šele ob ponovnem prihodu v Grčijo, potem ko so Goti leta 473/474 zapustili svoja panonska prebivališča: Videmir je s svojo skupino odšel proti Italiji, Teodemir in Teoderik pa sta se po dolini Morave odpravila proti jugu, proti Makedoniji. Ko je Teodemir leta 474 umrl, je njegov naslednik postal Teoderik. Možno je, da je istega leta prišlo tudi do sklenitve pogodbe z Zenonom, ni pa nujno (Schwarcz, »Die Goten in Pannonien,« 67–68). V letih 474–76 je Teoderik zapustil Makedonijo in se bližal Donavi, njegov cilj je bila Spodnja Mezija, ki je bila potem vse do leta 488 začetna baza njegovih pohodov (Wolfram, *Die Goten*, 270). Januarja 475 je Bazilisk vrgel Zenona s prestola in ker je imel vmes prste tudi Teoderik Strabon (potomec (trakijskega) Gota Triarija; njegova skupina se je po bitki pri reki Nedao leta 454 ocepila od Teoderikovega strica Valamira, stopila v rimsko službo in se naselila v Trakiji), je ta izgubil svojo funkcijo najvišjega vojaškega poveljnika, na njegovo mesto pa je stopil Teoderik Amalijec (ta rod Gotov je svoje rodovno ime dobil po predniku Amalu).

⁸² Bazilisk.

⁸³ Zenon.

⁸⁴ Besede lahko razumemo kot namig na Zenonovo odvisnost od Teoderika – mogoče je imel Enodij v mislih krizna leta od 477 do 480/481, ki so jih zaznamovale različne kombinacije zavezništev med Zenonom in Teoderikom Strabonom ter Teoderikom Amalijcem (Bury, *History*, 413).

⁸⁵ Zenon.

spoštoval, je nemočen vladal državi, če pa ti je bil naklonjen, je bil odvisen od tebe. Kot dokaz za svoje zasluge si uporabil pričo, oblečeno v škrlat.

4. (15) Že takrat so se celo palače zatele pod tvoje poveljstvo. Nihče ni verjel, da tistega, kar si vrnil, ne bi mogel prepustiti, komurkoli bi želel. Toda skoparil si z zahtevami po nagradah: sprejel si butare, kakor da bi zadoščale kot povračilo za tvoja dejanja, ne da bi ti kurulski sedež⁸⁶ dodal spoštovanje, ampak da bi toga, okrašena z uvezenimi palmovimi vejicami, pridobila na vrednosti zaradi tebe. Kdo bi lahko verjel, da se ta državljanska zavest⁸⁷ nahaja med vrlinami, ki so ti blizu zato, ker jih dosledno izvajaš? (16) Tisto leto je imelo konzula, ki države ni branil toliko s skrbjo kot z dobrim imenom; ko si je nadel tego z zlatim obšivom, je zadržalo orožje, za katerega so zgrabili sovražniki.⁸⁸ Kdaj je dal volilni žreb takšnega konzula, kakršnega je dal kraljevski ugled, preizkušen že od samega otroštva sveta? (17) Nočem se zadrževati pri naključnih gospodstvih: tisti, ki jih najdemo v tvojem rodovniku, so se izkazali za sposobne. Serana je plug pripeljal do konzulske palice: medtem ko je brazdam zaupal velika semena, mu je zrasla letina časti. Toda manj cenim srečo, ki ima začetek v obupu. Nekaterim je komaj uspelo častno zapustiti svoj rod, medtem ko ti dolguješ svoji družini, da plemenito ohranjaš dejanja rodu. (18) Stara doba, kaj mi očitaj, da so udje kmeta okrašeni z vojaškim plaščem? Jaz ti, kar presega vsako občudovanje, postavljam nasproti svojega vladarja, ki je neoporečnega rodu, a ravna tako, kakor bi šele prosil, naj ga sprejmejo med vladarje.

5. (19) Toda kaj naj storim, ko imam pred očmi rodovitno žetev tvojih dejanj in ko mi pri izbiri zmanjkuje moči? Ne vem, katero klasje naj nesem v skedenj, katero pa naj pustim. Pred očmi imam poraženega bolgarskega poveljnika, ko je tvoja desnica zagotovila svobodo.⁸⁹ Ni bil niti ubit, da ne bi izginil iz spomina, niti ni ostal

⁸⁶ *de curuli* – metonimija za konzularno oblast.

⁸⁷ *hanc civilitatem* – pojem *civilitas* je bil prvič uporabljen že v 11. paragrafu, kasneje pa se pojavlja še v 56. in 87. paragrafu. Problematičnost pojma je v njegovi abstraktnosti, ki jo je težko ustrezno prevesti (civilizacija, državnost, meščanstvo, civilno življenje, državljanska zavest, ljubezen do države, sposobnost vodenja države ...), še težje pa je odkriti, kaj točno je imel Enodij z njim v mislih.

⁸⁸ Mogoče Enodij ni namigoval le na tego z zlatim ali škrlatnim obšivom kot znak oblasti konzula, ampak je besedo treba razumeti kot namig na triumfalno tego, ki bi jo Teoderik lahko nosil ob obhajanju trumfa leta 484. Zgodovinsko ozadje njegovega trumfa je bil boj proti uporniku Ilu in uzurpatorju Leontiju. Nalogo je Zenon sprva zaupal Teoderiku, a se je kasneje ustrašil, da bi ga ta morda prevaral, zato ga je pri Nikomediji odpoklical; Teoderikova vojska se je tako borila pod poveljstvom Asparjevega sina Ermanarika. Teoderik je kljub temu ob prihodu v Konstantinopol obhajal trumf, njemu na čast pa so isto leto pred cesarsko palačo postavili konjeniški kip (Schwarcz, »Die Goten in Pannonien,« 81).

⁸⁹ V povezavi s tem odlomkom bi najprej rada omenila, da gre za prvo pisno omembo Bolgarov kot ljudstva na Balkanu (Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 209). Opis bitke z Bolgari je pomemben tudi zato, ker gre za edino omembo zgodovinskega dogajanja med letoma 476 in 488, ostale dogodke, ki so zaznamovali omenjena leta (boji med Zenonom, Teoderikom Strabonom in Teoderikom Amalijcem), je Enodij enostavno zamolčal. Teoderikov boj z Bolgari je najverjetneje treba umestiti v leto 486, potem ko so se njegovi in Zenonovi interesi v letu 485 znova

nepoškodovan, da ne bi živel v prevzetnosti; v neukročenem plemenu bo živel naprej kot udomačena priča tvoje moči. Če bi utrpel zadostno smrtno rano, bi ti premagal le njega samega, ker pa je ostal pri življenju, je to ponižalo rod. (20) To je pleme, ki je pred teboj imelo vse, kar je hotelo, v katerem je častne naslove prejel tisti, ki si je ugled kupil s krvjo sovražnikov. To je pleme, pri katerem je bojno polje tisto, ki razglaša rod – kajti čigar orožje se je v boju bolj pordečilo, tega so brez odlašanja sprejeli za bolj vzvišenega. Temu plemenu se pred bojem s teboj ni primerilo, da bi naletelo na odpor, dolgo časa je vojne končevalo samo z odhodom. (21) Niso jih ovirali ne gorski skladi, niso jih odvrnile uporne reke, niti jih v stiski, kot sicer mora biti, ni zadrževalo pomanjkanje živeža, saj so bili prepričani, da je zadostno razkošje že piti mleko konjske črede. (22) Kdo bi trpel nasprotnika, ki se s pomočjo hitre vprežne živine giblje in prehranjuje? Ali se niso tako, da te živali vneto navajajo na potrpežljivo prenašanje lakote, z njihovo pomočjo tudi sami naučili izogibati lakoti? Tako se zgodi, da jezdec iz drobovja mršavih konj posrka hrano, potem ko je zelo skrbno pazil, da je sploh niso zaužili. Ti ljudje so prej verjeli, da jim je dostopen ves svet, zdaj pa menijo, da so odrezani samo od tistega dela sveta, ki ga varuješ ti. Mnogo stvari obravnavam na hitro, da zaradi mojega okornega pisala ne prispeš z zamudo, da ne bi bakla rimske kurije, ki je bila dolgo potisnjena v temo, zažarela prepozno.

6. (23) Med mladostno neizkušensostjo in med zrelostjo triumfov je nebeška milost v tvoje vzvišeno srce vlila naklonjenost do nas. Že je mogočna dežela⁹⁰ zaradi izgub v dolgotrajnem miru in zaradi pokvarjenih oblastnikov ohromela, že je neskaljeni mir pobral javno premoženje, ko je pri nas vladal domači plenilec,⁹¹ ki je zrasel ob uspehih vsakodnevnega plenjenja: svoje je razsipa, državne blagajne pa si ni prizadeval polniti toliko z davki kot z ropanjem.⁹² Divjalo je podkupovanje, obubožani gospodar pa si je nakopal sovraštvo z razičnostjo. Toda tudi ko so moči pošle, ga ni tisti del bogastva, ki ga je zmanjkalo, naredil prav nič bolj človeškega. (24) Tedaj je namreč pomanjkanje dvora spravljal v stisko tudi zasebno premoženje in tiran, ki mu je ugasnilo netilo, ni pustil, da bi se kje pri podložnikih zableščale iskre. Bal se je celo ubogljive vojske, saj ga je tuja čast opozarjala, naj se spominja svojega izvora. Ves trd od strahu je ukazoval legijam, naj na njegov ukaz odidejo in se vrnejo. Ne gre zaupati pokorščini, ki služi nevrednim, in kadarkoli dohiti predpostavljene zavest, da so najnižjega rodu, jih je strah tudi tega, da se jih ljudje bojijo. (25) Povod za spor med vama, ki je prinesel srečo, je nastal, ko je v Rimu blaginja sovražnike spodbudila k umoru tvojih sorodnikov.⁹³ Nemočni so ustvarili povod za vojno; da pa se zaradi

---

razšli. Zenon se je s pomočjo zaveznikov Bolgarov skušal znebiti Teoderika, a neuspešno, saj je iz boja kot zmagovalec izšel Teoderik (Schwarcz, »Die Goten in Pannonien,« 81).

⁹⁰ Namig na Zahodno rimsko cesarstvo.

⁹¹ Odoaker.

⁹² Enodij počasi preide na opisovanje razmer v Italiji pod Odoakrom. Odoakra imenuje 'notranji plenilec'; s pravim imenom ga prvič poimenuje šele v 36. paragrafu.

⁹³ Kot povod za Zenonovo odločitev za vojno z Odoakrom se omenja Odoakrov napad na Zenonove zaveznike Rugijce, omenjeni povod pa še podkrepi dejstvo, da so bili Rugijci

pogajanja pri zapisanih smrti ne bi porodilo zaupanje, je del ubežnikov izzval boj. (26) Tedaj si spodbudil vojaške sile daleč naokrog in eno samo pleme, razpršeno med premnogimi ljudstvi, se je s tvojo pomočjo združilo. S teboj v Avzonijo⁹⁴ se je odpravil ves svet, na pot pa se ni odpravil nihče, ki ne bi bil pokoren. Namesto hiš so vzeli tovarne vozove, in vse najnujnejše stvari so se zbrale v nestalnih domovih. Tedaj so voli vlekli Cererino orodje⁹⁵ in mlinske kamne za žito. Noseče matere v tvojih družinah so pozabile na spol in breme ter trudoma skrbele za pripravo hrane.⁹⁶ (27) Tedaj se je na polju začela zima, lase na temenu je pokrila z belim ivjem, brado je prepletla z ledenimi svečami in se polastila vseh las. Obleka pa, ki jo je skrbno stkala žena, je zaradi ledu tako otrdela, da se je prižela k telesu in se zlomila. Hrano za tvoje čete so priskrbela ali nepokorna ljudstva ali pa zveri, ki jih je vzredila divjina.

7. (28) Med tistim, kar si si podvrigel skupaj z ledom ali vročino, se želim površno dotakniti le ene poteze tvojega boja. Reka Ulca je branik Gepidov,⁹⁷ ki namesto nasipov varuje drzno ljudstvo, in kakor navadno gorska slemena bok province obdaja z zidovi, ki jih bojni oven ne more uničiti. Do te reke te je pripeljala tvoja premočrtna pot, tja pa je hitelo tudi dolgo nepremagano ljudstvo, ki se je, – medtem ko je tvoje kohorte še pred sovražniki skoraj mučilo pomanjkanje hrane –, namesto

---

Teoderikovi sorodniki. Rugijski kralj Feletej (Feva) je bil poročen z Gizo, ki je bila amalijskega rodu. Po odhodu Ostrogotov iz Panonije leta 471/473 so se Rugijci razširili tudi na panonsko področje, ki je spadalo pod vplivno področje Konstantinopla. Ko se je Odoaker postavil na stran Zenonovih nasprotnikov, je Zenon proti njemu mobiliziral Rugijce, a Odoakrova protiakcija leta 487 je bila hitra in učinkovita: Rugijci so bili poraženi, voditelj Feletej z ženo Gizo pa je moral v ujetništvo v Italijo, kjer so kasneje oba umorili. Rešil se je le njun sin Friderik, ki se je sprva upiral, a ga je potem Odoakrov brat Hunulf dokončno porazil. Friderik je z nekaj spremstva prebežal k Teoderiku, Hunulf pa je preostalo provincialno prebivalstvo preselil v Italijo (Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 213–14; Wolfram, *Die Goten*, 278; Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 51–52). Spričo omenjenega dogajanja sta Zenon in Teoderik sklenila sporazum, ki je bil ugoden za oba – Zenon se je znebil nepredvidljivega nasprotnika, Teoderik pa se je še pravi čas umaknil v Italijo, saj Zenonu ne bi mogel kljubovati v nedogled.

⁹⁴ V Italijo.

⁹⁵ Metonimija za žito.

⁹⁶ Teoderik se je s spremstvom odpravil na pot proti Italiji leta 488 po končani žetvi, potem ko so pospravili tudi ostale pridelke. Najverjetneje se je Teoderik zavezal, da ne bo plenil vzhodnorimskih ozemelj, zato je bila velika zaloga živeža še toliko bolj pomembna. Selili so se proti zahodu, južno od reke Donave, v smeri proti Sirmiju (Wolfram, *Die Goten*, 280). Odločili so se za najkrajšo možno pot, ki je potekala skozi sledeče kraje: *Novae* (Svištov), *Oescus* (Gigen), *Ratiaria* (Arčer), *Bononia* (Vidin), *Viminacium* (Kostolac), *Singidunum* (Beograd). Pozno jeseni so prispeli v okolico Sirmija (Bratož, »Soča in prehodi,« 40).

⁹⁷ Najverjetneje je z reko *Ulca* mišljena reka Vuka, ki se pri Vukovarju izliva v Donavo; pri njej je prišlo do prvega vidnejšega spopada na poti proti Italiji. Tukaj so pozimi 488/489 Gepidi pod vodstvom svojega kralja Traustila (Trapstila) pričakali Teoderikovo vojsko in ji skušali zapreti pot, ki je preko Slavonije vodila do Italije (Lotter et al., *Premiki ljudstev*, 97). Enodij v panegiriku ne omenja Teoderikovega obleganja Sirmija. Ta je bil najverjetneje trdno v rokah Gepidov, zato ga je Teoderikova skupina zaobšla. Goti so uspešno zavzeli gepidske okope in prečkali reko. Glavni cilj Gotov je najverjetneje bil, da bi prišli do zalog žita v provincah *Pannonia II* in *Savia*. Dokaz za to trditev najdemo tudi v samem panegiriku, in sicer v 34. paragrafu.

da bi poslalo legate ali prosilo za milost, pripravljalo na odpor. (29) Povej, prosim, najprizanesljivejši gospod, katero upanje razen tebe je še ostalo v ljudstvu, ki ga je kot peska ali zvezd? Ko so grozili Gepidi, veletok in kuga, si proti golim mečem pohitel po poti, ki bi se ji še bežeči izognil. Vsakdo je vedel, da se mu stopala pogreznejo in obtičijo v blatu, toda vsakdo je zdrvel proti nevarnosti, ne da bi mu bilo žal življenja. Ko človek vidi pred sabo odločilni boj, se mora razum vdati: tudi pogumnemu zavest popusti, kadarkoli se očem prikaže kaj groznega. Tvoja neukrotljiva mladina se je znašla samo pred izbiro načina za smrt, saj ni bilo videti nobene zanesljive rešitve. (30) Starodavni spomeniki, zakaj ste poveljali Katona, ker je peljal vojsko čez libijske Sirte⁹⁸ in tako povzročil, da je bila človeška smrt le igra kač, ali ker je brez plačila za pogum občutil mraz strupa, ki je zaradi vročega podnebja še narasel? Nikomur ni uspelo videti strupenih kač pred smrtjo, zaradi neverjetnega vetra so se, kot navadno duše, v nebo dvignila tudi ogrodja teles. Kdor ne ve, od kod prihaja njegov propad, ne umre slavno kot pogumen mož. Pogum tistega vojaštva se ne da primerjati s tvojimi klinasto postavljenimi četami, pa tudi modrost poveljnika ni enaka tvoji. Njega je gnalo divjanje državljanske vojne, tebe pa je za obnovitev svojega položaja zahteval Rim, gospodar sveta. (31) Toda zakaj se še obotavljam povedati, kaj ti je prinesel srečen izid? Pred zgoščenimi četami tvojih sovražnikov so se umaknili tisti, ki jih je sprejel sosednji breg. Tiste, ki jih ni zadrževal vrtinec ali napad, so ogrožali izstrelki: kopja, ki so jih metale močne roke, so predirala šibko pletenino na prsih, ko se je med polomom na kopnem in med valovi krvi nenadoma pojavil nepremagljivi vojskovedja in tiste, ki so stali ob njem, ohrabil s temi besedami:⁹⁹ (32) »Kdor želi priti čez sovražno vrsto, naj sledi meni, naj se ne ozira na drugega, kdor išče zgled za bojevanje! Pogum ne potrebuje množice: vojne odločajo maloštevilni, sadove vojne pa uživajo mnogi. Po meni se bo presojala moja vojska, v tem, kar bom storil, zmaguje moj rod. Dvignite znamenja, da bo tako poskrbljeno, da ne bom ostal skrit, naj spoznajo, koga napadajo, in na čigavo grlo merijo. Tisti, ki se bodo postavili v bran mojemu napadu, naj se proslavijo s porazom.« (33) Po teh besedah je za srečen začetek zahteval čašo in s spuščeni vajetmi planil v boj. Pustošil si, kot hudournik pustoši posevek, kot lev živino: kdorkoli je pridrvel, se ti ni mogel upreti, niti uiti, če si ga zasledoval.¹⁰⁰ Neslo te je vsepovsod, tudi ko je že zmanjkovalo pušic, srd pa je še naraščal. Položaj Gepidov se je v trenutku spremenil: ko se je obrnila bojna sreča, so zmagovalci blodili naokrog. Kajti ti, častivredni, ki si okusil boj brez spremstva, si prodiral obdan s tisočimi. (34) Sovražna množica je bila posekana, dokler jih ni nekaj vendarle rešila bližajoča se noč. Medtem pa so prispeli do prostranih žitnic, ki so bile polne mestnih

⁹⁸ *Sirta* – ime dveh sipin oziroma sipinastih zalivov ob severni obali Afrike: *Syrtis maior* (Velika Sirta – med Kirenajko in Tripolitanijo v današnji Libiji) in *Syrtis minor* (Mala Sirta – današnji Gabeški zaliv v Tuniziji).

⁹⁹ Polaganje besed v usta akterjev opisanega dogajanja je del epske (tudi Vergilijevi junaki neposredno pred bitko pogosto spregovorijo) in zgodovinske tradicije vse od Tukidida dalje.

¹⁰⁰ 33. paragraf je, kot že 29. in 31., natančen opis bitke z Gepidi (ekphrasis).

zalog. Te niso samo zadoščale v stiski, ampak so v srečnih okoliščinah še spodbujale prevzetno uživanje.¹⁰¹ Tako je nesreča služila tvoji sreči in sovražni napad je potolkel lakoto tvojih: lakoto je premagal sovražni spopad. Če ne bi bilo bojev, si ne bi bil opomogel. (35) To naj zadostuje kot povzetek tvojih slavnih dejanj, urejen po vrsti. Ob strani puščam Sarmate,¹⁰² ki se selijo skupaj z bivališči, in molčim o množici spopadov, ki jo je moč prešteti po zmagoslavlnih znamenjih.

8. (36) Skupaj s svojim poveljnikom drvim proti tebi, Odoaker, ki si kot ustra-hovalec sveta proti njemu pozval vse narode. S teboj se je za vojno zbralo toliko kra-ljev, kolikor bi lahko država komaj vzdrževala vojakov. Videti je bilo, da so mnenja nagrmadene množice različna in da up na zmago ni odvisen od števila. (37) Desnice tvojih so se zaradi prestane bolezni še vedno tresle in oslabei udje niso izvajali obljubljenih napadov, vendar je namesto telesnih moči zadostovala skupna želja, namesto bojne moči pa je maščevanje prinesel enoten načrt o sovražnikih. Niso te zadržali dolgo utrjevani tabori, niti globina reke: sovražnikom je bilo dano varovalni na-sip narediti, toda ne obvarovati. (38) Nenadoma je planjavo zastrlo beganje bežeče množice – tako si umikajočim napovedal, da bodo morali vihar premagati še doma, medtem pa so tvoje bojne vrste samo z nastopom in brez vsakega napora dokončale boj.¹⁰³ Tam ti je sreča odprla vrata in ti jasno razodela, da tistih, ki so se umaknili ob prvi priložnosti, ne čaka sreča v bitkah. (39) Toda v samoprevari je nestanovitno mi-šljenje znova zasnovalo udar, tako da se je pred tvojo Verono v sijajnem blišču in ob pomoči prostranih čet z izdatnimi stroški pripravljala bitka. Pred spopadom ni bilo nič pogumnejšega od tvojih nasprotnikov, ko pa so vojne trobente dale znamenje za boj, ni bilo nič bolj nemočnega od njih. Zelo so bili pogumni, ko so obljubljali boj, in velika je bila množica besed, kot da bi jezik lahko nadomestil desnice. (40) Izbrali so kraj z lego, ki ni tako zelo ustrezala spopadu kot strahu; poskrbeli so, da začetek boja ne bi bil prepuščen naključju, in da bi preprečili umik ubežnikov. In vendar te je bleščeča sreča države gnala, da nisi odstopil od začetega. Ko si premeril celotno razdaljo svoje poti, si zagledal ognje sovražnikov, ki so se tako kot zvezde rdečkasto svetlikali, da bi tako, če bi bil kdaj občutil strah, spoznal, da visiš nad prepadom. (41) Tvoja duša se v vznesenosti zaradi srečnih dogodkov nikoli ni prevzela, v stiskah pa

¹⁰¹ Teoderik in njegovo spremstvo je doseglo zeleni cilj in si z zmago zaslužilo dostop do žitnih zalog. Možno je, da Enodij z navedenimi besedami ne namiguje le na plenjenje žitnic, ampak na to, da so se Goti na območju današnje Slavonije zadržali do žetve leta 489 in se šele nato odpravili naprej proti Italiji.

¹⁰² Verjetno so Sarmati napadli Gote po prečkanju reke Vuka in preden so ti dosegli mejo Italije – kje in kdaj se je odvijala bitka, ni mogoče natančno določiti.

¹⁰³ Enodij z navedenimi besedami posredno namiguje na bitko pri reki Soči, ki je relativno do-bro znana tudi iz drugih virov (Anonymus Valesianus, Jordanes, Cassiodor ...) in naj bi se odvijala 28. 8. 489 (Bratož, »Soča in prehodi,« 40–41). Splošno zgovinsko je pomembna zato, ker je prva Teoderikova zmaga v nizu zmag proti Odoakru (kljub temu da se je Teoderik za dokončen zlom Odoakra moral truditi še skoraj štiri leta), v zgodovini slovenskega prostora pa je pomembna zato, ker priča o pomembnosti današnjega zahodnega slovenskega naselitvenega prostora kot mejnega in prehodnega področja Zahodnega rimskega cesarstva.

nikoli ni mirovala. Bližal se je dan bojevanja, ki je imel mnogim prinesiti temo. Brž ko je jutranja zarja na zlatorumeni vpregi naznanila sončni vzhod, ko se je iz bistrih voda oceana dvignil plamen sonca, že je zamolklo zadonela vojna trobenta; vojska je iskala tebe, nase je pozabila. (42) Medtem ko si prsi zapiral z jeklenim branikom, medtem ko si se oboroževal z goleničnimi oklepi, ko si si na bok pritrjal meč, jamstvo svobode, si ohrabil krepostno mater in častivredno sestro, ki sta ljubeče prišli k tebi. Ko je njuna ženska skrb nihala med upanjem in strahom, ko sta se prestrašeni glede izida veselili sijaja tvojega obličja, si ju takole nagovoril:¹⁰⁴ (43) »Veš, mati, ki te zaradi slave tvojega otroka poznajo vsa ljudstva, ker si na dan mojega rojstva srečna rodila moža. Prišel je dan, ko bo bojno polje razglasilo, kakšnega spola je tvoj otrok; moram se boriti z orožjem, da častna dejanja prednikov zaradi mene ne propadejo. Neupravičeno se opiramo na častne naslove staršev, če nam ne pomagajo lastni. Pred očmi imam očeta, s katerim se v boju usoda ni nikoli poigrala in ki je z izkazovanjem moči sam dosegel srečno usodo in uspehe. Pod takšnim poveljnikom se mora boriti tisti, ki se ni ustrašil nejasnih znamenj, ampak si je sam priskrbel ugodna znamenja. (44) Prinesite vendar skrbno izdelana oblačila in fino blago, ki so ga v mukah stkale statue! Naj me bitka sprejme ličneje napravljenega, kot so me navadno prazniki. Kdor me ne bo prepoznal po zanosu, naj me oceni po blišču. Odličnost oblačil naj privabi poželjive oči. Prekrasna zunanost naj pokaže tiste, ki jih je treba ubiti. Naj mu bo v tolažbo za muke, usoda, komur boš ponudila moje grlo. Naj strmijo nad sijajem mrtvega tisti, ki jim ne bo uspelo, da bi me videli v boju. (45) Po teh besedah te je s hrptom prestregel kopitljač,¹⁰⁵ nemiren zaradi želje po bojnih rogovih. Toda medtem ko si se posvetil govoru, je silovitost sovražnikov pritiskala na tvoje legije. Ko si se mudil, si boječim vлил zaupanje vase – verjamem, da se je to zgodilo po nebeški previdnosti, da ne bi bila tvoja zmaga pripisana množici. Truma pobitih je sovražnikom takoj nakazala tvoj prihod: neizmernost poboja je izdala maščevalca.¹⁰⁶ Toda tudi njim ni manjkalo običajnih pripomočkov: takoj so sklenili bojne vrste, ki jih je strah razdelil. Iz strahu pred smrtjo so si v naglem teku izbrali propad. (46) Kdor ne ve, da sem sledil resnici, naj pogleda valove Adiže, ki so bili zaradi tvojega maščevanja polni trupel, in medtem ko si povzročil, da je globina rek zaradi krvi naraščala, je bil na drugem mestu rečni tok zaustavljen. Tako se je, da ne bi premalo dosegel z meči, zate borila tudi reka. Pozdravljena, najsijajnejša med rekami, ki si sprala umazanijo z večjega dela Italije, sprejela si goščo sveta, ne da bi izgubila bistrost. (47) Glej, to bojno polje, ki je pokrito z oboroženimi vojaki, se nadvse imenitno blešči v soju člo-

¹⁰⁴ V ključnem trenutku Enodijev junak znova spregovori.

¹⁰⁵ *sonipes*.

¹⁰⁶ Po porazu pri reki Soči se je Odoaker zatekel v Verono in tako pridobil ugoden in dobro zavarovan položaj za prihodnji boj s Teoderikom. Boji pri Veroni so se odvijali en mesec za bitko pri reki Soči, konec septembra 489, natančneje od 27. do 30. septembra. Izpričano je, da je v boju pri Veroni Gotom sprva kazalo slabo, nato pa jim je uspelo nasprotnike pregnati v dolino Adiže in jih tako prikrajšati za uspešen pobeg, a Odoaker se je 30. 9. 489 kljub temu srečno rešil iz zanke (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 56).

veških kosti! Kolikokrat nas teži spomin na staro bolečino, zdaj pa imamo kaj videti. Veličastna dežela naj ohrani prečudovit prizor. Tako dolgo naj ostane, kar so pretrpeli, dokler pozaba ne uniči, kar so storili. O da požrešne zveri ne bi smele ničesar odnesti! Kar si bodo prilastile tatinske zveri, bo ušlo nepozabnemu pogledu.

9. (48) Želel bi, Rim, da bi ne glede na starost ti lahko prišel tja. Če bi prišel tresoč s spotikajočimi koraki, bi veselje spremenilo starost. Zakaj se zmerom skrivaš zaklenjen v svetiščih? Zdaj se je zgodilo, da imaš več konzulov, kot si pred tem videl kandidatov. Spoznaj prizanesljivost svojega gospodarja: želel je, da se naučiješ okusa po zmagah, in se odločil, da ti prihrani nevarnosti vojne.

10. (49) Glej, del sovražnikov, zapisan smrti, je znova pohitel s predajo, ki jo je že poznal, in čeprav je število padlih že preseglo vse meje, so se kljub temu čete, oborožene z bleščečim se orožjem, podale v sužnost. Tvoje srce, zmeraj naklonjeno milosti, se je omehčalo.¹⁰⁷ Verjel si, da se bodo privadili zvestobi, ko jih bo naučila stiska, čeprav je niso nikoli izkazovali vladarjem z dolžno vdanostjo. (50) Tebe pa, izvrstni kralj, je rešilo, da si, zanašajoč se na zaobljubo, zavrgel previdnost! Prestrašeni smo omahovali, ali si tisti, ki si jih sprejel izmed svojih sovražnikov, ne bi zaslužili umreti. Zahvaljen bodi, Bog, razsodnik sveta, da si vest, ki se je je polastila stara zmota, pognal k maščevalnim mečem.¹⁰⁸ Sramoval bi se pripovedovati o prirojeni omahljivosti, če ne bi videl, da služi tvoji slavi. (51) Kaj se obotavljam povedati zgodbo do konca? Zahotelo se jim je, da bi Odoakru, ki je podajal svojo neoboroženo desnico, znova obljubili kraljestvo. Ko so bili zasačeni pri dejanju, je javnost takoj izvedela za blodnjo sovražnih duhov. Poklical si Previdnost, spremljevalko svojih dejanj, in si, da samovolja bežečih ne bi ostala nekaznovana, zavihtel prapore maščevanja. Svoje načrte si na skrivaj zaupal že preizkušenemu ljudstvu. Nikomur izmed sovražnikov ni uspelo izvedeti, kaj skupaj s teboj načrtuje močnejši del sveta. Po najbolj oddaljenih deželah je bil zaukazan zaobljubljen pobjo.¹⁰⁹ (52) Kdo, če ne nebeška

¹⁰⁷ Enodij kasnejših dogajanj (490–493) ne opiše natančno, kot prehod na opis Teoderikovih (gradbenih) dosežkov izriše le nekaj drobnih potez bojev, iz katerih se na podlagi drugih virov da sklepati na konkretnije dogodke. Z zgornjimi besedami namiguje na predajo Odoakrovega vojskovodje, Tufe, o kateri pa nekaj več izvemo iz pričevanj anonimnega avtorja (Anonymus Valesianus, *Pars posterior* 51).

¹⁰⁸ Enodij hvali Teoderikovo zaupanje, ki ga je izkazal prebežnikom (Tufi), prav to zaupanje pa je bilo kasneje izigrano. Teoderik je namreč Tufo še isto leto (489) z vojsko poslal proti Raveni, da bi napadel Odoakra, a ta je zopet zamenjal strani, kar pa je kasneje Teoderik lahko uporabi kot povod za maščevalno akcijo.

¹⁰⁹ Kaj točno je imel Enodij v mislih, ko je omenjal zaroto (*Innotuit ilico rebus in luce deprehensis hostilium error animorum.*), ni jasno, tega prav tako ne izvemo iz drugih sodobnih virov. Enodij najverjetneje namiguje na Teoderikovo obleganje in blokado Ravene in na dejanja, ki so sledila po sklenitvi sporazuma z Odoakrom. Pred začetkom obleganja je 11. 8. 490 prišlo do bitke pri reki Adi (Teoderik je dobil okrepitev s strani Zahodnih Gotov), v kateri sta obe strani utrpeli veliko izgub. Odoakra je najbolj prizadela smrt Pierija, poveljnika njegove telesne straže. Po bitki je Teoderik sledil Odoakru do Ravene, skupaj z vojsko se je utaboril 4,5 km južno od nje, od koder so začeli z obleganjem dobro zavarovanega mesta. Zvrstilo se je še več manjših spopadov, odločilna prelomnica v vojni proti Odoakru pa je bila zasedba

volja, je dosegel, da je bil v enem samem trenutku izbrisan polom rimskega imena, ki se je dolgo kopicil v pokvarjenih časih? Zdaj ne vem, kam naj se obrnem. Ali naj izkazujem hvaležnost,¹¹⁰ ker sem sprejel dolžnost hvalitelja, ali naj stopam naprej po začeti poti tvoje hvalnice? Zadeva se je iztekla v srečno in usodno vojno. Odoakrova predrznost je bila spodrezana, potem ko se mu ni posrečilo dobiti pomoči s prevaro. (53) Kaj bi omenjal potolčene čete Herulov?¹¹¹ Pripeljani so bili zoper tebe, da so tukaj spoznali, koga se morajo bati tudi v lastnih domovanjih. Tuje divjanje je ustvarilo povod za tvoj dolgotrajni počitek. (54) Molčim o času, ko ti je bil naložen stalni mir, Burgundec.¹¹² Tako si se držal pogodbe, da se zdi razlog za tvoje življenje v miru stanovitnost in ne strah. Kdo bi lahko pustil brez omembe tudi to, da smo po zaslugi tvoje sreče videli, kako je udarilo skupaj orožje verolomnih, in da so, medtem ko si bil ti zaposlen z drugimi stvarmi, sovražne čete v pravičnem spopadu propadle? Kolikokrat je zmagal zate tisti, ki se je zaobljubil, da se bo bojeval proti tebi? (55) Naj spregovori Friderik, ki je, potem ko je prelomil dano besedo, spremljal tvoje sovražnike pri propadu.¹¹³ Dvignil je orožje proti tistim, s katerimi je bil prej povezan v zmoti, ko je med hudobneži prišlo do razdora glede tega, za kar so vedeli, da je nji-

---

Riminija avgusta 492: od tam so Goti prišli do *Portus Leonis*, Odoakra odrezali od morja in posledično od dovoza surovin. 29. 8. 492 je tako nastopila blokada Ravene, ki je trajala vse do februarja naslednjega leta, ko so Odoakru začele pojemati moči. Ravenski škof Johanes je Teoderika zaprosil za zaščito prebivalstva in dosegel sklenitev sporazuma med Teoderikom in Odoakrom, ki je obema zagotavljal delitev oblasti. Goti so 5. 3. prišli v Raveno, deset dni kasneje pa je bil Odoaker umorjen – Teoderik ga je najprej prevaral, nato pa umoril. Na isti dan je bilo umorjeno Odoakrovo spremstvo in njegovi privrženci (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 56–63; Wolfram, *Die Goten*, 282–83; Bury, *History*, 424–25). Teoderik je namreč izdal tajni ukaz meščanom, da je treba na točno določen dan pobiti sovražne vojake; to presenetljivo pove tudi Enodij (*ultionis vexilla concutiens fecisti consiliorum participem in secretis populum iam probatum, nex votiva*). O Teoderikovem umoru Odoakra poroča tudi progotsko usmerjeni Jordanes (*Getica* 57.295). Teoderikov obračun z Odoakrom in njegovimi privrženci ni škodil njegovemu ugledu, saj je bil v očeh tistega časa nujnost – zaradi germanske tradicije krvnega maščevanja (Teoderik je moral maščevati smrt sorodnice Giso) in zaradi ustaljenega prepričanja tistega časa, da je resnična zmaga dosežena šele s smrtjo nasprotnika.

¹¹⁰ Bogu.

¹¹¹ Heruli so se leta 476 pridružili Odoakrovemu pohodu proti Italiji, ključno vlogo pa so herulske enote igrale tudi v bojih s Teoderikom. Velik del Herulov je padel ob Odoakrovem nočnem izpadu iz Ravene 10. 7. 491, ko je Odoaker skušal predreti gotsko obrambno črto; v tem spopadu je življenje izgubil tudi Odoakrov vojaški poveljnik Levila (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 59). Preostali del Herulov pa je Teoderik vključil v svoj maščevalni pobjo, *nex votiva*, ki je sledil Odoakrovemu umoru. Možno je, da je imel Enodij v mislih katerega izmed teh dveh dogodkov.

¹¹² Enodij poseže nekoliko nazaj in omeni vdor Burgundcev pod vodstvom kralja Gundobada na sever Italije, ko so ti izkoristili spore med Teoderikom in Odoakrom. Teoderik je bil zaradi izdajstva Tufe oslavljen in se Burgundcem, ko so plenili Ligurijo, ni mogel upreti. Šest tisoč ujetnikov, ki so jih Burgundci odpeljali s seboj v Galijo, je Teoderiku uspelo odkupiti šele leta 494/495, ko je to nalogo zaupal pavijskemu škofu Epifaniju in mlademu Enodiju (Fontaine, »Ennodius,« 399; Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 235).

¹¹³ Rugijski kralj Friderik je bil omenjen že v komentarju k 25. paragrafu. Mnenja o njegovi zgo-

hova edina želja. Naj pomaga Bog in naj svojo dobroto premakne v večnost, saj je po njegovi volji prišlo do zaželenih sporov med krivci. Friderik si je namreč, potem ko je nad tvojimi sovražniki dosegel triumf zate, zagotovil triumf tudi nad samim seboj.

11. (56) Velik del častitljivih zaslug me vleče drugam. Vidim, da je iz pepela mest nastal nepričakovan okras in da se v času državne blaginje povsod rdečijo cesarske strehe. Vidim, da so bile stavbe dograjene prej, kot mi je sploh uspelo zvedeti, da se urejajo. Rim, celo sama mati mest, se pomlajuje s sekanjem udov, uvelih od starosti. Uslišite nas, posvečeni prazačetki Luperkovega genija: več je vredno odvrniti propad kot omogočiti začetek. (57) Sem spada tudi to, da si venec kurije odel z nešteto rožami.¹¹⁴ Nikogar se še ni polastil obup zaradi časti, če so mu, ko je prosil, pomagale odlike čiste vesti. Ne zna dvomiti v uspeh prošnje, kdor ni prosil čisto brez bleščečih zaslug. Dobri smo namreč zaradi naše namere ali pa to postajamo po tvojem zgledu. (58) Bogastvo države je zraslo z razcvetom zasebnikov. Nikjer na tvojem dvoru ni častihlepnosti in povsod se širi bogastvo.¹¹⁵ Nihče ne odide brez darila in nihče ne tarni nad nesrečnimi proskripcijami. Tvoji odloki imajo nesmrtno veljavo: zaporedje mandatov urejaš, še preden vidiš poslance. Tvoje replike ne naletijo na nasprotovanje niti se tvojim ugovorom ne zoperstavlja lahkomišeln sklep. (59) Namesto vladarja je na straži vladarjevo dobro ime: naš mir varuje skrb velikega kralja, toda kljub temu ne odnehaš širiti trdnjav, saj skrbiš tudi za prihodnost. Ne manjka ti neustrašnosti pogumnega moža niti previdnosti boječega. O dvojna popolnost vrlin v enem vladarju, ki razodeva Boga stvarnika, kajti med ljudmi ni takšnega, da bi lahko od njega prejel to, kar izkazuje!

12. (60) Toda glej, po trdnem miru besede zopet obračamo k spopadam. Vojaška trobenta znova kliče govor k sebi. Mesto Sirmij je bilo nekoč meja Italije, v katerem so stražili prejšnji gospodarji, da se tam rane, nakopičene zaradi udarov sosednjih plemen, niso širile v telo Rima. To mesto je kasneje zaradi malomarnosti vladajočih prišlo pod oblast Gepidov – od takrat naprej je od tam vsak dan prihajalo zasmehovanje in, v neenakomernih presledkih, poslanstva.¹¹⁶ (61) Srce vladarja je vznemirjalo

---

dovinski vlogi po letu 490 in o njegovem koncu so med zgodovinarji zelo deljena, prevladuje pa mnenje, da je v letih 492/3 izgubil življenje v boju s Teoderikom.

¹¹⁴ Enodij najverjetneje namiguje na Teoderikovo ohranjanje in vzdrževanje obstoječe ureditve. Teoderik je namreč v senatu videl trdnjavo svobode, zato je svojo oblast nad deželo delil s senatom. Tako sta nastala dva centra oblasti: senatorski (v Rimu) in kraljevi (v Raveni).

¹¹⁵ Enodij čas Teoderikove vladavine v obdobju od 493 do 504 opiše kot obdobje miru in napredka, poudarja, da na dvoru ni častihlepa in proskripcij. Enodijeve besede razumem kot evfemizem za Teoderikovo absolutno oblast.

¹¹⁶ Po prevzemu oblasti je Teoderik počasi začel s stabilizacijo svojega položaja, ne le v Italiji, ampak tudi na mejnih področjih svojega kraljestva, torej tudi na ozemlju Vzhodnih Alp in Podonavja. K svojemu oblastnemu področju je skušal priključiti čim več mejnih področij (Lotter et al., *Premiki ljudstev*, 22). Svoj položaj je skušal okrepiti s celo vrsto mirovnih sporazumov, ki so temeljili zlasti na njegovi politiki porok (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 111–13; Wolfram, *Die Goten*, 306–307). K Teoderikovemu ozemlju so najverjetneje že od vsega začetka spadale province panonske dieceze, in sicer *Dalmatia*, *Savia* in *Noricum Mediterraneum*, saj

dobrikanje zvijačne laži in Trasarikovo neugodno prijateljstvo z drugimi Gepidi, katerih voditelj je bil Gundarit.¹¹⁷ Mislil si, da mesto propada po tvoji krivdi, ker je bilo pod tvojo oblastjo dolgo možno obdržati posest Italije. Ni ti zadostovala tolažba, da je nisi ti izgubil, ker je bila bolečina, da je neupravičeni posestnik ni vrnil v začetku tvojega gospodstva, neizmerna. Meniš namreč, da se država, ki ne raste, manjša. (62) Potem ko so se vendar očitno razkrile Trasarikove laži,¹¹⁸ si izbral najjemenitnejša izmed Gotov, Pitzijo in Herduika, in v bojih še neizkazano mladino, da bi lahko Trasarik, če bi se strinjal s ponujenimi dogovori, po lastni presoji obdržal že enkrat osvojene kraje. Toda omahljivčeva navada je ustregla tvoji sreči: po tuji volji¹¹⁹ je zbežal in, ne da bi tvoja vojska sploh napadla, prepustil, kar je moral. Takoj nato je Pitzija, ki je od tebe prejel sposobnost doseči ugodne izide, tehtal možne načrte; menil je, da dežela ni pridobljena, ampak vrnjena, in je kot dobičkonosne ni oplenil z ropanjem, ampak jo je kot lastno deželo zaščitil z upravo. (63) Ko sta tam ustvarjala red, je Grčija zaradi zveze s federatom Mundonom napovedala spor – za obrambo je s seboj odvedla tudi svoje Bolgare, ki jih je med bojnimi spopadi uporabila kot ščit, in grozila.¹²⁰ (64) Mundo je tedaj menil, da za pomoč zadošča, če tvoje kohorte spoznajo, kaj trpi; svojo nesrečo je zaupal v varstvo hitrim glasnikom: prej je opazil, da so branilci začeli boj na njegovi strani, kakor izvedel, da to sploh nameravajo. Ko pa

---

so že bile del Odoakrovega kraljestva (Lotter et al., *Premiki ljudstev*, 22). Ker se je Teoderik iz lastnih izkušenj zavedal, da je panonski prostor idealno zbirališče za napade na Dalmacijo in Italijo, je to področje skušal dobiti pod svojo oblast (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 115). Težava je bila v tem, da so se na območju Druge Panonije po letu 473 usidrali Gepidi in da je Zahodno cesarstvo leta 437 Sirmij uradno odstopilo Vzhodnemu rimskemu cesarstvu. V letih 488/489, neposredno po Teoderikovi zmagi nad Gepidi pri reki Vuka, je Teoderik, potem ko je v boju padel gepidski kralj Traustila, sklenil pogodbo z njegovim sinom Trasarikom. Ta pogodba mu je zagotovila preskrbo za zimo, Gepidom pa je omogočila, da jim je bilo dovoljeno ostati na območju Sirmijske Panonije (Lotter et al., *Premiki ljudstev*, 23).

¹¹⁷ Po sklenitvi pogodbe je bil odnos med Teoderikom in Trasarikom prijateljski, vse dokler zaradi naraščajočega Teoderikovega vpliva ni prišlo do 'verizne reakcije'. Trasarik se je čutil ogroženega, zato je sklenil premirje z Gundaritom, kraljem glavnega plemena Gepidov (območje Alföld in Sedmograška). Teoderik je v tem videl grožnjo za svoj položaj v Panoniji, odločil se je za vojno proti Gepidom, da bi znova pridobil sirmijsko Panonijo zase.

¹¹⁸ Kot povod za vojno z Gepidi je Teoderik uporabil Trasarikovo zvezo z Gundaritom. Nalogo je poveril poveljnikoma Pitziji in Herduiku. Njegovo ukrepanje je bilo tako hitro predvsem zato, ker se je bal, da ga ne bi združena vojska Gepidov in Vzhodnega rimskega cesarstva prehitela (Lotter et al., *Premiki ljudstev*, 104–105).

¹¹⁹ Enodij namiguje na Gundarita.

¹²⁰ Enodij kot vzrok za spor med Vzhodom in Zahodom omenja zvezo Pitzije z Mundonom. Seveda drži, da je tudi to prispevalo k izbruhu napetosti, glavni povod za spor pa je bil v nedorečenosti mejnega področja Sirmija. Vzhodno rimsko cesarstvo je zavzete Sirmija imelo za vdor na lastno oblastno področje, sklicevalo se je na dejstvo, da je Zahodno cesarstvo Sirmij leta 437 uradno odstopilo Vzhodu. Vzhodno rimsko cesarstvo je poslalo svojo vojsko pod vodstvom poveljnika Sabinijana, okrepljeno z bolgarskimi enotami. Teoderikov namestnik Pitzija je sklenil premirje z Mundonom, ki je poveljeval hunsko-gepidski roparski tolpi Skamarov, in skupaj z njim ob Moravi premagal Sabinijana (Lotter et al., *Premiki ljudstev*, 23; Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 115–116).

je Pitzija od daleč zagledal neukročeno bolgarsko mladež, je za boj vnete mladeniče spodbudil še s silnejšim žarom v besedah:¹²¹ (65) »Tovariši, gotovo se še spominjate, na čigav ukaz ste prišli v te kraje. Nihče naj ne misli, da so oči našega kralja, za čigar slavo se je treba boriti, daleč proč. Tudi če bo nebo zakrila ploha sulic, tisti, ki bo posebno pogumno zalučal kopje, ne bo ostal skrit. Potopite prsi v železni oklep, da pride iz grozovitega življenja jasno upanje na zmago. Mislim, da je priča moči našega kralja že umrla in da tistega, ki jim je navadno naznanil, koga imamo za gospodarja, ni več. Ali pa morda smatrajo za nevredno naš rod oceniti po vladarju? Naj spoznajo, da to, kar počnemo, izvira od njega,¹²² in naj jim ne bo dovoljeno tega, kar je naš voditelj prepustil ljudstvu, pripisati samo eni osebi.« (66) Ta govor je nadaljeval z bojnimi rogovi: kakor črn oblak, ki zaradi divjanja neviht tako bobni, da pokajo strehe, tako se je Marsovo ljudstvo takoj vmešalo v boj. Ker se je z obeh strani dvigal enako oster boj, se je spopad dolgo zibal na nezanesljivi tehtnici. Spopadli sta se dve ljudstvi, ki jima pri boju z meči ni nikoli prišel na misel beg. Obe hkrati sta se čudili, da sta našli sebi enake in da so tako Goti kot Bolgari v človeškem rodu videli koga, ki se jim upira. (67) Medtem ko je bila usoda boja še negotova in so si krilate nosilke smrti lastile nebo, je prevladal spomin na našega vladarja: trudili so se, da bi mu bojno polje razglasilo zasluge posameznikov. V beg se je pognalo ljudstvo, ki je bila zanj posebno huda kazen to, da je ušlo smrti. Zemlja se je, preplašena zaradi topotanja konj, stresla. V neizmernih tožbah so hiteli, potem ko so videli, da ni več dvoma o njihovi rešitvi. Bog, nebeški razsodnik, pomnoži zbrane darove! Oni, ki niso nikoli dvomili v zmage, oni, ki jih je občudoval ves svet, so izgubili vojaška znamenja in se pretreseni, ker so ostali celi, razhajajo in vpijejo, da so trikrat, štirikrat srečni tisti, ki jim je uspelo umreti. (68) Kaj bi se vračal k pokolu vojakov in k nadvse sramotnemu odhodu poveljnika Sabinijana, kajti docela nesmiselno je znova razlagati, kaj se zgodi nezavarovanemu, ko je konec njegovih zavezništev? Da se tedaj ne bi zdelo, da se Pitzija, ki si zasluži, da ga slavijo stoletja, ni boril toliko za slavo kot v želji po plenu, je, s tem ko je ukazal, da lačni vojaki bogato opravljenim truplom ne smejo ničesar odvzeti, trud bojnega polja prepustil divjim zverem in pticam. (69) Toda kateri jezik bi lahko to zadovoljivo opisal? S kakšnim govorniškim darom bi se to lahko razkrilo? Dolgo si sam zmagoval v vseh tvojih spopadih, zdaj pa že lahko držiš zmagovalce v pokornosti. Medtem se je rimsko kraljestvo vrnilo na svoje meje: tako kot včasih narakuješ ukaze Sirmijcem; ti, ki so doslej imeli naša posestva, so zaradi tvoje sosesčine v strahu za svoja.

13. (70) Kaj naj rečem o kaznovanih ropanjih Vandalov, – pri njih so ti bili poslušni že vetrovi –, o plemenu, ki mu je namesto letnega plačila dovolj že tvoje

¹²¹ Enodij je zopet, tako kot pri opisu prvih dveh ključnih bitk (bitka pri reki *Ulca*, bitka pri Veroni), pred neposreden opis dogajanja v bitki umestil govor: tukaj spregovori Pitzija.

¹²² Od Teoderika.

prijateljstvo?¹²³ Čeprav jih vodi modrost, se ne zmorejo razširiti preko svojih možnosti: zaslužili so si, da so sosedje, ker ne odklanjajo poslušnosti.

14. (71) To, kar sem izmed kopice tvojih dejanj na kratko razvrstil, sem na novo podal z večjo željo kot z govorniško spretnostjo, nedotaknjeno pa prepuščam bolj-šim. Videl bom, kdo me bo premagal po govorniški spretnosti, nihče pa me ne bo mogel prekositi v naklonjenosti do tebe. Bog te je navdahnil s takšno blagodušnostjo, da si prepričan, da zmoreš več z ljubeznijo kot pa s strahom. Znamenita dobra dela so med spomeniki tvoje slave, tako da te, medtem ko se te kralji bojijo, služabniki cenijo. Kajti za karkoli ukažeš, naj se ti da, potem ko si ocenil moči podložnikov, verjameš, da se ti lahko tudi odreče. O kralj, obdarjen z vsem mirom, ki pripisuje naši vdanosti, kar moramo mi plačati v sužnosti!

15. (72) Ali nisi ti alemansko skupnost brez škode za rimsko posest vključil znotraj meja Italije?¹²⁴ Temu ljudstvu je pripadel kralj, potem ko ga je po lastni krivdi izgubilo. Varuh lacijskega kraljestva je postalo ljudstvo, ki je še zmeraj hodilo plenit naša ozemlja. Zanje se je dobro izteklo, da so zbežali iz domovine, tako so namreč dosegli bogastvo naše prsti. (73) Dosegli ste deželo, ki se je znala ukloniti motikam, nam pa je bilo dano, da nismo spoznali škode. Pod tvojo oblastjo smo spoznali, da se lahko iz nesreče rodijo najboljši uspehi in da povod za nesrečo postane mati sreče. Skupnost, ki se je rešila rogoze, se prebivajoča na trdni zemlji zahvaljuje; ta, ki je do- slej živela v zijajočih domovih,¹²⁵ je vzplavala po zaslugi trdnejše prsti.

¹²³ Enodij nadaljuje z omembo Vandalov, zgodovinski kontekst omembe ni povsem jasen. Verjetno ima v mislih vdor Vandalov na Sicilijo (potekal je v približno istem času kot vdor zgoraj omenjenih Burgundcev) v času Teoderikovih bojev proti Odoakru, in sicer leta 491. Do kakšnih večjih bojev ni prišlo, saj je bila z njimi še isto leto sklenjena mirovna pogodba. Po mojem mnenju bi bilo možno, da Enodij namiguje na poroko ovdovele Teoderikove sestre Amalafride in prav tako ovdovelega vandalskega kralja Trazamunda leta 500, ki je obema prinesla mir in pomoč v boju proti vzhodnorimskemu cesarju (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 113, 117–18).

¹²⁴ Enodij omenja le posledice – naselitev Alemanov v Reciji in Noriku leta 507, ne omeni pa vzroka, ki je spodbudil premik Alemanov. Vzrok za te dogodke je treba iskati v dogajanju izpred treh let, in sicer v zahodnorimski prisvojitvi Sirmija, ki je povzročila, da se je Vzhodno rimsko cesarstvo, z namenom da bi okrnilo Teoderikov sistem zavezništev, povezalo s Klodvikom, ki je stremel k razširitvi svoje oblasti v Severni Galiji. Klodvik je bil kljub zvezi s Teoderikom v neprestanih bojih z njegovimi zavezniki Burgundci in Zahodnimi Goti, med njima pa je resnejši spor izbruhnil zaradi Alemanov, ki so se vse bolj širili proti severozahodu Galije. Klodvik je Alemane prvič premagal v bitki pri Zürichu, dokončno pa jih je porazil leta 506, ko je zase pridobil njihovo centralno ozemlje (široko področje okoli izvirov rek Donave in Rena, med takratno Burgundijo in Turingijo). Ta zmaga je, kljub temu da je prinesla koristi tudi Teoderiku (Alemani so namreč nenehno vpadali na sever Teoderikovega kraljestva), nekdanja zaveznika razdelila. Teoderik je Alemanom kljub strahu, da bodo Franki nadaljevali vojno proti njim, omogočil naselitev na severovzhodu svojega kraljestva. Teoderikova uspešna diplomacija je dosegla pomiritev s Franki, vendar pa premirje ni trajalo dolgo, saj je Klodvik kmalu nato prekinil mir z Zahodnimi Goti (Ausbüttel, *Theoderich der Große*, 117–18).

¹²⁵ Namig na to, da so Alemani pred naselitvijo v Teoderikovem kraljestvu živeli na močvirnih področjih.

16. (74) Pristajalo ti je tudi, da si umetnost hvalilnega govorništva spodbujal z nagradami, da tvojih zmag ne bi pokvarili z molkom. Vnema za umetnost ne popušča: sposobnega se najde, kjerkoli že tiči. Državno službo opravlja tisti, ki si jo zasluži, čeprav je živel daleč proč: nikoli ne ostane skrit, kogar je pokazala poštenost, kajti tebe, tankočutni razsodnik, ne pomiri beseda, ampak dejanje. (75) Dejanja naših umrlih prednikov so pri tebi dobro spravljena: če je tvoji blagodušnosti znana zvestoba kakšnega človeka, po dednem pravu kmalu dodeliš potomcu, kar si dolgoval predniku. Uživamo sad poslušnosti svojih prednikov, in vendar se ne bojimo kazni za njihove prestopke. Tvoj srd se umiri in konča s človekom, medtem ko tvoja hvaležnost zaradi povračila išče naslednika. (76) Ostaja še veliko stvari, ki bi jih še lahko povedal, toda pri tako zelo številnih hvaliteljih tvojih dejanj se spodobi, da ostane kaj tudi nedotaknjeno. Tebi dolgujejo častitljive znanosti, da govorijo. Tvoji predniki so ljubili nevednost, ker niso nikoli storili nič hvalevrednega. Še najspretnější govornik se je potil pri plugu, kajti tisto, kar mu je dala spretnost, je prepovedala oblast. Ker je govornik umolknil, so tribunali žalovali in za govorjenje se ni dobila nobena palmova veja. (77) Ko se znanostim ni posvečalo pozornosti, je bila usoda prava negotova in odvisna od naključij. Vsesplošno žalovanje je zadušilo nadarjenost, ker je brezdelje načenjalo spretnost govorniško nadarjenih. Sijaja starejših se je polastila uničujoča brezbriznost in mladenič ni gorel v vnemi za tekmovanje. Poglej bogastvo svojega časa: takrat so forumi le s težavo imeli popolne govornike, zdaj pa hvalitelja pošilja cerkev.

17. (78) Naj pride starodavni čas in naj s tragiškimi poročili hvali Aleksandra, ki mu je dar pripovedovalcev prinesel bogastvo slave, da se tako zdi, da mu s pomočjo govorniške spretnosti raste hvala, ki je sicer siromašna v dejanjih. Zasluge našega kralja ne zahtevajo nadomestila pripovedovalca: čeprav so dejanja starih pomnožena z lažmi, so manjša od njegovih resničnih dejanj. Pesniki, pretvarjali ste se, da gre za velika dejanja, toda spodobi se, da priznate, da so dosežki sedanjega gospodarja pomembnejši.¹²⁶ (79) Poveljnik iz Pele je želel, da je njegova celotna hvalnica odvisna od naklonjenosti Hojrila,¹²⁷ da ne bi množica pripovedovalcev odkrila želje po sprevačanju in postala priča nesramnosti, ki jo je izkoristil za potrditev zmage. Ničesar ne odvezem starejšim, ki bi jih stara doba imela za odlične, če ne bi dvig rimskega imena dal tebe. (80) Njega, ki ne pozna prave vere, je obvladala nevednost, mati zmote; tebe pa je življenjski poduk že od samega praga luči naredil za častilca najvišjega Boga. Tistega, kar je prinesel ugoden izid, nikdar ne pripišeš svojim naporom: veš, da je v tebi skrb, v oblasti Boga pa je bistvo dokončnega. Trudiš se, da bi si srečo, ki jo dosežeš, tudi zaslužil, ko pa jo dosežeš, vse pripišeš stvarniku. Po moči, čuječnosti in sreči se izkazuješ kot vladar, po blagodušnosti pa kot svečenik. (81) Kaj naj še rečem?

¹²⁶ Primerjavo z Aleksandrom je Enodij uvrstil v panegirik najverjetneje zato, ker je to stalni motiv (topos) panegirične tradicije v govorih na čast vladarjem.

¹²⁷ Hojril iz Jasa je bil dvorni pesnik Aleksandra Velikega, ki ga je (baje) za vsak dober verz nagradil z zlatom.

So naši predniki tiste, ki jim je bilo zaupano žezlo, zaman imenovali bogove in svečnike? Nekaj posebnega je po dejanjih doseči najsvetejšega in ne nositi častnih imen. Moj kralj bi bil po pravici imenovan zmagovalac nad Alemani, a naj se tako imenuje raje kakšen tujec. Naj živi kot bog od sadu vesti in naj ne zahteva praznih besed sijajnega povelečevanja: v njegovem značaju laskanje prednikov ustreza resnici.

18. (82) Priznam, do konca govora bi želel prispeti ganjen od veličine tvojih dejanj in nove zmage preiti oslepljen od blišča starih. Kakor če bi bil želel spraviti v verz okrasje nebeškega svoda in bi, potem ko sem videl sijaj Velikega voza, opisal okras neba z nemočnim jezikom. Tako naj se človeška preprostost umakne božanskemu sijaju; svetlobi sonca ne zadošča iskra preprostega jezika. Ta primer je razkril, da nisem kos temu, a je dokazal, da sem (zvest) podložnik.

19. (83) Kakšna usta pa bi lahko slavila šele to, da v skrbi za naše neprekinjeno brezdelje varuješ orodja gotske moči in skrbiš, da se neukrotljiva mladina med ljubim mirom vpričo tebe uri za vojno? Zmagovalne čete so še vedno trdno pri močeh, a že so zrasle nove. Mišice krepijo s kopji in še v šali opravljajo delo pogumnih mož. Odvija se kot igra, kar bo v prihodnosti spadalo k pogumu. (84) Medtem ko se prožna kopja mečejo še z otroškimi jermeni, medtem ko loke, vsakodnevno smrt ljudi, namerjajo čedalje dlje, je vse območje ob obzidju mesta od posnemanja bitke poteptano. Podoba bojov poskrbi, da ne izbruhnejo resnični in nevarni boji. Kdo bi lahko verjel, da za to lahko zadostuje ena sama pamet: da zmaga v bitkah z divjo bojevitostjo, a se hkrati preudarno odloči tako, da ni vzroka za boj. (85) Kot vemo, sta Rutilij in Manlij gladiatorske spopade uvedla zaradi velike skrbi za ljudi, da bi ljudstvo, ki je dolgo živelo v miru, med gledališkimi tribunami spoznalo, kaj se dogaja v boju. Toda tedaj, ko so roke mirovale, je bila ena smrt za drugo na ogled zaman. Nikoli ni dobro tisto, kar prihaja od okrutnosti: da bi se okreпил pogum zoper sovražnike, je treba najprej videti smrt svojcev. Vendar pa takšen spopad, kot se je izkazalo, ni povzročil naraščanja moči, temveč stopnjevanje strahu: v srečnih časih se je nebojeviti duh naučil, česa se mora bati. (86) Poglej razlike ukrepov, ki si popolnoma nasprotujeta: takrat je resnično prelivanje krvi ljudi odbijalo od bojevanja, zdaj pa mladeniči ob prikazu navideznega spopada kar žarijo od vneme. Že zelo zgodnja mladost jih je naučila, da imajo shranjenih toliko smrti sovražnikov, kolikor imajo puščic. Med napadi v tujih deželah niso vajeni brezbrizno zapravljanja puščic niti očitne pogube metati v zrak: izterjati hočejo toliko življenj, kolikor izstrelijo puščic.

20. (87) Toda ali morda med bojnimi spopadi, s katerimi vse učiš in pripravljaš ugodna znamenja za zmago, ničesar ne prihraniš za udobje državljskega življenja? Kdo bi verjel, da tvojim junakom v miru strah ni tuj? Kajti med boji neukročene može namreč kroti zakon: podredijo se naukom, potem ko so osvojili lovorove vence in ko so poteptali bojne vrste sovražnikov – tem, ki se jim je orožje umaknilo, zapovedujejo uredbe. (88) Ti edini si po zaslugah in značaju ustvarjen za to, da sledijo tvojim junaškim ukazom. Izvor te je sicer naredil za gospodarja nad njimi, krepost

pa je to ohranila. Sijaj rodu ti je pridobil žezla, a če bi ti manjkalo znamenj oblasti, bi tvoj razum dosegel, da bi bil izvoljen za vladarja.

21. (89) A tudi lepote tvoje zunanosti ne gre šteti med manj pomembno, saj škrlatna barva tvojega kraljevega obličja obseva škrlat dostojanstva.¹²⁸ Seri,¹²⁹ prinesite oblačila, ki jih barvate z dragocenim škrlatom, in odložite ogrinjala, ki so vpijala svoje plemenite barve v več kot le eni medeni posodi. Naj se splete venec iz pisanih dragih kamnov, zraven naj bo tudi drag kamen, ki ga čuva grozovita kača. Vso okrasje, ki ga bo poslal podložni svet, se bo okrašeno z lepoto tvojega častitljivega telesa še bolj bleščalo. (90) Postava je tista, ki zaradi veličine razodeva vladajočega. Sneg lic se ujema z rdečico, oči se svetijo v nepretrgani vedrini. Roke so vredne, da delijo nasprotnikom smrt, podrejenim pa časti, ki si jih želijo. (91) Nihče naj se ob nepravem času ne hvali z lasnim okrasjem: kar pri drugih gospodarjih naredijo diademi, to je pri mojem kralju s pomočjo Boga stvarnika dosegla narava. Njih se opazi šele po pripomočkih velikega bogastva, tega pa dela boljšega preprost in nespremenljiv značaj. Kaj naj še rečem? Naj se trudijo z okrasjem tisti, ki si želijo imeti tujo lepoto. (92) Voditelj Italije je združil v prijateljstvo dvoje zelo različnih stvari, da je v jezi brez primere bliskovit, v veselju pa je brez oblaka lep. Ne da bi odprl usta, poslancem ljudstev prijazna podoba obljubi mir, strah zbujajoča pa vojne. Toliko častnih znamenj imaš, da bi ta, če bi jih razdelil na več mož, te naredila popolne. (93) O da bi pomnožil srečo zlate dobe škrlatni zarod iz tebe! O da bi se dedič kraljestva igral v tvojem naročju, da bi te darove besed, ki jih izročam tebi, od mene v pričevanje podobnega veselja prejel tudi sveti deček!¹³⁰ Glej: zadostil sem dolžnosti in opravil dolžnost, svoj govor sem zaključil z molitvijo.

BIBLIOGRAFIJA

- Ausbüttel, Frank M. *Theoderich der Große*. (Gestalten der Antike.) Darmstadt: Primusverlag, 2003.
- Babič, Matjaž. »Predvaje za pouk govornišтва (pripisane Hermogenu iz Tarsa).« *Šolsko polje* 17, št. 1/2 (2006): 69–99.
- Benedik, Metod. *Papeži od Petra do Janeza Pavla II*. Celje: Mohorjeva družba, 1989.
- Bratož, Rajko. *Odnosi med etničnimi skupinami na vzhodnoalpskem in srednjedonavskem območju od konca 4. do konca 8. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2000.
- . »Soča in prehodi čez reko v antiki.« *Goriški letnik* 27 (2000): 27–50.

¹²⁸ Enodij najverjetneje namiguje na dejstvo, da se je Teoderik kot kralj javnosti kazal tudi v cesarskem škrlatu.

¹²⁹ Kitajci.

¹³⁰ Glede na to, da je Teoderik že krepko prekoračil starost 50 let, je težko verjetno, da je imel Enodij v mislih Teoderikovega sina, verjetneje je, da namiguje na vnuka Atalarika, sina hčere Amalasuante in njenega moža Eutarika. (Rohr, *Der Theoderich-Panegyricus*, 263)

- Bury, John B. *History of the later Roman empire* (2 vol.) Vol. 1: *From the death of Theodosius I. to the death of Justinian*. New York: Dover Publications, 1958.
- Curtius, Ernst Robert. *Evropska literatura in latinski srednji vek*. Prevod Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo 'Literatura', 2002.
- Ficarra, Rosalba. »Fonti letterarie e motivi topici nel Panegirico a Teodorico di Magno Felice Ennodio.« V: *Scritti in onore di Salvatore Pugliatti*. Vol. 5: *Scritti vari* (Pubblicazioni dell' Istituto di scienze giuridiche, economiche, politiche e sociali della Università di Messina), 233–54. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1978.
- Fontaine, Jacques. »Ennodius.« V: *Reallexikon für Antike und Christentum*. Ur. Theodor Klauser, 398–421 Stuttgart: Anton Hiersemann, 1962.
- Harsch, Ulrich, izd. *Flavius Aurelius Cassiodorus. Variarum libri duodecim*. Bibliotheca Augustana. Augsburg: Fachhochschule, 1999 in pozneje. http://www.fh-augsburg.de/%7Eharsch/Chronologia/Lspost06/Cassiodorus/cas_intr.html. (obiskano 30. 4. 2007).
- Kennell, Stephanie A. H. *Magnus Felix Ennodius: A Gentleman of the Church*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000.
- König, Ingemar, izd. *Aus der Zeit Theoderichs des Großen: Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar einer anonymen Quelle*. (Texte zur Forschung 69) Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.
- Laufenberg, Heinrich. *Der historische Wert des Panegyricus des Bischofs Ennodius*. (Phil. Diss. Rostock.) Celle, 1902.
- Lausberg, Heinrich. *Elemente der literarischen Rhetorik*. 3. izd. München: Max Hueber Verlag, 1967.
- Lotter, Friedrich, Rajko Bratož, Helmut Castritius. *Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in Srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom (375–600)*. Ljubljana: Založba Sophia, 2005.
- Näf, Beat. »Das Zeitbewusstsein des Ennodius und der Untergang Roms.« *Historia. Zeitschrift für alte Geschichte* 39, št. 1 (1990): 100–23.
- Rohr, Christian, izd. *Der Theoderich-Panegyricus des Ennodius*. (Monumenta Germaniae Historica: Studien und Texte 12.) Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1995.
- . »Nationalrömisches Bildungsgut im Reich der Ostgoten: Zur Rezeption von Q. Aurelius Symmachus bei Ennodius.« V: *Römische Historische Mitteilungen* 40, ur. Otto Kresten Hermann Fillitz, 29–48. Wien: VÖAW, 1998.
- Schwarcz, Andreas. »Die Goten in Pannonien und auf dem Balkan nach dem Ende des Hunnenreiches bis zum Italienzug Theoderichs des Großen.« *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 100 (1992): 50–83.
- Seeck, Otto. 1883. *Q. Aurelii Symmachi, quae supersunt*. (Monumenta Germaniae Historica: Auctores antiquissimi 6.) Die digitalen Monumenta (dMGH), Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), <http://www.dmgh.de/>. (dostop 10. 4. 2007).
- Šmit, Žiga. *Jordanes. O izvoru in dejanjih Gotov – Getika*. Ljubljana: ZRC, 2006.

- Vogel, Friedrich, izd. *Magni Felicis Ennodi Opera*. (Monumenta Germaniae Historica: Auctores antiquissimi 7.) München: Monumenta Germaniae Historica, 1995.
- Wolfram, Herwig. *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*. 4. izd. München: Verlag C. H. Beck, 2001.

THE PANEGYRIC COMPOSED BY ENNODIUS IN HONOUR OF KING THEODORIC: HOW RHETORIC WRITES HISTORY

Summary

The life and work of Ennodius (473/474–521) falls in a crucial but highly troubled period of late antiquity. With the fall of the Western Roman Empire, the arrival of the Ostrogoths, and Theodoric's takeover of authority, Ennodius witnessed a number of processes which set the course of events for the centuries to come. He left an important testimony to his time in his panegyric to King Theodoric, which demonstrates the author's high level of classical education as well as his familiarity with classical, imperial, and early Christian literature. A skilfully written rhetorical work spanning the years 461–506/507, elaborate in style and content, it bears ample testimony to the historical reality of Theodoric's time and constitutes an important historical source for the early period after the fall of the Western Roman Empire.

The panegyric dates from the first half of 507. The diversity of its content leaves the reasons for its composition open to speculation, the most likely hypothesis being that Ennodius wished to thank Theodoric for his victories and achievements in general (no particular event is highlighted). It is no coincidence that the panegyric was composed after the final regulation of Theodoric's authority and after a relatively long period of peace. It is clear from the panegyric that Ennodius had a highly positive attitude to Theodoric, whom he saw as a continuator and stimulator of the idea of eternal Rome. In his view, Theodoric's assumption of authority over the Western part of the Roman Empire was a historical watershed which would bring a rejuvenation of Rome; the beginning of a new golden age.

Besides its great historical value, the work of Ennodius is distinguished by its rhetorical and stylistic perfection. Confronted with the mass of historical material on Theodoric, Ennodius would have run into difficulties selecting an appropriate topic (*inventio*), but he emerges as a skilled collector and a masterly organiser in arranging the selected topic into a logical and original whole (*dispositio*). While the panegyric testifies to his thorough rhetorical education, the form of his presentation (*elocutio*) also displays some deviations from classical rhetorical standards (free word order, special metaphors, the use of periphrasis, paronomasia...). Embellishment through

figures of diction (*verborum exornatio*) is matched by embellishment through figures of thought (*sententiarum exornatio*). Statistically, the prevailing rhetorical device is alliteration, followed by metaphor, antithesis, parallelism, intensification, and metonymy. In addition, a detailed analysis yields the following most frequent figure combinations: anaphora and parallelism; anaphora, parallelism and intensification (also enumeration); intensification and amplification; the use of synonyms... Similarly, the panegyric demonstrates Ennodius' mastery of panegyric topics (*loci communes*), which are displayed almost in their entire canon.

The analysis of the panegyric concludes by evaluating Ennodius' originality and creativity against the rhetorical tradition of schools. A comparison of the formal division of his panegyric with Hermogenes' point-by-point division of a hymn reveals that Ennodius, while generally maintaining the school tradition of hymns, at the same time shows considerable originality and creativity. With his panegyric to King Theodoric, he proves himself a master of selecting an (appropriate) historical topic, and a skilled author of embellishment through figures of thought and diction.

PROBLEMI BIZANTINSKE ŠOLSKE UREDITVE

ATHANASIOS MARKOPOULOS

Ureditev bizantinskega šolstva¹ je vabljivo raziskovalno področje s številnimi za posamezna obdobja značilnimi niansami. Navsezadnje je bizantinsko cesarstvo obstajalo celo tisočletje in če se upošteva široka paleta vplivov, ki jih je vsrkavalo skozi enajst stoletij, je jasno, da ni moglo ohranjati vseskozi enotne podobe. Seveda pa vso dolgo zgodovino Bizanca prečka nekaj trdnih osi. Ena teh osi je šolski sistem, ki je obdržal in nadgradil navezavo na svojo – v bistvu helenistično – preteklost in tako razmeroma zgodaj izoblikoval človeka, imenovanega *homo Byzantinus* in zvestega tako klasični izobrazbi kot krščanski veri. Lahko smo bolj ali manj prepričani, da sta bila učenec, ki je obiskoval rimsko šolo v 3. st. po Kr., in njegov bizantinski kolega iz 14. st. deležna približno enakega šolskega pouka; pouka, ki je ostal tako rekoč nespremenjen vse do konca bizantinske dobe.

I.

To je bilo nekaj uvodnih misli v analizo bizantinske šolske ureditve. Bizantinsko cesarstvo ni nikoli poznalo obveznega šolanja, a šolska vrata so bila odprta vsakomur, ki si je želel izobrazbe in je imel na razpolago zadostna sredstva. In čeprav je država dobro vedela, da morajo biti njeni funkcionarji deležni vsaj osnovnega izobrazovanja, ni bilo šolanje samo po sebi nikoli predpogoj za nastop cesarske službe. Po drugi strani je bila izobrazba visoko cenjena lastnost vsakogar, ki jo je bil deležen in se je hotel povzpeti po družbeni lestvici. Še posebej spoštovana je bila pri nosilcih najvišjih funkcij. To nam pojasni, zakaj je Konstantin VII Porfirogenet (945–959) v svojem tako vestno spisanem življenjepis moral *pro domo sua* poudarjati, da se je ded Bazilij I (867–886) odlikoval tudi po literarnih dosežkih. Samo na ta način je bila lahko njegova podoba pri poznejših rodovih brezmadežna. Obratno si je Mihael Pselos kasneje prizadeval očrniti spomin na Bazilija II (976–1025) tako, da je z zanj značilno ironijo – in v resnici skrajno zaničljivo – pripomnil, kako daleč je bil Bazilij

---

¹ Besedilo predavanja, ki ga je avtor imel 16. novembra 2007 na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

II od tega, da bi se lahko prišteval med šolane in da je bil tako rekoč sovražen do učenjakov svojega časa.

Veliko je bilo že napisanega o odnosu kristjanov četrtega stoletja do intelektualne dediščine grško-rimskega sveta. Krščanstvo, vera, ki temelji na božjem razodetju, samo po sebi ne bi moglo razviti ideje, da je za sprejetje vere pomembna izobrazba. Po drugi strani pa je zelo zgodaj prišlo do spoznanja, da je dialog z intelektualno tradicijo grško-rimskega sveta lahko za krščanstvo samo koristen. In res, ta dialog je odigral odločilno vlogo v tedanjih intelektualnih razpravah in dilemah.

Eden velikih podpornikov izobraževanja v zgodnji bizantinski dobi je bil cesar Julijan (361–363). Tudi sam zelo izobražen je bil mnenja, da je grško-rimska kultura božjega izvora. Izobrazba in vera sta bili neločljivo povezani, odločilni porok pomembnosti izobrazbe je bil sam njen božanski izvor. Na podlagi tega prepričanja je Julijan leta 362 izdal odlok, s katerim je bilo krščanskim učiteljem prepovedano izvajati poklic, češ da ne spoštujejo del, ki jih uporabljajo kot učbenike. Bazilij Veliki je bil tisti, ki je slednjič zagotovil, da so se stvari odvijale z manjšo naglico. V delu *Kako naj se mladi okoristijo s poganskimi spisi* (Πρὸς τοὺς νέους. Ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων) je kristjanom priporočil študij klasičnih piscev, a s pridržkom, da naj učenci pri poganskih avtorjih prebirajo samo vsebine, skladne z moralno nove religije. Gregor Nazianški je šel v svoji kritiki Julijana dlje in poudaril, da so dela poganske preteklosti dediščina, ki koristi ne le poganom, ampak tudi kristjanom. Kot se je izkazalo v kasnejših stoletjih, je bilo stališče Gregorja Nazianškega odločilno. Tlakovalo je pot kompromisu med krščanstvom ter starimi literarnimi in intelektualnimi kodi religiozne in posvetne sfere. Čeprav so se občasno pojavljale težnje, da bi se krščansko in pogansko tradicijo obdržalo daleč vsaksebi, niso te nikoli prevladale. Leta 529 je Justinijan (527–565) ukazal, naj bo poganom, Judom in heretikom prepovedano poučevati. Od tedaj pa vse do leta 1453 je okvir, znotraj katerega se je odvijalo izobraževanje, ostajal tako rekoč nespremenjen.

II.

Šolanje ni bilo v Bizancu nikoli obvezno. Načeloma je lahko vsak otrok, katerega starši so bili svobodni državljani, hodil v šolo. A ker so bile le-te zasebne, so morali starši imeti zadostna finančna sredstva, da so šolanje plačali. Šolnina se je ponavadi imenovala μισθός ali σιτηρέσιον. Višina šolnin ni znana, a posredno lahko sklepamo, da so bile razmeroma visoke, čeprav je bil znesek odvisen tudi od učiteljeve izobrazbe in ugleda. Znanih je več primerov, ko so učitelji od staršev šolajočih se otrok morali šolnino izterjati. Občasno so se po pomoč zatekli na sodišče. Vemo, da je v desetem stoletju obstajala funkcija, imenovana 'šolski predstojnik' (προκαθήμενος τῶν παιδευτηρίων), ki je nad šolami izvajal nadzor. V učiteljske spore so lahko pose-

gali eparh, patriarh in celo sam cesar. Med učitelji je še posebej pogosto prihajalo do sporov, kadar starši po prestopu otroka v novo šolo niso poravnali celotnega zneska šolnine v prejšnji šoli. V devetem stoletju so zato sklenili dogovor, da k pouku ne bodo sprejemali učencev, ki bi prejšnjemu učitelju dolgovali šolnino. Cesarska blagajna je občasno nudila podporo nekaterim učiteljem, a ta podpora je bila redkokdaj redna ali zadostna. Enako politiko je vodil patriarhat: a tudi ti prihodki so bili vse prej kot redni, zanimivo pa je, da so bili pogosto izplačani v naturalijah, na primer v obliki moke. Nekaj šol je bilo ustanovljenih na pobudo dvora, na primer Sirotišnica sv. Pavla. Osnovno izobraževanje so mlajšim kolegom, ki so bili tudi sami praviloma namenjeni vstopiti v samostan ali postati člani duhovščine, včasih nudili menihi. Vendar to ni bila širše razširjena praksa.

Lemerlova maksima, da »je v času celotnega cesarstva šlo skozi šole *magistrov*² dvesto do tristo otrok,«³ je ustvarila vtis, ki mu je bila najprej pripisana aksiomska vrednost, še danes pa pogosto velja za neizpodbitno resnico. V podporo oceni, o kateri Lemerle sam pravi, da je »povedana v grobem,«⁴ je sicer možno navesti nekaj mest v korespondenci Anonimnega učitelja iz 10. st., a izključno ta mesta. Nanašajo se na učence njegove in drugih tedanjih šol v Konstantinoplu.

Sam sem mnenja, da je vsako razpravljanje o šolah in številu učencev in učiteljev, o dostopnosti knjig in podobnem brezpredmetno, če ne temelji na raziskavah pismenosti populacije, o kateri je govora. In čeprav so dosedanje raziskave pismenosti v Bizancu zanimive, ostajajo njihove ugotovitve posredne (medtem ko so po svojem pristopu pretežno tradicionalne), tako da bo trdnejše zaključke lahko prinesla šele prihodnost. Navkljub povedanemu pa velja vztrajati pri oceni, da so bili v bizantinskem cesarstvu sicer le redki deležni visoke izobrazbe, bistveno številnejši pa so prejeli osnovno šolanje, ki jim je omogočalo dojeti vsebino pisnega besedila ali uradnemu dokumentu dodati svoj podpis. Zatorej lahko zaključimo, da je izobrazba v Bizancu variirala v skladu z družbenimi dejavniki ter časovnimi in prostorskimi specifikami (spol, zgodovinsko obdobje, mesto/podeželje itd.). Raziskave izobraževanja v bizantinski družbi, v kateri je bila komunikacija skoraj izključno ustna, tako ostajajo *desideratum* akademskih krogov. Pravilneje pa bi bilo reči, da si je akademska skupnost do sedaj prizadevala za globlji vpogled zlasti v izobraževanje tistega posebnega in izjemnega segmenta bizantinske družbe, ki je preko dostopa do šol, besedil, rokopisov in drugih implikacij izobraževanja v srednjeveškem kontekstu odigral glavno vlogo v bizantinskem kulturnem in družbenem življenju.

² Gr. μαῖστορες, učitelji na drugi stopnji šolanja, prim. spodaj, str. 86; op. prev.

³ Lemerle, *Le premier humanisme*, 257. Prevod J. K.

⁴ Ibid. Prevod J. K.

III.

V Bizancu ni bilo strogo določenega šolskega koledarja, šolsko leto ni imelo vnaprej določenega dneva začetka in konca pouka. Otroci so šli v šolo takrat, ko so si starši to lahko privoščili. Da bi ugotovili, ali je napočil pravi čas za šolanje otrok, so se ti po nasvet pogosto zatekli k astrologu.

Osnovno izobraževanje, ki je bilo splošno znano pod imenom προπαιδεία, se je začelo okrog šestega do osmega leta in trajalo tri ali štiri leta. 'Osnovnošolski' učitelj je bil znan kot γραμματιστής, παιδοδιδάσκαλος, παιδοτριβής ali παιδαγωγός. Učitelj, ki se je imenoval γραμματικός ali μαίστωρ, je bil odgovoren za drugo, 'srednjo' stopnjo izobraževanja, imenovano tudi ἐγκύκλιος παιδεία. To je bilo za otroka najpomembnejše obdobje šolanja. Začenjalo se je okrog dvanajstega leta in je praviloma trajalo najmanj štiri leta.

Fascinantna didaktična metoda, ki je pognala korenine v Bizancu, v svoji korespondenci pa jo omenja Anonimni učitelj, je tako imenovano vrstniško poučevanje. Skupini učencev so bile v okviru šolskega pouka dodeljene določene pedagoške naloge, najbrž zato, ker je samo na ta način šola lahko učinkovito delovala; učenci so do neke mere vplivali tudi na odločitve znotraj šolske ustanove. To pomembno pričevanje dopolnjuje *Prvi življenjepis sv. Atanazija z Atosa*, kjer se omenjajo hierarhična lestvica učiteljev, pa tudi učenci, ki so glasovali o napredovanju učiteljev. Atanazij sam je zelo kmalu po vstopu v šolo še kot učenec napredoval po učiteljski hierarhiji, iz česar bi bilo možno sklepati, da je nekaj časa zasedal podobno mesto, kot ga imela je v šoli Anonimnega učitelja skupina učencev; seveda pa ni ničesar možno trditi z gotovostjo. Če to že velja za 10. st., pa je treba dodati, da, vsaj kolikor je znano meni, viri ne omenjajo kake podobne institucionalne ureditve v poznejši bizantinski dobi, kljub temu da je breme šolskega pouka tudi tedaj ležalo na enem samem učitelju.

Razmeroma malo je znanega o prostorih, kjer se je odvijal šolski pouk. Ker so bili mnogi učitelji (γραμματισταί) člani duhovščine, je pouk verjetno pogosto potekal v cerkvah in na samostanskih dvoriščih. Srednje šole so se praviloma nahajale v zgradbah v središčih večjih mest. Učenci so v šoli prebili cel dan, tisti pa, katerih družine niso živele v bližini, so v šolskih prostorih lahko tudi prenočevali. Obiskovanje pouka je bilo obvezno. Anonimni učitelj se v 10. st. spominja obiska jeznega očeta, ki je na tržnici videl svojega sina, kako je s prijatelji barantal za ptice pevke(!) v času, ko bi moral biti v šoli.

Branje, pisanje in aritmetika so bili stalnica pouka na osnovni stopnji, kjer je poučeval γραμματιστής. Učenci so začeli z učenjem posameznih črk, ki so jim sledili zlogi, enozložnice, zaporedja soglasnikov in samoglasnikov v abecednem in obratnem redu, besede in, končno, integralna besedila. Pri pisanju so uporabljali pisalo imenovano *stylus* (στυλός), s katerim so šolske naloge pisali na črepinje (ὄστρακα) ali na lesene tablice, znane kot σχεδάρια. Najboljše tablice so bile pokrite z voskom,

lahko pa so bile prekrite tudi samo s tanko plastjo blata ali peska, v katero so učenci vrezovali šolske naloge z nohti. Glavni učbenik na osnovni stopnji pouka je bila *Knjiga psalmov*, čeprav so se uporabljala tudi druga besedila. Ker so bile knjige zelo draga dobrina, so se učenci šolsko snov učili tako, da so besedilo naglas brali in ponavljali. Naučiti se ga je bilo treba na pamet. Pri pouku aritmetike so se učili šteti s pomočjo prstov na rokah ali kamenčkov, s katerimi so opravljali osnovne računske operacije. Uporabljali so tudi abak (ἄβαξ), to je tablo z luknjami, ki so predstavljale posamezna števila. Ker je bil vse do konca bizantinske dobe v splošni rabi grški sistem števnikov, je učitelj (γραμματιστής) od učencev zahteval, da na abaku pokažejo posameznim številom ustrezne luknje.

IV.

Na drugi stopnji je šolski *curriculum* sestavljal trivij (τριτύς), ki so ga tvorile gramatika, retorika in filozofija, ter kvadrivij (τετρατύς), sestavljen iz aritmetike, glasbe, geometrije in astronomije. Temeljno besedilo, preko katerega so učenci spoznali književnost, je bila Homerjeva *Iliada* (in v manjši meri *Odiseja*), poleg tega so brali še devet starogrških tragedij, po tri tragedije vsakega klasičnega pisca: Ajshilove *Peržane*, *Vklenjenega Prometeja* in *Sedmerico proti Tebam*, Sofoklovega *Ajanta*, *Elektro* in *Kralja Ojdipa* in, končno, Evripidovo *Hekabo*, *Oresta* in *Feničanke*. V šolski program so bile vključene tudi tri Aristofanove komedije, in sicer *Ploutos*, *Oblaki* in *Žabe*, skupaj s Heziodom, Pindarjem in Teokritom, Lukianovimi dialogi, Demostenovimi in Ajshinovimi govori, Platonovimi dialogi, Ksenofantom, Filostratom, Ajlijanom, Davidovimi psalmi, poezijo Gregorja Nazianškega idr. Glavna slovnica, ki so jo učitelji in učenci uporabljali skozi vso bizantinsko dobo, je bila *Slovnica* (Τέχνη γραμματική) Dionizija Tračana, čeprav so bila zelo priljubljena tudi *Pravila* (Κανόνες) Teodozija iz Aleksandrije in slovnica Georgija Hojroboska.

Od konca devetega stoletja dalje se je razvijala nova didaktična metoda, imenovana σχεδογραφία (sestavljena besede σχέδος, ki pomeni skica ali risba); učenci so se učili razzlogovanja in slovničnih pravil s pomočjo besednih iger in ugank. Shedografija je prekinila tradicijo starih didaktičnih metod in v tedanji intelektualni skupnosti (del nje je bil tudi cesar Konstantin IX Monomah [1047–1055], ki je za shede uporabljal rdeče pisalo) dobila tako rekoč ekstremne razsežnosti. Šlo je za prelomno novost bizantinske šole. Odločilno vlogo pri tem so odigrali izpiti iz shedografije, ki so potekali zgodaj poleti in tako rekoč brž, ko so se pojavili, dobili tudi uradni značaj. Shedografija je bila deležna nekaj ostrih kritik s strani nasprotnikov (ena izmed njih je bila Ana Komnena), imela pa je tudi zveste pristaše, kakršen je bil Mihael Pselos. Poznavanje tega fenomena je bistveno izboljšalo naše razumevanje razvojnih procesov v bizantinski šolski ureditvi enajstega in dvanajstega stoletja,

t.j. časa, ko je razcvet literarne ustvarjalnosti in senzibilnosti ogrožal sofisticiran 'snobizem'. Kritika shedografije in še posebej 'tržnega' pristopa, ki je bil v izrazitem nasprotju s tradicijo in za marsikaterega shedografa tipičen, je bila morda posredno usmerjena proti splošnim tokovom tedanjega časa.

Retorika je v Bizancu veljala za najpomembnejši predmet na drugi stopnji izobraževanja. Osnovno didaktično orodje, ki ga je uporabljal profesor (γραμματικός), so bile vaje, znane kot govorniške predvaje (προγυμνάσματα); učenci so morali sestavljati krajša besedila na teme iz grške mitologije, sestavke o izvorih stalnih rekov, hvalnice zgodovinskih ali mitoloških oseb ali pa so primerjali osebe in dogodke nasprotujočih si karakteristik (tematika je bila tudi v tem primeru ponavadi mitološka). Ena najbolj priljubljenih oblik predvaj je bila slikanje značaja (ἠθοποιία), šlo je za posnemanje značaja obravnavane osebe, in opis (ἔκφρασις), pri katerem so učenci opisovali umetniška dela, zgradbe ipd. Glavni učbenik, ki se je uporabljal, je bil Hermogenov, čeprav je podobna dela napisalo več bizantinskih avtorjev. Najpomembnejši med njimi je bil Aftonij.

Matematiko so poučevali kot samostojen predmet ali v povezavi z astronomijo. V Bizancu najbolj priljubljeni učbenik je napisal Nikomah iz Gerase (1.–2. st. po Kr.). Veliko so se uporabljali tudi matematični epigrami Metrodora iz šestega stoletja. Osnovni priročnik za pouk geometrije je bil Evklidov, čeprav so bili v rabi tudi številni komentarji njegovega dela, ki so nastajali od antike dalje. Meja med astronomijo in astrologijo in bila nikoli povsem jasna, v Bizancu pa je vse do padca Konstantinopla za tovrstna vprašanja vladalo veliko zanimanje. Druga zelo razširjena dela so bili Ptolemajev *Matematični sistem* (Σύνταξις μαθηματικῆ), pa tudi Aratovi *Nebesni pojavi* (Φαινόμενα) in manjša skupina Avtolikovih, Evklidovih in Teodozijevih del. V Bizancu je nastalo veliko pomembnih del, ki so obravnavala kvadrivij, mednje sodi *Štiriknjižje* (Τετράβιβλος) Georgija Pahimera.

Nič ni znanega o tem, ali so učni program izvajali v celoti. Viri nam nudijo le malo opore; omembe so pomanjkljive. Značilna je korespondenca Anonimnega učitelja, ki posredno omenja Hojroboska in bore malo pove o šolskem kurikulumu, medtem ko zelo podrobno in kar se da pikro razpravlja o nesporazumih in rivalstvih s kolegi iz Konstantinopla ter na ta način slika tragično podobo svojega finančnega stanja. Nič drugačni niso viri v enajstem in dvanajstem stoletju; skoraj nič ne izvemo o šolah, ki jih je obiskoval Joannes Mauropus, ali širše o njihovem učnem programu. Isto velja za Mihaela Psela, ki v svojem enkomiju materi zgolj našteva posamezne stopnje na svoji šolski poti.

A kljub temu so nekatera besedila za raziskovalce bizantinske šolske ureditve pravi zaklad. Mednje sodita nagrobni govor, ki ga je Nikolaos Mesarites napisal v spomin svojemu bratu Joannesu, in opis šole Svetih apostolov, delo istega avtorja; oba spisa sta zgledna primera retorične spretnosti in se odlikujeta po izjemni estetski dovršenosti in pozornosti, ki je namenjena slogu. Dejstvo, da Mesaritov brat nagrob-

nega govora ne bi mogel sestaviti, če ne bi bil deležen šolanja na najvišji stopnji, očitno do določene mere izpodbija verodostojnost podatkov, ki jih razberemo. Kljub temu pa lahko skiciramo, čeprav le v grobih potezah, stopnje v bizantinskem izobraževanju dvanajstega stoletja. Opis idiličnega vzdušja, ki ga Mesarites pripisuje šoli Svetih apostolov, je izrazito pretiran. To je posledica novoplatonskih in krščanskih vplivov, ki jih je možno zasledovati skozi celoten spis. Vendar pa avtor ne omenja predmetov, ki so se poučevali v okviru trivija oziroma kvadrivija, čeprav se v svoji pripovedi na vso moč trudi razlikovati med obema šolskima stopnjama in na ta način posredno poudarja, da sta bili namenjeni slušateljem na zelo različnih nivojih znanja.

Nenazadnje nam tudi znamenita avtobiografija učenega patriarha Georgija s Cipra ponuja (izrazito subjektiven) pogled na šolo trinajstega stoletja in na učno snov, ki so jo obravnavali najprej v Niceji in kasneje, ko je prestol ponovno zasedel Mihael VII Paleolog (1261), v Konstantinoplu. Delo daje več kot jasno vedeti, da je Georgijeva vedoželjnost segala daleč preko pouka filozofije in retorike, ki ga je ponujala šola Georgija Akropolita. Georgij, človek širokih zanimanj, je bil tudi sam učitelj in pisec del, ki so obravnavala njegov poklic ali bila namenjena rabi znotraj njega. K uspešnosti izobraževalne dejavnosti v poznem Bizancu je med drugim prispeval z zbiranjem in prepisovanjem rokopisov; vsaj nekateri izmed njih so se uporabljali tudi v pedagoške namene.

Na drugi stopnji izobraževanja so učenci v zgodnjem Bizancu pisali na papirus, kasneje pa na pergament. Potem ko se je v desetem stoletju prvič pojavil papir, je postopoma postal najcenejši napisni material. Nanj se je največkrat pisalo s trstiko (κάλαμος), ki so jo izrezali v ostro konico in jo pomakali v črnilo. Učenci so ponavadi nosili s sabo nožiček, s katerim so trstiko izostrili in na njeni konici naredili zarezico za črnilo, t.i. črnilnik (κανίκλειον); poleg tega pa še gobico, da so z njo brisali ravnilo (κανών), s katerim so na napisni material risali črte.

Pogosto so se med učenci in učitelji razvile močne osebne vezi. Učenec je lahko svojemu najljubšemu učitelju prinašal drobne pozornosti v obliki hrane (ribe, med, vino itd.), potrebščin za vsakodnevno rabo, usnjenega napisnega materiala, na katerega se je dalo prepisati kako knjigo, itd. Učitelji pa so učencem pomagali na njihovi poklicni poti, ko so šolo zapustili. Anonimni učitelj je tako nekemu svojemu učencu pisal najtoplejša priporočila, čeprav je dobro vedel, da so bivši učenci živi oglas tako njegove šole kot njegovih pedagoških sposobnosti; dobro izobražen mladenič je lahko zasedel visoke položaje v bizantinski državni upravi.

V.

Prvi zavestni poskus bizantinske države, da bi uvedla nadzor nad najvišjo stopnjo izobraževanja, sega v leto 425, ko je cesar Teodozij II (408–450) ustanovil 'Vseučilišče'

(Πανδιδακτήριον). Njegov namen je bil izobraževati mladeniče, ki bodo zasedli mesta v državni birokraciji. V Πανδιδακτήριον je bilo nastavljenih skupno enaintrideset profesorjev, večina izmed katerih je poučevala latinščino in grščino. Uživali so različne privilegije, med drugim so bili oproščeni plačevanja davkov. V zgodnjo bizantinsko dobo se je iz predhodnih stoletij ohranila vrsta drugih zasebnih institucij, ki so ponujale visoko izobraževanje. Te šole, imela so jih mesta kot Atene, Aleksandrija, Antiohija, Cezareja v Palestini in Berytos, so pogosto ponujale zelo specializirano znanje, a nobena se ni ohranila v kasnejša bizantinska stoletja. Videti je, da so bili vzroki njihovega zatona različni; včasih je šlo za razloge religiozne narave, drugič za naravne nesreče, kot je bil potres leta 551, ki je botroval koncu Pravne fakultete v mestu Berytos, še pomembnejša pa je bila izguba ozemelj in velikih urbanih središč. V sedmem stoletju so jih zasedli Arabci.

V obdobju, ki je sledilo, se je bizantinska šolska ureditev korenito preoblikovala. Stare šole so zatonile in 'srednješolski profesor' (γραμματικός) je prevzel nase breme vsega, kar je presegalo najosnovnejše izobraževanje. Od tega časa dalje je bil vse do padca Konstantinopla vsak poseg države v visoko izobraževanje kratkotrajne narave. Tako šoli v Magnauri, ki jo je ustanovil cesar Bardas (855), ni bilo usojeno dolgo življenje. Sredi desetega stoletja jo je na različne načine podpiral in jo reorganiziral cesar Konstantin VII Porfirogenet, a po njegovi smrti ponovno izgine iz zgodovinskih zapisov. V času cesarja Konstantina IX Monomaha sta bili ustanovljeni dve novi visokošolski instituciji (najbrž leta 1047), in sicer 'Pravna šola' (Διδασκαλείον τῶν νόμων), ki je delovala v samostanu svetega Georgija v Mangani in jo je vodil Joannes Ksifilin, učeni sodnik in kasnejši patriarh, in 'Filozofska šola' pod vodstvom Mihaela Pselas. Slednjemu je bil dodeljen nov uradni naziv 'konzul filozofov' (ὑπατος τῶν φιλοσόφων).

Nekaj let kasneje se je po obsodbi Pselovega najboljšega učenca, platonista Joannesa Itala (1082), položaj spremenil, in na področju visokega izobraževanja je vidnejšo vlogo dobila cerkev. In medtem ko je razprava o vlogi in celo obstoju Patriarhatske šole še vedno odprta, je dvanajstero profesorskih mest, o katerih kadrovski zasedbi je odločal patriarh in so vključevala tri mesta bibličnih učiteljev, in sicer učitelja *Knjige psalmov*, *Pisem* in *Evangelijev* (slednji je bil znan tudi kot οἰκουμενικός διδάσκαλος), znamenje odločilne vloge, ki jo je na področju visokega šolstva igral patriarhat. Sodeč po idiličnem opisu šole Svetih Apostolov, ki nam ga je zapustil Nikolaos Mesarites, je posvetno šolstvo cvetelo in podpiral ga je dvor.

Po letu 1204 in do konca Cesarstva so podatki o visokem šolstvu v Bizancu pomanjkljivi in nejasni. Cerkev je najbrž ohranila osnovno infrastrukturo; izpričano je, da so izobraževanje na višji stopnji nudile nekatere zasebne šole, kakršna je bila znamenita šola Maksima Planuda s konca trinajstega stoletja. A nič ne kaže, da bi bili nameni in struktura katere izmed njih enaki velikim nosilcem izobrazbe iz prejšnjih stoletij.

VI.

Ob koncu bi rekel, da je z vidika učnega programa bizantinska šola kot institucija skozi vso zgodovino cesarstva s tako rekoč religiozno vnemo ohranjala navezavo na grško-rimsko intelektualno dediščino, a da se je hkrati izkazala za izjemno prožno, ko se je bilo treba v teku stoletij prilagajati novim okoliščinam. Nespremenljivi učni program ni v ničemer zaustavljal inovativnosti in vneme, s katero so učitelji sprejemali nove učbenike, pripravljali kritične izdaje klasičnih piscev in razvijali nove učne metode (shedografija).

Pereče vprašanje je stopnja pismenosti v Bizancu, medtem ko ostaja podoba profesorja – odgovornega za provincialno srednjo šolo in tako zelo drugačnega od osebnosti, kakršne so bili Pselos, Evstatij iz Soluna, Nikefor Blemides ali Planudes, vsi prav tako profesorji – nekako zamegljena. Sam sem mnenja, da bodo študije, katerih cilj bo osvetliti to zadnje vprašanje, prispevale k boljšemu razumevanju delovanja bizantinske šole in pomagale anonimnemu profesorju stopiti iz sence svojih kolegov; medtem ko so se slednji udeleževali na širokem spektru področij, je prvi živel izključno od sadov svojega učiteljskega dela.

Prevod Jerneja Kavčič

BIBLIOGRAFIJA

- Antonopoulou, Theodora. »The orthographical kanons of Nicetas of Heraclea.« *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 53 (2003): 171–85.
- Beaucamp, Joëlle. »Le philosophe et le joueur: la date de la 'fermeture' de l'école d'Athènes.« *Travaux et Mémoires* 14 (2002): 21–35.
- Browning, Robert. »The Patriarchal School at Constantinople in the Twelfth Century.« *Byzantion* 32 (1962): 167–201 in 33 (1963): 11–40.
- . »Literacy in the Byzantine world.« *Byzantine and Modern Greek Studies* 4 (1978): 39–54.
- Cacouros, Michel in Marie-Hélène Congourdeau, ur. *Philosophie et sciences à Byzance de 1204 à 1453*. Orientalia Lovaniensia Analecta 146. Louvain: Peeters, 2006.
- Cavalo, Guglielmo. *Lire à Byzance*. Pariz: Les Belles Letres, 2006.
- . »Alfabetismi e lettura a Bisanzio.« V: *Lire et écrire à Byzance*, ur. Brigitte Mondrain, 97–109. Pariz: Association des Amis du Centre d'histoire et du civilisation de Byzance, 2006.
- Constantinides, C. N. *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204–ca. 1310)*. Nikozija: Cyprus Research Centre, 1982.
- . »Teachers and students of rhetoric in the late Byzantine period.« V: *Rhetoric in Byzantium*, ur. Elisabeth Jeffreys, 39–53. Aldershot: Ashgate, 2003.

- Cribiore, Raffaella. *Gymnastics of the Mind: Greek education in Hellenistic and Roman Egypt*. Princeton: Princeton University Press, 2001.
- . *The School of Libanius in Late Antique Antioch*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Dedra, Tomasz et al., ur. *Alexandria. Auditoria of Kom el-Dikka and Late Antique Education*. Varšava: David Brown Book Company, 2007.
- Easterling, Patricia, E. »Sophocles and the Byzantine student.« V: *Porphrogenita. Essays on the history and literature of Byzantium and the Latin West in honour of Julian Chrysostomides*, ur. Charalambos Dendrinos et al., 319–34. Aldershot: Ashgate, 2003.
- Evangelatou-Notara, Florentia. »Βυζαντινοί γραφείς κωδίκων και 'εγγραματοσύνη'. Διαπιστώσεις και συγκρίσεις, 13^{ος} αιώνας.« V: *Κλητόριον εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη*, ur. Florentia Evangelatou-Notara in Triantafyllitsa Maniati-Kokkini, 81–110. Atene: Εργαστήριο Ψηφιακής Αποτύπωσης Δημοτικού και Ιδιωτικού Βίου των Βυζαντινών, 2005.
- Flusin, B. »Un lettré byzantin au XIIe siècle: Jean Mesarités.« V: *Lire et écrire à Byzance*, ur. Brigitte Mondrain, 67–83. Pariz: Association des Amis du Centre d'histoire et du civilisation de Byzance, 2006.
- Fournet, Jean-Luc. »L'enseignement des belles lettres dans l'Alexandrie antique tardive.« V: *Alexandria. Auditoria of Kom el-Dikka and Late Antique Education*, ur. Tomasz Dedra et al., 97–112. Varšava: David Brown Book Company, 2007.
- Froschauer, Harald. »Griechische und koptische Schulübungen aus dem byzantinischen und früh-arabischen Ägypten.« *Mitteilungen zur christlichen Archäologie* 11 (2005): 87–102.
- Hunger, Herbert. *Schreiben und Lesen in Byzanz. Die byzantinische Buchkultur*. München: C. H. Beck, 1989.
- Kalogeras, Nikolaos. *Byzantine Childhood Education and its Social Role from the Sixth Century until the End of Iconoclasm*. Doktorska disertacija. University of Chicago, 2000.
- Kaster, Robert A. *Guardians of Language: the grammarian and society in late antiquity*. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 1988.
- Kotzabassi, Sofia. *Die handschriftliche Überlieferung der rhetorischen und hagiographischen Werke des Gregor von Zypern*. Wiesbaden: L. Reichert, 1998.
- Kustas, George L. *Studies in Byzantine Rhetoric*. Solun: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1973.
- Lemerle, Pierre. *Le premier humanisme byzantin*. Pariz: Presses Universitaires de France, 1971.
- . *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Pariz: Centre Nationale de la Recherche Scientifique, 1977.
- Loukaki, Marina. »Remarques sur le corps de douze didascales au XIIe siècle.« V: *Eupsychia. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, ur. Mel Ahrweiler, 427–438. Pariz: Publications de la Sorbonne, 1998.

- . *Discours annuels en l'honneur du patriarche Georges Xiphilin*. Pariz: Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance, 2005.
- . »Le Samedi de Lazare et les éloges annuels du Patriarche de Constantinople.« V: *Κλητόριον εις μνήμην Νίκου Οικονομίδη*, ur. Florentia Evangelatou-Notara in Triantafyllitsa Maniati-Kokkini, 327–346. Atene: Εργαστήριο Ψηφιακής Αποτύπωσης Δημοτικού και Ιδιωτικού Βίου των Βυζαντινών, 2005.
- Magdalino, Paul. *The Empire of Manuel I Komnenos 1143–1180*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- . *L'Orthodoxie des astrologues. La science entre le dogme et la divination à Byzance (VIIe–XIVe siècle)*. Pariz: Lethielleux, 2006.
- Markopoulos, Athanasios, izd. *Anonymi professoris epistulae*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae 37. Berlin in New York: Walter de Gruyter, 2000.
- . »Βυζαντινή εκπαίδευση και οικουμενικότητα.« V: *Byzantium as Oecumene*, ur. Evangelos Chrysos, 183–200. Atene: National Research Foundation, 2005.
- . »De la structure de l'école byzantine. Le maître, les livres et le processus éducatif.« V: *Lire et écrire à Byzance*, ur. Brigitte Mondrain 85–96. Pariz: Association des Amis du Centre d'histoire et du civilisation de Byzance, 2006.
- Mergiali-Falangas, Sofia. »L'école Saint-Paul de l'orphelinat à Constantinople: bref aperçu sur son statut et son histoire.« *Revue des Études Byzantines* 49 (1991): 237–46.
- Mergiali, Sofia. *L'enseignement et les lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261–1453)*. Atene: Εταιρεία των Φίλων του Λαού, 1996.
- Moffatt, Ann. »Schooling in the iconoclast centuries.« V: *Iconoclasm*, ur. Anthony Bryer in Judith Herrin, 85–92. Birmingham: Centre for Byzantine Studies, University of Birmingham, 1977.
- . »Early Byzantine school curricula and a liberal education.« V: *Byzance et les Slaves. Mélanges Ivan Dujčev*, 275–88. Pariz: Association des amis des études archéologiques des mondes byzantino-slaves et du christianisme oriental, 1979.
- Mondrain, Brigitte. »Jean Argyropoulos professeur à Constantinople et ses auditeurs médecins, d'Andronic Éparque à Démétrios Angelos.« V: *Polypleuros Nous. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, ur. Cordula Scholz et al., 223–50. München: Saur, 2000.
- , ur. *Lire et écrire à Byzance*. Pariz: Association des Amis du Centre d'histoire et du civilisation de Byzance, 2006.
- Oikonomides, Nicolas. »Mount Athos: Levels of Literacy.« *Dumbarton Oaks Papers* 42 (1988): 167–78.
- . »Literacy in thirteenth-century Byzantium.« V: *To Hellenikon: Studies in honor of Speros Vryonis, Jr.*, ur. Stephen Reinert et al., 253–65. New Rochelle – New York: Aristide D. Caratzas, 1993.
- Panayotidi, Maria. »Οι γραμματικές γνώσεις των ζωγράφων. Ένα παράδειγμα σχετικού προβληματισμού από τη Μάνη.« *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 24 (2003): 185–94.
- Pérez Martin, I. *El patriarca Gregorio de Chipre (ca. 1240–1290) y la transmisión*

- de los textos clasicos en Bizancio*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1996.
- Polemis, Ioannis D. »Προβλήματα της βυζαντινής σχεδιογραφίας.« *Hellenika* 45 (1995): 277–302.
- . »Philologische und historische Probleme in der schedographischen Sammlung des *Codex Marcianus gr. XI, 31*.« *Byzantion* 67 (1997): 252–63.
- Robins, Robert Henry. *The Byzantine Grammarians: their place in history*. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 1993.
- Schneider, Jean. *Les traités orthographiques grecs antiques et byzantins*. Turnhout: Brepols, 1999.
- Schouler, Bernard. »La définition de la rhétorique dans l'enseignement byzantin.« *Byzantion* 65 (1995): 136–75.
- Speck, Paul. *Die Kaiserliche Universität von Konstantinopel. Präzisierungen zur Frage des höheren Schulwesens in Byzanz im 9. und 10. Jahrhundert*. München: Beck, 1974.
- Vassiss, Ioannis. »Graeca sunt non leguntur. Zu den schedographischen Spielereien des Theodoros Prodromos.« *Byzantinische Zeitschrift* 86–87 (1993–1994): 1–19.
- . »Των νέων φιλολόγων παλαιίσματα.« *Hellenika* 52 (2002): 37–68.
- Watts, Edward J. *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*. Berkeley: University of California Press, 2006.
- Wilson, Nigel Guy, izd. *St Basil on the Value of Greek Literature*. London: Duckworth, 1975.
- Wolska-Conus, Wanda. »Les écoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque.« *Travaux et Mémoires* 6 (1976): 223–43.
- . »L'école de droit et l'enseignement du droit à Byzance au XIe siècle: Xiphilin et Psellos.« *Travaux et Mémoires* 7 (1979): 1–107.

PROBLEMS OF BYZANTINE EDUCATION

Summary

Education in Byzantium was a matter of individual choice. The Byzantine Empire never imposed statutory school attendance or compulsory education on its subjects. Education was always open to those who desired it and had the means to pay for it. And while the state was fully aware that its functionaries had need of at least a rudimentary schooling, education in itself was never a prerequisite for holding an imperial post. On the other hand, education was a highly regarded element in anyone's make-up if acquired. It was especially esteemed in the holders of high offices. The school retained a close link with Byzantium's Graeco-Roman intellectual heritage throughout the history of the Empire, but it also proved impressively flexible in adapting to circumstances over the centuries.

ANGLEŠKA ELEGIJA IN NJENE ANTIČNE KORENINE

NADA GROŠELJ

1. UVOD

V poeziji, napisani v angleškem jeziku, ima beseda 'elegija' dandanes dva temeljna pomena: po eni strani označuje žalostinko, še zlasti pogrebno pesem ali tožbo za umrlim, po drugi strani pa meditativno ali refleksivno pesništvo, ki mu bolj ustreza izraz 'elegična poezija'. Kriterij za uvrstitev literarnega dela med elegije je torej njegova vsebina, medtem ko je njegova oblika lahko poljubna, saj se oznaka 'elegija' uporablja celo za prozo, denimo za roman *K svetilniku* (*To the Lighthouse*, 1927) Virginie Woolf.¹ S tem pa se že zelo oddaljimo od prvotnega, antičnega pojmovanja elegije, po katerem je bila za klasifikacijo zvrsti odločilna ravno pesemska oblika – metrum, delno tudi dolžina. Pričujoči članek bo na kratko predstavil razvoj in postopno spreminjanje pojma 'elegija' v angleščini, za uvod pa orisal njegovega antičnega predhodnika.

2. ELEGIJA V ANTIKI

V antiki je veljala za elegijo vsaka nekoliko daljša pesem, zložena v elegičnem distihu, medtem ko so krajše pesmi imenovali epigrami (seveda je med zvrstema marsikdaj težko potegniti strogo ločnico). Najstarejši ohranjeni primerki elegičnega distiha segajo v 7., morda celo v 8. stoletje pr. Kr. Toda kljub prevladi oblikovnega kriterija so elegično obliko že v antiki sčasoma začeli povezovati z nekaterimi značilnimi vsebinami. Kot izpričuje denimo Ovidij (43 pr. Kr.–ok. 17 po Kr.) v svoji elegični zbirki *Ljubezni* (*Amores*), so v njegovem času elegijo že povezovali z dvema vsebinskima značilnostma: 1. z otožnostjo in 2. z lahkotnejšimi, 'mehkimi' – subjektivnimi, čustvenimi – temami, zlasti ljubeznijo. Na asociacijo elegije z otožnostjo in žalostinkami jasno kažejo že nekatere 'ljudske' etimologije iz antike, denimo tista, ki izpeljuje njeno ime iz grškega ἔλεγεῖν (govoriti »joj«); na to razlago namiguje Ovidij v *Ljubeznih* 3.9.3–4:

---

¹ Kennedy, *Elegy*, 2.

flebilis indignos, Elegia, solve capillos!
a, nimis ex vero nunc tibi nomen erit!

[V] sólzah žaluj, Elegija, lase si častite razpústi!
O, še predobro se zdaj žalno ime ti poda!²

O 'mehki', zlasti ljubezenski tematiki pesmi v elegičnem distihu v nasprotju s 'trdo', 'herojsko', vojno tematiko heksametrskih del pa priča uvodna pesem te zbirke (1.1.1–4, 17–20), v kateri govorec pravi:

Arma gravi numero violentaque bella parabam
edere, materia conveniente modis.
par erat inferior versus – rissime Cupido
dicitur atque unum surripuisse pedem.

...
cum bene surrexit versu nova pagina primo,
attenuat nervos proximus ille meos;
nec mihi materia est numeris levioribus apta,
aut puer aut longas compta puella comas.

Pesem o krutih vojskáh sem z epskim zamahom začental,
metrum in ton sta bila skladna s herojsko snovjo,
stih je bil stihu enak; Cupido pa, taka je zgodba,
mi je spodnesel korak, v smehu mi stopico vzel.

...
Ravno začne mi vstajati stih in stran mi narašča,
ti [tj. Cupido] pa mi struno zrahljaš, da mi upade polet.
Sploh pa: nimam snovi, ki bi šla k lahkotnemu ritmu,
manjka prikupen mi fant ali dekle dolgih las.

V Ovidijevem času so torej Rimljani povezovali daktilski heksameter s pripovedmi o junaških dejanjih, elegični distih pa je že veljal za 'mehkejši' verz z osebno noto. Toda za določitev zvrsti je bila vendarle odločujoča oblika, medtem ko je bila vsebina antičnih elegij že od vsega začetka zelo pestra.

Razvoj antične elegije lahko razdelimo v tri faze, ki se pomembno razlikujejo po prevladujoči tematiki: to so starejša grška, helenistična in rimska elegija.³ Grška elegija praviloma nima izrazito osebnega značaja; njena 'subjektivnost' je zgolj v rabi prve osebe ednine, pri čemer – z različnimi nameni – pogosto nagovarja povsem

² Vsi latinski navedki iz *Amores* sozeti iz Showermanove izdaje (Showerman, *Ovid*, 313–511), navedki v slovenščini pa iz prevoda: Marinčič, *Publij Ovidij Nazo*.

³ Za sledeči prikaz gl. Bowra, »Elegiac poetry,« in Vretska, »Elegie.«

določenega naslovljenca v okviru nekega konkretnega dogodka ali situacije.⁴ Njena prva faza je starejša grška elegija (do ok. 4. stoletja pr. Kr.) s pestro, pretežno 'neelegično' paleto tém, razpoloženj in ciljev. Resda vsebuje tudi pesmi v spomin umrlih in nagrobne napise, vendar v splošnem sega od vzgajanja in spodbujanja poslušalcev do razglabljanja. Celó Mimnêrmos iz Male Azije (pozno 7. stol. pr. Kr.), ki se najbolj približa današnjemu subjektivnemu pojmovanju elegije, sodeč po ohranjenih fragmentih nikjer ne popisuje svojih lastnih (ljubezenskih) čustev, ampak le visoko vrednoti ljubezen in toži nad njeno minljivostjo, poleg ljubezni in minljivosti pa opeva tudi povsem drugačno motiviko, na primer zgodovinske pripovedi.

V drugi fazi, helenistični elegiji (3.–1. stol. pr. Kr.), se sicer ohranjajo in posnemajo tudi starejši tipi, zlasti posvetila in nagrobni ali spominski verzi, vendar se razvijejo še nekateri novi toposi, denimo opisi podeželskega ali mestnega življenja in mitoloških prizorov ter ljubezenska motivika (v Aleksandriji se elegija razmahne kot erotična in ljubezenska pesem ali zaljubljenčeva tožba).⁵ Eden od dveh pesnikov, ki sta veljala za največja predstavnika helenistične elegije, Filétas s Kosa (rojen najpozneje 320, umrl najpozneje 270 pr. Kr.), je pesnil ljubezenske elegije, medtem ko so bile za drugega, Kalímaha iz Kirene (ok. 305–ok. 240, deloval ok. 264 pr. Kr.), značilne kratke, dodelane pesmi z mitološko tematiko in aluzijami, denimo o izvoru raznovrstnih mitoloških izročil, povezanih z grško zgodovino, običaji in obredi.

Z nadvlado Rimljanov grška elegija ni izumrla, saj jo zasledimo še v 6. stoletju po Kr. V rimskem obdobju pa se je pojavila še tretja faza antične elegije, rimska elegija. V njej se kažeta dve težnji. Marsikdaj se je zgledovala pri učeni mitološki elegiji helenističnih pesnikov Kalimahovega kova, vendar se je razvila tudi posebna zvrst – rimska ljubezenska elegija. Vzniknila in zatonila je v nekaj desetletjih, v času Cezarja in zlasti Avgusta. Od začetkov pri Katulu (ok. 84–ok. 54 pr. Kr.) in od Gaja Kornelija Gala (ok. 69–27/26 pr. Kr.), ki ji je posvetil célo zbirko, ji lahko sledimo prek Tibula in Propercija (2. pol. 1. stol. pr. Kr.) do Ovidija kot zadnjega predstavnika. Pomemben prispevek teh avtorjev je, da so uvedli pravo subjektivnost – izražanje razpoloženj in čustev v prvi osebi. Ker je sočasna (helenistična) grška poezija v elegičnem distihu dajala večji poudarek drugim prvinam, ki so v rimski sicer prisotne, a ne poglavitne – učenosti, zgodovini, mitologiji –, gre očitno za dokaj izvirno rimsko kombinacijo daljše elegične oblike s prvoosebni opisovanjem ljubezenskih motivov, ki pa se je napajala pri več grških literarnih zvrsteh: liriki, epigramu, pastirski ali bukolični poeziji, novi komediji, retoriki. Od teh se bomo podrobneje posvetili bukolični poeziji, ker je bistveno vplivala tudi na poznejšo angleško elegijo.

Na angleški pogrebni elegiji je med starogrškimi pesmimi pustila najgloblji pečat bukolična poezija, kakršno so zlagali helenistični pesniki Teókrit (ok. 303–ok. 240 pr. Kr.), Mósšos (deloval ok. 150 pr. Kr.) in Bíon (deloval ok. 100 pr. Kr.).⁶ Teokrit,

⁴ West, *Studies*, 2, 7.

⁵ Kennedy, *Elegy*, 3.

⁶ Za sledeči prikaz gl. Kennedy, *Elegy*, 12 in sl.

splošno priznan kot začetnik bukoliike, namreč v svojih idilah ni vzpostavil zgolj stalnih likov, kakršni so pastirji in nimfe, in stalnih motivov, kot je pevsko tekmovanje, temveč tudi tesno vsebinsko povezavo med bukolično pesmijo in nagrobnim ali spominskim tipom elegije, čeprav se zvrsti oblikovno razlikujeta (Teokritove idile so z izjemo verzov 33–60 v – najbrž nepristni – »Osmi idili« napisane v daktilskem heksametru).

V začetku Teokritove »Prve idile«, naslovljene tudi »Tirsis ali pesem«, ovčji pastir Tirsis opoldne sreča neimenovanega kozarja. Po izmenjavi poklonov o njuni sviralski umetnosti ga kozar pregovori, naj v zameno za izrezljano čašo zapoje o nesrečni smrti idealnega pastirja Dafnisa, osebe iz lokalnega sicilskega mita. Morda je imel Teokrit v mislih različico mita, po kateri je bil Dafnis poročen, vendar je Afrodita v njem razvnela ljubezen do drugega dekleta, tako da je, ker ni hotel biti nezvest ženi, od trpljenja naposled naredil samomor.⁷ Tako Tirsis v svoji žalostinki opiše, kako je Dafnis molče shiral od ljubezni. Žalostinka obsega tri dele: 1. pritožbo nimfam, ker so dopustile, da je Dafnis zapadel v takšno stanje, ter opis, kako se pastirji, živali ter božanstva zgrinjajo k umirajočemu, 2. nastop Afrodite, ki Dafnisa pograja in ga pripravi do tega, da spregovori, in 3. njegov poslovilni govor, v katerem zapusti svojo piščal Panu ter nagovori vso naravo. V tej pesmi Teokrit vzpostavi vrsto konvencij in figur, ki preidejo v pogrebno elegijo v angleščini. Mednje sodijo nagovor Muzi; očitek nimfam, ker so bile odsotne in niso preprečile smrti; sprevod žalujočih, v tem primeru živali, pastirjev in božanstev; uporaba 'patetične zmote', tj. pripisovanje človeških čustev svetu narave; občutek, da je smrt postavila naravni red na glavo; kataloško naštevanje rastlin in živali; apoteoza umrlega.⁸

Poleg naštetega se je v bukoliki 3. stoletja pr. Kr. uveljavilo še dvoje pomembnih značilnosti poznejše elegije. Prvič: v nasprotju z dialoško obliko, ki je bila sicer značilna za bukoliko, je žalostinka imela obliko monodije, torej pesmi, ki jo pripoveduje en sam govorec. Z izrazom 'monodija' je še John Milton v 17. stoletju podnaslovil elegijo »Likidas« (Lycidas), spisano v spomin nekdanjega študijskega kolega Edwarda Kinga, in Matthew Arnold v 19. stoletju elegijo »Tirsis« (Thyrsis), kjer je obeležil smrt prijatelja Arthurja Hugh Clougha.⁹ In drugič: ker niti bukolični pesniki niti člani njihovega občinstva sami niso bili pastirji, temveč državljani mestnih držav, to pomeni, da je Teokrit umestil svoje idile v namišljeno okolje, s tem pa začrtal pristop poznejših elegikov, ki so vse do zadnjih dveh desetletij 20. stoletja postavljali žalovanje izven običajne komunikacije med posameznikom in širšo skupnostjo.¹⁰ Opozoriti pa moramo, da grška bukolika na angleško književnost dolgo ni vplivala neposre-

⁷ Gantar in Mlinarič, *Teokrit*, 97.

⁸ Motivno vzporedni odlomki iz Teokritove »Prve idile« in dveh angleških pesmi, ekloge »November« (November, 1579) Edmunda Spenserja in elegije »Likidas« (Lycidas, 1637/1645) Johna Milтона, so navedeni na koncu članka v »Dodatku.«

⁹ Kennedy, *Elegy*, 11.

¹⁰ Kennedy, *Elegy*, 7, 14.

dno, temveč posredno prek rimskih nadaljevalcev, zlasti prek Vergilija (70–19 pr. Kr.) in njegovih *Eklog* ali *Bukolik*. Vergilij je vnesel v Teokritovo zvrst novo, pozneje zelo vplivno prvino – alegorične aluzije na osebe in dogodke v svojem lastnem času –, ki je lepo razvidna v, denimo, Miltonovem »Likidu« s polemičnimi verzi 113–131 proti skorumpiranim cerkvenim oblastnikom. Prav tako so Milton in drugi pesniki evropske renesanse posnemali zaporedje, v katerem se je Vergilij posvečal posameznim pesniškim zvrstem, in načrtno prehajali od pastirskega pesništva k velikopoteznejši epiki (v Miltonovem primeru k *Izgubljenemu rajju* [*Paradise Lost*]).

3. ELEGIJA V ANGLEŠČINI

3.1. Razvoj od 16. do 19. stoletja

V 16. stoletju, ko se je v angleški književnosti začela razvijati pogrebna elegija kot posebna podzvrst, so izobraženci poleg del v angleščini lahko ustvarjali tudi dela v latinščini. To velja posebej omeniti zato, ker elegije tega časa, pisane v latinščini, kažejo drugačno oblikovno značilnost kot njihove ustreznice v angleščini: izvirni metrum, elegični distih, ki ga v angleško pisanih delih – najbrž zaradi njegove neprikladnosti za angleški jezik – ni. Zanimiv primer je zbirka *Hecatodistichon*, izdana leta 1550 v Parizu (leta 1551 je izšel še francoski prevod), ki obsega 104 latinske elegične distihe v čast nedavno (1549) umrli Margareti Navarski, avtorici moralitet, mistične poezije in prozne zbirke novel *Heptameron*. Distihe izmenično 'govorijo' tri pesnice – tedaj odraščajoče sestre Anne, Margaret in Jane Seymour, nečakinje tretje žene Henrika VIII., ki so slovele kot izjemno izobražene za svojo mladost.¹¹ Ker je njihovo delo spisano v latinščini, ohranja izvirni klasični metrum. Kadar pa angleški pisci 16. stoletja in naslednjih pišejo v angleščini, pri opredelitvi pesmi kot elegije nimajo v mislih njene oblike, ki je že pri zgodnjih primerih povsem poljubna, temveč njeno vsebino in predvsem razpoloženje. Kriterij 'elegičnosti' se tako prenese z oblike na druge prvine.

Ko se je začel izraz 'elegija' uporabljati v angleški poeziji, je podobno kot v antični sprva še vedno pokrival široko paleto snovi. Iz antike podedovani prizvok ljubezenske in erotične tematike, denimo, najdemo še v vsem 16. stoletju: John Donne je svojo izrazito radoživo pesem »Ljubici, ki prihaja v posteljo« (To His Mistress Going to Bed), spisano sredi devetdesetih let 16. stoletja po vzoru Ovidijevih *Ljubezni*, sprva vključil kot devetnajsto v skupini brezimnih »Elegij«. ¹² Toda čeprav se je izraz v tem širšem pomenu pojavljal še v naslednjih stoletjih, sta pri pojmovanju elegije vendarle postajala vse pomembnejša subjektivnost in slog.

¹¹ Kennedy, *Elegy*, 84–5; Sutton, *Hecatodistichon*.

¹² Kennedy, *Elegy*, 3; Strojan, »Opombe«, 684.

Izraz 'elegija' je prvi uporabil Alexander Barclay v svoji »Peti eklogi«: »I tell mine elegie.«¹³ Barclay je izdal zbirko petih *Eklog (Eclogues)* okoli leta 1514, tako da je dejansko prvi avtor bukolične poezije v angleščini,¹⁴ toda ker je njegovo delo kmalu zatonilo v pozabo, so sodobniki kot začetnika angleške ekloge slavili Edmunda Spenserja, čigar zbirka dvanajstih pesmi z naslovom *Pastirski koledar (The Shepheardes Calender)* je izšla leta 1579. Barclayjeva raba izraza je še zelo splošna, saj »Peta ekloga«, naslovljena »Meščan in podeželan« (*The Cytezen and Uplondyshman*), nima nikakršne elegične vsebine v modernem pomenu besede; gre za dialog med dvema pastirjema, ki razpravljata o znanem toposu – prednostih mesta na eni in podeželja na drugi strani.

Začetnik prave pastirske elegije v angleščini in s tem eden od utemeljiteljev angleške pogrebne elegije kot podzvrsti je Edmund Spenser (ok. 1552–99) s pesmijo »November« (*Nouember*) v *Pastirskem koledarju*. Za *Koledar* se je navdihoval pri francoskih in italijanskih pesnikih, pa tudi pri antičnih delih – Teokritovih *Idilah* in Vergilijevih *Eklogah*. Zbirka izraža značilno bukolično hrepenenje po izgubljeni zlati dobi, ko naj bi v ljubezni, pesništvu, morali in veri še vladala čistost, in temu ustrezno satirično zagrenjenost zaradi sočasnih hib. Sestavlja jo dvanajst pesmi, po ena za vsak mesec. Januar in december vsebujeta pritožbe glavnega lika, pastirja Colina Clouta, medtem ko drugi meseci prinašajo pastirske dialoge o ljubezni, pesništvu in verskih zadevah, april tudi panegirik v čast pastirski kraljici Elizi (tj. Elizabeti I.) ... Posebej pomemben za obravnavano temo pa je november, ker podobno kot Teokritova »Prva idila« prinaša elegični vložek, posvečen 'Didoni', neznani umrli plemiški deklici.

Z eklogo »November« in s pastirsko elegijo »Astrofel« (*Astrophel*), posvečeno Philipu Sidneyju, je Spenser v 16. stoletju odločilno sooblikoval pogrebno elegijo kot samostojno podzvrst.¹⁵ Prišel je uporabljati nabor figur in vzorcev, slogovnih in strukturnih, ki so se v rokah poznejših elegikov ustalili kot njene prepoznavne lastnosti. Za pogrebno elegijo je namreč značilno, da vsaka naslednja pesem evocira svoje predhodnice, tako da so nekatere podobe prevzemali še skoraj vsi naslednji kanonični pesniki: John Milton (»Likidas«), Percy Bysshe Shelley (»Adonais«), Alfred Tennyson (»In Memoriam«), Matthew Arnold (»Tirsis«) in – še v 20. stoletju – W. H. Auden (»Spominu W. B. Yeatsa« [*In Memory of W. B. Yeats*]). Zares prepoznavna zvrst pa postane pogrebna elegija v začetku 17. stoletja z Johnom Donneom, ki je v delu *Anatomija sveta: prva obletnica (An Anatomy of the World: The First Anniversary, 1611; tretji razdelek je naslovljen »Pogrebna elegija« [A Funeral Elegy])* ustvaril ne-pastirski pesniški izraz žalovanja, in z Johnom Miltonom. Milton je v »Likidu« (1637/1645) oživil in predelal trope pastirske elegije v jasno načrtan napredek od žalovanja do tolažbe in odmika, obenem pa nedvoumno izrazil vlogo pastirske elegije

¹³ Kennedy, *Elegy*, 3.

¹⁴ Koelbing, »Barclay's *Eclogues*.«

¹⁵ Kennedy, *Elegy*, 4–5.

kot sredstva, s katerim se namesto umrlega vzornika lahko uveljavi njegov slavilec in naslednik – novi pesnik.¹⁶ V zametkih se slavljenje vzornega predhodnika pojavi že v Teokritovi »Prvi idili« in – po Teokritovem vzoru – v Vergilijevi »Peti eklogi« z opevanjem idealnega pastirja in odličnega sviralca Dafnisa, pozneje pa so bile pogrebne elegije pogosto posvečene kakemu umrlemu pesniškemu ali študijskemu kolegu – Edwardu Kingu v »Likidu«, Johnu Keatsu v »Adonais«, Arthurju Hallamu v »In Memoriam«, Arthurju Hughu Cloughu v »Tirsisu« ali W. B. Yeatsu v »Spominu W. B. Yeatsa«.

V tradicionalni pogrebni elegiji se tako izluščijo številne konvencije:¹⁷

1. primarne: pastirski kontekst; ponavljanja, refreni, ponavljajoča se vprašanja; izbruhi jeze in preklinjanja; sprevod žalujočih; premik od žalovanja k tolažbi; sklepe podobe vstajenja;
2. sekundarne: motiv tekmovanja in nagrade; vprašanje nasledstva med elegikom in njegovim subjektom; pesem pripoveduje en sam govorec, vendar v njej polaga tožbe na jezik več osebam, včasih tudi umrlemu; elegik navidez priznava lastno jezikovno nezmožnost, dejansko pa (kot preživeli) opozarja na svoje sposobnosti.

V 18. stoletju je nastala ena najznamenitejših in najvplivnejših elegij v angleščini: »Elegija, napisana na vaškem pokopališču« (Elegy Written in a Country Churchyard, 1751) izpod peresa Thomasa Graya (1716–71). Z njo je Gray postal kanonični predstavnik 'zagrobnih pesnikov' (*graveyard poets*) iz 18. stoletja, ki so iskali navdih na pokopališčih in v kontemplaciji minljivosti. Nekoliko se oddalji od običajnega elegičnega vzorca, ker njegov govorec ne opeva posameznika, ampak (vaško) skupnost, od katere je odrezan po svojih nagnjenjih, izobrazbi in razredni pripadnosti. V tem pristopu se že nakazuje cilj nekaterih pesnikov 20. stoletja, da bi ubesedili kolektivno izkušnjo izgube, čeprav Gray še ne seže tako daleč: kolektiven je samo subjekt njegove elegije, ne pa tudi njen govorec. Prvoosebni pripovedovalec razglablja o umaknjem podeželskem življenju, o tem, kako neizkoriščeni so ostali morebitni potenciali pokojnikov za velike dosežke, pa tudi za velike zločine, in o minljivosti. Naposled si zamisli svojo lastno smrt in si sestavi verzni epitaf, da bi s pomočjo svoje umetnosti uspešno kljuboval pozabi. V tej elegiji zasledimo še nekaj drugih zvrstnih konvencij:¹⁸

1. Postavljena je v prostor in čas, ki sta ločena od pesnikove in bračeve vsakdanje resničnosti: na podeželsko pokopališče, »daleč proč od boja / besnečih množic,« zvečer, ko gosteči se mrak zabrisuje zunanjo resničnost in »svet prepušča meni in tem.«¹⁹ Takšna osamitev od vsakdanjika in širše skupnosti, prisotna že v Teokritovih *Idilah*, se je pri žalostinkah ohranila vse do zadnjih dveh desetletij

¹⁶ Kennedy, *Elegy*, 5–6, 29–34.

¹⁷ Kennedy, *Elegy*, 6.

¹⁸ Kennedy, *Elegy*, 26–9.

¹⁹ Gray, »Elegija, napisana na vaškem pokopališču,« 198, 195.

20. stoletja, ko se je zanikanje smrti in žalovanja, značilno za večino tega stoletja, po zaslugi televizijskega prenosa travmatičnih dogodkov umaknilo smrti in žalovanju kot javnemu spektaklu.²⁰
2. Pojavi se motiv elegije kot junaškega dosežka in poti k nesmrtnosti, ki mu prav tako lahko sledimo nazaj do Teokrita in drugih antičnih bukolikov. Elegik išče tolažbo v opozarjanju na svoje – še vedno žive – sposobnosti, čeprav sprva morda zatrjuje, da nalogi ni kos. Gray, denimo, si zloži epitaf, ki naj bi ga ovekovečil.

3.2. Razvoj v 20. stoletju

Najočitnejše inovacije v elegični zvrsti so nove vsebine, ki so jih prinesle spremembe v razmerah, tako da dandanes lahko beremo elegije o aidsu ali raku na dojki. Vendar so se spremenile tudi teže ulovljive prvine, kakršni sta razpoloženje ali pristop. Medtem ko je za starejše pogrebne elegije značilno navezovanje na slavne predhodnice, namreč moderna elegija tradicionalne značilnosti zvrsti pogosto zavrača ali parodira. Pesnik ne prehodi poti od žalovanja k tolažbi, temveč v obljubi utehe vidi nemogočo utvaro, zato je ne ponudi niti bralcem niti sebi.²¹ David Kennedy povezuje takšen odziv z dejstvom, da v sodobni poeziji nasploh prevladuje 'elegično', brezupno razpoloženje.²² Podobnost med razpoloženjem elegije in sodobne poezije razlaga med drugim z okoliščino, da obe obvladuje govoreči 'jaz'. Subjektivnost, ki jo imamo dandanes za samoumeven pesniški pristop, je namreč že takrat, ko v poeziji še ni bila enako običajna kot danes, veljala za eno glavnih prepoznavnih značilnosti elegije. Tako je na področju angleške književnosti Samuel Taylor Coleridge v zgodnjem 19. stoletju lahko izjavil, da sme elegija obravnavati katero koli temo, če se le pri tem navezuje na pesnika samega: »Elegy ... may treat of any subject, but it must treat of no subject *for itself*; but always and exclusively with reference to the poet.«²³

Poleg odsotnosti tolažbe zaznamujejo elegike 20. stoletja poskusi, da bi ubesedili kolektivno izkušnjo izgube, kar jih postavlja pred hud izziv.²⁴

Obe zgoraj omenjeni značilnosti se združujeta v pesmih angleškega pesnika Wilfreda Owena (1893–1918), predstavnika 'pesnikov vojaških jarkov' (*Trench Poets*) – pesnikov, ki so se z idealizmom udeležili I. svetovne vojne, ob stvarnosti vojskovanja z bojnimi plini ipd. pa doživeli hud pretres. Owen je umrl še pred izdajo svojega dela v zbirki, vendar vemo, da jo je sprva nameraval nasloviti *Angleške elegije* (*English Elegies*). Kot priča njegova poezija, je močno občutil vojne strahote in imel živo sočutje do trpečih, zato si je tudi prizadeval ubesediti kolektivno izkušnjo svoje

²⁰ Kennedy, *Elegy*, 14, 7.

²¹ Kennedy, *Elegy*, 6–7, 55.

²² Kennedy, *Elegy*, 7–8.

²³ Navedeno v: Kennedy, *Elegy*, 4, 128.

²⁴ Kennedy, *Elegy*, 78.

generacije, ki je umirala v vojni. Kot govorec v njegovih pesmih tako večkrat nastopajo 'mi': mladi možje na fronti, včasih že mrtvi. V osnutku predgovora je zapisal, da te pesmi za sodobnike nikakor ne morejo opravljati tolažniške vloge: »[T]hese elegies are to this generation in no sense consolatory. They may be to the next. All a poet can do today is warn.«²⁵ Njegove pesmi skratka *niso* strukture žalovanja, ki bi vodile h končni utehi.²⁶

3.3. Oblikovne značilnosti angleške elegije skozi čas

Kot smo že omenili, latinske elegije angleških avtorjev ohranjajo elegični distih, nasprotno pa elegije, napisane v angleščini, že od vsega začetka kažejo veliko oblikovno raznolikost. Pokažemo jo lahko na primerih pesmi iz posameznih stoletij. Elegija za 'Didono', vpeta v Spenserjevo eklogo »November« iz 16. stoletja, na primer obsega petnajst kitic z identično in zelo umetelno shemo:

Vp then *Melpomene* thou mournefulst Muse of nyne, – aleksandrinec
Such cause of mourning neuer hadst afore: – jambski pentameter
Vp grieslie ghostes and vp my rufull ryme, – jambski pentameter
Matter of myrth now shalt thou haue no more. – jambski pentameter
For dead she is, that myrth thee made of yore. – jambski pentameter
Dido my deare alas is dead, – jambski tetrameter
Dead and lyeth wrapt in lead: – jambski tetrameter
O heauie herse, – jambski dimeter
Let streaming teares be poured out in store: – jambski pentameter
O carefull verse.²⁷ – jambski dimeter

Povsem drugačna, vendar nič manj inventivna je Miltonova verzifikacija v »Likidu« (17. stoletje). Gre za priredbo italijanske kancone,²⁸ ki namesto izvirnih jambskih enajstercev in občasnih sedmercev uporablja verze s po desetimi in šestimi zlogi, med njimi pa vzpostavlja nepravilne vzorce rim in občasno dodaja nerimane verze. Tako gradi kitične odstavke. Kot je razvidno v spodnjem navedku, predzadnjo kitico naposled sklene z dvema rimanima kupletoma, v zadnji pa uporabi stanco ali *ottava rimo*:²⁹

²⁵ Navedeno v: Kennedy, *Elegy*, 69.

²⁶ Kennedy, *Elegy*, 69–72.

²⁷ Vsi navedki iz »Novembra« so vzeti iz spletne izdaje, ki jo je objavila Risa Bear.

²⁸ Kancona ponavadi obsega pet do sedem kitic, ki po notranjem ustroju pogosto spominjajo na sonete, vendar so lahko tudi krajše. Njen osnovni verz je jambski enajsterec, nize enajstercev pa včasih poživi tudi kakšen jambski sedmerek (Novak, *Oblike srca*, 119–21).

²⁹ Kermode in Hollander, predgovor k »Lycidasu«, 1:1252. Stanca ali *ottava rima* je sestavljena iz

Weep no more, woeful shepherds, weep no more, 165
 For Lycidas, your sorrow, is not dead,
 Sunk though he be beneath the watery floor;
 So sinks the day-star in the ocean bed,
 And yet anon repairs his drooping head,
 And tricks his beams, and with new-spangled ore 170
 Flames in the forehead of the morning sky:
 So Lycidas sunk low, but mounted high,
 Through the dear might of him that walked the waves,
 Where, other groves and other streams along,
 With nectar pure his oozy locks he laves, 175
 And hears the unexpressive nuptial song
 In the blest kingdoms meek of joy and love.
 There entertain him all the saints above,
 In solemn troops and sweet societies
 That sing, and singing in their glory move, 180
 And wipe the tears for ever from his eyes.
 Now, Lycidas, the shepherds weep no more; prvi rimani
 Henceforth thou art the Genius of the Shore, kuplet
 In thy large recompense, and shalt be good drugi rimani
 To all that wander in that perilous flood. kuplet

Thus sang the uncouth swain to the oaks and rills, stanca (*ottava rima*)
 While the still morn went out with sandals grey;
 He touched the tender stops of various quills,
 With eager thought warbling his Doric lay.
 And now the sun had stretched out all the hills, 190
 And now was dropped into the western bay;
 At last he rose, and twitched his mantle blue:
 Tomorrow to fresh woods, and pastures new.³⁰

Osnova Grayeve »Elegije, napisane na vaškem pokopališču« iz 18. stoletja je kitica, ki je v angleški literarni teoriji prav po tej pesmi dobila ime 'elegična' (*elegiac stanza*).³¹ Gre za štirivrstičnico iz jambskih pentametrov s prestopnimi rimami *abab*, ki morda nekoliko spominjajo na pravilno menjavanje verzov (heksametra in pentametra) v klasičnem elegičnem distihu:

osmih verzov, razporejenih tako, da šestim prestopno rimanim verzom sledi sklepna rimana dvojica: *ababab cc* (Novak, *Oblike srca*, 261).

³⁰ Vsi navedki iz »Likida« sozeti iz Kermodeove in Hollanderjeve izdaje, 1:1252–57.

³¹ Ousby, *Wordsworth Companion*, 290, s. v. 'elegy'.

The curfew tolls the knell of parting day,
The lowing herd wind slowly o'er the lea,
The ploughman homeward plods his weary way,
And leaves the world to darkness and to me.³²

Glede na tolikšno oblikovno pestrost vrsta strokovnjakov ugotavlja, da v angleški poeziji elegija nikoli ni bila določena s svojo obliko: po besedah Johna Hollanderja je njeno bistvo že od nekdaj v razpoloženju, ne v formalnem modusu («a mood rather than a formal mode»),³³ Dennis Kay pa jo označi kot »formo brez meja« (»form without frontiers«) in zato močno dovzetno za zvrstno pestrost, ki je zaznamovala renesančno kompozicijo.³⁴ Tudi angleški pesniki sami, na primer William Shenstone v 18. in Samuel Taylor Coleridge v zgodnjem 19. stoletju, vseskozi poudarjajo, da angleške elegije ne opredeljuje oblika in celo sama snov ne, temveč način – melanholičen, svečan, subjektiven. Glede oblike Shenstone izrecno pravi, da »nam kritiki podajajo le malo pravil o zgradbi elegične poezije.«³⁵

Še večji pestrosti pa smo priča dandanes. Prevladujočo vlogo razpoloženja in raznolikost oblik nazorno izpričuje zbirka Škota Douglasa Dunna *Elegije (Elegies, 1985)* z 39 pesmimi v spomin avtorjeve prve žene Lesley, ki je leta 1981 umrla za rakom.³⁶ Nekaj pesmi opisuje njeno bolezen in smrt, večina pa spremlja avtorjevo pot iz žalovanja v novo življenje. Zbirka preigra širok razpon oblik: sonet, *terza rimo*, tennysonovske kitice z rimo *abba*, blank verz in celo prosti verz. Še več, v sodobnem pojmovanju elegija niti ni omejena na poezijo. Virginia Woolf, denimo, je v dnevniku 27. junija 1925 zapisala: »I have an idea that I will invent a new name for my books to supplant 'novel'. A new – by Virginia Woolf. But what? Elegy?«³⁷ Med njene poskuse, da bi ustvarila 'elegijo-kot-roman' (*elegy-as-novel*), sodi roman *K svetilniku* (1927), ki ga pogosto označujejo kot elegijo njeni materi. S prenosom pojma elegije v prozo torej lahko govorimo o popolnem odmiku od antičnega oblikovnega kriterija.

³² Navedek je vzet iz Huberjeve spletne izdaje. V slovenskem prevodu je uporabljen malce drugačen metrum, tako da se namesto stalnega jamskega pentametra ali deseterca izmenjujeta jamski enajsterec in deseterec: »Otožno poje zvon v slovo večera, / čez log počasi čreda v mrak bledi, / orač utrujen pot domov ubira / in svet prepušča meni in temi.«

³³ Navedeno v: Kennedy, *Elegy*, 2.

³⁴ Kay, *Melodious Tears*, 7.

³⁵ Navedeno v: Kennedy, *Elegy*, 4. Prevod N. G.

³⁶ Kennedy, *Elegy*, 2, 127–8.

³⁷ Navedeno v: Kennedy, *Elegy*, 1.

DODATEK: MOTIVNE VZPOREDNICE MED TEOKRITOVO »PRVO IDILO«, SPENSERJEVO EKLOGO »NOVEMBER« IN MILTONOVO ELEGIJO »LIKIDAS«

1. Nagovor Muzi

Teokrit, »Prva idila«³⁸

Ἄρχετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι φίλαι, ἄρχετ' αἰοιδᾶς. (v. 64 idr.)

λήγετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι, ἴτε λήγετ' αἰοιδᾶς. (v. 127 idr.)

Pesem pastirsko zapojte mi, Muze preljube, zapojte!

Pesem pastirsko končajte zdaj, Muze, prenehajte peti!

Spenser, »November«

Vp then *Melpomene* thou mournefulst Muse of nyne,

Such cause of mourning neuer hadst afore... (1. kitica)

...Morne nowe my Muse, now morne with teares besprint... (6. kitica)

...Mourne now my Muse, now mourne with heauie cheare... (10. kitica)

...Cease now my Muse, now cease thy sorrowes sourse... (12. kitica)

Milton, »Likidas«

Begin then, Sisters of the sacred well

That from beneath the seat of Jove doth spring,

Begin, and somewhat loudly sweep the string. (v. 15–7)

2. Očitek nimfam, ker zaradi odsotnosti niso preprečile smrti

Teokrit, »Prva idila«

πᾶ ποκ' ἄρ' ἦσθ', ὅκα Δάφνης ἐτάκετο, πᾶ ποκα, Νύμφαι;

ἦ κατὰ Πηνειῶ καλὰ τέμπεα, ἦ κατὰ Πίνδω;

οὐ γὰρ δὴ ποταμοῖο μέγαν ῥόον εἶχετ' Ἀνάπω,

οὐδ' Αἴτνας σκοπιάν, οὐδ' Ἄκιδος ἱερὸν ὕδωρ. (v. 66–9)

Kje ste se, nimfe, mudile takrát, ko Dafnis medlel je?

Ali v soteski, kjer teče Penêj? Ali mórda pod Pindom?

Ni vas bilo v velikem valovju na reki Anápu,

ne na Etne vrheh, ne v Akida svetem vodovju.

³⁸ Grški navedki iz Teokritove »Prve idile« so vzeti iz Edmondsove izdaje (Edmonds, *Greek Bucolic Poets*, 8–23), navedki v slovenščini pa iz prevoda: Gantar in Mlinarič, *Teokrit*, 17–22.

Spenser, »November«

–

Milton, »Likidas«

Where were ye, Nymphs, when the remorseless deep
Closed o'er the head of your loved Lycidas?
For neither were ye playing on the steep
Where your old bards, the famous Druids, lie,
Nor on the shaggy top of Mona high,
Nor yet where Deva spreads her wizard stream. (v. 50–5)

3. Sprevod žalujočih

Teokrit, »Prva idila«

Živali (volk, šakali, lev, govedo), kravji, ovčji in kozji pastirji, božanstva (Hermes, Priap, Afrodita).

Spenser, »November«

The water Nymphs, that wont with her to sing and daunce,
And for her girlond Oliue braunches beare,
Now balefull boughes of Cypres doen aduance:
The Muses, that were wont greene bayes to weare,
Now bringen bitter Eldre braunches seare:
The fatall sisters eke repent,
Her vitall threde so soone was spent... (10. kitica)

Milton, »Likidas«

Studenci (Aretuza) in reke (Mincij, Kamus – reka Cam v Cambridgeu, kjer sta se Milton in Edward King spoznala na univerzi), morsko božanstvo Triton, bog vetrov Hipotad (Ajol), sv. Peter.

4. Uporaba patetične zmote

Teokrit, »Prva idila«

τῆνον μὰν θῶες, τῆνον λύκοι ὠρύσαντο,
τῆνον χάκ δρυμοῖο λέων ἔκλαυσε θανόντα.
ἄρχετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι φίλοι, ἄρχετ' αἰιδᾶς.
πολλοὶ οἱ πὰρ ποσσὶ βόες, πολλοὶ δέ τε ταῦροι,
πολλοὶ δὲ δαμάλαι καὶ πόρτιες ὠδύραντο. (v. 71–5)

Volk je tarnal za njim, za njim so tulili šakali,
lev iz goščave je divje rjovël ob smrti njegovi.
Pesem pastirsko zapojte mi, Muze preljube, zapojte!
Množica bikov in krav ob njegovih nogáh je ječala,
mnogo je juncev in mnogo telic za njim žalovalo.

Spenser, »November«

...The sonne of all the world is dimme and darke:
The earth now lacks her wonted light,
And all we dwell in deadly night... (2. kitica)

Ay me that dreerie death should strike so mortall stroke,
That can vndoe Dame natures kindly course:
The faded lockes fall from the loftie oke,
The flouds do gaspe, for dried is thyr sourse,
And flouds of teares flowe in theyr stead perforce.
The mantled medowes mourne,
Theyr sondry colours tourne.
O heauie herse,
The heauens doe melt in teares without remorse.
O carefull verse. (8. kitica)

The feeble flocks in field refuse their former foode,
And hang theyr heads, as they would learne to weepe:
The beastes in forest wayle as they were woode,
Except the Wolues, that chase the wandring sheepe:
Now she is gon that safely did hem keepe.
The Turtle on the bared braunch,
Laments the wound, that death did launch.
O heauie herse,
And *Philomele* her song with teares doth steepe.
O carefull verse. (9. kitica)

Milton, »Likidas«

But O the heavy change, now thou art gone,
Now thou art gone, and never must return!
Thee, Shepherd, thee the woods and desert caves,
With wild thyme and the gadding vine o'ergrown,
And all their echoes mourn.
The willows and the hazel copses green
Shall now no more be seen

Fanning their joyous leaves to thy soft lays.
As killing as the canker to the rose,
Or taint-worm to the weanling herds that graze,
Or frost to flowers, that their gay wardrobe wear,
When first the white-thorn blows;
Such, Lycidas, thy loss to shepherd's ear. (v. 37–49)

5. Občutek, da je smrt postavila naravni red na glavo

Teokrit, »Prva idila«

»νῦν ἴα μὲν φορέοιτε βᾶτοι, φορέοιτε δ' ἄκανθαι,
ἀ δὲ καλὰ νάρκισσος ἐπ' ἀρκεύθοισι κομάσαι·
πάντα δ' ἔναλλα γένοιτο, καὶ ἄ πίτυς ὄχνας ἐνεΐikai,
Δάφνις ἐπεὶ θνάσκει, καὶ τὰς κύνας ὤλαφος ἔλκοι,
κῆξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι δηρίσαιντο.« (v. 132–6)

»Zdaj naj vijolice zaljšajo divji osat in robide,
lepe narcise bahavo cvetó naj na brinovem grmu,
bori naj hruške rodijo, vse bodi drugače na svetu!
Dafnis umira. Zdaj jelen naj pse preganja v planini,
sove v gorah naj pesmi žgoleče odpevajo slavčkom.«

Spenser, »November«

–

Milton, »Likidas«

–

6. Kataloško naštevanje rastlin in živali

Teokrit, »Prva idila«

Gl. gornje odlomke.

Spenser, »November«

Gl. gornje odlomke.

Milton, »Likidas«

Ye valleys low where the mild whispers use
Of shades and wanton winds and gushing brooks,

On whose fresh lap the swart star sparely looks,
Throw hither all your quaint enamelled eyes,
That on the green turf suck the honied showers,
And purple all the ground with vernal flowers.
Bring the rathe primrose that forsaken dies,
The tufted crowtoe, and pale jessamine,
The white pink, and the pansy freaked with jet,
The glowing violet,
The musk-rose, and the well-attired woodbine,
With cowslips wan that hang the pensive head,
And every flower that sad embroidery wears.
Bid amaranthus all his beauty shed,
And daffadillies fill their cups with tears,
To strew the laureate hearse where Lycid lies. (v. 136–151)

7. Apoteoza umrlega

V Teokritovi »Prvi idili« tega motiva ni:

τά γε μὰν λίνα πάντα λελοίπει
ἐκ Μοιρᾶν, χὼ Δάφνης ἔβρα ῥόον. ἔκλυσε δίνα
τὸν Μοίσαις φίλον ἄνδρα, τὸν οὐ Νύμφαισιν ἀπεχθῆ. (v. 139–41)

Že je do kraja pretrgana nit, ki jo tko Sojenice.
Dafnis je k reki odšel, vrtinec valov ga objel je,
njega, prijatelja Muz, ki nimfam je zbuja veselje.

Pač pa motiv zasledimo denimo v Vergilijevi »Peti eklogi«, ki prav tako opisuje Dafnisovo smrt:

Candidus insuetum miratur limen Olympi
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis... (Vergilij, *Ekloge* 5.56–7)³⁹

Svetlo ožarjen strmi v neznana preddvorja Olimpa
Dafnis, in vidi globoko pod sabo oblake in zvezde...

Spenser, »November«

But maugre death, and dreaded sisters deadly spight,
And gates of hel, and fyrie furies forse:

³⁹ Latinski navedek iz »Pete ekloge« je vzet iz Plessiseve in Lejayjeve izdaje (Plessis in Lejay, *Oeuvres de Virgile*, 40), slovenski prevod pa iz izbora: Marinčič, *Publij Vergilij Maro*, 38.

She hath the bonds broke of eternall night,
Her soule vnbodyed of the burdenous corpse.
Why then weepes Lobbin so without remorse?
O Lobb, thy losse no longer lament,
Didonis dead, but into heauen hent.
O happye herse,
Cease now my Muse, now cease thy sorrowes source,
O ioyfull verse.

Why wayle we then? why weary we the Gods with playnts,
As if some euill were to her betight?
She raignes a goddessse now emong the saintes,
That whilome was the saynt of shepheards light:
And is enstalled nowe in heauens hight.
I see thee blessed soule, I see,
Walke in Elisian fieldes so free.
O happy herse,
Might I once come to thee (O that I might)
O ioyfull verse.

Vnwise and wretched men to weete whats good or ill,
We deeme of Death as doome of ill desert:
But knewe we fooles, what it vs bringes vntil,
Dye would we dayly, once it to expert.
No daunger there the shepherd can astert:
Fayre fieldes and pleasaunt layes there bene,
The fieldes ay fresh, the grasse ay greene:
O happy herse,
Make hast ye shepheards, thether to reuert,
O ioyfull verse.

Dido is gone afore (whose turne shall be the next?)
There liues shee with the blessed Gods in blisse,
There drincks she *Nectar* with *Ambrosia* mixt,
And ioyes enioyes, that mortall men do misse.
The honor now of highest gods she is,
That whilome was poore shepheards pryde,
While here on earth she did abyde.
O happy herse,
Ceasse now my song, my woe now wasted is.
O ioyfull verse. (12–15. kitica)

Milton, »Lycidas«

Weep no more, woeful shepherds, weep no more,
For Lycidas, your sorrow, is not dead,
Sunk though he be beneath the watery floor;
So sinks the day-star in the ocean bed,
And yet anon repairs his drooping head,
And tricks his beams, and with new-spangled ore
Flames in the forehead of the morning sky:
So Lycidas sunk low, but mounted high,
Through the dear might of him that walked the waves,
Where, other groves and other streams along,
With nectar pure his oozy locks he laves,
And hears the unexpressive nuptial song
In the blest kingdoms meek of joy and love.
There entertain him all the saints above,
In solemn troops and sweet societies
That sing, and singing in their glory move,
And wipe the tears for ever from his eyes.
Now, Lycidas, the shepherds weep no more;
Henceforth thou art the Genius of the Shore,
In thy large recompense, and shalt be good
To all that wander in that perilous flood. (v. 165–185)

BIBLIOGRAFIJA

- Bowra, Cecil Maurice. »Elegiac poetry, Greek.« V: *The Oxford Classical Dictionary*, ur. Max Cary et al., 310–11. Oxford: Clarendon Press, 1950.
- Edmonds, J. M., izd. *The Greek Bucolic Poets*. 2. izd. Loeb Classical Library. London: Heinemann, in Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950.
- Gantar, Kajetan in Jože Mlinarič, prev. *Teokrit: Idile*. Prevodi, opombe in razlage Kajetan Gantar in Jože Mlinarič. Maribor: Obzorja, 1984.
- Gray, Thomas. »Elegy Written in a Country Churchyard.« *The Thomas Gray Archive*, ur. Alexander Huber. Oxford: University of Oxford, 2000–8 [1751]. <http://www.thomasgray.org/cgi-bin/display.cgi?text=elcc>.
- . »Elegija, napisana na vaškem pokopališču.« Prevod Janez Menart. V: *Antologija angleške poezije od začetkov do konca 20. stoletja*, ur. Marjan Strojjan, 195–200. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Kay, Dennis. *Melodious Tears: The English Funeral Elegy from Spenser to Milton*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Kennedy, David. *Elegy*. London in New York: Routledge, 2007.
- Kermode, Frank in John Hollander. Predgovor k Lycidasu v: *The Oxford Anthology*

- of *English Literature*, ur. Frank Kermode in John Hollander, 1:1251–2. New York, London, Toronto: Oxford University Press, 1973.
- Koelbing, Arthur. »Barclay's *Eclogues*.« V: *The Cambridge History of English and American Literature: An Encyclopedia in 18 Volumes*, ur. A. W. Ward in A. R. Waller, 3. zv.: *Renascence and Reformation*. New York: Putnam, 1907–21, in New York: bartleby.com, 2000. <http://www.bartleby.com/213/0405.html>.
- Marinčič, Marko, prev. *Publij Vergilij Maro*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.
- , prev. *Publij Ovidij Nazo: Ljubezni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
- Milton, John. »Lycidas.« V: *The Oxford Anthology of English Literature*, ur. Frank Kermode in John Hollander, 1:1252–7. New York, London, Toronto: Oxford University Press, 1973 [1637/1645].
- Novak, Boris A. *Oblike srca: pesmarica pesniških oblik*. Ljubljana: Modrijan, 1997.
- Ousby, Ian, ur. *The Wordsworth Companion to Literature in English*. 2. izd. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Plessis, F. in Paul Lejay, izd. *Oeuvres de Virgile*. Pariz: Librairie Hachette, 1920.
- Showerman, Grant, izd. *Ovid: Heroides / Amores*. 2. izd. Prevod in spremna besedila Grant Showerman, korigiral G. P. Goold. Loeb Classical Library. Cambridge, MA, in London: Harvard University Press, 1977.
- Spenser, Edmund. »November.« V: Edmund Spenser, *The Shepheardes Calender*, ur. Risa S. Bear, 134–44. Renascence Editions. Oregon: University of Oregon, 1992–2008 [1579]. <http://darkwing.uoregon.edu/~rbear/november.html>.
- Strojan, Marjan. »Opombe.« V: *Antologija angleške poezije od začetkov do konca 20. stoletja*, ur. Marjan Strojan, 665–743. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Sutton, Dana F. Uvod v: Anne, Margaret in Jane Seymour, *Annae, Margaritae, Janae, sororum virginum heroidum Anglarum, in mortem divae Margaritae Valesiae Navarrorum reginae hecatodistichon*, ur. Dana F. Sutton. The Philological Museum. Irvine: University of California, 2002 [1550]. <http://www.philological.bham.ac.uk/seymours/intro.html>.
- Vretska, Karl. »Elegie.« V: *Der kleine Pauly: Lexikon der Antike in fünf Bänden*, ur. Konrat Ziegler in Walther Sontheimer, 2:237–41. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1979.
- West, Martin L. *Studies in Greek Elegy and Iambus*. Berlin in New York: De Gruyter, 1974.

THE ENGLISH ELEGY AND ITS CLASSICAL ORIGINS

Summary

Transplanted into the vernacular languages and later periods, Classical art forms sometimes assume very different characteristics from the original ones, largely under the influence of the cultures into which they have been adopted. This applies

to the genre of elegy, which is addressed in the present paper. In Graeco-Roman times, the 'elegy' was any longer elegiac form (that is, a poem composed in the elegiac couplet), which could deal, especially in Ancient Greece, with a number of themes expressing personal feelings or opinions: exhortations to war or virtue, reflections on serious or light topics, epitaphs or laments, and often love. In English poetry, the term 'elegy' first appeared in the 16th century, which also witnessed the beginnings of a separate sub-genre – the funeral elegy. From an initial generalised meaning, which reflected the broad thematic scope of the Classical genre, 'elegy' gradually narrowed down to a poem expressing lament or displaying a grave, pensive tone. An important influence on the funeral elegy was Classical pastoral poetry, or rather the laments for dead persons which were sometimes embedded in eclogues. As a result, a number of devices used by the founder of pastoral poetry, Theocritus, in the 3rd century BC recur as conventions in the major English elegies from the 16th to the 20th centuries, although recent English elegy often defies tradition. Another important divergence from the Classical genre is the arbitrariness of form: ever since its beginnings, the English elegy has displayed a variety of verse patterns, and nowadays even a novel may be labelled an 'elegy'. Thus the decisive criterion of the genre has shifted from form to content and especially to mood.

PREVODI

HORACIJ: *SERMONES* 1.8 POSMEH VRAŽEVERJU

PREVOD BARBARA ŠEGA ČEH

Figovčev panj sem bil nékdaj, povsem nekoristno poleno,
ko je tesar okleváje, če naj bom Priáp ali pručka,
rajši izklêsal boga. Zdaj bog sem, tatovom in ptičem
v strah in trepet; saj tatove odvráča odtod že desnica,
batina rdeča pa sploh, ki opolzko se steza iz dimelj; 5
trstje, pripeto na tême, plaši še nadležne krilatce,
novim vrtovom¹ je v bran, da na njih ne posedajo v jatah.
Sužnji so sem sotrpine, izmečke iz celic ubornih,
v krstah cenenih nosili nekoč in jim grob zakúpili;
ljudstvo nesrečnikov tu je ležalo na skupnem grobišču, 10
tudi Pantólab, burkač, Nomentán, uživač in požrtnež.
Tisoč korakov ob poti, navznoter v poljé pa še tristo,
teh je grobov, kot pravi napis, brez dedne pravice.

Zdaj so Eskvílije bolj blagodejne: lahko tu domuješ,
greš na potep po prisojnem obzidju, kjer pravkar turobno 15
zrli ljudje so še v gnusno poljé obledelih okostij;
niti zveri ne tatovi, brskáje nenehno za plenom
prav na tem kraju, me s tolikšno mučno skrbjo ne morijo,
kakor me te, ki sprevráčajó s čarnimi pesmimi, z zvarki
duše človeške: ne spravim jih stran, ne ubranim, da ne bi, 20
brž ko je bégava luna svoj krasni obraz razodela,
stikale tam za kostmi in zelišči, ki vir so pogube.

Videl na lastne oči sem Kanidijo stopati boso,
divje razmršenih las in v črni spodrecani halji,
s Ságano, večšo starejšo, tuleč; obema bledica 25
dala je videz grozljiv. Začeli sta grebsti po zemlji
z nohti, z zobmi pa cefrali sta črno jagnjico na kose;
kri se izlila je v jamo, zato da od tam bi zvbili

¹ Mecenat je dal na mestu starodavnega pokopališča med Eskvilinom in Kvirinalom urediti vrtove.

mane, duhove umrlih, od njih pa preroške besede.
Ena od lutk je volnena bila in druga voščena: 30
večja, iz volne, ki naj bi trpinčila s kaznimi manjšo;
lutka iz voska je stala ponižno proseč, kot bi sužnja,
preden jo smrt doleti. Z zaklinjanjem prva poziva
Hékato, druga Tizífono strašno: bilo je mogoče uzreti
kače in blodne podzemeljske pse, pa še Luno zardelo 35
v sramu, da priča bo tému, toneč za visoke gomile.²

Krokarji naj mi, če karkoli lažem, poserjejo glavo
z belim iztrebkom, naj name se pride poscat in podelat
Julij, slabič Pediatija, z njima Vorán grabežljivi.
Kaj naj posebej omenim? Kako so odzvanjale sence 40
Ságani, vse govoreč z odmevom žalobno vreščavim,
to, da skrivaj zakopali sta v zemljo še volkovo brado,
zraven pa zob marogaste kače, kako razžaríla
ogenj je lutka voščena, kako sem najéžen bil priča
čenč in dejanj obeh Furiij – a vrnil sem milo za drago. 45
Figovčev les mi na riti je z glasnim ropotom razgnalo,
kakor bi počil mehur; ucvrli obe sta jo v mesto.
Vse je letelo po tleh: če bi videl, kako sta zgubili
Ságana čop umetelni, Kanidija svoje zobovje,
čarne zapestnice z rok, bi še ti krohotal se tej šali. 50

---

² Ob robu pokopališča, preurejenega v vrtove, so bili odkupljeni družinski grobovi, ki so ostali nedotaknjeni.

MICHEL DE MONTAIGNE:
IZBOR IZ PRVE KNJIGE ESEJEV

PREVOD BRANKO MADŽAREVIČ

Latinščina mi je kot materni jezik, razumem jo bolje od francoščine ... (*Eseji III/2*)

Mais en cecy perdois je mon latin ...¹ (*Eseji I/25*)

ČETRTO POGLAVJE

Kako se duša čustveno sprošča na napačnih predmetih, če ji manjkajo pravi

Neki naš plemič, ki je bil pošteno nagnjen k putiki, je imel v šali pripravljen odgovor za zdravnike, ko so ga silili, naj se popolnoma odpove slanemu mesu. Rad da ima med napadi boleznin in mukami, se je muzal, kakšnega grešnega kozla: bolj ko je vpil in preklinjal zdaj safalado zdaj goveji jezik in šunko, bolj se je čutil olajšanega. In res, kakor nas zaboli, če dvignemo roko, da bi udarili, pa udarec mahne v prazno, tako se tudi pogled, če naj bo prijeten, ne sme izgubljati in obviseti nejasno v zraku, temveč mu je treba na primerni razdalji postaviti cilj,

Ventus ut amittit vires, nisi robore densae

*Occurrant silvae spatio diffusus inani.*²

tako kaže, da se tudi nemirna in zbegana duša zgublja sama v sebi, če se nima česa oprijeti: ponuditi ji moramo zmeraj kakšen predmet, s katerim se bo ukvarjala in ki bo njen cilj. Plutarh pravi o tistih, ki imajo opičke in kužke med domačimi ljubljenci, da si čut za ljubezen, ki je v nas vseh, če ne najde pravega predmeta, rajši poišče kaj lažnega in lahkomiselnega, kot da bi ostajal neizrabljen. In vidimo, kako se duša rajši slepi s svojimi čustvi, ko si izmišljuje kaj iz trte zvitega, pa če tudi sama ne verjame, samo da ne bi občepela križem rok. Tako tudi živali v besu naskočijo kamen

¹ 'Biti na koncu s svojo latinščino', *ne vedeti več ne kod ne kam, ostati brez besed*, ni tako daleč od prvotnega pomena v zvezi s ptičjo latovščino, 'nehati čivkati'. Idiomatska zveza 'y perdre son latin' (ne znati česa razložiti ali razumeti), ki se pojavi ok. 1560, ne taji zapletenih francoskih odnosov z latinščino. (Op. prev.)

² »Kakor se veter, če sile njegove ne ustavijo gosti gozdovi, razprši v praznem prostoru ...« (Lukan, *Farzalija*, 2.362)

in železo, ki jih je ranilo, ali pa ugriznejo same sebe in se maščujejo za bolečino, ki jo čutijo,

*Pannonis haud aliter post ictum saevior ursa
Cum jaculum parva Lybis amentavit habena,
Se rotat in vulnus, telumque irata receptum
Impetit, et secum fugientem circuit hastam.*³

Kaj vse si ne izmislimo razlogov za nadloge, ki nas doletijo! Na kaj vse se ne bomo spravili, po krivem ali ne, samo da se imamo s čim spopasti! Niso krive plavalase kite, ki si jih trgaš, ne bele prsi, po katerih tako kruto udrihaš v svoji nesreči, da ti je ljubega brata pokosila nesrečna krogla; loti se česa drugega! Ko je ostala rimska vojska v Španiji brez obeh velikih vojskovodij, ki sta bila brata, Livij zapiše: *Flere omnes repente et offensare capita.*⁴ To je nekaj običajnega. In kaj ni bil posrečen filozof Bion, ko je dejal o kralju, ki si je od žalosti ruval lase: »Mar misli, da mu bo plešavost olajšala bolečino?«

Kdo ni videl človeka, ki bi ugriznil in požrl karto, si zabasal garnituro kock v goltan, da bi se imel nad čim maščevati za izgubljeni denar? Kserks je dal bičati valove Helesponta, jih dal vkleniti v verige, se jim pustil tisočkrat prekleti in s pisano besedo pozival goro Atos na dvoboj; in Kir je nekaj dni zadrževal celo vojsko, da bi se maščeval reki Gind za strah, ki ga je doživel med prehodom čeznjo; Kaligula pa je dal zaradi užitkov, ki jih je imela njegova mati, porušiti prekrasno hišo. V mojih mladih letih so ljudje pravili, kako se je kralj nekih naših sosedov, ki jih je od Boga skupil z gorjačo, zaklel maščevati: ukazal je, da ga ne sme deset let nihče moliti ne omenjati njegovega imena in v mejah njegove oblasti tudi ne verovati vanj. S tem niso hoteli toliko ponazarjati neumnosti ljudstva, o katerem govori zgodba, kot njegove prirojene nadutosti. Te pregrehe gredo zmeraj rade skupaj, dejanja sama, roko na srce, pa imajo vendarle več zveze z domišljavostjo kot z neumnostjo. Po prestanem neurju na morju je začel cesar Avgust izzivati boga Neptuna in dal v blišču cirkuških iger odstraniti njegovo soho z mesta med drugimi bogovi, da bi se mu maščeval. Pri tem je še manj opravičljiv kot zgoraj omenjena poveljnika in še manj, kot je bil sam pozneje, ko je po porazu Kvintilija Vara v Nemčiji od jeze in obupa tolkel z glavo ob zid, rjoveč: »Var, vrni mi moje vojake!« Zakaj ti primeri prekašajo vsakršno norost, saj ji dodajajo še bogokletje, ko se tako obračajo na samega Boga ali na boginjo sreče, kot da bi bila njena ušesa dosegljiva našemu nadlegovanju. Zgledujejo se po Tračanih, ki se jamejo med grmenjem in bliskanjem titansko maščevati in streljati puščice v nebo, da bi spametovali Boga. Ali kot pravi stari pesnik pri Plutarhu:

³ »Tako panonska medvedka podivja, ko jo libijski lovec zadene s sulico, pritrjeno z jermenom, valja se po rani, togotna poskuša ugrizniti orožje, ki jo je prebodlo, in ga uloviti, ko se vrti z njo vred.« (Lukan, *Farzalija* 6.220–24)

⁴ »Vsi pa pri priči v jok in si razbijat glavo.« (Livij, 25.37)

*Nikar se ne jezimo nad dogodki,
ves naš žolč jim ni za mar.*

Nikdar se ne bomo dovolj nazmerjali neukrotljivosti svojega duha.

SEDMO POGLAVJE

Naj o naših dejanjih sodi namen

Smrt, kot pravijo, nas odreši vseh obvez. Poznam jih, ki so si to dokaj po svoje razlagali. Kralj Henrik VII. Angleški se je sporazumel z don Filipom, sinom cesarja Maksimilijana, se pravi z očetom cesarja Karla V., če ga hočemo dostojneje predstaviti, da mu bo izročil vojvodo Suffolškega iz veje Bele rože, sovražnika, ki je zbežal in se zatekel na Nizozemsko, obljubiti pa mu je moral, da se ne bo dotaknil vojvodovega življenja. Pa vendar je Henrik na smrtni postelji v oporoki naložil sinu, naj dá vojvodo takoj po njegovi smrti ubiti.

V tragediji, ki nam jo je pred nedavnim v Bruslju uprizoril vojvoda Alba z usmrtitvijo grofov Hoornskega in Egmontskega,⁵ je bilo vse polno omembe vrednih dogodkov. Med drugim na primer je grof Egmont, na čigar besedo in zagotovila se je bil grof Hoorn vdal vojvodi Albskememu, vztrajno terjal, naj njega usmrtijo prvega, da bi bil s smrtjo rešen obveznosti do grofa Hoorna. Kaže, da angleškega kralja smrt ni odvezala dane besede, grof Egmont pa ne bi bil ostal nič dolžan, tudi če ne bi umrl. Ne moremo držati nečesa, kar prekaša naše moči in možnosti. Ker dejstva in dejanja še zdaleč niso v naši moči in ker je zares v naši moči le naša volja, na njej temeljijo in se vzpostavljajo vsa pravila človekove dolžnosti. Če je grof Egmont držal dušo in voljo za dolžnici svojih obljub, bi bil nedvomno odvezan dolžnosti, tudi če bi preživel grofa Hoorna, saj mu jih ni bilo moč izpolniti. Angleškemu kralju, ki je namerno prelomil besedo, pač ne more biti odpuščeno zgolj zato, ker je preložil verolomno dejanje na čas po svoji smrti: nič bolj kot Herodotovemu zidarju, ki je za življenja zvesto varoval skrivnost zakladov egiptovskega kralja, svojega gospodarja, umirajoč pa jo je razkril otrokom.

Kar nekaj sem jih videl v svojem času mirne vesti uživati dobrine, pripadajoče drugim, zadoščenje pa so bili pripravljene dati z oporoko in po smrti. Vse skupaj ni vredno piškavega oreha, ne če odlašas s tako nujnimi stvarmi, ne če poskušaš popravljati krivice s tako malo obžalovanja in odškodnine. Bolj se moraš potruditi. Nadležnejše in težavnejše ko je plačilo, pravičnejše in tehtnejše je zadoščenje. Pokora kliče bremena. Še hujši so tisti, ki z razkritjem zlih namenov do bližnjega čakajo do svoje zadnje volje in oporoke, potem ko so jih vse življenje skrivali. Pokažejo, kako malo jim je mar čast, ko svojemu spominu navkljub žalijo prizadetega, še manj pa lastna vest, saj naj bi vsaj smrti na ljubo pustili umreti zameram, ne pa da jim podalj-

⁵ Oba sta bila obglavljena leta 1568.

šujejo življenje še onstran svojega veka. Krivični sodniki, ki prelagajo sojenje, čeprav nimajo več pristojnosti! Če bom le mogel, bom pazil, da moja smrt ne bi rekla česa, česar bi prej ne reklo moje življenje.

DEVETO POGLAVJE

O lažnivcih

Težko je kdo od mene manj poklican govoriti o spominu. Zakaj komajda ga kaj zasledim v sebi, in ne verjamem, da je še kje na svetu strašnejše rešeto! Vse druge moje odlike so klavrne in običajne, kar pa se spomina tiče, mislim, da sem nekaj posebnega in dragocenega, vreden svojega imena in slovesa. Ne trpim samo zaradi teh prirojenih nevšečnosti – Platon je Mnemozino zaradi njene potrebnosti upravičeno imel za veliko in mogočno boginjo: če hočejo v mojem koncu sveta reči, da je kdo neumen, pravijo, da mu ne gre na pamet! In če potožim nad svojim spominom, me popravljajo ali pa mi ne verjamejo, kot da bi se obtoževal, da sem prismuknjen! Ne ločujejo med spominom in razumom. To je zame samo še novo breme. Delajo mi krivico. Iz izkušenj vemo, da je rajši obratno in da se imenitni spomini radi družijo z ne prav bistrim umom. Krivico pa mi delajo tudi, meni, ki nisem v ničemer tako dober kot v prijateljevanju, saj iste besede, ki izpričujejo mojo hibo, jemljejo za nehvaležnost. Mojo naklonjenost ocenjujejo po mojem spominu in iz prirojene hibe delajo zavestno napako. Pozabil je, pravijo, na to prošnjo ali obljubo. Ne spominja se več svojih prijateljev. Ni se spomnil tega, prosim lepo, reči, storiti ali zamolčati. Seveda znam zlahka pozabiti: vendar da bi zanemarjal dolžnost, ki mi jo naloži prijatelj, tega pa res ne! Zadovoljite se z mojo nadlogo, ne delajte pa mi iz tega kdove kakšne hudobije: hudobije, tako tuje moji naravi!

Nekako se bom že potolažil. Najprej se poskušam prepričati, da je slab spomin že res nadloga, a da mi pomaga krotiti hujšo nadlogo, ki bi se lahko prebudila v meni: ambicijo. Slab spomin je neznosna vrzel za vsakogar, ki se ukvarja s posvetnimi zadevami. Zato pa je narava – kot priča kar nekaj podobnih primerov njenega delovanja – na račun pešanja spomina rade volje okrepila druge moje sposobnosti. Ko bi mi bila po zaslugi spomina dognanja in mnenja drugih ljudi zmeraj pri roki, bi tako kot vsi drugi zlahka sledil njihovim korakom in ne bi napenjal svojih sil, duhá in pamet bi pustil mirno spati in koprneti.

Pa tudi tako, da manj govorim, saj je v skladišču izvirnih misli kaj manj blaga kot v skladišču spomina. Če bi mi spomin dobro služil, bi bil oglušil vse prijatelje s čvekljanjem: predmeti sami bi spodbujali ta moj čut, da jih sučem in uporabljam, samo še razvnemali in podžigali bi moje besede. Škoda! O tem sem se prepričal pri nekaterih najbližjih prijateljih: bolj ko jim spomin ponuja celotno stvar na pladnju, globlje se zakopljejo v pripoved in jo otovorijo s tolikero ničevimi podrobnostmi, da zadušijo vse odlike, če je zgodba dobra; če pa ni, preklinjaš srečo njihovega spomina

ali nesrečo njihove pameti! In ko voz enkrat potegne, je besedo težko zaustaviti in jo prekiniti. Najlepše se pokaže moč konja, če se zna na mestu ustaviti. Poznam imenitne govorce, ki bi se radi v zaletu ustavili, pa ne vedo kako! Ko poskušajo zavreti korak, začnejo mlatiti v prazno in se opotekati, kot da omedlevajo. Predvsem starci so nevarni, ostaja jim spomin na minule stvari, pozabili pa so, kolikokrat so jih že povedali! Videl sem, kako so prav zabavne zgodbe postajale suhoparne v ustih tega ali onega gospoda, ker jih je vsak od navzočih že sto in stokrat prežvečil.

Druga prednost slabega spomina, kot je zapisal oni antični pisec, pa je, da si teže zapomnim slišane žalitve. Potreboval bi uradnega prišepetovalca, kot ga je imel Darej: da ne bi pozabil na žalitve, ki so mu jih prizadejali Atenci, mu je moral paž vsakokrat, ko je sédel za mizo, po trikrat zaplenkati na uho: »Spomnite se Atencev, veličanstvo!« Kraji in knjige, h katerim se vračam, se mi vedno prismejijo z novo svežino. Ne pravijo brez razloga, naj se rajši ne ukvarja z laganjem, kdor se ne čuti dovolj trdno v sedlu spomina.

Dobro vem, da gramatiki razlikujejo med 'govoriti neresnico' in 'lagati': in trdijo, da 'izreči neresnico' pomeni napačno reči nekaj, kar smo imeli za pravilno, in da definicija latinskega glagola 'mentiri', iz katere izvira naša francoska 'lagati', vsebuje nekaj takega kot 'delati proti svoji vesti', in se torej nanaša samo na tiste, ki govorijo v nasprotju s tistim, kar vedo. Izmislijo si bodisi vse od kraja ali pa pravo jedro zameglijo in popačijo. Med potvarjanjem in prenarejanjem se bo lažnivec težko držal dolgo nad vodo, če ti bo moral eno in isto zgodbo povedati večkrat zapored; ker mu je stvar takšna, kakršna je, prva zasedla spomin in se mu vtisnila v zavest in spoznanje, je malo možnosti, da ne bi prišla na misel in pregnala laž, ki ne more biti tako globoko in trdno vkopana; in težko tudi, da okoliščine prvotne skušnje, ki kar naprej oblegajo duhá, ne bi v spominu spodrinile dodatne lažne ali izrojene navlake. Če si kaj izmislijo od konca do kraja, se jim je očitno manj bati, da bi se zagovorili, ker ni nobenega nasprotnega vtisa, ki bi ugovarjal njihovi slepariji. Ker pa je takšna laž neobstojnega in neoprijemljivega telesa, se zlahka zmuzne ne dovolj trdnemu spominu. To sem večkrat skusil v še kako zabavni luči na račun tistih, ki se ukvarjajo s krojenjem besed zgolj v interesu poslov, ki jih sklepajo, in po volji velikašev, s katerimi se pogovarjajo. Ker pa se okoliščine, katerim so pripravljene podrediti vero in vest, rade spreminjajo, se morajo obenem spreminjati tudi njihove besede: tako so prisiljeni za isto stvar reči, da je zdaj siva, zdaj rumena; nekomu reči to, drugemu ono. In če slučajno človeka, ki sta deležna tako nasprotujočih si podatkov, primerjata izkupiček, čemu je podobna ta prekrasna mojstrovina? Ne da bi upoštevali, da iz neprevidnosti pogosto sami sebi snamejo podkev: le kateri spomin bi utegnil zadostovati pomnjenju toliko različnih oblik, skovanih na témo istega predmeta? Kar nekaj sem jih poznal v svojem času, ki so si vroče želeli slovesa te prekrasne vrste spretnosti; niso se zavedali, da če prideš do slovesa, ni več česa prijati.

Laganje je v resnici prekleto pregreha. Samo besede nas povezujejo med sabo in

samo zaradi njih smo ljudje. Če bi se zavedali vse njene groze in teže, bi laž upravičeno preganjali še s kaj hujšim ognjem kot druge zločine. Ugotavljam, da ponavadi zgubljam čas s tem, da povsem po nepotrebnem kaznujemo otroke za nedolžne napake in jih gnjavimo zaradi nepremišljenosti, ki nikamor ne merijo in nimajo nobenih posledic. Po mojem sta edini napaki, ki bi ju morali odločno preganjati, brž ko se pojavita in se začneta razvijati, laganje, takoj za tem pa trmoglavost. Ti napaki raseta z otroki vred. Samo pusti jeziku goljufivo razvado, pa se ne boš načudil, kako je ni več mogoče odpraviti. Zato se tudi dogaja, da vidimo sicer krepostne ljudi, ki so ji docela zasluženi in zasvojeni z njo. Eden mojih krojačev je resda fant od fare, a nisem ga še slišal reči ene same resnice, niti takrat ne, ko bi bila njemu v prid!

Če bi imela laž tako kot resnica eno samo obličje, bi laže shajali z njo: zakaj mirno bi se lahko zanesli, da drži nasprotje tistega, kar bi rekel lažnivec. Vendar pa ima druga plat resnice sto tisoč obrazov, njeno območje pa je brezkončno. Za pitagorejce je dobro določno in končno, zlo pa neskončno in nedoločno. Tisoč cest nas odvrta od cilja, ena sama nas do njega pripelje. Seveda nisem prepričan, če bi znal prisiliti samega sebe, da bi z nesramno in slovesno lažjo premagal očitno, skrajno hudo nevarnost. Eden starih cerkvenih očetov pravi, da je celo pes, ki ga poznamo, boljša družba kot človek, katerega jezika ne poznamo. *Ut externus alieno non sit hominis vice.*⁶

In kako manj družaben od molka je šele jezik laži! Kralj Franc I. se je bahal, kako je v kot stisnil Francesca Taverno, odposlanca Francesca Sforze, vojvode milanskega, znamenitega govornika. Taverna je bil poslan, da bi vpričo njegovega veličanstva izgovoril svojega gospodarja zaradi nadvse kočljivega dogodka, in sicer naslednjega. Kralju, ki se ni maral odpovedati zaupnim podatkom iz Italije, od koder je bil ravno kar pregnan, še posebej pa iz milanske vojvodine, je prišlo na misel, da bi v vojvodovo bližino v vlogi poslanika postavil plemiča, svojega zaupnika, ki bi vzbujal vtis, da prihaja po zasebnih opravkih. Vojvoda, ki je bil mnogo bolj odvisen od cesarja, saj so ravno tekla pogajanja glede poroke s cesarjevo nečakinjo, hčerjo danskega kralja, zdaj vdovo lorrainsko, si ni mogel nekaznovano privoščiti nikakršnega občevanja in spogledovanja s Francozi.

Za to nalogo se je zdel kot nalašč milanski plemič, eden kraljevih oprod, ki se je pisal Merveille. Dobil je skrivna pooblastilna pisma in poslaniška navodila, zaradi videza in krinke pa je imel za svoje zasebne opravke tudi priporočilna pisma za vojvodo. Vendar pa se je zadrževal tako dolgo na vojvodskem dvoru, da je prišlo cesarju na uho in se je, kot si mislimo, potem zgodilo, kar se je: pod pretvezo obtoženemu kakršnega že koli zločina mu je dal vojvoda sredi noči vzeti glavo, postopek sam pa ni trajal vsega dva dni.

Mišor Francesco jo je primahal ustrezno oborožen z dolgo zavajajočo štorijo o dogodku, zakaj kralj se je obrnil na vse vladarje krščanskega sveta, pa tudi na samega vojvodo, terjajoč zadoščenje. Ko je bil Taverna sprejet v jutranjo avdienco, je utemeljil

⁶ »Tako da nam tujec še ni do kraja človek.« (Plinij, *Naravoslovje* 7.1)

svoj primer in navedel nekaj sprejemljivih različic dogodka: da je imel njegov gospodar našega gospoda Merveillea za zasebnega plemiča in svojega podložnika, ki ga je po opravih prineslo v Milano in katerega življenje ni dajalo slutiti kaj drugega. Ni pa vedel, kako bi le, da je v službi kraljevske hiše in da ga kralj pozna, kaj šele, da bi ga postavil za veleposlanika! Kralj je pritisnil na odposlanca z vrsto vprašanj in očitkov, ga oblegal z vseh strani in nazadnje dobil v precep, in sicer, ko je šlo za to, zakaj je bil usmrčen skrivaj in sredi noči. Pa je ubožec, ki je hotel iz zadrege biti vljuden, odvrnil: no, ker bi vojvodo iz spoštovanja do njegovega veličanstva motilo, če bi bila usmrtitev sredi belega dne! Vsak si lahko sam misli, kako se je lovil, ko se je tako grdo zaletel v nos, kakršen je bil nos francoskega kralja.

Papež Julij II. je k angleškemu kralju poslal odposlanca, da bi ga nahujskal zoper francoskega kralja. Ko so bile odposlančeve zahteve slišane, je angleški kralj v svojem odgovoru omenjal težave, povezane s pripravami, ki bi bile potrebne za vojno s tako močnim vladarjem. Naštel je nekaj razlogov, nakar je odposlanec povsem prostodušno odvrnil, da je tudi sam že pomislil nanje in da jih ni pozabil omeniti papežu. Po teh besedah, ki so se tako razlikovale od ravnokar predlaganega – Anglijo naj bi pri priči potisnil v vojno – je angleški kralj posumil, kar se je pozneje izkazalo za resnično, da se odposlanec osebno nagiba k Francozom. Ko je to zvedel papež, je ostal brez vsega premoženja, in samo malo je manjkalo, da ne tudi brez glave!

DESETO POGlavJE

O sposobnosti odrezavega ali obotavljivega govorjenja

Nikdar ni bil nihče z vsem obdarjen.

Kar se daru govora tiče, je nekaterim, kot vidimo, dana taka lahkotnost in hitrost, tako zlahka, kot se reče, udarijo z besedo nazaj, da so na vsakem koraku in povsod nared; drugi, počasnejši, pa nikoli ne spregovorijo, če stvari prej ne obdelajo in ne premislijo. Gospem priporočajo, naj gojijo igre in telesne vaje, ki izpostavljajo odlike njihove lepote: če naj bi sam delil nasvete glede obeh lastnosti govorništva, kateremu se v našem stoletju, kot kaže, poklicno posvečajo v glavnem pridigarji in odvetniki, bi predlagal počasnejšemu, naj bo rajši pridigar, drugi pa odvetnik. Zakaj naloge puščajo prvemu toliko časa, kolikor ga je volja, da se pripravi, potlej pa njegova zadeva steče naravnost in v eno smer, brez prekinitev, medtem ko okoliščine od odvetnika terjajo, da vsak hip poseže v boj: če ga nepredvideni odgovori nasprotne strani zamažejo, mora takoj sprejeti novi izziv.

In je že tako, da se je med srečanjem papeža Klemenca in francoskega kralja v Marseillu zgodilo prav nasprotno. Gospod Poyet, ki se je vse življenje kalil v odvetništvu in užival velik ugled, je bil zadolžen nagovoriti papeža; na to se je dolgo pri-

pravljaj in, kot pravijo, je prinesel govor že napisan iz Pariza. No, in na dan srečanja je papež iz strahu, da ne bi slišal česa, kar bi užalilo poslanike drugih vladarjev, ki so prihajali v avdienco, naročil kralju takšno vsebino govora, ki se mu je zdela trenutku in prostoru najprimernejša, bila pa je žal vse kaj drugega od tistega, kar je pripravljaj gospod Poyet: tako je ostal njegov govor brez poante in nemudoma je moral ubesediti drugega. Ker pa se sam ni čutil sposobnega, je moral vskočiti sam kardinal du Bellay. Vloga odvetnika je težja od pridigarjeve, in vsaj v Franciji po mojem vendarle najdemo več znosnih odvetnikov kot pridigarjev. Kaže, da sta iskrevost in odrezavost značilnost človekovega duha, medtem ko sta pameti bližji počasnost in pretehtanost. Enako čudna sta oba, tisti, ki do kraja onemi, če se nima časa pripraviti, kot tisti, ki ne zna bolje povedati, tudi če ima časa na pretek. Pravijo, da je Sever Kasij govoril bolje, če se ni pripravljaj, da je več dolgoval sreči kot prizadevnosti in da mu je prišlo prav, če so ga med govorjenjem prekinjali; nasprotniki so se ga bali zbadati, da ne bi jeza vzpodbodla njegove zgovornosti. Iz izkušenj vem za to vrsto narave, ki ne vzdrži živahnih in napornih priprav. Če ne frli veselo in svobodno, ne prifri prav daleč.

O nekaterih knjigah pravimo, da zaudarjajo po oljenkah, ker se ne morejo znebiti suhoparnosti in okornosti, ki ju je pretirano delo pustilo na njih. Razen tega pa se zaradi skrbi, da bi nekaj dobro naredili, in zaradi prizadevnosti prenapetega duha, pretirano uperjenega proti cilju, vrtimo v krogu, se lomimo in spotikamo, kot se dogaja vodi, ki od same silovitosti in obilja ne najde izhoda v ozkem grlu. Prav ta vrsta narave, o kateri govorim, obenem tudi ne mara, da bi jo pretresale in spodbujale hude strasti, kakršna je bila Kasijeva jeza (zakaj ta vzgib bi bil pregrob), noče biti izsiljena, ampak izprošena; hoče, da jo ogrejejo in prebudijo zunanje, neposredne in naključne okoliščine. Če je sama, se le vleče in medlí: nemir je njeno življenje in njen čar.

Ne obvladam se in ne razpolagam prav dobro sam s sabo. Naključje ima pri tem več besede kot jaz. Priložnost, družba, že sami premiki mojega glasu znajo potegniti več iz mojega duha, kot se posreči meni, kadar se sam ukvarjam z njim in ga preizkušam. Zato so izgovorjene besede več vredne od napisanih, če je sploh mogoče izbirati med stvarmi, ki nimajo cene. Pa tudi se mi dogaja, da se ne najdem, kjer se iščem: in se najdem bolj po naključju kot po delovanju lastne presoje. Recimo, da se mi med pisanjem utrne kakšna bistrournna – no, saj vem, za koga topournna, a zame urnna. Ne sprenevedajmo se! Vsak pove svoje, kakor ve in zna. Tako dodobra sem ostal brez njih, da ne vem več, kaj sem hotel reči, in se je tujcu marsikdaj razkril pomen prej kot meni. Če bi nosil britev povsod, kadar se mi to zgodi, bi izbrisal vse. Kdaj drugič mi bo naključje naklonilo več jasnine kot opoldanski dan, pa se bom samo še čudil svojemu omahovanju.

DVANAJSTO POGLAVJE

O stanovitnosti

Zakon odločnosti in stanovitnosti nam ne nalaga izrecno, da se ne bi smeli braniti, kolikor je v naši moči, pred nadlogami in tegobami, ki nas ogrožajo, in se jih torej tudi ne ustrašiti, ko nas presenetijo. Nasprotno, vsa častivredna sredstva, da se obranimo težav, niso samo dovoljena, temveč tudi pohvalna. Vloga stanovitnosti je v glavnem potrpežljivo prenašanje nadlog, za katere ni zdravila. Tako tudi ni okretnosti telesa ali poteze z orožjem, ki bi ne bila dobra, če nam le pomaga odbiti udarec, ki nam je namenjen. Mnogim zelo bojevitim ljudstvom je bil pri vojskovanju beg poglavitna prednost in so sovražniku nevarneje kazala hrbet kot obraz. Tega se držijo Turki še danes. In Sokrat se pri Platonu norčuje iz Lahesa, ki je takole opredelil pogum: 'trdno se držati v strnjeni vrsti pred sovražnikom'. »Bi bilo strahopetno,« mu je zabrusil, »če bi jih premagal tako, da bi se jim umaknil?« In mu navaja Homerja, ki ni mogel prehvaliti Eneja, kako zna bežati. Ko se je Lahes popravil in priznal Skitom to navado, in nasploh konjenici, mu je potem citiral še primer spartanske pehote, ljudstva, ki je bolj kot katero koli drugo vajeno trdega vojskovanja. Ko pri Platajah niso mogli presekat perzijske falange, so se sklenili umakniti in udariti nazaj: ker je bilo videti, kot da so se spustili v beg, so Perzijci zvalili za sabo ter tako razkropili strnjene vrste zasledovalcev. In tako izbojevali zmago. Ko smo že pri Skitih, pravijo tole: ko si jih je šel Darej pokorit, je očital njihovemu kralju, da se mu kar naprej izmika in ogiba spopada. Pa mu je Indatirz, tako je bilo kralju ime, odvrnil, da se ne boji ne njega ne živega človeka, a da je taka navada njegovega ljudstva, saj nimajo ne orne zemlje, ne mesta, ne hiše, ki bi jo morali braniti pred sovražnikom. A če ga že tako zelo srbi ugrizniti, naj si le pride поблиže ogledat kraj starodavnih grobov, pa bo tam našel sogovornikov, kot ga je volja!

Pa vseeno, ko se znajdeš sredi topovskega ognja, kakršnih priložnosti se v vojni ne manjka, se je že kar nespodobno umikati pred grožnjo, da te zadenejo: zaradi silovitosti in hitrosti se nam zdi neizogibno! Marsikdo, ki je dvignil roko ali sklonil glavo, je bil, če ne drugega, tarča posmeha svojih tovarišev. Med vojnim pohodom cesarja Karla V. nad nas v Provansi jo je marki de Guast mahnil na izvidnico v mesto Arles, in ko se je prikazal izza zavetja mlina na veter, ki mu je pomagal, da se je približal, sta ga opazila žlahtni gospod de Bonneval in senešal iz Agenaisa, ki sta se sprehajala po galerijah amfiteatra. Pokazala sta ga gospodu de Villierju, poveljniku topništva, in ta je tako natančno pomeril s kulevrino, da bi jih imenovani marki, če se ne bi bil vrgel na stran, ko je videl kresati ogenj, po mnenju navzočih gladko skupil.

Čez nekaj let se je zgodilo nekaj podobnega: ko je Lorenzo Medičejski, vojvoda Urbinski, oče naše kraljice matere, oblegal Mondolfo, utrjeno italijansko mesto v okrožju Vicariato, je ravno še videl, kako se je zaiskrilo v cevi, ki je merila vanj, in je

na srečo počepnil, sicer bi mu bil strel, ki ga je zgolj oprasnil vrh glave, težko zgrešil prsi.

Resnici na ljubo, nisem ravno prepričan, če takšne vzgibe spremlja preudarek: kako pa naj sploh presodiš, ali je muha visoka ali nizka, če se vse zgodi tako znenada? Laže verjamem, da je bil slepi sreči ljubši njun strah in da bo še kdaj drugič priložnost tako kroglo ujeti, kot jo zgrešiti! Ne morem si kaj, da ne bi vztrepetal, če mi v ušesa udari silni pok arkebuze, kjer ga ne bi pričakoval; videl sem, da se to dogaja tudi večjim korenjakom od mene! Niti stoiki ne pričakujejo, da naj bi znala duša njihovega modreca kljubovati prvim vidnim utrinkom in prebliskom, ki jo doletijo; strinjajo pa se, da je v bistvu stvar človeške narave, če se ob hudem grmenju nebes ali ob podoru ruševin na primer odzove tako, da se zdrzne in prebledi. Kar pa se tiče drugih razburjenj, da mu je le presoja čila in cela ter da ni prizadeto ali kakor koli načeto ravnotežje njegove razsodnosti, naj nikar ne daje svojemu strahu ali bolečini potuhe. Tisti, ki ni moder, enako ravna v prvem primeru, a popolnoma drugače v drugem. Zakaj vpliv razburjenj pri njem ne ostaja na površju, temveč prodre do samega osrčja njegovega razuma, ga okuži in izpridi. Razsoja v skladu s tem in se tako tudi ravna. Poglejte, kako lepo in jasno je zapisano stanje duha stoiškega modrijana: *Mens immota manet, lachrimae volvuntur inanes*. Modrecu z Aristotelovega sprehajališča takšni čustveni pretresi niso prihranjeni, jih pa zna krotiti.

ŠTIRINAJSTO POGLAVJE

*O tem, da je občutek dobrega in slabega precej odvisen od mnenja,
ki ga imamo o njiju*

Ljudi, kot pravi star grški pregovor, ne skrbijo stvari same, pač pa to, kar si o njih mislijo. Če bi lahko dokazali, da to zmeraj in povsod drži, bi bila lepa pridobitev za uteho našega nesrečnega človeštva. Zakaj če je za naše tegobe kriva samo naša presoja, kaj to ne pomeni, da bi jih bili sposobni prezirati ali preobrniti v dobro? Če so nam stvari prepuščene na milost in nemilost, zakaj jim ne bi zagospodarili in jih vpregli v svoj prid? Če tisto, čemur pravimo zlo in muka, nista ne zlo ne muka sama na sebi, pač pa jima lastnosti pripisuje le naša domišljija, potem nam jih je mogoče spremeniti. In če bi lahko izbirali in ne bi bili k temu prisiljeni, bi bili skrajno neumni, če bi silili tja, kjer nas najbolj boli, in bi dajali boleznim, bedi in ponižanju grenek, neprijeten okus namesto prijetnega: usoda bi tvar zgolj dala na voljo, nam pa bi bila prepuščena skrb za obliko. Če pa tisto, čemur pravimo zlo, ni zlo samo po sebi, ali je vsaj – naj bo kakršno koli že – drugačni priokus in videz odvisen od nas, kar je v bistvu isto, si oglejmo, ali je to mogoče zagovarjati. Če bi se lahko izvirno bistvo stvari, katerih nas je strah, samovoljno naselilo v nas, bi se v enaki meri naselilo v vseh ljudeh: zakaj ljudje so vsi ene vrste in tako ali drugače vsi preskrbljeni z enakim

spoznavno pojmovnim orodjem in organi. A razvejanost mnenj, ki jih imamo o teh stvareh, jasno kaže, da pridejo do nas samo v soglasju z njimi: eden jih morda sprejme vase z njihovim resničnim bistvom, pri tisoč drugih pa so deležne novega in čisto drugačnega.

Smrt, revščino in bolečino imamo za svoje glavne nasprotnice. No, in kdo ne ve, da je ta smrt, ki je za nekatere strahota vseh strahot, za druge spet edinstveno zavetje pred življenjskimi tegobami? Najvišje dobro narave? Edina opora naše svobode? Vsestransko in takojšnje zdravilo vseh bolezni? In medtem ko jo eni pričakujejo drhteč in prestrašeni, jo drugi prenesejo laže kot življenje. Tale se pritožuje, da je smrt preveč dostopna:

*Mors, utinam pavidos vita subducere nolles,
Sed virtus te sola daret.*

Pustimo ta nečimrna junačenja: takole je odvrnil Teodor Lizimahu, ki mu je grozil, da ga bo ubil: »To pa je nekaj, če si močen kot španska muha!« Večina filozofov, kot ugotavljajo, je šla bodisi namerno smrti naproti ali vsaj smrt pospešila in ji priskočila na pomoč. Koliko navadnih ljudi vidimo, ko korakajo v smrt, pa ne kakšno preprosto smrt, a zabeljeno s sramoto in včasih s hudimi mukami, in to tako samozavestno – eden zaradi trme, drugi zaradi naravne preproščine – da niti ne opazimo spremembe v njihovem vsakdanjem obnašanju. Uredijo domače zadeve, se priporočijo prijateljem, zapojejo, popridigajo in ogovorijo ljudi; včasih navržejo še kakšno kosmato šalo in nazdravijo znancem kakor Sokrat.

Nekdo, ki so ga peljali na vislice, je rekel, da ne po tej in tej ulici, ker je nevarno, da ga ne bi kak trgovec zaradi starih dolgov zgrabil za vrat. Spet drugi je dejal rablju, naj ga ne šlata po vratu, da ne počí od smeha, ker ga žgečka. Ko je spovednik obljubil nekomu, da bo večerjal z našim Gospodom, mu je ta odvrnil: »Kar vi pojdite namesto mene, danes sem na postu.« Ko je nekdo prosil za pijačo in je rabelj prvi srknil, ni hotel piti za njim, da ne dobi sifilisa. Vsak je že slišal zgodbo o Pikardijcu, ki so mu pod gavgami pokazali deklino, češ rešiš si življenje, če se oženiš z njo (kot kdaj pa kdaj dovoljuje naše sodstvo). Ta si jo malo ogleduje, in ko vidi, da šepa, odvrne: »Naredi voz in zategni, baba šanta!« In nekaj podobnega se je zgodilo na Danskem, ko je bil nekdo, ki naj bi mu odsekali glavo, na morišču deležen podobnega predloga: zavrnil ga je, češ da ima dečva, ki mu jo ponujajo, povešena lica in preveč šilast nos. Ko je bil v Toulousu neki sluga obtožen krive vere, se je v zagovor skliceval le na svojega gospodarja, mladega študenta, ki je bil zaprt skupaj z njim: in rajši je umrl, kot pa se pustil prepričati, da se njegov gospodar moti. Ko je kralj Ludvik XI. zavzel mesto Arras, se jih je mnogo rajši pustilo obesiti, kot pa da bi vzkliknili: »Živel kralj!«

V kraljestvu Narsingar so še danes žene duhovnikov žive pokopane z mrtvim soprogom. Vse druge žene na moževem pogrebu ne samo vedno, a tudi vedro žive

sežgejo. In ko sežigajo truplo pokojnega kralja, se priveselijo h grmadi vse njegove žene in priležnice, ljubčki, raznorazni dostojanstveniki in služabniki, ki jih je vse polno, ter se vržejo v ogenj z gospodarjem vred; očitno jim je v čast tovariševati v smrti. Pa tudi med nežlahtnimi dušami burkačev so se našle takšne, ki se niso marale niti po smrti odpovedati norčijam. Tisti, ki ga je rabelj spustil z vrvi, je vzkliknil: »Plovi, barka!«, kar je bila njegova znana krilatica. Drugi šaljivec je umiral na slamnjači ob ognju in zdravnik je vprašal, kje ga boli. »Med klopjo in plamenom,« je odvrnil. In ko je župnik iskal stopala, skrotovičena od bolezn, da bi ga dal v sveto poslednje olje: »Na koncu nog jih boste našli,« je dejal. Tistemu, ki ga je bodril, naj se priporoči Bogu, pa: »Če bo takšna njegova volja, boste šli kmalu sami.« – »Ko bi bil vsaj tam jutri zvečer!« je rekel prvi. – »Priporočite se mu,« je nadaljeval drugi, »saj boste kmalu tam.« – »V takem bom rajši počakal,« je rekel prvi, »in mu sam odnesem priporočila.«

Med našimi zadnjimi vojnami v Milanu so si mesta podajali iz rok v roke, da so se ljudje naveličali najrazličnejših usodnih obratov in so se odločali za smrt. Slišal sem očeta, ko je pravil o petindvajsetih družinskih glavarjih, ki so si v tednu dni sami vzeli življenje. Dogodek, ki spominja na tisto, kar se je zgodilo v mestu Ksantijcev: med Brutovim obleganjem so moški, ženske in otroci križem kražem planili izza obzidja v takšni divji umiravski ihti, da je ni reči, ki jo narediš v begu pred smrtjo, česar niso storili oni, da bi ubežali življenju! Brutu se je komaj posrečilo rešiti peščico.

Vsako prepričanje je mogoče braniti za ceno življenja. Tako je prvi člen te lepe častne prisege, ki jo je Grčija zapriseгла in se je tudi držala v vojni proti Medijcem, določal, da se bo vsak rajši odpovedal življenju, kot da bi zamenjal svoje zakone za perzijske. Koliko smo jih videli v turško-grških vojnah, ki so rajši umrli bridke smrti, kot da bi se odpovedali obrezovanju in se prekrstili?

To je primer, ki so ga zmožne vse vere sveta. Ko so kastilski kralji pregnali Jude s svojega ozemlja, jim je pribežališče prodal portugalski kralj Janez po osem cekinov na glavo, in to pod pogojem, da bodo tega in tega dne odšli, ko jih bo oskrbel z ladjami, ki jih bodo odpeljale v Afriko. Napočil je dan, po katerem naj bi tisti, ki ne bi ubogali, postali sužnji: ampak na voljo je bilo premalo ladij in s tistimi, ki so se vkrcali, je posadka grdo in grobo ravnala; še več, poleg drugih ponižanj so jih zadrževali na morju, pluli zdaj naprej, zdaj nazaj, dokler jim ni zmanjkalo živeža, nakar so ga bili prisiljeni kupovati od mornarjev tako drago in tako dolgo, da so se nazadnje izkrcali v samih gatah. Ko je novica o nečloveškem ravnanju dosegla tiste, ki so ostali na kopnem, se jih je večina odločila za sužnost, drugi pa so se izdajali za prekrščene. Ko je prestol zasedel Emanuel, jih je najprej osvobodil, potem pa se je premislil in jim dal čas, da zapustijo deželo; določil je troje pristanišč, kjer se smejo vkrcati. Ker se mu ni posrečilo, da bi jih pokristjanil z naklonjenostjo, ki jim jo je izkazal, ko jih je osvobodil, je upal – kot pravi škof Osorius, najboljši latinski zgodovinar naših časov – da jih bodo spreobrnil nadloge, kakršne so čakale sotrpine v družbi oderuških

mornarjev, ko bodo morali zapustiti deželo, ki jih je razvadila z velikim bogastvom, in se podati na tuje in v neznano. Ko je kralj obupal – Judje so bili trdno odločeni odpotovati – je preklical dvoje od obljubljenih pristanišč, da bi si zaradi dolžine in neprijetnosti plovbe kdo vendarle premislil ali da bi jih imel vse zbrane na enem kraju, kar bi mu olajšalo izpeljati namero. In sicer je velel iztrgati iz rok očetov in mater vse otroke, mlajše od štirinajstih let, in jih odpeljati staršem izpred oči in iz dosega, kjer bi bili prekrščeni v našo vero. Pravijo, da so dejanju sledili strahotni prizori, saj je nasilnemu ukazu kljubovala prirojena ljubezen med starši in otroki, povrh pa še vnema za staro vero. Nič neobičajnega ni bilo videti očete in matere, ko so si jemali življenje, še huje pa je bilo, ko so iz ljubezni in usmiljenja metali svoje otroke v vodnjak, da bi se izognili zakonu. Ker je medtem potekel rok, ki jim ga je določil kralj, in ker so bili brez sredstev, so spet padli v sužnost. Nekateri so se pokristjanili: do njihove vere in vere njihovih potomcev ima še danes, sto let pozneje, pomisleke kar nekaj Portugalcev, čeprav sta navada in čas krepkejša svetovalca od katere koli druge železne srajce. *Quoties non modo ductores nostri, dit Cicero, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt.*

Bil sem priča, kako je eden mojih bližnjih prijateljev iskal smrt s tako resnično ihto, ki jo je sam pri sebi utemeljeval z vsem raznoličjem dokazov in od katere se mi ga ni posrečilo odvrniti; prvo priložnost, ki se mu je ponudila ovenčana z avreolo dostojanstva, je na vsem lepem popadel z žarom koprnenja. Tudi v svojem času imamo kar nekaj primerov, ko so si celo otroci iz strahu pred kakšno lažjo neprijetnostjo vzeli življenje. V zvezi s tem je nekdo od starih dejal: »Česa vsega se nismo pripravljene bati, če nas je strah celo tistega, kamor se je zatekla strahopetnost?«

Če naj bi sestavil dolg spisek ljudi obeh spolov, vseh stanov in šol, ki so celo v srečnejših časih kar naprej smrt bodisi čakali ali jo sami od sebe iskali – in ki je niso iskali zgolj zato, da bi zbežali pred tegobami življenja, nekateri da bi zbežali preprosto življenjski naveličanosti, spet drugi v upanju, da jim bo drugod bolje – ne bi nikdar prišel do konca. Njihovo število je tako neskončno, da bi mi bilo v resnici laže, če bi upošteval samo tiste, ki so se smrti bali. Samo tole bom rekel. Ko se je filozof Piron med hudim neurjem znašel na ladji, je bodril najbolj prestrašene okrog sebe in jim dajal za zgled prašiča, ki mu je bila nevihta deveta briga. Naj si torej drznemo sklepati, da smo bili obdarjeni z blagrom razuma, okrog katerega počnemo toliko cirkusa in v imenu katerega se imamo za gospodarje in vladarje stvarstva, zaradi trpinčenja samega sebe? Kaj nam bo vse znanje stvari, če smo ob mir in pokoj, ki bi ju sicer uživali in če se nam godi huje kot Pironovemu pujsku? Bomo pamet, ki nam je bila dana v največji blagor, uporabili za svoje uničenje in se borili zoper načrt narave in ureditev sveta, ki nalaga, naj vsak v svoj prid izrablja svoja sredstva in možnosti? V redu, mi boste rekli, vaša pravila veljajo za smrt, a kaj boste rekli o siromaštvu?

In kaj o bolečini, ki so jo Aristip, Hieronim in večina modrecev imeli za najvišje zlo; celo tisti, ki so jo z besedami zanikali, so jo v resnici sprejemali? Pozejdonija je

trpinčila skrajno huda bolezen; Pompej ga je prišel obiskat in se je opravičeval zaradi neprimerne trenutka za pogovor o filozofiji. »Bog ne daj,« je rekel Pozejdonij, »da zaradi bolečine ne bi mogel razpravljati in govoriti o njej!« In je bila tu debata o preziranju bolečine. A bolečina je odigrala svojo vlogo in ga vztrajno stiskala. Nakar je zavpil: »Zaman se trudiš, bolečina, nikoli ne boš zame zlo!« Ta zgodba je dvignila dosti prahu, a kaj v bistvu pomeni prezir bolečine? Pozejdonij razpravlja samo o besedi: če ga ostre bolečine ne zmotijo, zakaj potem zaradi njih prekinja tok pripovedi? Zakaj se mu zdi tako važno, da jih nima za zlo? Tu ne gre samo za domišljijo. O drugih stvareh imamo lahko svoje mnenje, a tu vlogo odigra vednost. O tem sodijo prav naši čuti:

Qui nisi sunt veri, ratio quoque falsa sit omnis.

Bomo dopovedovali koži, da jo udarci stremenice zgolj poščegetajo? In svojemu okusu, da je alojev sok bordojsko vino? Pironov pujs je tukaj na naši strani. Resda se smrti ne boji, a če ga premlatimo, bo cvilil in se otepal. Naj kršimo splošni zakon narave, ki ga vidimo v vsem, kar je živega pod nebom, in sicer, da pod bolečino vse vztrepeta? Zdi se, da celo drevesa ječijo pod udarci sekire. Smrt občutimo zgolj z močjo svojega razmisleka, saj gre za dejanje trenutka:

*Aut fuit, aut veniet, nihil est praesentis in illa,
Morsque minus poenae quam mora mortis habet.*

Na tisoče živali, na tisoče ljudi umre, še preden jim zažuga smrt. In ko že govorimo o tem, nas je v smrti pravzaprav najbolj strah bolečine, njene običajne znanilke. Vendar pa, če naj verjamemo enemu od svetih očetov: *Malam mortem non facit, nisi quod sequitur mortem*. In rekel bi še z večjo verjetnostjo, da nima s smrtjo nobene zveze ne tisto, kar je pred njo, ne tisto, kar prihaja za njo. Naša opravičevanja so čista laž. Iz izkušenj ugotavljam, ker nismo sposobni prenesti misli na smrt, tudi nismo sposobni prenesti bolečine: in ta bolečina je še dvakrat hujša, ker nam grozi s smrtjo. A ker razum obsoja našo strahopetnost, češ da se boji tako nenadne, neizogibne in brezčutne reči, nam je drugi izgovor sprejemljivejši. Na seznam nevarnosti ne damo nobenih boleznih, katerih edina nevarnost je bolečina; ima zobobol ali putiko, ki nista usodna, pa če še tako bolita, sploh še kdo za bolezen? Domnevajmo torej, da nam gre pri smrti predvsem za bolečino. Tako kot se ni v revščini bati ničesar razen tega, da te z žejo, lakoto, mrazom, vročino in neprespanimi nočmi ne pahne bolečini v objem. Zato se ukvarjajmo le z bolečino. Trdim, da je bolečina najhujša nesreča, ki nas lahko doleti v življenju, pa še kako rad: zakaj od vseh ljudi na svetu ji želim samo vse najslabše in se je zato nič manj ne izogibam, pa čeprav doslej, hvala Bogu, nisem imel kdove kakšnih opravkov z njo. Če že ni v naši moči, da jo ugonobimo, jo

vsaj s potrpljenjem ublažimo; in če se telo vznemiri, poskušajmo vsaj dušo in pamet obdržati pri dobrem zdravju. In če ne bi bilo v naši moči, bi nam bile sploh še za mar krepost, hrabrost, sila, velikodušnost in neomajnost? Kje bi igrale svojo vlogo, če ne bi bilo več bolečine, da bi ji kljubovale:

avida est periculi virtus.

Če ti ni treba spati na trdem, do vratu v oklepu oboroženemu prenašati opoldanske vročine, žreti konjskega in oslovskega mesa, gledati, kako te razkosajo, da ti izmed kosti izdrejo kroglo, pa trpeti, da te spet zašijejo, ti rano izžgejo in sondirajo, kako naj sicer dokažemo prednost, ki jo hočemo imeti pred ljudmi iz naroda? Daleč od tega, da bi nam modreci odsvetovali bežati pred zlom in bolečino, pravijo nam, naj med enako dobrimi dejanji rajši izberemo tisto, v katerem je več muke: *Non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu, aut joco comite levitatis, sed saepe etiam tristes firmitate et constantia sunt beati.* Zato tudi ne moremo prepričati svojih prednikov, da zmage, izbojevane z grobo silo, na slepo srečo, prav nič ne prekašajo zmag, prespletkarjenih in zrovjarjenih lepo v zavetrju:

Laetius est, quoties magno sibi constat honestum.

Povrh nam bodi v tolažbo: če je bolečina huda, je seveda kratka; če pa je dolga, je lahka: *si gravis brevis, si longus levis.* Sploh je ne boš čutil dolgo, če bo prehuda; izčrpala bo bodisi sebe, bodisi tebe, kar je v bistvu isto. Če je ne prenašaš, te bo odnesla. *Memineris maximos morte finire; parvos multa habere intervalla requietis; mediocrium nos esse dominos: ut si tolerabiles sint feramus, sin minus, e vita, quum ea non placeat, tanquam e theatro exeamus.* Če smo tako nesposobni trpeti bolečino, je to zato, ker nismo vajeni najti svojega glavnega zadoščenja v duši, ker se ne zanašamo dovolj nanjo, edino in vrhovno vladarico našega ditja in žitja. Telo sicer pozna odstopanja navzgor in navzdol, a v bistvu en sam korak in držo. Duša pa je spreminjasta in se zna prilegati vsem svojim obličjem; telesne občutke in vse druge zaznave podredi sebi in svojemu položaju, pa naj je kakršen koli že. Zato bi jo morali preučevati, jo spoznavati in prebuditi njeno vsemogočno slo. Ni ga razloga, predpisa ali moči, ki bi lahko izsilili njeno naklonjenost in izbiro. Izmed tisoč možnosti, s katerimi razpolaga, ji dajmo eno, primerno za svoj mir in ohranitev, pa ne bomo na varnem samo pred vsakršnim udarcem usode, a tudi, če je taka njena volja, z udarci in nesrečami obdarjeni in polaskani.

Duša brez razlike obrača vse v svoj prid. Celo zmote in sanje ji pridejo prav kot primerno gradivo, da nas obvaruje in zadovolji. Zlahka opazimo, da bolečino in užitek v nas spodbuja prav ostrina našega duha. Živali, ki držijo svojega na vajetih, puščajo telesu njegove občutke, ki so svobodni in spontani, razen tega pa pri vseh

vrstah skorajda enaki, kakor vidimo iz podobnosti njihovih vzgibov. Če ne bi svojim udom spodbijali pravnomočnih odločitev, ki jim gredo v takih primerih, bi nam šlo najbrž bolje, saj jim je narava naklonila pravo mero za užitek in bolečino. Kaj bi ne bila prava, ko pa je vsem ena in skupna! Ker pa smo se izvili izpod jarma zakonitosti narave in se vdali klateški svobodi svojih muhastih zaznav, jih poskušajmo narediti vsaj kar najbolj prijetne. Platona je strah naše nebrzdane predanosti bolečini in užitku, ker dušo preveč priklepata in vežeta na telo; mene pa, prav nasprotno, ker jo od nje ločujeta in cepita. Tako kot sovražnikovo srditost z bežanjem samo še vzpodbudimo, tako se bolečina prevzame, če trepetamo pred njo. Če ji bomo kljubovali, bo obzirnejša. Moramo se ji upreti in postaviti po robu. Če ji pokažemo hrbet in se ji izmikamo, samo kličemo nadse gorje, ki nam grozi. Kakor je telo, ki se napne, odpornejše proti napadu, tako je tudi duša.

Dotaknimo se primerov, pravega plena za ljudi, ki imajo z ledvicami take težave kot jaz; iz njih vidimo, da je z bolečino tako kot z dragimi kamni, ki so živahnejših ali pustejših odenkov, odvisno od folije, na katero jih položimo: bolečina zavzame v nas samo toliko prostora, kolikor ji ga damo. »*Tantum doluerunt,*« pravi sveti Avguštin, »*quantum doloribus se inseruerunt.*« Desetkrat bolj čutimo zamah kirurgove britve kakor sunek z mečem sredi divjega boja. Porodne muke so po mnenju zdravnikov in po božjem mnenju hude; koliko cirkusa zganjamo okoli njih, pa čeprav se cela ljudstva niti ne zmenijo zanje! Da niti ne omenjamo špartanskih žena: ali opazite kakšno spremembo pri ženah švicarskih gardistov v naši pehoti, razen da se danes podijo za možem z otrokom na plečih, ki so ga še včeraj nosile v trebuhu? Pa pri lažnih Egipčankah, cigankah iz domačih logov, ki umijejo novorojenčka in se še same okopajo v bližnjem studencu? Ne da bi se ozirali na vse te deklince, ki dan na dan skrivaj spočenjajo in rojevajo otroke, omenimo vrlo ženo rimskega patricija Sabina, ki je iz obzirnosti do drugih sama, brez pomoči povila dvojčka in ni med porodnimi mukami ne črhnila in ne javsknila. Neki preprost špartanski pobec je ukradel lisičo in jo skrnil pod plašč (zakaj bolj jih je bilo ondi strah, da bi se z neumno tatvino osramotili, kot je nas strah, da bi nas zaradi nje kaznovali), potem pa je rajši pustil, da mu je oglodala trebuh, kot da bi se izdal! Nekemu drugemu dečku, ki je nosil žrtveno kadilo, je ogorek padel v rokav in pustil je, da je zgorel do kosti, samo da ni zmotil obreda. In ko so po svojih vzgojnih navadah preverjali hrabrost sedemletnih dečkov, so se mnogi rajši pustili bičati do smrti, kot da bi skremžili lice. Ciceron jih je videl sredi množičnega pretepa: s pestmi, brcami in zobmi, in prej so obležali brez zavesti, kot pa priznali, da so premagani. *Nunquam naturam mos vinceret: est enim ea semper invicta; sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus; opinionibus maloque more delinitum mollivimus.*

Vsem je znana zgodba o Scevoli, ki se je prikradel v sovražnikov tabor, da bi ubil poglavarja; ker se mu ni posrečilo, se je domislil nečesa nenavadnega, da bi izpolnil nalogo in rešil domovino: ne samo, da je svoj namen zaupal Porseni, kralju, ki naj bi

ga ubil, temveč je še pristavil, da je v taboru vse polno Rimljanov, njegovih pajdašev. Da bi pokazal, kakšnega kova je, si je dal prinesiti žerjavnico, nakar je stal in gledal, kako se mu roka cvre in žge, dokler ni sovražnik v grozi velel žerjavnico odnesti! In kaj naj rečemo o človeku, ki ni blagovolil prekiniti branja svoje knjige, medtem ko so zarezali vanj? Pa o tistem, ki se je vztrajno rogal in se kot za stavo norčeval iz prizadejanih muk, dokler niso druga za drugo odpovedale podeseterjene mučilne iznajdbe in razjarjenost rabljev, ki so se onegali z njim, in je ostal on zmagovalec! Ampak ta je bil filozof. Že, že! Kaj pa Cezarjev gladiator, ki je kar naprej nasmejan prenašal, da so mu grezili in šarili po ranah? *Quis mediocris gladiator ingemuit; quis vultum mutavit unquam? Quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? Quis cum decubisset, ferrum recipere jussus, collum contraxit?*

Tudi ženske najdejo vmes svoj prostor. Kdo ni slišal v Parizu za tisto, ki se je dala živa odreti, samo da bi dobila svežino nove kože? Znano je, da so si dajale ženske ruvati žive in zdrave zobe, da bi dobile mehkejšo ali polnejšo barvo glasu ali da bi jih imele lepše razporejene. Koliko primerov omalovaževanja bolečine nam daje ta spol! Česa vsega ne zmorejo! Česa vsega jih ni strah, samo če je na vidiku večja lepota:

*Vellere queis cura est albos à stirpe capillos,
Et faciem dempta pelle referre novam.*

Bil sem jim priča, ko so goltale pesek in pepel in se v pravem trenutku potrudile, da so si zaradi bledikavih lic pokvarile želodec. In kaj vse muk ne bodo pretrpele, da bi bile videti vitke v život po španski modi, stiskajoč in zategujoč si pas s silnimi zarezami v rebra, vse do živega mesa! Ja, včasih vse do smrti. Mnoga ljudstva naših časov si sama zadajajo rane v podkrepitev verodostojnosti svojih priseg. Naš kralj omenja zanimive primere stvari, ki jih je videl na Poljskem in ki se tičejo tudi njega. Vem, da so nekateri v Franciji skušali to posnemati; a ne samo vem, videl sem dekle, kako si je štirikrat ali petkrat pošteno zasadila v roko iglo, ki jo je nosila v laseh, da ji je razpraskana koža krvavela, samo da bi dokazala žar svojih obljub in svojo vdanost. Turki se pridušajo svojim gospem z velikimi urezninami; in da bi bilo znamenje trajno, k rani nemudoma pritaknejo užarjeno jeklo in ga ne odmaknejo, dokler ni krvavitev zastavljena in rana zabrazgotinjena. Ljudje, ki so bili temu priča, so vse skupaj popisali in mi prisegli, da je res. Vsekakor se ti ne manjka Turkov, ki so se na vsakem koraku pripravljani za deset bore asprov globoko urezati v roko ali stegno.

Vesel sem, da imamo dokaze pri roki, kjer jih najbolj potrebujemo: in krščanstvo ne skopari z njimi. Po zgledu našega svetega voditelja jih je hotelo mnogo pobožno nositi križ. Iz najverodostojnejših virov vemo, da je kralj Sveti Ludvik nosil spokorniško haljo, dokler mu ni na starost spovednik dal odveze, in vsak petek ga je duhovnik bičal po plečih s petimi kovinskimi verižicami, ki jih je zato zmeraj imel v zaboju. Guillaume, naš zadnji vojvoda guyenski, oče tiste Aliénor, ki je prenesla

vojvodino pod francosko in angleško krono, je zadnjih deset ali dvanajst let življenja za pokoro neprestano nosil pod redovniško kuto oklep. Foulques, grof anjoujski, je šel vse do Jeruzalema in se dal tam bičati dvema od svojih oprod, z vrvoji okoli vratu, pred svetim grobom našega Gospoda. Kaj ne vidimo še danes mnogo moških in žensk, ko si na veliki petek vsepovsod bičajo hrbet, mesarijo kožo in jo predirajo do kosti? To sem pogosto videl, in brez čarovnij. Ker nosijo maske, pravijo, da so nekateri pripravljani za denar izpričevati vero drugih ljudi, kar je še lepši dokaz preziranja bolečine, pa tudi, da je pobožnost vendarle večja spodbuda od lakomnosti. Mirnega obraza in brez znakov žalovanja je Kvint Maksim pokopal sina konzula, Mark Katon sina voljenega pretorja, Lucij Pavel pa oba svoja v vsega nekaj dneh. Svojtčas sem v šali dejal o nekom, da je ukanil božjo pravico: zakaj malo je manjkalo, da ni nasilne smrti svojih treh odraslih sinov, ki ga je udarila istega dne kot bridka šiba božja, če prav verjamemo, sprejel kot posebno milost! Tudi sam sem v rani mladosti izgubil dva ali tri otroke, resda ne brez obžalovanja, a prihranjena mi je bila globoka žalost. Pa vendar ni nesreče, ki bi ljudi zadela bolj v živo.

Kar nekaj drugih nadlog je še, kot opažam, ki prizadenejo ljudi, sam pa bi jih komaj opazil, če bi me doletele; in ko so me res doletele, se nisem zmenil zanje, čeprav je vse druge obličala groza, tako da se ne bi upal pobahati pred ljudmi brez zardevanja. *Ex quo intelligitur non in natura, sed in opinione esse aegritudinem.* Mnenje je mogočen, drzen in nezmeren zagovornik. Kdo je kdaj tako požrešno iskal varnost in pokoj, kot sta Aleksander in Cezar iskala nevarnost in težave? Teres, Sitalkov oče, je rad govoril, češ da se mu zdi, da sploh ni razlike med njim in njegovim konjarjem, kadar se ne vojskuje. Ko je konzul Katon iz varnostnih razlogov v nekaterih španskih mestih prepovedal prebivalcem nositi orožje, se jih je mnogo ubilo: *ferox gens nullam vitam rati sine armis esse.* Koliko jih poznamo, ki so se odpovedali sladkosti mirnega domačega življenja v krogu bližnjih in šli iskat grozote neobljudenih puščav, kjer so bili izpostavljeni zavrženosti, nizkotnosti in preziru sveta: tu jim je bilo najbolj všeč!

Kardinal Borromeo je pred kratkim umrl v Milanu sredi razvrata, v katerega ga je vabilo vse, plemiški stan, neizmerno bogastvo, ozračje Italije in njegova mladost; ampak živel je tako strogo življenje, da mu je obleka, ki mu je služila poleti, služila tudi pozimi; spal je na slamnjači; ure, ki so mu ostale po opravljeni službi, pa je prebil na kolenih ob nenehnem študiju, s koščkom kruha in vrčkom vode poleg knjige, in to je bila vsa jed njegovih obedov in ves čas, ki ga je za to porabil. Poznam jih tudi kar nekaj, ki so znali izkoristiti in napredovati, ker so si pustili nasaditi roge: res pa se ljudje zgrozijo že samo ob tem izrazu.

Vid morda res ni naš najpomembnejši čut, je pa vsekakor najprijetnejši; ampak najzabavnejši in najkoristnejši od naših udov so očitno organi, s katerimi se razmnožujemo: marsikomu so se smrtno zamerili samo zato, ker so preveč prijazni, in so jih zavrgli zaradi njihovega pomena in veljave. Enako je razmišljal o očeh tisti, ki si jih je iztaknil. Za najširši in najbolj zdravi del človeštva je velika sreča, če imajo veliko

otrok; zame in še za nekaj drugih pa ni nič manjša, če ni nobenega. Ko so vprašali Talesa, zakaj se ni poročil, je odvrnil, da zato, ker ne mara puščati potomcev.

O tem, da ceno ustvarja naše mnenje, se lahko prepričamo ob vseh teh premnogih stvareh, za katerimi se niti ne ozremo, ko naj bi jih ocenjevali, vidimo samo sebe; ne upoštevamo ne njihovih lastnosti ne njihove koristnosti, samo koliko nas je stalo, da smo jih dobili – kot da bi šlo za del njihovega bistva. Za njihovo vrednost tako ne razgllašamo tistega, kar stvari dajejo nam, pač pa tisto, kar mi dajemo njim. Ob tem bi samo še dodal, da smo silni gospodarji svojih vlaganj. Če jih tehtamo, zvemo predvsem, da imajo težo. Naše mnenje jih nikoli ne pusti teči v prazno. Diamantu da vrednost cena, tako kot jo da vrlini težka pot do nje, pobožnosti jo da trpljenje in zdravlilo grenkoba. Nekdo, ki je hotel obubožati, je pometal zlatnike v isto morje, ki ga raziskuje toliko drugih in v njem išče zaklade. Epikur pravi, da bogastvo ne ublaži naših skrbi, a da jih samo spremeni. In res, skoposti ne povzroča pomanjkanje, pač pa preobilje.

O tem imam kar nekaj izkušenj. Od konca otroških let sem živel v treh vrstah življenjskih razmer. Prvo obdobje, ki je trajalo kakšnih dvajset let, sem preživel z občasnimi sredstvi, na ukaz drugih ljudi, odvisen od njihove pomoči, brez stalnega računa in brez pravil. Moji izdatki so bili samo še bolj brezskrbni in veseli, ker jih je vodila drznost slepe sreče. Nikoli se mi ni bolje godilo. Ni se zgodilo, da bi mi bila mošnja prijatelj zaprta, sam pa sem si tudi zabičal, da ne bom zamujal pri plačevanju dolgov v domenjenih rokih. Ker so videli, kako se trudim, da jih ne bi razočaral, so mi róke sto in stokrat podaljševali, jaz pa sem jim bil gospodarno, kar po svoje prefrigano vdan. Po naravi z užitkom plačujem dolgove, da se rešim s pleč nadležnih bremen in te vrste zaslužjenosti; povrh mi tudi godi, če naredim, kar je treba in kar razveseli druge. Izjema so seveda plačila, pri katerih je treba barantati in se pogajati; če ne najdem nikogar, da bi nanj preložil nalogo, sramežljivo in v svojo škodo odlašam, kolikor se le da, ker me je strah vsega tistega prerokanja, povsem nezdružljivega z mojo naravo in mojim načinom sporazumevanja. Ničesar ne sovražim bolj od barantanja. Gre za čisto menjavo ukan in nesramnosti: po eni uri prerokanja in slepomišenja tako eden kot drugi zaradi bore pet soldov popusta prelomita besedo in prisege.

Na slabšem sem bil tudi pri izposojanju: ker nisem imel srca za osebno naprošanje, sem rajši tvegala srečo s pismi, ki ne terjajo naporov, v bistvu pa kar kličejo po tem, da te zavrnejo. Kar se tiče preživljanja, sem se precej bolj veselo in lahkomišelnost zanašal na zvezde kot zdaj, ko se zanašam na pamet in previdnost. Večina dobrih gospodarjev si predstavlja, da mora biti grozno, če živiš v takšni negotovosti, in niti ne pomisli, da živi tako večina ljudi. Koliko imenitnih ljudi je vrglo vse svoje premoženje čez krov in to počne dan za dnevom, čakajoč na ugoden veter kraljeve naklonjenosti ali sreče? Zato da je Cezar postal Cezar, se je poleg vsega svojega zadolžil za milijon v zlatu. In koliko trgovcev se začne ukvarjati s trgovino, ko prodajo posestvo in z izkupičkom odpotujejo v Indijo,

Tot per impotentia freta?

In tudi v današnjih sušnih časih, kar se pobožnosti tiče, imamo na tisoče in tisoče samostanov, ki lagodno čakajo, da jim z dobrotljivega neba pade, kar potrebujejo za svoj vsakdanji obed. In, drugič, niti ne pomislijo, da ta gotovost, na katero prisegajo, ni nič manj negotova in naključna od naključja samega. Z več kot dva tisoč cekini dohodkov gledam revščino tako od blizu, kot da bi se me tiščala. Ne samo, da zna usoda revščini navrtati sto razpok v naše zaklade, ker sreča pogosto ne pozna vmesne poti med največ in najmanj,

Fortuna vitrea est; tunc cum splendet frangitur

in sesuti vse naše nasipe in branike, se mi vse tako zdi, da se beda iz najrazličnejših razlogov seli tako k premožnim kakor revnim; morda je vendarle nekoliko lažje shajati z njo na samem, kot če naletimo nanjo v družbi bogastva. Bogastvo je bolj stvar reda kakor dohodkov: *Faber est suae quisque fortunae*. In večji siromak se mi zdi bogataš, ki je v škripcih in ki se v zagati otepa finančnih težav, kot tisti, ki je zgolj in samo reven. *In divitiis inopes, quod genus egestatis gravissimum est*. Največje in najbogatejše vladarje ponavadi v skrajno nujo priritata pomanjkanje in sila. Je še kakšna hujša skrajnost, kot če zaradi njiju postaneš krivičen samozvanec in si nasilno prilastiš imetje svojih podložnikov?

Moje drugo obdobje je bil čas, ko sem imel denar. Ker sem se navezal nanj, sem se lahko kmalu pohvalil s kar lepimi prihranki za človeka svojega stanu; bil sem prepričan, da imaš v bistvu samo tisto, kar presega običajne izdatke, in da ne moreš računati na sredstva, ki se jih šele nadejaš, pa če stvari še tako dobro kažejo. Kaj, sem si govoril, če me preseneti ta ali ona težava? Spričo takšnih praznih in pregrešnih misli sem kar naprej bistroumil dokazati, kako znam s prihranjenim kljubovati vsem nevšečnostim; in sem imel zmeraj odgovor na jeziku, če me je hotel kdo prepričati, da je število nevšečnosti preveč neskončno, češ saj ne, da bi kljuboval vsem, a vsaj nekaterim od njih in še katerim njim podobnim povrh. Nisem se mogel znebiti skrbi in strahov. A to sem držal v največji tajnosti: jaz, ki si drznem toliko povedati o sebi, nisem o svojem denarju nikdar govoril po pravici: kakor tisti bogataši, ki se imajo za reveže, in reveži, ki se imajo za bogataše, in si tako odevžejo vest, da jim ne bi bilo treba iskreno spregovoriti o tem, kar imajo. Kako smešna in sramotna previdnost! Če sem odhajal na potovanje, nisem imel nikoli občutka, da sem dovolj pripravljen. In več ko sem imel denarja, več sem imel skrbi: če ne glede varnosti na cestah, pa o zanesljivosti nosačev prtljage; kot mnogi moji znanci nisem bil miren, če je nisem imel stalno pred očmi. Če sem pustil blagajno doma, pa so glodala in vrtala po meni sumničenja, in o tem, kar je še huje, nisem mogel črhniti nikomur! Kar naprej so mi misli uhajale k njej. Če se vse vzame, je denar teže obdržati kakor dobiti. In čeprav

nisem počel vsega, kar sem povedal, sem se temu težko upiral. Koristi sem imel bore malo: če sem že laže zapravljaj, niso bila zato bremena nič manjša. Zakaj, kot pravi Bion, enako se jezita dolgočasec kakor plešec, če jima izpuliš las: samo da si se navadil in vrgel oko na kupček zlata, pa ti neha služiti: še dotakniti se ga ne boš več upal! Zdi se ti kot stavba, ki se bo zrušila, če se je samo dotakneš. Huda nuja te mora grabiti za vrat, da ga načneš. Prej bi bil zastavil arnož in kaj manj nerad in težkega srca prodal konja, kot pa zarezal v najljubši mošnjček, ki sem ga dal na stran. Nevarnost pa tiči v tem, ker takšni želji ni lahko postaviti trdnih meja – pri stvareh, ki se nam zdijo dobre, jih je težko odkriti – in ugotoviti, kdaj naj nehamo varčevati. Kar naprej nam kupček raste in je od ene vsote do druge večji, dokler se skopuško ne odpovemo uživanju svojih lastnih dobrin: ves užitek je v samem kopičenju, ne pa v uživanju. V takšnem smislu, če govorimo o denarju, so najbogatejši tisti, ki varujejo vrata in obzidja dobrega mesta. Po mojem je vsak človek, ki ima denar, stiskač. Platon takole razvršča telesne ali človeške dobrine: zdravje, lepota, moč, bogastvo. In bogastvo, pravi, ni slepo, pač pa še kako jasnovidno, če ga razsvetljuje pamet. Dionizij Mlajši je v tem primeru ravnal sijajno. Obvestili so ga, da je eden njegovih Sirakužanov zakopal zaklad v zemljo. Zahteval je, naj mu ga prinese, in to je možakar tudi naredil; skrivaj je en del obdržal zase in se z njim preselil v drugo mesto. Ker ni imel več veselja, da bi grabil na kup, je začel živeti svobodneje. Ko je to slišal Dionizij, mu je vrnil preostanek zaklada: rad mu ga je vrnil, ker se ga je ta naučil uporabljati.

Nekaj let sem preživel v takšnih razmerah. Ne vem, kateri dobri duh me je iz njih nadvse dobrodejno pregnal kakor Sirakužana in odpihnil v veter moje prihranke: te bedaste manije me je rešil užitek neizmerno dragega potovanja. Tako sem se znašel v tretjem življenjskem obdobju – povem, kar občutim – ki je seveda precej bolj zabavno in urejeno. Moji odlivi in moji prilivi tečejo vstric, enkrat vodijo eni, enkrat drugi, a drug drugega ne spustijo izpred oči. Živim od danes na jutri in sem čisto vesel, če lahko zadovoljim svoje obstoječe in redne potrebe; za tiste, ki so izredne, ne bi zadovoljevale vse zaloge sveta. In neumno je pričakovati, da nam bo usoda dala dovolj orožja zoper samo sebe. Boriti se moramo s svojim orožjem. Naključna orožja nas bodo v usodnem trenutku izdala. Če dajem na kupček, ga dajem zato, ker upam, da bom denar kmalu rabil: ne za nakup zemlje, s katero nimam kaj početi, a da si kupim užitek. *Non esse cupidum pecunia est, non esse emacem vectigal est.* Ni me niti strah, da bi mi kaj manjkalo, ne želja, da bi imel še več: *Divitiarum fructus est in copia, copiam declarat satietas.* Še posebej si čestitam, da me je ta sprememba doletela v obdobju, ki se rado nagiba k skoposti, in da sem rešen te bolezni, tako skupne starcem, in najbolj smešne vseh človeških nespameti. Feraulas je izkusil oboje vrst sreče. Ugotovil je, da več imeti ne pomeni večje žeje, lakote, večje želje po spanju in ljubezni, po drugi strani pa je čutil na plečih nadležno breme gospodarjenja – tako kot se dogaja tudi meni. Pa je sklenil osrečiti ubogega mladeniča, zvestega prijatelja, ki je hlepel po bogastvu, in mu je podaril vsa svoja bogastva, ki jih je bilo veliko in preveč pa še vsak dan več zara-

di darežljivega Kira, njegovega dobrega gospodarja, in zaradi vojne. Vse pod enim samim pogojem, da bo mladenič skrbel zanj in ga pošteno hranil kot gosta in prijatelja. In sta potem zelo srečno živela in bila v zamenjanih okoliščinah oba zadovoljna. Kaj takega bi sam z veseljem posnema! Ne morem prehvaliti sreče starega prelata, ki se je gladko odkrižal svojega mošnjčka, svojih dohodkov in izdatkov, tako da je nalogo zaupal enkrat enemu slugi, drugič drugemu: pretekla je cela vrsta let, on pa kot tujec v svoji hiši ni imel najmanjšega pojma o denarnih zadevah. Zaupanje v dobroto drugega je kar lep dokaz o tvoji lastni dobroti: zato gleda Bog nanj z odobravanjem. In če je že beseda o prelatu, ne poznam bolj urejenega in gospodarnega doma, kot je njegov. Blagor človeku, ki je prilagodil potrebe po svoji meri, tako da mu premoženje zadošča in mu ne povzroča posebnih skrbi in zadreg, trošenje in pridobivanje pa ne prekinja njegovih drugih, primernejših, tišjih in ljubših opravil.

Blaginja in beda sta torej odvisni od mnenja vsakogar posebej; v bogastvu, slavi, zdravju je samo toliko lepote in zadoščenja, kolikor jim ga nakloni tisti, ki jih premore. Vsakomur je dobro ali slabo, kakor sam gleda na stvari. Ni zadovoljen tisti, za kogar drugi mislijo, da je, a tisti, ki tako misli o samem sebi. Samo na ta način je vera resničnost in resnica. Sreča nam noče ne dobrega ne slabega: daje nam samo tvar in seme, ki jo naša duša, mogočnejša od nje, obrača in obrne, kot se ji zljubi, edina stvarnica in vladarica naše sreče ali nesreče. Kar prihaja od zunaj, se navzame okusa in barve našega notranjega ustroja, tako kot nas obleka ne greje s svojo toploto, ampak z našo, ker je njena naloga, da jo zadržuje in ohranja. Pokrij z njo mrzlo telo in bo enako zadrževala nizko temperaturo: tako se ohranjata sneg in led. Ni kaj, tako kot je lenemu muka učenje in pijancu zdržnost pri vinu, tako je zmernost trpinčenje za zapravljevca in telovadba nadloga za rahločutnega brezdelneža: in tako vsem po vrsti. Stvari niso ne boleče ne težke same po sebi, takšne so zavoljo naše šibkosti in naše mehkužnosti. Če hočemo soditi o velikih in vzvišenih stvareh, potrebujemo tudi takšno dušo, sicer jim pripisujemo svoje napake. Ravno veslo se zdi v vodi krivo. Stvari ni samo važno videti, važno je, kako jo vidimo. Lepo prosim: če je že toliko umovanja, ki na najrazličnejše načine prepričuje ljudi, naj prezirajo smrt in prenašajo bolečino, zakaj ne najdemo ničesar, kar bi bilo uporabno za nas? Če se je tolikim različnim idejam posrečilo prepričati druge, zakaj ne more vsak od nas najti tiste, ki bi bila primerna za njegovo naravo? Če ne prebaviš hudega in korenitega zdravila, ki odstrani bolezen, vzemi vsaj malo blažila! *Opinio est quaedam effeminata ac levis, nec in dolore magis, quam eadem in voluptate: qua, cum liquescimus fluimusque molitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. Totum in eo est, ut tibi imperes.*

Sploh pa se ne izognemo filozofiji, če se še tako zelo sklicujemo na ostrino bolečin in na človeško krhkost. Na ta način jo prisilimo, da se ukvarja s svojimi neovrgljivimi replikami: če je že slabo živeti v nuji, pa vsaj v nuji živeti ni nobena nuja. Vsak si je sam kriv, če mora dolgo trpeti. Kdor nima poguma, ne da bi umrl, ne da bi živel, kdor noče ne kljubovati ne zbežati, kaj naj z njim?

OSEMNAJSTO POGlavJE

O strahu

*Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.*⁷

Nisem kdove kakšen naturalist, kot pravijo, in se mi niti ne sanja, kakšni vzgibi vodijo strah v nas; no, naj bo kakor koli že, gre za nenavadno čustvo in zdravniki pravijo, da ga ni, ki bi našo razsodnost hitreje vrgel iz ravnotežja. Sam sem videl mnogo ljudi, ki se jim je zmešalo od strahu; ni kaj, dokler ne mine napad, se tudi najbolj preudarnim zvrtil v glavi. Ob strani puščam preprosti živelj, ki se mu prikazujejo zdaj pradedje iz grobov, ohomotani v mrtvaške prte, zdaj volkodlaki, pa škratje in himere. In celo med vojaki, kjer naj bi imel manj iskati, kolikokrat je spremenil čredo ovc v eskadron težkih konjenikov? Trstiče in preslico v četo vojščakov in suličarjev? Prijatelje v sovražnike? In bel križ v rdeč? Ko je vojvoda Bourbonški zavzel Rim, se je praporščak, ki je stražil na trgu svetega Petra, ob prvem preplahu tako ustrašil, da je planil iz mesta skoz odprtino v razvalinah, s praporom v rokah, sovražniku v naročje. Bil je prepričan, da teče v mesto, in je šele zadnji hip opazil čete vojvode Bourbonskega, ki so premaknile bojno vrsto, da se postavijo po robu, misleč, da gre za izpad prebivalcev mesta; zavedel se je svojega početja in se vrnil skoz isto odprtino, skoz katero jo je tristo korakov daleč mahnil po bojišču. Tako srečno je ni odnesel zastavonoša poveljnika Juilla, ko sta nam grof Bureski in graščak Reuski prevzela Saint Paul. Tako je obmrl od strahu, da je s praporom vred planil iz mesta skoz strelno lino in so ga napadalci sesekali na kosce. Med tem istim obleganjem omenimo še plemiča, ki mu je tako stisnilo, skrepenelo in oledenelo srce od strahu, da se je brez ene same praske zgrudil mrtev na tla. Podoben strah zgrabi včasih celo množico. Ko se je Germanik spopadel z Germani, sta dve veliki četi v grozi ubrali vsaka svojo pot: prva je bežala tja, od koder je bežala druga!

Zdaj daje – kot v prvih dveh primerih – strah našim petam krila; zdaj spet nam noge prikuje v tla in jih zavre, kot se je zgodilo cesarju Teofilu v boju, ki ga je zgubil z Agarenci; bil je, kot beremo, kot od strele zadet in kot vkopan, da se ni spomnil niti bežati: *adeo pavor etiam auxilia formidat*,⁸ dokler ga ni Manuel, eden glavnih poveljnikov njegove vojske, pocukal in stresel, kot da ga drami iz globokega sna, rekoč: »Če ne greste z mano, vas ubijem: bolje je, da izgubite življenje, kakor da v ujetništvu izgubite cesarstvo.« Še svojo zadnjo moč razkrije, ko se strahu udinjamo s korajžo, za katero je prikrajšal našo čast in dolžnost. V prvem spopadu bojnih vrst, ki so ga pod konzulom Sempronijem Rimljani izgubili proti Hanibalalu, je vojska dobrih deset tisoč pešakov v navalu groze, ko ni videla drugega izhoda za svojo strahopetnost, udarila na sredo sovražnikove glavnine, se prebila z neverjetno silo in pri tem po-

⁷ »Ostrmim in na glavi lasje se ježijo, glas se zatakne mi v grlu.« (Vergilij, *Eneida* 2.774, 3.47. Prev. Fran Bradač)

⁸ »Tak strah se ustraši celo pomoči.«

klala nešteto Kartažanov; plačali so enako ceno za sramotni beg, kot bi ga plačali za veličastno zmago.

To je tisto, česar me je pri strahu najbolj strah. V svoji zagrizenosti prekaša vse druge dogodke. Je lahko kakšno čustvo silovitejše in bolj upravičeno od tistega, kar so občutili Pompejevi prijatelji, ki so bili skupaj z njim na ladji, priče grozotnega pokola? Pa tudi te občutke je zatrl njihov strah pred bližajočimi se egipčanskimi jadri; opazili so, da njegovi prijatelji samo še priganjajo mornarje, naj dajo vse od sebe in se rešijo z veslanjem; ko so se izkrkali v Tiru, rešeni strahu, so šele pomislili na svoje izgube in dali duška tožbam in solzam, ki jih je pred tem krotilo ono drugo, silovitejše čustvo. *Tum pavor sapientiam omnem mihi ex animo expectorat.*⁹ Tiste, ki so jih pošteno skupili v bojnem spopadu in jih je ena sama rana in kri, mirno spet pošlješ naslednjega dne v napad. Tistih pa, ki so okusili, kaj se pravi, če se sovražnika zares ustrašiš, ne pripraviš več, da bi mu pogledali v obraz. Ljudje, ki se ne morejo otresti strahu, da zgubijo premoženje, da jih izženejo ali podjarmijo, živijo v nenehni tesnobi in nimajo veselja za pijačo, jedačo in počitek; medtem ko tisti, ki so res reveži, pregnanci ali tlačani, pogosto ne živijo nič manj veselo od drugih. In od mnogih ljudi, ki so se zaradi kljuvanja strahu obesili, utopili ali se pognali v brezno, smo se naučili, da je strah še kaj bolj nadležen in neznosen od smrti.

Grki so poznali še drugo vrsto strahu, za katero ni kriva napaka v naši presoji in ki nastopi, kot so rekli, brez očitnega razloga in na nebeško pobudo. Pogosto je znal zgrabiti cele narode in cele vojske. Tak je bil strah, ki je neusmiljeno opustošil Kartagino. Zaslišati je bilo krike in prestrašene glasove; kot da bi zvonilo preplah, so prebivalci drveli iz hiš in se začeli spopadati, si zadajati rane in se med sabo pobijati, kot da bi drug v drugem videli sovražnika, ki bi jim zasedel mesto. Vse je bil en sam metež in nered, dokler niso z molitvijo in darovanjem potešili jeze bogov. Temu praviijo panični strah.

DEVETNAJSTO POGLAVJE
O svoji sreči sodimo šele po smrti

*Scilicet ultima semper
Expectanda dies homini est, dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.*¹⁰

Otroci poznajo s tem v zvezi zgodbo o kralju Krojzu. Ko ga je Kir ujel in obsodil na smrt, je tik pred usmrtitvijo vzkliknil: »O, Solon, Solon!« Ko je to slišal Kir, je hotel vedeti zakaj, nakar mu je Krojz pojasnil, da na svoji koži preverja besede, s katerimi

⁹ »In strah mi oropa srce vsakršne pameti.«

¹⁰ Ovidij, *Metamorfoze* 3.135.

ga je некоč posvaril Solon: da se zaradi negotovosti in spremenljivosti človeških reči, ki se ob najrahlejšem vzgibu prevešajo iz enega stanja v nekaj čisto drugega in drugačnega, ljudje ne morejo imeti za srečne, pa naj jim kaže usoda še tako lep obraz, dokler ne mine zadnji dan življenja.

Zato je Agezilaj odvrnil tistemu, ki je blagroval perzijskega kralja, da se je tako mlad dokopal do takšne oblasti: »Že že,« je rekel, »tudi Priam pri mojih letih ni poznal nesreče.« Makedonski kralji, potomci Aleksandra Velikega, so postali v Rimu mizarji in pisarji; in sicilski tirani so v Korintu učiteljevali. Osvajalec polovice sveta, vojskovodja tolikih vojsk, je postal beden prosilec lopovskih uradnikov egiptovskega kralja: takšno ceno je plačal veliki Pompej za podaljšek petih ali šestih mesecev življenja! In Ludovico Sforza, deseti vojvoda milanski, pod katerim se je tako dolgo tresla vsa Italija, je za časa naših očetov umrl v ujetništvu v Lochesu – in kar je pri vsem skupaj najhujše – potem ko je na gradu preživel deset let. Kaj ni najlepša kraljica, vdova največjega kralja krščanskega sveta, umrla pod krvnikovo roko? In še sto in sto podobnih primerov. Zakaj kot je videti, kakor da besnijo viharji in nevihte nad oholostjo naših visokih stavb, tako so tudi zgoraj duhovi, ki nam zavidajo tuzemsko veličino.

*Usque adeo res humanas vis abdita quaedam
Obterit, et pulchros fasces saevasque secures
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.*¹¹

In kot kaže, usoda včasih v zasedi preži na zadnji dan našega življenja, da bi pokazala svojo moč in v trenutku zrušila vse, kar je dolga leta gradila – in da bi nas slišala vpiti za Laberijem: *Nimirum hac die una plus vixi, mihi quam vivendum fuit.*¹² Tudi tako bi si lahko razlagali dobri Solonov nauk. A bil je filozof: in filozofom milost ali nemilost usode ne pomenita ne sreče ne nesreče, veličje in oblast sta zanje okoliščini bolj ali manj postranskega pomena. Zato se mi zdi čisto verjetno, da je zrl prek tega in da nam je hotel povedati, kako te iste sreče našega življenja – odvisne od spokojnosti in zadovoljstva žlahtnega duha, pa od odločnosti in samozavesti uravnovešene duše – ne gre nikdar pripisati človeku, preden nam ne odigra zadnjega, nedvomno najtežjega, dejanja svoje igre. Pri vsem drugem gre lahko za masko: vsa ta imenitna filozofska umovanja znajo biti samo poza, pa tudi dogodki nas lahko ne zadenejo v živo in nam pustijo ohraniti veder obraz. A v tem zadnjem prizoru med smrtjo in nami se ni več kaj spakovati, treba je reči bobu bob po francosko, treba je pokazati, kaj je dobrega in bistrega na dnu lonca.

*Nam verae voces tum demum pectore ab imo
Ejiciuntur, et eripitur persona, manet res.*¹³

¹¹ Lukrecij, *O naravi sveta* 5.1232–34.

¹² »Ta dan je res več, kot mi je bilo živeti.« (Makrobij, *Saturnalijske* 2.7)

¹³ Lukrecij, *O naravi sveta* 3.57.

Zato je treba na tem poslednjem preskusnem kamnu presojati vsa druga dejanja našega življenja. To je ključni dan, dan, sodnik vseh drugih. »Ta dan,« je slišati iz antike, »bo sodil o vseh mojih minulih letih. Prepuščam smrti, naj preizkusi sad mojih prizadevanj. Pa bomo videli, ali mi besede prihajajo iz ust ali od srca.«

Kar nekaj sem jih videl, ki so s smrtjo spravili vse svoje življenje na dober ali slab glas. Scipion, Pompejev tast, je s svojo smrtjo pokrpal slab sloves, ki se ga je dotlej držal. In ko so vprašali Epaminondo, koga od vseh treh najbolj ceni, Habrio, Ifikrata ali sebe, je odvrnil: »Preden lahko kaj rečemo o tem, moramo videti, kako bomo umrli.« Ni kaj, Epaminondas bi veliko izgubil, če bi ga bili tehtali brez časti in veličine njegovega konca.

Bog je obrnil, kot se mu je zahotelo, a troje najostudnejših in najpodlejših ljudi, kar sem jih poznal v svojem času, katerih življenje je bila ena sama ogaba, je umrlo povsem spokojne in vsekakor do kraja spravljene smrti. So lepe in srečne smrti. Videl sem jo, kako je presekala življenjsko nit nekemu, ki je čudovito napredoval, v cvetu rasti, s tako lepim koncem, da ni bilo po mojem v njegovih visokoletečih in pogumnih namerah nič tako veličastnega, kot je bilo njih slovo. Prišel je – ne da bi sploh odšel – na kraj namembe, veličastneje in slavneje, kot si je želel ali se nadejal. In s padcem je prehitel moč in ugled, kamor ga je vodila pot. Ko presojam življenje drugih, zmeraj pogledam, kako se je končalo, in predvsem si prizadevam v življenju, da bi svoj konec lepo izpeljal, se pravi v miru in tiho.

OSEMINTRIDESETO POGLAVJE

Kako se jokamo in smejemo zaradi iste stvari

Ko preberemo v zgodovinskih knjigah, kako se je zamerilo Antigonu, ko mu je sin prinesel glavo kralja Pira, njegovega sovražnika, ki je ravnokar padel v boju proti njemu, in kako je ob pogledu nanjo bridko zajokal; in kako je vojvoda René Lorenski prav tako objokoval smrt vojvode Karla Burgundskega, katerega je premagal in kako je nosil črnino na njegovem pogrebu; in kako je zmagovalca po bitki pri Aurayju, v kateri je grof Montfortski premagal Karla Bloijskega, tekmeča za bretanjsko vojvodino, ob pogledu na truplo padlega sovražnika prevzela globoka žalost – ko skratka preberemo vse to, nikar ne vzkliknimo pri priči:

*Et così aven che l'animo ciascuna
Sua passion sotto el contrario manto
Ricopre, con la vista hor' chiara hor bruna.¹⁴*

Ko so Cezarju pokazali Pompejevo glavo, zgodovinske knjige pišejo, da je pogledal

¹⁴ Petrarka, *Soneti* 81.

stran, kot da gre za kaj grdega in neprijetnega. Tako dolgo sta se razumela in ujemala pri upravljanju državnih zadev, toliko občestva sreče sta skusila skupaj in si napravila toliko vzajemnih in zavezniških uslug, da najbrž ne smemo videti v njegovem obnašanju kaj posebno zlaganega in nepristnega, kakršnega bi rad pokazal pesnik:

*tutumque putavit
Jam bonus esse socer; lachrimas non sponte cadentes
Effudit, gemitusque expressit pectore laeto.*¹⁵

Čeprav ni večina naših dejanj v bistvu nič drugega kot krinka in šminka in je lahko kdaj res, da

*Haeredit fletus sub persona risus est,*¹⁶

pa moramo kljub vsemu pri oceni takšnih dogodkov upoštevati, kako pogosto nam dušo pretresajo nasprotujoči si občutki. In kakor pravijo, da je naše telo mešanica različnih sokov, izmed katerih prevlada tisti, h kateremu smo bolj nagnjeni po naravi, tako je tudi z dušo: naj jo burijo še tako različna čustva, mora biti eno, ki ostaja gospodar položaja. Spričo prožnosti in spremenljivosti naše duše njegovo zmagoslavje ni tako popolno, da ne bi bila šibkejša kdaj pa kdaj sposobna zavzeti izgubljenega ozemlja in za krajši čas še sama udariti na plan. Zato tudi ne vidimo samo otrok, ki sproščeno sledijo naravi, kako se pogosto jokajo in smejejo isti stvari; a nihče izmed nas – pa naj si še tako želi odriniti na pot – se ne more pobahati, da bi mu v trenutku, ko se poslavlja od domačih in od prijateljev, ne vzdrtelo srce; in če se mu že ravno ne ulijejo solze, nogo vtakne v streme potrtega in otožnega obraza. Pa naj še tako žlahten ogenj greje srce neveste imenitnega rodu, treba jo je vendarle na silo odtrgati z materinega vratu in jo izročiti ženinu, naj že reče, kar hoče, vrli veseljak:

*Est ne novis nuptis odio venus, anne parentum
Frustrantur falsis gaudia lachrimulis,
Ubertim thalami quas intra limina fundunt?
Non, ita me divi, vera gemunt, juverint.*¹⁷

Zato ni nič čudnega, če objokujemo smrt človeka, ki ga še zdaleč ne bi marali videti živega. Ko oštevam sobarja, ga oštevam iz vsega srca, moje bentenje je resnično, ne hlinjeno; a ko se jeza razkadi, in če me potrebuje, mu rad pomagam, pri priči list obrnem. Ko ga ozmerjam s cepcem, z oslom, mu ne nameravam za vselej prišiti teh vzdevkov, ne mislim pa spet vsega takoj preklicati in ga razglasiti za fanta od fare!

¹⁵ Lukan, *Farzalija* 9.1037–39.

¹⁶ »Za masko dedič v solzah se smeji.«

¹⁷ Katul 66.15–18.

Nobena lastnost nas ne ujame izključno in popolnoma v svoj objem. Če ne bi veljalo, da se samo norci pogovarjajo sami s sabo, ne bi minil ne dan ne ura, ko ne bi rohnel sam pri sebi in nad samim sabo: »Lej ga, tepca!« In vendar mislim, da to ni moja opredelitev. Bil bi bedak, kdor bi pomislil, da gre za kaj hlinjenega, če zdaj pogledam ženo hladno, spet drugič pa zaljubljeno. Ko se je Neron poslavljaj od matere, ki jo je pošiljal utonit, je vendarle občutil ginjenost ob slovesu, bila ga je groza in usmiljenje. Pravijo, da Sonce ne pošilja luči v nepretrganem soju, a da nam nenehno pošilja nove žarke, drugega za drugim, tako na gosto, da ne opazimo vrzeli med njimi:

*Largus enim liquidi fons luminis, aetherius sol
Inrigat assidue coelum candore recenti,
Suppeditatque novo confestim lumine lumen.*¹⁸

Tako tudi naša duša strelja puščice vsako posebej in neopazno. Artaban je nekoč presenetil Kserksa, svojega nečaka, in se mu začel rogati zaradi nenadne spremembe na njegovem obrazu. A Kserks je ravno razmišljal o neizmerni velikosti svoje vojske, ki je prečkala Helespont na bojnem pohodu zoper Grčijo. Najprej ga je spreletelo od zadovoljstva, ko je videl tisoče mož v svoji službi, kar sta dokazovala sreča in veselje na njegovem obrazu. Kar na lepem, v istem trenutku, pa je pomislil, koliko življenj bo ugasnilo najpozneje v enem stoletju, in se je namrščil, da so se mu zasolzile oči. Sklenili smo se odločno maščevati za neko krivico in zmaga nam prinese posebno zadovoljstvo. Če zajokamo, ne zajokamo zaradi nje. Nič se ni spremenilo, a naša duša gleda na stvar drugače in vidi drug obraz: zakaj vsaka stvar ima več vidikov in več osvetljav. Sorodstvo, stara znanstva in prijateljstva znajo kar naenkrat prevzeti našo misel in jo razvneti, kolikor je pač v njihovi moči: a sprememba je tako nenadna, da nam uide.

*Nil adeo fieri celeri ratione videtur
Quam si mens fieri proponit et inchoat ipsa.
Ocius ergo animus quam res se perciet ulla,
Ante oculos quarum in promptu natura videtur.*¹⁹

Zato se motimo, če hočemo iz vsega tega sosledja ustvariti neprekinjeno celoto. Ko je Timoleont objokoval umor, ki ga je storil po zrelem in plemenitem premisleku, ni jokal zaradi svobode, ki jo je prinesel domovini, ni jokal zaradi tirana, objokoval je brata. Odigral je en del dolžnosti, pustimo mu, da odigra še drugega!

¹⁸ Lukrecij, *O naravi sveta* 5.282–84.

¹⁹ Lukrecij, *O naravi sveta* 3.183–86.

ENAINŠTIRIDESETO POGlavJE
Slave z nikomer ne delimo

Od vseh nespameti sveta je najbolj ustaljena in najbolj vsestranska prav skrb za ugled in slavo, zaradi katere smo se pripravljene odpovedati bogastvu, miru, življenju in zdravju – stvarnim in otipljivim dobrinam, samo da bi lahko sledili tej ničevi podobi in preprosti besedi, ki nima ne telesa ne česa oprijemljivega:

*La fama, ch' invaghisce a un dolce suono
Gli superbi mortali, et par si bella,
E un echo, un sogno, anzi d'un sogno un ombra
Ch' ad ogni vento si dilegua et sgombra.*²⁰

In kaže, da se izmed vseh človekovih nerazsodnosti tudi filozofi odrečejo tej pozneje in bolj neradi kot kateri koli drugi. Ta je najbridkejša in najtrdovratnejša: *Quia etiam bene proficientes animos tentare non cessat.*²¹ Nobene druge razum jasneje ne obsoja ničevosti, vendar so njene korenine tako žive v nas, da ne vem, če se je že komu posrečilo rešiti. Ko si že vse rekel in vse verjel, da bi jo na laž postavil, se postavi tvojim ugovorom po robu s tako globoko zaverovanostjo, da ji težko kljubuješ. Zakaj celo tisti, kot pravi Ciceron, ki se borijo proti njej, radi vidijo na knjigah, ki jih pišejo o njej, svoje ime v naslovu in se želijo s svojim preziranjem slave proslaviti. Z vsem drugim smo pripravljene trgovati: za prijatelje bomo dali svoje premoženje in življenje, če bo treba: a da bi kdo delil čast s kom in komu podaril svojo slavo, tega ne bomo našli.

V vojni proti Kimbrom je Katul Luktacij poskusil vse, da bi zaustavil svoje vojake, ki so bežali pred sovražnikom: nakar se je sam pridružil bežočim in zaigral strahopetca, da bi bilo videti, kot da sledijo vojskovodji, ne pa da hočejo ulti sovražnikom: odpovedal se je svojemu ugledu, da bi prikrikl tujo sramoto. Leta 1537 je cesar Karel V. zasedel Provanso. Ko je Antoine de Lève videl, da se je njegov gospodar resno odločil za pohod, s katerim naj bi se proslavil, je začel menda ugovarjati in mu pot odsvetovati, vse pa samo zato, da bi bili vsa slava in vsa čast pripisani vladarju, češ po tehtnem preudarku in previdnosti je izpeljal sijajni podvig vsesplošnemu mnenju navkljub: na svoj rovaš je gospodarju izkazal čast.

Ko so trakijski odposlanci tolažili Arhileonido zaradi smrti njenega sina Brazida, so ga kovali v zvezde, da mu poslej ni več enakega, je zavrnila zasebno, posamezno hvalo in jo posplošila: »Ne govorite mi tega,« je rekla. »Vem, da je v mestu Sparti mnogo državljanov, večjih in hrabrejših od mojega sina.«

V bitki pri Crécyju je bil na čelu predstraže angleški prestolonaslednik, še pravi mladenič, in najhujši bojni metež je bil tam, kjer je bil on; ko so lordi, ki so ga

²⁰ Torquato Tasso, *Osvobojeni Jeruzalem* 14.63.

²¹ Avguštin, *O božji državi* 5.14.

spremljali, videli, kako trda jim prede, so poslali po kralja Edvarda, naj jim prihiti pomagat. Ta se je pozanimal, kako je s sinom, in ko je slišal, da je živ in na konju, je rekel: »Krivico bi mu napravil, če bi ga zdaj oropal časti zmage v bitki, v kateri je tako dolgo zdržal: z malo sreče bo zmaga samo njegova!« In ni šel ne sam in ni mu poslal okrepitev, saj se je zavedal, kaj porečejo v takem ljudje: da bi šlo brez njegove pomoči vse po zlu in da bi bile zasluge za zmago pripisane samo njemu: *semper enim quod postremum adjectum est, id rem totam videtur traxisse*.²² Kar nekaj jih je bilo prepričanih v Rimu in o tem se je nasploh govorilo, da se ima Scipion za svoje najlepše dosežke deloma zahvaliti Leliju, ki pa je vendarle zmeraj izpostavljal ter povelečeval Scipionovo slavo, ne da bi mu bilo mar za njegovo. Mož, ki je spartanskemu kralju Teopompu pokadil, da ima državo pri nogah, ker zna tako dobro ukazovati, je dobil takle odgovor: »Prej zato, ker zna ljudstvo tako dobro ubogati.«

Tako kot so imele ženske, ki so podedovale velikaški naslov, kljub svojemu spolu pravico sodelovati in izražati mnenje v pravadah iz sodne pristojnosti perovstva, tako so bili tudi cerkveni dostojanstveniki kljub svojemu poklicu dolžni pomagati kraljem v njihovih vojnah, pa ne samo s prijatelji in oprodami, temveč tudi osebno. Ko se je škof beauvajski znašel s kraljem Filipom Avgustom v bitki pri Bouvinesu, se je junaško udeležil spopada, ni pa se mu zdelo prav, da bi mu pripadala plen in slava v tem silovito krvavem početju. Lastnoročno je tega dne spametoval kar nekaj sovražnikov in jih prvemu plemiču, ki mu je prišel naproti, izročil v zakol ali ujetništvo, ne da bi se mešal v izvedbo. Tako je na primer izročil grofa Williama Salisburyskega milostljivemu gospodu Jeanu de Neslu: z enako vestnostjo je bil pripravljen človeka pobiti, a ne ga raniti, zato se je boril le z macolo. Ko je nekemu mojemu sodobniku kralj očital, da je položil roko na duhovnika, je ta glasno in odločno ugovarjal: premlatil ga je že res, a obrcal pa je z nogo!

DEVETINŠTIRIDESETO POGLAVJE

O starih navadah

Ne bom zameril našim ljudem, če so jim edini zgled in merilo popolnosti njihove šege in navade: ne gre samo za vsesplošno napako preprostega življa, temveč kar vseh ljudi, če njihov pogled usmerja in omejuje okolje, v katerem so se rodili. Priznam, da se jim bosta zdela Fabricij ali Lelij s svojim videzom in nošo barbarska, ker nista ne oblečena ne ostrižena po naši modi. Obžalujem pa njihovo posebno lahkomiselnost, ko se tako radi pustijo izneveriti in preslepiti vplivu sodobnih navad, da se znajo premisliti in mesec za mesecem spreminjati mnenje, modi na ljubo, in razsojati tako navzkriž s samim sabo. Ko so nosili ribjo kost na kamižolah na prsih, so vneto trdili, da je edino to njeno pravo mesto; ko so jo čez nekaj let spustili vse do stegen, kaj se

²² Livij, *Zgodovina* 27.45.

niso rogali iz prejšnje navade, ki se jim je zdelo neprimerna in neznosna? Zaradi današnje mode nemudoma obsojajo staro šego z nenavadno gotovostjo in prav vsestranskim soglasjem: pomislili bi, da jim je blaznost obrnila umnega bistrca na glavo. Ker se spremembe vrstijo tako hitro in nenadno, da ne bi bila novostim kos iznajdljivost vseh krojačev sveta, so nekoč prezirane oblike marsikdaj spet v časteh, kmalu nato pa že spet v nemilosti. V petnajstih, dvajsetih letih je tako ena sama človekova sodba neverjetno lahkomiselno in frfravo deležna dvoje ali troje ne samo različnih, a docela nasprotnih mnenj. Ni ga med nami pretkanca, ki se ne bi dal zmamiti na limanice takega protislovja in ki mu ne bi nehote zaslepilo tako notranjih kot zunanjih oči. Tule bom natresel nekaj staroveških navad, ki so se mi vtisnile v spomin, izmed katerih jih je nekaj podobnih našim, nekaj pa drugačnih; če se zavedamo nenehnega menjavanja človeških stvari, si lahko ustvarimo o njih jasnejšo in trdnejšo sodbo.

Čemur pravimo boriti se s plaščem in mečem, so delali že Rimljani, kot pravi Cezar: »*Sinistris sagos involvunt, gladiosque dstringunt.*« In že takrat navaja razvado, ki smo ji še danes priča pri naših ljudeh, in sicer, da mimoidoče, ki jih srečamo na poti, ustavimo in hočemo vedeti, kdo so, če pa nam nočejo odgovoriti, vzamemo to za žalitev in povod za prepir. V antiki so se kopali vsak dan pred obedom, in to je bilo zanje nekaj tako običajnega, kot je za nas umivanje rok. Na začetku so si umivali samo roke in noge, pozneje – in navada je v nekaj stoletjih zajela večino ljudstev sveta – pa so se umivali nagi v mešanici vode in vonjav: če so hoteli reči, da živi kdo zelo navadno življenje, so rekli, da se umiva z navadno vodo. Najbolj uglajeni in prefinjeni so si dišavili telo trikrat ali štirikrat na dan. S pinceto so si pogosto odstranili vse dlake, kot so si pred časom začele Francozinje puliti dlačice s čela,

Quod pectus, quod crura tibi, quod brachia vellis,

čeprav so imeli mazila nalašč za to:

Psilotro nitet, aut arida latet oblita creta.

Radi so ležali na mehkem in spanje na slamnjači je bilo zanje dokaz vzdržljivosti. Med jedjo so ležali na postelji v podobnem položaju kot dandanes Turki,

Inde thoro pater Aeneas sic orsus ab alto.

Ko je Katon Utičan po bitki pri Farzalu žaloval nad bednim stanjem državnih zadev, je menda jedel samo še sedé, ker je zaostрил svoje življenjske navade. Stari Rimljani so velikašem v znak spoštovanja poljubili roko in jim hkrati polaskali; prijatelji pa so se s poljubljanjem pozdravljali kot Benečani:

Gratatusque darem cum dulcibus oscula verbis.

Če so velikaša pozdravili ali ga kaj prosili, so se mu dotaknili kolena. Filozof Pazikles, Kratesov brat, roke ni položil na koleno, ampak na spolovila. Ko ga je tako naslovljeni grobo odrinil, se je namuznil: »So kaj manj vaša od vašega kolena?« Preden so vstali od mize, so tako kot mi jedli sadje. Rit so si brisali s spužvo (prepustimo babam prazni strah pred besedami!); zato je *spongia* v latinščini kosmata beseda. In je bila ta goba pritrjena na konec palice, kot priča zgodba tistega, ki so ga peljali, da ga vpričo ljudstva vržejo zverem; izgovoril se je, da mora na potrebo, in ker ni imel drugega pri roki, si je zabil palico z gobo vred v goltan in se zadušil. Po opravljenem poslu so si kacéta obrisali z odišavljeno volno:

At tibi nil faciam, sed lota mentula lana.

Na križiščih v Rimu so mimoidočega čakali čebri in posode, da so vanje scali,

*Pusi saepe lacum propter, se ac dolia curta
Somno devincti credunt extollere vestem.*

Med obedi so prigrizkovali. In poleti so jim prodajalci snega hladili vino; nekaterim snega ni bilo dovolj niti pozimi, saj jim tudi v tem letnem času vino še vedno ni bilo dovolj hladno. Velikaši so imeli svoje točaje pa mesorezce in norčke, ki so jih zabavali. Pozimi so jim stregli hrano na namiznih grelcih; premogli so tudi prenosne kuhinje, ki sem jih videl na svoje oči in v katerih jih je spremljal ves pribor,

*Has vobis epulas habete lauti;
Nos offendimur ambulante caena.*

In poleti jim je po kanalih v kletnih prostorih pod nogami pogosto tekla hladna bistra voda, v njej pa vse polno rib; gostje so jih sami izbirali in lovili z rokami, potem pa si jih je vsak dal pripraviti po svojem okusu. Riba je imela zmeraj to posebno čast, kot jo ima še danes, da si mogotci domišljajo, kako jo znajo pripraviti; okus ribe je vsaj zame res imenitnejši od mesa. Sami pravzaprav ne počnemo nič drugega, kot da jih poskušamo po svojih najboljših močeh posnemati, pa naj gre za kakršno koli obliko sijaja, razvrata in pohotnih pogruntavščin, mehkužnosti in razkošja, saj ni naša volja nič manj pokvarjena od njihove, niso pa jim kos naše zmogljivosti. Niso jim kos naše sile, ne kar se tiče pregreh, ne kar se tiče kreposti: za ene in druge je treba čilega duha, kakršnega je bilo neprimerno več pri njih kot pri nas: in duše, šibkejše ko so, manj se imajo možnosti izkazati bodisi v še tako dobrem ali v še tako slabem. Častno mesto pri mizi je bilo pri njih na sredini. Pri pisanju in govorjenju je bilo bolj

ali manj vseeno, ali si omenjen na prvem ali drugem mestu, kot lahko razberemo iz njihovih spisov: rekli so Opij in Cezar, kot so rekli Cezar in Opij, in niso rekli 'jaz in ti' nič rajši kakor 'ti in jaz'. Zato sem se svojčas ustavil ob odlomku francoskega prevoda Flaminijevega življenjepisa, v katerem Plutarh govori o ljubosumju med Ajtolci in Rimljani, ki so se prerekali o tem, komu gre slava za skupaj izbojevano zmago, pri tem pa omenja podatek, da so v grških pesmih imenovali Ajtolce pred Rimljani, razen če ne gre za dvoumje v francoskem besedilu. Gospe so v kopališčih sprejemale moške obiske, medtem ko so jih sužnji otirali in mazilili,

*Inguina succinctus nigra tibi servus aluta
Stat, quoties calidis nuda foveris aquis.*

S posebnim pudrom so odganjale znoj. Stari Galci, kot navaja Sidonij Apolinar, so nosili spredaj lase dolge, na tilniku pa so glavo brili, in to frizuro oživlja požensčena in mehkužna moda našega stoletja. Rimljani so čolnarjem plačevali brodnino, takoj ko so se vkrcali, medtem ko jim sami plačamo po pristanku,

*dum as exigitur, dum mula ligatur,
Tota abit hora.*

Ženske so v postelji ležale na strani, ki je bliže zidu, zato so Cezarja klicali za *spondam Regis Nicomedis*.²³ Med pitjem so lovili sapo, vino pa so krstili z vodo,

*quis puer ocius
Restinguet ardentis falerni
Pocula praetereunte lymphæ?*

In ni jim bil neznan tisti objestni izraz, ki smo mu priča na obrazu naše služinčadi,

*O Jane, à tergo quem nulla ciconia pinsit,
Nec manus auriculas imitata est mobilis albas,
Nec linguae quantum sitiet canis Apula tantum.*

Argivke in Rimljanke so žalovale v belem, kakor so nekoč žalovale tudi naše ženske in kot bi še danes, če bi poslušali mene. A na to temo so bile napisane cele knjige.

²³ Stenski prelaz kralja Nikomeda.

PETDESETO POGLAVJE
O Demokritu in Heraklitu

Razsodnost je vsestransko orodje in povsod prav pride. Zato v tehle Pokušnjah nočem zamuditi nobene priložnosti. Če kakšnega predmeta sploh ne razumem, ga še tem rajši preizkušam in mu iz varne razdalje tipam plitvino: če presodim, da je pregloboko za mojo postavo, ostanem rajši na bregu. Ugotovitev, da ne morem čez, je učinek njene dejavnosti; ja, dejavnosti, na katero je še posebej ponosna. Včasih ko je predmet ničev in nikakršen, poskušam videti, če se ji bo posrečilo najti v njem kaj tehtnega, na kar bi se lahko oprl in naslonil. Spet drugič jo pospremim h kakšnemu plemenitemu in premetemu predmetu, v katerem nima najti kaj novega, saj je pot utrta, da se lahko prestopa le po tujih stopinjah. V takem se pozabava s tem, da izbira pot, ki se ji zdi najboljša: izmed stoterih stezic ti pokaže, za tole ali za ono se odloči.

Sprejemem prvi dokazni razlog, ki mi ga prinese fortuna: vsi so mi enako dobri. In nikoli se jih ne lotim v celoti, saj pri ničemer ne vidim celote: nič bolj je ne vidijo tisti, ki obljublajo, da ti jo pokažejo! Od stotih udov in obrazov, kolikor jih ima vsaka stvar, izberem enega, včasih samo da ga obliznem, včasih da se ga narahlo dotaknem, kdaj pa spet, da ga ugriznem do kosti. Zarežem vanj, pa ne toliko v širino kot kar se da globoko; in pogosto se ga lotim iz nenavadnega zornega kota. Če se ne bi tako dobro poznal, bi morda poskušal biti temeljitejši. Zasadim besedo tukaj, besedo tam, primere, izrgane iz celote, razsute brez načrta in brez obljub: ni mi jih treba temeljito obdelati, niti se mi ni treba držati samega predmeta, brez variiranja; če me zamika, se lahko prepustim dvomu in negotovosti ter svoji ključni značilnosti: nevednosti. Vsak gib nas razgalja. Ista Cezarjeva duša, ki se razkriva ob poveljevanju in vojskovanju pri Farzalu, se vdaja brezdelju in ljubezenskim zadevam. Konja ne ocenjujemo samo po nastopih na hipodromu, temveč tudi po tem, kakšen je pri hoji in, ne nazadnje, pri počitku v hlevu.

Med službami, ki jih opravlja duša, so tudi nizke: kdor je še ne pozna po tej strani, je ne pozna do kraja. In včasih jo še najbolje spoznamo, ko kljusá v svojem običajnem koraku. Za valove strasti je dovtetnejša v vzvišenih legah. Vrh tega se vsakemu predmetu posveti scela in se scela ukvarja z njim. Nikoli pa ne obravnava več kot enega naenkrat: in se ukvarja z njim po svoje, ne po njegovo. Stvari imajo morda vsaka zase svojo težo, svoje mere in značilnosti; ampak znotraj nas samih pa si jih duša kroji po svoji volji. Smrt je Ciceronu strašna, Katonu zaželena, do Sokrata ravnodušna. Zdravje, vest, ugled, znanje, bogastvo, lepota in njihova nasprotja se na vhodu slečejo, duša pa jih ponovno obleče v barve po svoji izbiri: v rjavo ali zeleno, svetlo ali temno, grenko ali sladko, v globoko ali plitvo – kot je vseč vsaki od njih. Zakaj duše nimajo med sabo usklajenih slogov, pravil in navad, vsaka je na svojem kraljica. Zato se nikar več ne izgovarjajmo na zunanje lastnosti stvari, vsa odgovornost leži na nas samih! Tisto, kar je za nas dobro in slabo, je odvisno samo od nas.

Obračajmo se zato nase s svojimi darovi in zaobljubami, ne pa na boginjo sreče: ona nima nobene moči nad našimi razvadami: nasprotno, potegnejo jo za sabo in jo oblikujejo po svoji podobi. Zakaj ne bi presojal o Aleksandru, ko možuje za mizo in dviguje komolec? Ali ko igra šah? Katerih strun njegovega duha se ne dotakne in ne izkoristi ta bedasta otroška igra? Sovražim jo in se je izogibam, ker v njej ni dovolj igre, hkrati pa te tako resno zaposli: sram me je, da bi ji posvečal pozornost, ki bi lahko služila za kaj dobrega. Aleksander se ni kaj bolj mudil z načrtovanjem veličastnega pohoda v Indijo, kot se je oni drugi z razvozlanjem odlomka, od katerega je odvisen blagor človeštva. Samo poglejte, kakšno težo in globino namenja duša temu smešnemu kratkočasju, kako napenja vse mišice; kako daje vsakomur priložnost, da bi spoznal samega sebe ali pravilno sodil o sebi! V nobenem drugem položaju se ne vidim in ne preučujem bolj v celoti. Je še kakšna strast, ki nas ne skuša pri tej igri: jeza, gnev, sovraštvo, neučakanost in srdita želja po zmagi, in to tam, kjer bi si bilo bolj upravičeno želeli, da bi bil poražen! Zakaj izkazati se nenadkriljivega in kdove kako imenitnega v lahkomiselnostih, se ne spodobi poštenjaku. Kar pravim v tem primeru, velja tudi za vse druge. Vsak najmanjši človekov delec, vsak njegov popravek ga izdaja in razgali, kot ga kaj drugega.

Demokrit in Heraklit sta bila filozofa; prvemu se je zdelo človeštvo tako ničevo in smešno, da so ga videli zmeraj porogljivega in veselega obraza; Heraklit, ki je bil poln usmiljenja in sočutja do tega istega našega človeštva, pa je bil kar naprej žalosten in objokanih oči.

alter

Ridebat, quoties à limine moverat unum

Protuleratque pedem; flebat contrarius alter.

Rajši imam prvo značajsko potezo, pa ne, ker bi se bilo prijetneje smejeti kakor jokati, temveč ker je prezirljivejša in ker nas obsoja bolj, kot nas druga: in zdi se mi, da ne moremo biti glede na svoje zasluge nikoli deležni dovolj prezira. V usmiljenju in sočutju je vsaj še nekaj spoštovanja do stvari, ki jo pomilujemo; o stvareh, ki se jim rogamo, pa sodimo, da so brez vrednosti. Mislim, da ni v nas toliko nesreče, kot je nečimrnosti, ne toliko hudobije, kot je neumnosti; nismo tako polni zla, kot smo ničevosti, in nismo toliko klavni, kot znamo biti podli. Diogen, ki se je križemrok potikal, valil sod in se sprdnil v brk velikemu Aleksandru, češ da nismo drugega kot muhe ali meh, poln vetra, je bil po mojem strožji, pikrejši, potemtakem tudi pravičnejši sodnik od Timona, katerega se je oprijel vzdevek ljudomržež. Zakaj vzamemo si ga k srcu, kogar sovražimo. Timon nam je privoščil slabo, strastno si je želel našega propada, izogibal se je naše nevarne družbe, družbe hudobnežev in pokvarjencev. Diogen pa ni niti pomislil – tako malo nas je cenil – da bi se v stiku z nami zmedel

ali spridil: z nami ni hotel imeti posla iz strahu, temveč iz prezira. Ni nas imel za sposobne, da bi storili ne kaj dobrega ne kaj slabega.

Statilijev odgovor je bil podobne baže, ko ga je Brut nagovarjal, naj se pridruži zaroti zoper Cezarja: poteza se mu je zdela pravična, niso pa se mu zdeli vredni truda ljudje, kar se ujema s Hegezijevim naukom, naj modrec ne naredi ničesar razen za samega sebe, saj je edini vreden, da mu kdo naredi uslugo. Ujema pa se tudi s Teodorjevim naukom: ni pravično, da bi modrec za blagor dežele tvegaval življenje in tepcem na ljubo ogrožal modrost. Naš posebni človeški položaj ni nič manj vreden smeha kot posmeha.

ENAINPETDESETO POGLAVJE

O ničevosti besed

V starih časih je neki govornik dejal, da je njegov poklic iz majhnih reči delati takšne, ki so videti in se zdijo velike. Kakor čevljar, ki zna majhni nogi obuti velik čevlj. V Sparti bi ga dali prebičati, ker se ukvarja z umetnostjo goljufanja in laganja. In prepričan sem, da je Arhidam, njihov kralj, ostal brez besed, ko mu je Tukidid takole odgovoril na vprašanje, kdo je močnejši rokoborec, Perikles ali on: »To bi bilo težko dokazati,« je odvrnil, »ker ko ga v boju vržem na tla, zna prepričati gledalce, da sploh ni padel, in zmaga.« Tisti, ki krinkajo in šminkajo ženske, naredijo manj zla, saj ni taka škoda, če jih ne vidiš v naravnem stanju, medtem ko se govorniki postavljajo s tem, da ne goljufajo naših oči, temveč našo presojo, da pridijo in kvarijo stvari v njihovem bistvu. V državah, kot sta Kreta in Sparta, ki ju je odlikovala dobro urejena vladavina polisa, ni bilo prav veliko prostora za govornike.

Ariston modro opredeljuje govorništvo kot vedo o prepričevanju ljudi; Sokrat in Platon kot umetnost varanja in laskanja; tisti, ki zavračajo tako posplošeno definicijo, jo dokazujejo na vsakem koraku s svojimi nauki. Mohamedanci ne dovolijo, da bi jim otroke učili retorike, ker se jim zdi nekoristna. In ko so tudi Atenci ugotovili, kako je govorništvo, tako čislano v njihovem mestu, škodljivo, so sklenili, da je treba glavni del, se pravi tisti, ki budi v ljudeh strasti, prepovedati z uvodnim in zaključnim govorom vred. Gre za orodje, izumljeno za manipuliranje in ščuvanje množic in razrvanega ljudstva, pride pa prav le kot zdravilo, če je država bolna. V Atenah, na Rodosu in v Rimu, kjer si lahko ljudski živelj, neuki, vsi vse privoščijo in kjer stvari nenehno vrejo, mrgoli govornikov. V resnici vidimo malokoga v teh deželah, ki bi se uveljavil, ne da bi mu pomagala zgovornost: Pompeju, Cezarju, Krasu, Lukulu, Lentulu in Metelu, vsem je pomagala utirati pot do veličastne moči, ki so jo nazadnje dosegli bolj po zaslugi govorništva kot orožja, pa naj so v boljših časih še tako menili drugače. Kaj ni Lucij Volumnij, ko je med volitvami za konzula javno podprl kandidata Kvinta Fabija in Publija Decija, izjavil: »To sta moža, rojena za vojno, imenitna

v dejanjih, neizkušena v besedovanju: prava konzulska duhova! Prefinjeni, zgovorni, učeni duhovi koristijo v mestu, kjer kot pretorji delijo pravico.« Govorništvo je v Rimu najbolj cvetelo, ko je zadevam kazalo najslabše in ko jih je razvnel vihar državljanske vojne: nikjer se bujneje ne razbohoti plevel kot prav na pustem, neobdelanem polju.

Kaže, da je monarhijam govorništvo manj potrebno kot drugim: zakaj neumnosti in lahkotnosti, ki ju zasledimo pri ljudeh in zaradi katerih se tako radi pustijo rokovati in voditi za uho z blagozvočjem in ubranostjo besed, ne da bi se jim posrečilo pretehtati in spoznati resnico stvari z razumom – te lahkotnosti, pravim, ne najdeš tako lahko pri enem samem človeku in laže ga je tudi ubraniti z dobro vzgojo in dobrim nasvetom pred učinki njenega strupa. Ni ga znamenitega govornika, ki bi ga bila dala Makedonija ali Perzija.

Toliko o tem v zvezi z Italijanom, s katerim sem se pred kratkim pogovarjal in ki je bil majordom pokojnega kardinala Caraffe do njegove smrti. Malo mi je pravil o svoji službi. Odpredaval mi je o umetnosti mehkega neba z veličastno resnobo in takšnega obraza, kot da bi šlo za ključno bogoslovsko vprašanje. Razodel mi je skrivnost raznoličja apetitov: teka, ki ga imamo na tešče, pa teka po drugi in tretji jedi, kakšne načine poznamo, da mu enkrat preprosto ugodimo, spet drugič, da ga vzbudimo in razvnamemo, pa kako vladamo omakam, najprej na splošno, potem pa še s prav posebnim ozirom na odlike sestavin in njihovega delovanja; pa o razlikah med solatami glede na letni čas, o tistih, ki jih grejemo, o tistih, ki jih strežemo hladne, pa kako jih krasimo in lepšamo, da bi bile prijetne tudi očesu. Po vsem tem se je dotaknil pravih prijemov strežbe, polnih imenitnih in tehtnih pripomb:

*nec minimo sane discrimine refert
Quo gestu lepores, et quo gallina secetur.*²⁴

Vse to pa zavito v bogate in veličastne besede, v prav takšne, s kakršnimi govorimo o vladanju cesarstva. Spomnil me je možak na nekoga:

*Hoc salsum est, hoc adustum est, hoc lautum est parum,
Illud rectè; iterum sic memento; sedulo
Moneo quae possum pro mea sapientia.
Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
Inspicere jubeo, et moneo quid facto usus sit.*²⁵

²⁴ »Ni tako majhna reč, če veš, kako razrežeš zajca in kako kokoš.« (Juvenal 5.123–24)

²⁵ »Tole tukaj je preslano, tole zažgano, tole slabo oprano; tole je imenitno! Zapomni si za prihodnjic. Skrbno jima solim pamet, kolikor mi dopušča moja. Nazadnje, Demea, mi drgneta krožnik, dokler ne sijeta v njem kot v zrcalu, in tako držim roko nad njima.« (Terencij, *Brata* 425–29.)

Celo Grki niso mogli prehvaliti reda in postavitve, ki so se ju držali na slavnostni gostiji, ki jim jo je priredil Emilij Pavel po vrnitvi iz Makedonije. A tukaj ne govorim o dejanjih, temveč o besedah. Ne vem, če se dogaja tudi drugim, a ko slišim, kako se naši arhitekti napihujejo s temi velikimi besedami, kot so pilastri, arhitravi, korniši v korintskem pa dorskem slogu, pa še s čim podobnim iz njihovega besednjaka, si ne morem kaj, da se mi ne bi domišljija pri priči polastila Apolidonove palače, v bistvu gre pa za klavrne letve mojih kuhinjskih vrat!

Če slišiš reči metonimija, metafora, alegorija in ime kakšne druge govorne figure, kaj se ti ne zazdi, da izgovarjajo oblike redkega in eksotičnega jezika? Pa vendar gre za oznake, ki se tičejo čveketa tvoje sobarice! Podobno nastopaštvo je naše državne funkcije označevati z veličastnimi nazivi rimskih služb, pa čeprav ni nikakršnih podobnosti z njihovimi nalogami, še manj pa z njihovo veljavo in oblastjo. Pa še ta razvada, ki bo po mojem nekoč dokaz, kako nečastno, kakor se je komu zljubilo, je naše stoletje razmetavalo z veličastnimi vzdevki, kakršne je antika podeljevala največ eni, dvema osebama vsakih nekaj stoletij! Po vsesplošnem soglasju se je Platona oprijel vzdevek božanski, ki mu ga ni nihče poskušal spodbijati, Italijani pa, ki se upravičeno pohvalijo, da so na splošno bistrejšega duha in bolj zdrave pameti od drugih ljudstev svojega časa, ga podeljujejo Aretinu, pri katerem pa – razen njegovega nabrekli sloga, resda polnega domiselnih prebliskov, a muhastih in za lase privlečenih, no, in nazadnje razen njegove zgovornosti, kakršna že je – ne najdem ničesar, kar bi presevalo običajne pisatelje njegovega stoletja; daleč od kakršne koli bližine s staroveškim božanstvom! Prav tako mi svoje vladarje obkladamo z nazivi veličanstva, pa čeprav niso kaj večjega veličastva od navadnih ljudi.

ŠTIRIINPETDESETO POGlavJE

O ničevih tankoumnostih

Ljudje se spomnijo vseh vrst prazno puhlih lahkoumnosti, samo da bi se uveljavili: kakor pesniki, ki pišejo cele zbirke verzov, kateri se začenjajo na isto črko, se kar spomnimo vseh teh jajc, klobčičev, peruti, sekiric, ki so jih stari Grki mesili z mero verzov, ko so jim s podaljševanjem ali krajšanjem določali tak ali drugačen lik. Takšen je bil na primer podvig moža, ki se je lotil štetja, na koliko načinov bi bilo mogoče razvrstiti črke abecede, in prišel do neverjetnega števila, ki ga najdemo pri Plutarhu. Všeč mi je, kako se je držal tisti, kateremu so pokazali človeka, ki je tako ročno metal proseno pšeno, da ga je zmeraj nezgrešljivo poslal skoz šivankino uho: na vprašanje, kako naj nagradijo tako redko nadarjenost, je posrečeno in po mojem upravičeno svetoval, naj dajo mojstru dva ali tri mernike prosa, da ne bi tako lepa spretnost ostala brez vaje.

Lep dokaz šibkosti naše presoje je, da stvari, ki niso ne dobre ne koristne, ocenjuje

po njihovi redkosti, novosti ali po težavnosti. Doma smo se ravno igrali, kdo najde več pojmov, ki se v skrajnostih prekrivajo, tako kot na primer naziv *sire*, veličanstvo, ki gre prvemu v državi, se pravi kralju, pa tudi navadnim ljudem, kot so trgovci, a nikomur vmes. Odličnim gospem pravimo *dama*, gospem srednjih slojev *damoiselle*, gospodična; in *madam* spet rečemo deklinam z dna lestvice. Kocke, ki padajo po mizah, so dovoljene samo v vladarskih hišah in beznicah. Demokrit je trdil, da imajo bogovi in živali bolj izostrene čute kot ljudje, ki so na vmesni stopnji. Rimljani so nosili isto obleko v dneh žalovanja kot v dneh praznovanja. Znano je, da skrajna prestrašenost in skrajna srčna ognjevitost enako vznemirita želodec in ga sprostita.

Vzdevek Trepetajoči, ki se je oprijel Sanča, dvanajstega kralja navarskega, nam pove, da se od hrabrosti ali od strahu človeku zašibijo udje. Oprode, ki so ga odevali v bojno opravo, so videli, da se mu je naježila koža, pa so šli in ga tolažili, češ saj mu ne grozi tako huda nevarnost. »Slabo me poznate,« jim je vrgel, »če bi moja koža vedela, kam jo zdaj zdaj popelje srce, bi se gladko usedla na rit.« Nemoč, ki nam jo pri Venerinih dejanjih prineseta ohladitev in naveličanost, nas prav tako lahko doleti zaradi presilnega poželenja in neobvladljivega ognja.

Najhujši mraz in najhujša vročina kuhata in pečeta. Aristotel pravi, da se sredi hudega zimskega mraza in tudi v skrajni poletni vročini svinčene²⁶ šibike zmehčajo in stalijo. Želja in potešitev zapolnjujeta z bolečino vse stopnje, ki so nad užitkom ali pod njim. Vpričo bridkosti človeških nadlog se neumnost in modrost srečata v isti točki občutljivosti in odločnosti: modreci zlo krotijo in obvladujejo, drugi pa si pred njim zatiskajo oči: slednji so tako rekoč na tej strani nesreče, prvi pa so onstran nje. Ko jo najprej dodobra pretehtajo in potuhtajo njene lastnosti, ko premerijo in ocenijo, kakšna je, se s silo korenjaškega poguma zavihtijo čeznjo. Z vsem zaničevanjem jo poteptajo, njihova duša je čvrsta in neomajna; vpričo nje se udarci usode skrhaljo in odbijejo, saj so trčili ob telo, ki jim ne pusti naprej. Običajno povprečje ljudi je med obema skrajnostma: v svojem položaju se nesreč zavedajo, jih občutijo ter jih ne prenesejo.

Otroštvu in starosti je skupna onemoglost možganov, medtem ko se skopost in razsipnost srečujeta v podobni želji po kopičenju in pridobivanju.

Verjetno bi lahko kar rekli, da obstaja začetniška nevednost, ki predhaja znanje, in še druga, učenjakerska, ki mu sledi: nevednost, ki jo znanje odpira in rojeva, tako kot ruši in uničuje prvotno nevednost. Preproste duše, manj vedoželjne in manj izobražene, so dobri kristjani, ki v strahospoštovanju in pokorščini preprosto verujejo ter se držijo postav. V duhovih srednje moči in srednjih zmogljivosti prihaja do zmotnih prepričanj, ker sledijo videzu prvotne zaznave. Ne morejo si kaj, da nas ne bi imeli za naivne in neumne, če smo ostali pri starem in ker se tega nismo v šoli učili! Veliki duhovi, ki so bolj umirjeni in jasnovidnejši, so še druga vrsta dobrih vernikov: po dolgem pobožnem preučevanju sežejo skoz globlje in še bolj zastrte luči

²⁶ Aristotel je to dejal za kositer, ne za svinec.

Svetega pisma in začutijo nedoumljivo božansko skrivnost naše cerkvene ureditve. Zato tudi lahko vidimo nekatere, ko z druge ravni dosežejo poslednjo ter skusijo nenavadno zadoščenje in potrditev, skrajno mejo krščanskega umevanja: in kako se veselijo zmage, ko se potolaženi zahvaljujejo in obljublajo prerojeno obnašanje in veliko skromnost. V njihove vrste pač ne bi rad umeščal teh drugih, ki se hočejo oprati suma preteklih zmot, in se nam zato, da bi se dokazali, udinjajo s pretirano vnemo, neuvidevno in krivično, tako da je njihovo sodelovanje en sam madež nešteti nasilnih dejanj. Preprosti kmetje so ljudje zdrave pameti in ljudje zdrave pameti so filozofi, ali kot jih že imenuje naš čas, krepke in bistre narave, vsestransko podkovanе v koristnih vedah. Mešanci, ki so se zmrdovali nad prvotno klopjo nepismenosti, niso pa se zmogli presesti na drugo – z ritjo med dvema stoloma, tako kot jaz in toliko drugih! – so nevarni, neuporabni, nadležni: ti delajo na svetu zgago.

Kar se mene tiče, se zato kar se da umikam v prananaravni položaj, ki sem ga zaman poskušal zapustiti. Neizumetničeno ljudsko pesništvo premore pristnost in čar, s katerima se lahko meri z vzvišeno lepoto umetniško dognane poezije: ozrmo se samo na gaskonjske pastirske vilanele in pesnitve, ki prihajajo iz dežel, kjer ni ne duha ne sluha o kakršni koli učenosti ali celo pisavi. Za povprečno poezijo, ki ostaja med obema, se nihče ne zmeni, brez časti je in brez cene. Ker pa sem brž, ko je imel duh prosto pot, ugotovil, kot se običajno dogaja, da smo imeli za nekaj težavnega in dragocenega, kar še zdaleč ni, in ker odkrijemo, ko se domišljija zagreje, nešteto podobnih primerov, bom pristavil samo še tole: če bi bili tile Eseji vredni presoje, bi se lahko po mojem zgodilo, da ne bi bili vseč ne navadnim pritlehnim duhovom ne izrednim in imenitnim: prvi bi razumeli premalo, drugi preveč, nekje na sredini pa bi znali preživeti!

PETINPETDESETO POGLAVJE

O vonjih

O nekaterih, kot o Aleksandru Velikem, gre glas, da je njihov znoj zaradi izjemnih in nenavadnih lastnosti opojno dišal: Plutarh in drugi hočejo ugotoviti razlog za to. A običajni ustroj teles je drugačen in še najboljši vtis naredijo, če nimajo nobenega vonja. Celo v sladkosti najčistejših izdihov ni popolnejšega, kot če nič ne dišijo, nič ne smrdijo: takšen je na primer vonj zdravih otrok. Zato pa tudi pravi Plavt:

*Mulier tum benè olet, ubi nihil olet,*²⁷

namreč da ženska najjimenitneje diši, ko ne diši po ničemer, tako kot tudi rečemo, da njena dejanja najlepše dišijo, kadar so neopazna in nema. Prijetne vonjave iz tujih

²⁷ Plavt, *Hišni strah* 273.

logov so nam lahko upravičeno sumljive; mirno pomislimo, da poskušajo tisti, ki si pomagajo z njimi, prikriti kakšno prirojeno pomanjkljivost. Od tod pa izvirajo tudi posrečene iveri antičnih pesnikov, češ da lepo dišati, pomeni smrdeti.

*Rides nos, Coracine, nil olentes.
Malo quam bene olere, nil olere.*²⁸

Pa spet drugod:

*Posthume, non benè olet, qui benè semper olet.*²⁹

Pa vendar se zelo rad zadržim v družbi prijetnih vonjav, sovražim pa neprijetne, ki mi že od daleč udarijo v nos.

*Namque sagacius unus odoror,
Polypus, an gravis hirsutis cubet hircus in alis
Quam canis acer ubi lateat sus.*³⁰

Rajši imam preprostejše in naravne vonje. In ta skrb v glavnem zadeva gospe. V najgloblji barbarski divjini se skitske ženske po kopanju napudrajo ter si telo in obraz natrejo s posebno dehtečo zeljo, ki raste na njihovih tleh. In preden pristopijo k moškimi, odstranijo ličilo, koža pa je gladka in dišeča. Kakršen koli naj je že vonj, ne navadno je, kako se me prime in kako se mi ga koža rada navzame. Moti se, kdor se pritožuje, da je narava pustila človeka brez orodja, ki bi nosilo vonje k nosu, saj znajo vonji vse to opraviti sami. Meni prav posebej pri tem pomagajo košati brki: če jim približam rokavice ali robec, se bo vonj tu zadržal ves dan in izdajal, od kod prihajam. Vroči mladostni poljubi, tako sočni, pohotni in lepki, so se jih svojčas oprijeli in se na njih še cele ure zadržali. In ker nisem kdove kako dovzeten za ljudske bolezni, ki jih prenaša družabnost in poraja kužni zrak, sem se izognil vsem vrstam svojega časa, ki so razsajale po naših mestih in v naših vojskah. Sokrat, kot beremo, ni nikoli zapustil Aten, pa naj je večkrat izbruhnila kuga, njemu je bilo zmeraj prizanešeno. Po mojem bi lahko zdravniki bolje izkoriščali vonje, kot jih, saj sem večkrat opazil, kako vplivajo name in s svojimi značilnostmi učinkujejo na duha; zato se kar strinjam, ko pravijo, da so v davnih časih iznašli kadila in dišave po cerkvah vseh ljudstev in ver, da bi nam razvedrili čute, jih prebudili in prečistili za pobožno zbranost. Da bi lahko sodil o tem, ne bi imel nič proti, če bi se spoznal na umetnost kuharjev, ki znajo ne-

²⁸ »Smeješ se nam, Koracin, ker nič ne dišimo; rajši ne smrdim po ničemer, kot da bi dišal lepo.« (Marcial, *Epigrami* 6.55.4–5)

²⁹ »Ne diši, Postum, kdor zmeraj diši.« (Marcial, *Epigrami* 2.12.4.)

³⁰ »Bolj mi, Polip, nos zavoha kozlovski smrad kosmate podpazduhe, kot zavoha pes merjasca.« (Horacij, *Epode* 12.4–7)

navadne vonjave prilagoditi okusom jedi. To so še posebej ugotavljali pri mizi kralja Tunisa, ko se je zaradi pogajanj s cesarjem Karlom v našem času izkrcal v Neaplju. Njegovo meso je bilo začinjeno s toliko dišečimi zelmi in s takšnim razkošjem, da je bilo treba za pava in dvoje fazanov na njegovi mizi odšteti sto dukatov, če so mu jih hoteli pripraviti na njegov način. In ko so jih razrezali, ni samo v dvorani zadišalo, temveč v vseh sobanah njegove palače, po okoliških hišah pa so zavele blagoslastne pare, ki se še dolgo niso razdišale. Kadar se odločam, kje bom prespal, je moja glavna skrb, kako naj se izognem kužnemu zraku in zadahu. Prelepi mesti, kakršni sta Benetke in Pariz, mi naklonjenost, ki jima ju posvečam, pokvarita s trpkim smradom, prvo zavoljo lagun in drugo zaradi blata.

SEDEMINEPETDESETO POGlavJE

O dolgosti našega življenja

Ne morem se sprijazniti z načinom, kako določamo svojo življenjsko dobo. Ugotavljam, da jo modreci pošteno krajšajo v primerjavi s splošnim mnenjem. »Pa ne,« jim je rekel Katon Utičan, ki so mu hoteli preprečiti samomor, »da sem še vedno v letih, ko mi lahko očitata, da prezgodaj zapuščam življenje?« Imel jih je šele osem-inštirideset. Glede na to, kako malo ljudi doseže to starost, se mu je zdela lepo zrela in globoka. In tistim, ki se tolažijo, da jim kaj vem kakšen naravni potek navrže še nekaj let življenja, bi se to tudi posrečilo, če bi bili s posebnim privilegijem oproščeni nešteti nesreči, ki jim je vsak od nas po naravi izpostavljen in ki lahko prekinejo potek, kakršnega se nadejajo. Kako bedasto je pričakovati, da bomo umrli, ker nam bodo od globoke starosti pošle moči, in postavljati tak cilj dolgosti našega življenja, saj je to najredkejša in najmanj razširjena oblika smrti! Samo tej smrti pravimo naravna, kot da bi bilo kaj nenaravnega videti človeka, ki si pri padcu zlomi vrat, utone v brodolomu, se pusti presenetiti kugi ali vnetju poprsnice, in kot da nas ne bi že naše običajne življenjske okoliščine izpostavljale vsem tem nadlogam. Ne slepimo se s temi lepimi besedami: imejmo morda rajši za naravno tisto, kar je splošno, obče in vsestransko.

Umreti od starosti je redka, izjemna in nenavadna smrt, še kaj nenaravnejša od drugih. To je poslednja in skrajna oblika smrti: dlje ko je odmaknjena od nas, manj smemo računati nanjo; to je tista meja, onstran katere ne bomo šli in ki nam jo je postavil zakon narave, da je ne prestopimo: zato pa nam daje redko pravico vse dotlej vztrajati. S takšno izjemo, ki jo v obdobju dveh ali treh stoletij nameni enemu samemu človeku kot posebno uslugo, je ta razbremenjen nadlog in težav, nakopičenih od konca do kraja dolge poti. Zato sem prepričan, da glejmo na doseženo starost kot na nekaj, kar je dano redkim. Ker običajni tok dogodkov ljudi ne pripelje tako daleč, je to znak, da smo sami prišli dlje. In če smo prestopili običajne meje, ki predstavljajo

pravo mero našega življenja, se ne bi smeli nadejati, da bomo prišli še kdove kako daleč: če smo se izognili tolikim priložnostim umreti, ob katerih je klecnilo drugim, le priznajmo, da nam nenavadna usoda, ki nas je pripeljala tako daleč in ki res ni v navadi, ne more več dolgo služiti.

Pomanjkljivost samih zakonov je v zmotnem prepričanju, da naj bi človek ne bil sposoben upravljati premoženja, dokler ne doseže starosti petindvajset let, je pa sploh vprašanje, če jih bo dočakal živ! Avgust je za pet let skrajšal stare rimske postave in odredil, da je za poklic sodnika dovolj imeti trideset let. Servij Tulij je konjenike, ki so dosegli sedeminštirideset let, oprostil obveznosti vojaške službe, Avgust pa je to mejo znižal na petinštirideset let. Pošiljati ljudi v pokoj pred petinpetdesetim ali šestdesetim letom se mi ne zdi prav modro. Mislim, da bi bilo v javnem interesu, če bi nam kolikor se le da pustili opravljati poklic in zaposlitev. Napaka je po mojem na drugi strani: ne zaposlijo nas dovolj zgodaj. Mož, ki je bil pri devetnajstih sodnik vsega sveta, hoče, da jih imaš trideset, preden boš razsojal, kje naj stoji žleb na strehi! Kar se mene tiče, so naše duše pri dvajsetih letih razvite, kakršne naj bi bile, in dotlej že lahko pokažejo, česa so zmožne. Nikdar ni duša, ki se ji ni v tej dobi posrečilo jasno zaarati svojih moči, tega storila pozneje. Tedaj – ali pa sploh nikoli – razkrijejo naravne odlike in kreposti, kaj je v njih čilega in lepega.

*Če trn ne zbode mlaj,
kdove če zbode kdaj,*

pravijo v Dofineji. Med vsemi lepimi človeškimi dejanji tako staroveških kot našega stoletja, ki so mi prišla na uho, pa naj so kakršna koli že, bi mi bilo najbrž teže naštevati tista, ki so se dogodila pred starostjo tridesetih let, kot tista, ki so se pozneje. Ja, in to pogosto v življenju istih mož. Kaj ne morem tega z vso gotovostjo reči tako za Hanibala kot za njegovega velikega nasprotnika Scipiona? Dobro polovico življenja sta preživela v slavi, doseženi v mladosti: bila sta poslej velikana v primerjavi z vsemi drugimi, nikakor pa ne v primerjavi sama s sabo.

Kar se mene tiče, sem prepričan, da sta po tem obdobju moj duh in telo prej pojemala kot naraščala, prej nazadovala kot napredovala. Čisto mogoče je, da tistim, ki znajo izkoristiti čas, z leti znanje in izkušnje naraščajo, a živahnost, urnost, odločnost in druge naše odlike, ki so nam važnejše, bolj bistvene, pešajo in bledijo.

*Ubi jam validis quassatum est viribus aevi
Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus,
Claudicat ingenium, delirat linguaque ménsque.³¹*

³¹ »Slednjič, ko strle telo mogočne že sile so časa, / kadar upadli so udje in njih moči oslabele, / um ohromi, opoteka se duh, se blede jeziku.« (Lukrecij, *O naravi sveta* 3.451–53. Prev. Anton Sovrè.)

Včasih pred starostjo najprej klone telo, včasih tudi duša: videl sem jih, videl, ki so jim opešali možgani prej kot želodec in noge: in ker se bolezniki komaj zaveda tisti, ki ga zadene, znaki pa so slabo vidni, je še toliko bolj nevarna. Tokrat se ne pritožujem nad zakoni, ker nas ne spustijo k delu, ampak ker nas vprežejo prepozno. Če upoštevamo krhkost svojega življenja in število običajnih in naravnih čeri, ki jim je izpostavljeno, ne bi smeli prepuščati tako velikega deleža otroštvu, prostemu času in uku.

DIDAKTIKA KLASIČNIH JEZIKOV

OŠ PREŽIHOVEGA VORANCA, LJUBLJANA: 50 LET OSEMLETKE IN 110 LET LATINŠČINE POD ISTO STREHO

ALEKSANDRA PIRKMAJER SLOKAN

UVOD

Osnovna šola Prežihovega Voranca, Ljubljana¹ se od drugih slovenskih šol razlikuje po neprekinjeni tradiciji pouka latinščine. V šolski zgradbi iz leta 1899, kjer od septembra 1958 domuje osnovna šola, so se v klasično-humanističnem duhu vzgajale generacije učencev. Prvih šest desetletij (1899–1959) so bili to dijaki osemletne klasične gimnazije, za katere sta bili latinščina in stara grščina med glavnimi predmeti, naslednjih pet desetletij (1958–2008) pa osnovnošolci, ki so se latinščine, ne pa tudi grščine, učili kot fakultativnega predmeta od petega razreda osemletke dalje. Od septembra 2008 se latinščina poučuje le še v okviru devetletke,² kjer ima status izbirnega predmeta od sedmega do devetega razreda. Dolga tradicija pouka latinščine na naši šoli (latinščina je tudi sicer ena najstarejših šolskih disciplin!) je odraz interesa javnosti in hkrati potrditev njegovih vzgojno-izobraževalnih vrednot. Seveda sta se obseg in metodika pouka latinščine skozi čas bistveno spreminjala. *Tempora mutantur et nos mutamur in illis.*

Ko je ob šolski reformi leta 1958 v naši šolski zgradbi začela z delom osemletna osnovna šola (dotedanja osemletna klasična gimnazija pa je postala štiriletna in se leta 1959 izselila), so višji štirje razredi osemletke postali dediči nižje klasične gimnazije in na svoj način pomagali ohranjati tradicijo klasično-humanistične šole. Vse do konca sedemdesetih let so 'naši latinci' po končanem osmem razredu neovirano prehajali na gimnazijo³ v klasične oddelke z nadaljevalnim poukom latinščine,

¹ Ime Prežihovega Voranca nosi sedem osnovnih šol, pet v Sloveniji in dve v zamejstvu.

² Marca 1996 je novi šolski zakon uzakonil obvezno devetletno osnovno šolo. Na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana smo jo začeli postopno uvajati septembra 2003 (nekateri šole pa poskusno že prej), in sicer najprej v prvem in zadnjem triletju. Začeli smo s prvim in sedmim razredom, 2004 sta sledila drugi in osmi razred ter 2005 tretji in deveti razred. Junija 2005 so zapustili šolo zadnji osmi razredi osemletke. Septembra 2006 je začela prehajati na devetletni program (kot zadnja) druga triada, najprej četrti razred, 2007 peti in 2008 (kot zadnji) šesti razred. V šolskem letu 2007/08 smo imeli zadnje učence osemletke, in sicer dva peta razreda z možnostjo fakultativnega pouka latinščine, ki sta od septembra 2008 sedma razreda devetletke z možnostjo pouka latinščine kot izbirnega predmeta. Leta 2008/09 imamo prvič šesti razred devetletke, tj. zadnji razred drugega triletja, kjer pouk latinščine kot izbirnega predmeta zaenkrat zakonsko ni predviden.

³ V šestdesetih in sedemdesetih letih je bil v Ljubljani nadaljevalni pouk latinščine na gimna-

pozneje pa to – razen izjemoma – ni bilo več mogoče. Da bi izboljšali pogoje pouka klasičnega jezika in oživili njegovo osemletno učenje, smo na šoli leta 1999/2000 izdelali predlog programa *Osnovna šola s poudarkom na poučevanju latinščine*,⁴ ki pa je žal ostal vse do danes brez uradnega odgovora.

Glede metodike pouka latinščine lahko rečemo, da je bila vsa leta izredno inovativna. V želji, da bi obogatili in posodobili pouk, so profesorji, ki so poučevali v naši šolski zgradbi, sestavili vrsto latinskih učbenikov. Poleg tega smo na šoli leta 1989 začeli razvijati latinske interesne dejavnosti, imenovane *Per vias antiquas*, in se leta 1991 vključili (skupaj s še štirimi slovenskimi šolami) v eksperimentalni projekt Zavoda RS za šolstvo *Pouk latinščine v osnovni šoli* (1991–1999). Bili smo tudi med pobudniki osnovnošolskega državnega tekmovanja *Certamen Latinum* (1995–2007).

Vsem našim prizadevanjem navkljub pa se latinščina septembra 2008, ob dokončnem prehodu osemletke v devetletko,⁵ uradno spreminja iz štiriletnega (v osemletki) v triletni predmet (v devetletki). Da bi zadržali štiriletni pouk, smo na šoli leta 2006/07 izdelali predlog programa *Zgodnje učenje latinščine v drugi triadi devetletke*,⁶ na katerega pa v času nastajanja tega prispevka (julija 2008) prav tako še nimamo uradnega odgovora. Če predlogu ne bo ugodeno, bodo učenci, ki so junija 2008 zaključili peti razred osemletke (in so od septembra 2008 v sedmem razredu devetletke), zadnji osnovnošolci, ki se bodo latinščine učili štiri leta (v petem razredu osemletke fakultativno in v zadnjem triletju devetletke izbirno). Generacije za njimi se je bodo učile le še tri leta.

V svojem prispevku želim na kratko opisati razvoj pouka latinščine na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana skozi petdeset let osemletke (1958–2008). Moj namen ni razčlenjevati vzrokov za posamezne odločitve (ti ostajajo pogosto prikriti), ampak le povzeti glavne mejnike in osvetliti njihove posledice za pouk latinščine v praksi. Dogajanje sem spremljala skozi različna obdobja in z različnih zornih kotov, najprej kot učenka te šole, zadnjih dvajset let pa tudi kot učiteljica in mati učencev. Povod za pisanje sta mi dala predvsem šolska petdesetletnica in dejstvo, da se je junija

---

zijah v Šubičevi ulici in za Bežigradom, od devetdesetih let dalje pa je občasno (če je dovolj zanimanja) na gimnaziji na Poljanah, in sicer v sklopu klasičnih oddelkov z začetnim poukom latinščine. (Štiriletno učenje latinščine v osnovni šoli – niti dobra uvrstitev na državnem tekmovanju iz znanja latinščine – pa žal ne prinaša dodatnih točk za vpis na klasično gimnazijo.)

⁴ Avtorja Marjan Gorup, ravnatelj, in Aleksandra Pirkmajer Slokan, učiteljica latinščine, oba z OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana; gl. *Keria* 4, št. 1 (2002): 83–89. Pri nastajanju predloga nam je bila v izredno pomoč prof. dr. Breda Pogorelec, podprli pa so ga tudi mnogi drugi strokovnjaki. Marca 2000 smo predlog poslali Ministrstvu za šolstvo in šport RS ter Strokovnemu svetu RS za vzgojo in izobraževanje.

⁵ Gl. op. 2.

⁶ Avtorica Aleksandra Pirkmajer Slokan, učiteljica latinščine na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana; gl. spletno stran OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana (www.voranc.si).

2008 skupaj z osemletko zaključilo petdesetletno obdobje štiriletnega fakultativnega pouka latinščine v osnovni šoli.

ZGODOVINSKI OKVIR

Fakultativni pouk latinščine na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana (1958–2008) je izšel iz večstoletne tradicije ljubljanskih humanističnih šol in zdaj po petih desetletjih osemletke prehaja v pouk latinščine kot izbirnega predmeta v zadnjem triletju devetletke (2008–).⁷

V letih 2008 in 2009 na šoli hkrati praznujemo 110-letnico kontinuiranega pouka latinščine v šolski zgradbi (1899–2009) (*genius loci!*) in 50-letnico fakultativnega pouka latinščine v osnovni šoli (1958–2008), kar je oboje edinstveno v Sloveniji. Mineva tudi stodeseto leto, odkar je bila zgrajena in pouku predana naša šolska zgradba (1899–2009), petdeseto leto, odkar je v njej začela z delom osnovna šola (1958–2008), in deseto leto, odkar je učni jezik v njej samo slovenski (1999–2009).⁸

Zgodovina pouka klasičnih jezikov je do leta 1999 podrobno opisana v dveh za šolo temeljnih delih: *Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana*, ki ga je šola izdala jeseni 1999, in *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, ki so ga istočasno izdali maturanti Klasične gimnazije v Ljubljani in seže do samih začetkov klasično-humanističnega izobraževanja v Ljubljani. Zato želim na tem mestu le na kratko povzeti nekatera dejstva iz preteklega obdobja, nato pa dati večji poudarek novejšemu dogajanju.

Klasična gimnazija (1899–1958)

Do leta 1890 je bila v Ljubljani samo ena gimnazija, katere korenine so segale v leto 1563, ko so protestanti ustanovili stanovsko (latinsko) šolo. Sledile so druge latinske šole: jezuitska šola (1597–1773), državna (terezijanska) gimnazija (1773–1849), državna osemrazredna gimnazija z različnimi nazivi (1849–1929), Državna klasična gimnazija v Ljubljani (1929–1947) in Klasična gimnazija v Ljubljani (1947–1958). Gimnazija je imela dobrih sto let (1790–1899) svoj dom v izpraznjenem frančiškanskem samostanu, imenovanem licej,⁹ na današnjem Vodnikovem

⁷ Prim. op. 2.

⁸ V obdobju 1959–1999 so bili na šoli tudi oddelki s srbohrvaškim učnim jezikom, katerih število je v osemdesetih letih občasno celo presegló število slovenskih oddelkov. Posamezni razredi so imeli tudi do šest paralelek (danes sta dve ali izjemoma tri), kar je (kljub poznejšemu prizidku) povzročalo hudo prostorsko stisko in pogosto slabe delovne pogoje. Leta 1991 je vpis v srbohrvaške oddelke prenehal (zadnji oddelek je zapustil šolo junija 1999).

⁹ Izpraznjeni samostan je na predlog Antona Tomaža Linharta postal ljubljansko šolsko in kulturno središče. V njem so bili osnovna šola, gimnazija, licej, licejska knjižnica ter pozneje tudi

(živilskem) trgu. Leta 1895 pa je potres staro poslopje tako poškodoval, da so se morali odločiti za novogradnjo. Z deli ob tedanji Tomanovi ulici¹⁰ so začeli sredi maja 1898 in končali na začetku oktobra 1899.¹¹

Zanimivo je med seboj primerjati število ur, namenjenih jezikom, ki so se jih učili učenci v starosti od enajst do petnajst let v šolskih letih 1910/11, 1938/39 in 2007/08. V gimnaziji leta 1910/11 in leta 1938/39 so imeli jeziki v nižjih štirih razredih skupno 65 ur oziroma 63 ur na teden, pri čemer je imela latinščina položaj prvega, glavnega jezika (pred nemščino in pozneje slovenščino), stare grščine pa so se učili od tretje gimnazije dalje.¹² V osnovni šoli leta 2007/08 pa sta imela obvezna jezika (slovenščina in angleščina) v višjih štirih razredih skupno le 30 ur na teden, pri čemer je bilo v vsakem razredu mogoče izbrati še enega ali največ dva izbirna jezika; gl. Preglednica 1.¹³

Enotna osemletka (1958–2008)

Septembra 1958, ko je stopil v veljavo splošni zakon o šolstvu, ki je uzakonil enotno osemletko in štiriletno gimnazijo, sta v naši šolski zgradbi začela z delom dva zavoda: štiriletna gimnazija (IV. gimnazija v Ljubljani) in osemletna osnovna šola (2. osnovna šola v Ljubljani). Osemletka je prevzela sedemnajst oddelkov nižje gimnazije (štirinajst klasičnih in tri realne oddelke) in pet oddelkov od prvega do četrtega razreda z OŠ Ledina.

Gimnazija se je že naslednje leto preselila v Šubičevo ulico in dobila ime II. gimnazija v Ljubljani. Več kot dvajset let je imela nadaljevalni pouk latinščine¹⁴ (stare grščine pa občasno v obliki tečaja), za katerega so se 'naši latinci' odločali v velikem številu. Tako se je ohranjalo osemletno klasično-humanistično izobraževanje, žal brez

---

deželni muzej in realka. Liceja danes ni več, nanj pa spominja spomenik Valentinu Vodniku, ki stoji na mestu nekdanjega vhoda.

¹⁰ Ulico so leta 1893 poimenovali po Lovru Tomanu, enem vodilnih slovenskih politikov (1827–1870), in leta 1952 preimenovali v Prežihovo ulico. Druge tri ulice okoli šole (prvotno Kolizejska, Gajeva in Knezova, danes Puharjeva, Štefanova in Župančičeva) so zrasle pozneje.

¹¹ Prve dijake je gimnazija sprejela 5. oktobra 1899, svečana otvoritev pa je bila 9. decembra istega leta. Potek gradnje je natančno opisan v izvestju gimnazije za leto 1899/1900; gl. *Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana* (Ljubljana: Osnovna šola Prežihovega Voranca, 1999), 8–12.

¹² Gl. Vasilij Melik, »Preteklost ljubljanske klasične gimnazije,« v: *Zbornik ob 100-letnici šolskega pouka v zgradbi sedanje OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana* (Ljubljana: Osnovna šola Prežihovega Voranca, 1999), 13–20.

¹³ V šolskem letu 2007/08 so bili na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana na izbiro: Latinščina I, Latinščina II, Latinščina III, Francoščina I, Nemščina II in Nemščina III (vsi po dve uri tedensko). Izbirni predmeti niso bili vezani na določeno starost, predmet Francoščina I so lahko na primer učenci izbrali od sedmega do devetega razreda.

¹⁴ Prim. op. 3.

Preglednica 1: Skupno število tedenskih ur, namenjenih jezikom v štirih letih.

Jezik	Število tedenskih ur po razredih		
	Leto 1910/11 C. kr. I. državna gimnazija v Ljubljani (nižji štiri razredi)	Leto 1938/39 Državna klasična gimnazija v Ljubljani (nižji štiri razredi)	Leto 2007/08 OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana (višji štiri razredi)
Slovenščina	obvezno 3, 3, 2, 2 (10 ur)	obvezno 5, 4, 4, 4 (17 ur)*	obvezno 5, 4, 3 ½, 4 ½ (17 ur)
Latinščina	obvezno 8, 7, 6, 6 (27 ur)	obvezno 5, 5, 4, 4 (18 ur)	izbirno 2, 2, 2, 2 (8 ur)
Grščina	obvezno 0, 0, 5, 5 (10 ur)	obvezno 0, 0, 4, 4 (8 ur)	
Angleščina			obvezno 3, 4, 3, 3 (13 ur)
Nemščina	obvezno 5, 5, 4, 4 (18 ur)		izbirno 0, 0, 2, 2 (4 ure)
Francoščina		obvezno 3, 3, 3, 3 (12 ur)*	izbirno 0, 2, 0, 0 (2 uri)
Srbohrvaščina		obvezno 2, 2, 2, 2 (8 ur)	
Skupno tedenskih ur	obvezno 65 ur	obvezno 63 ur	obvezno 30 ur (+ izbirno 0 do 16 ur)

* Nemščino je zamenjala francoščina. Slovenščina je dobila položaj drugega glavnega jezika.

grščine v rednem urniku, vse do leta 1980, ko je maturiral zadnji razred z osemletnim poukom latinščine. Zadnji 'pravi klasiki', ki so imeli tudi obvezen pouk stare grščine, pa so na II. gimnaziji v Ljubljani maturirali že leta 1963.¹⁵

Po izselitvi gimnazije leta 1959 so osnovni šoli, ki je tedaj štela štiriindvajset slovenskih oddelkov, dodelili dvanajst srbohrvaških in novo ime: OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana. Oba učna jezika, slovenski in srbohrvaški, sta na šoli sobivala celih štirideset let (1959–1999).¹⁶ Latinščina se v srbohrvaških oddelkih ni poučevala.

Enotna osemletka je pomenila enoten predmetnik. Štiriletni gimnaziji (nekdanji višji gimnaziji) je novi šolski zakon še dopuščal klasično-humanistično usmeritev, predmetni stopnji osnovne šole (višjim štirim razredom osemletke, nekdanji nižji gimnaziji) pa ne več. Izjema so bili klasični oddelki, vpisani pred reformo, ki jim je bilo dovoljeno končati klasični program. V njih se je latinščina še naprej poučevala kot obvezen predmet, v ostalih (realnih) oddelkih pa kot fakultativen. Junija 1959 je z naše šole odšla zadnja generacija učencev z obveznim poukom obeh klasičnih jezikov (latinščine in stare grščine), junija 1962 pa sta šolanje zaključila zadnja dva osma razreda z obveznim poukom latinščine v rednem urniku. Od tedaj dalje se je latinščina poučevala izključno kot fakultativen predmet, in sicer vse do septembra 2003, ko smo na šoli začeli (v skladu s šolskim zakonom iz leta 1996) s prehodom osemletke v

¹⁵ Po 400 letih (!) neprekinjenega klasično-humanističnega pouka v Ljubljani (1563–1963).

¹⁶ Prim. op. 8.

devetletko¹⁷ in se je štiriletni fakultativni pouk latinščine začel postopno spreminjati v triletni pouk latinščine kot izbirnega predmeta. Junija 2008 se je prehodno obdobje zaključilo in od septembra 2008 poteka pouk le še po devetletnem programu.

PETDESET LET FAKULTATIVNEGA POUKA LATINŠČINE (1958–2008)

Pol stoletja fakultativnega pouka latinščine na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana (1958–2008) lahko razdelimo v tri obdobja, ki jih razmejujeta leti 1987 in 2003. Leta 1987 je bila na šoli po večletnem premoru v petem razredu ponovno oblikovana latinska paralelka,¹⁸ kar je v tedanjih razmerah pomenilo velik korak na bolje, leta 2003 pa se je začelo petletno obdobje postopnega prehoda osemletnega v devetletni program.¹⁹

Obdobje slabšanja razmer (1958–1987)

Prvi dve desetletji po šolski reformi iz leta 1958 so se pogoji za pouk latinščine vztrajno slabšali. Šolsko kolesje se vrtilo počasi in posledice reforme je bilo najbolj občutiti v tretjem desetletju: latinščina je bila neobvezen predmet, latinski razredi so bili ukinjeni, pouk je potekal po skupinah, izločen iz rednega urnika, in na gimnaziji ni bilo več možnosti nadaljevalnega učenja latinščine. Svoje je pripomogla tudi skrajna prenapolnjenost šole z dvema učnima jezikoma,²⁰ ki je marsikaterega učenca iz drugega šolskega okoliša odvrnila od vpisa na našo šolo k pouku latinščine v petem razredu.²¹ Število učencev latinščine se je manjšalo, dokler ni v osemdesetih letih doseglo najnižje ravni v osemletki; gl. Graf 1.

Status fakultativnega predmeta (1958)

Ob uvedbi enotne osemletke je (z izjemo prej omenjenih klasičnih razredov) pouk stare grščine zamrl, latinščina pa je dobila in do njenega konca (2008) obdržala status štiriletnega fakultativnega (neobveznega) predmeta od petega razreda dalje. Novi status je imel številne posledice. Število ur pouka latinščine se je kmalu zmanjšalo na dve uri tedensko (sedemdeset ur letno), ocena iz latinščine ni več vplivala na splošni uspeh (postala naj bi celo opisna) in učenci so lahko prenehali z učenjem latinščine, ne da bi zamenjali razred. To so bile velike spremembe, ki so

¹⁷ Prim. op. 2.

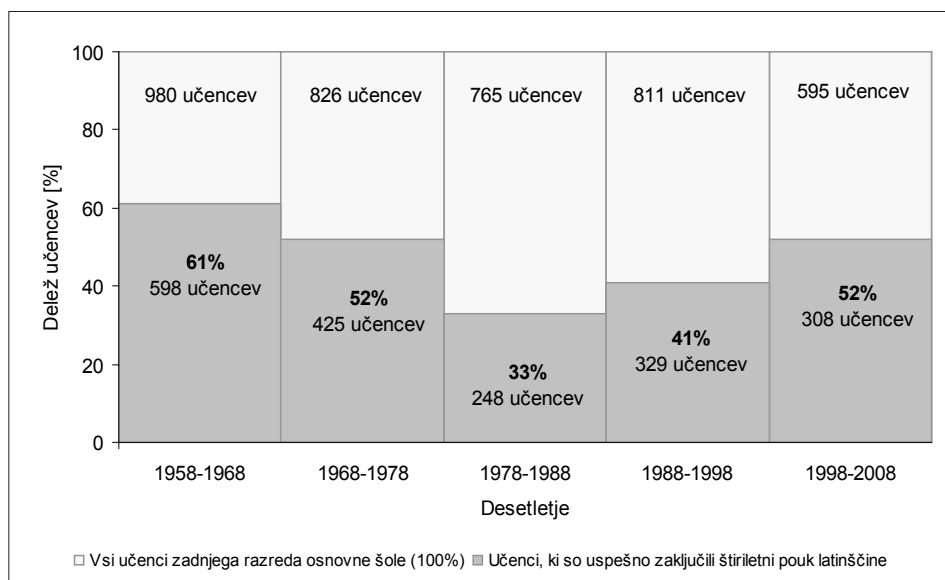
¹⁸ Zasluga za oblikovanje latinske paralelke leta 1987 gre prof. Barbari Šega - Čeh, ki je na šoli poučevala latinščino v letih 1980–1988, tedanjemu vodstvu šole in staršem.

¹⁹ Prim. op. 2.

²⁰ Prim. op. 8.

²¹ K pouku latinščine so učenci (največkrat odličnjaki) tradicionalno prihajali na našo šolo v peti razred z različnih ljubljanskih osnovnih šol (kljub sicer obveznemu šolskemu okolišu!).

Graf 1: Delež učencev, ki so uspešno zaključili štiriletni pouk latinščine, glede na vse učence zadnjega razreda na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana* v obdobju 1958–2008 (neuradni podatki).

* Zaradi osipa skozi štiri leta učenja latinščine pove struktura zadnjega razreda (do junija 2005 so bili to osmi razredi osemletke, pozneje pa deveti razredi devetletke) več od strukture nižjih razredov, pri čemer so upoštevani le učenci, ki so štiriletno učenje zaključili s pozitivno oceno.

napovedovale konec osemletnemu klasično-humanističnemu izobraževanju, in bilo je le še vprašanje časa, kdaj se bo to zgodilo.

Ukinitve latinskih paralelek (1975)

Leta 1975 je Zavod RS za šolstvo razpustil latinske razrede²² in latinščina se je začela poučevati po skupinah v času pred začetkom ali po koncu rednega pouka. Analiza strukture tedanjih osmih²³ razredov pokaže, da so bili v latinskih paralelkah (navadno sta bili po dve na leto, 8.a in 8.b) že prej posamezniki, ki se latinščine niso učili, vendar v veliki manjšini.²⁴ Obratno pa so bili po ukinitvi latinskih razredov 'latinci' v vseh paralelkah, a povsod v manjšini (podobno kot pri izbirnem predmetu v devetletki).

²² To je v časopisju sprožilo številne polemike. V polemikah proti latinskim paralelkam se je izredno veliko razpravljalo o elitizmu.

²³ Zaradi osipa skozi štiri leta učenja latinščine pove struktura zadnjega razreda več od strukture nižjih razredov.

²⁴ Izjema je bil 8.b leta 1964/65, kjer se je latinščine učila le tretjina učencev.

Konec nadaljevalnega pouka latinščine v gimnaziji (1980)

Junija 1980 je na gimnaziji v Šubičevi ulici v Ljubljani maturiral zadnji klasični razred z neprekinjenim osemletnim poukom latinščine (štiriletnim fakultativnim poukom v osemletki in štiriletnim nadaljevalnim v gimnaziji). Tako se je v Ljubljani po skoraj 420 letih pretrgala tradicionalna veriga osemletnega učenja klasičnega jezika.

Obdobje začasnega izboljšanja razmer (1987–2003)

Leta 1987 je bila na šoli po večletnem premoru (1975–1987) spet oblikovana latinska paralelka²⁵ v petem razredu, kar je za naslednjih šestnajst let (do začetka uvajanja devetletke v letu 2003) tok razvoja fakultativnega pouka latinščine obrnilo v pozitivno smer. V obdobju 1987–2003 je osnovnošolski pouk latinščine tudi v slovenskem merilu doživel začasen razcvet. Število šol, ki so uvajale fakultativni pouk latinščine (žal prepogosto le za zelo kratko dobo), se je iz leta v leto večalo. Verjetno je bil vzrok temu (v času splošnega upadanja števila osnovnošolcev) pogosto in predvsem v Ljubljani tudi povsem praktične narave: zadržati učence, ki so hoteli zaradi možnosti učenja latinščine menjati šolo.²⁶

Ponovno oblikovanje latinskih razredov (1987)

Med letoma 1987 in 1998 smo na šoli oblikovali skupno šestnajst homogenih latinskih petih razredov, in sicer vsako leto (razen 1997) po enega ali dva, leta 1989 pa celo tri. Zadnje latinsko paralelko smo oblikovali leta 1998, pozneje pa ne več, ker za to nismo imeli zakonske osnove. Analiza strukture naših osmih²⁷ razredov za obdobje 1987–2005 (leta 2005 so šole zapustili zadnji osmi razredi osemletke) pokaže, da je v tem času končalo šolanje dvainpetdeset osmih razredov z možnostjo učenja latinščine, od tega enajst homogenih latinskih razredov (z latinščino v rednem urniku) in enainštirideset z nivojsko diferenciacijo.

Latinske paralelke so bile tradicionalno oblikovane z učenci iz različnih šolskih okolišev, ki so se k nam vpisovali v peti razred osemletke zaradi fakultativnega pouka latinščine, in le izjemoma samo z učenci iz našega šolskega okoliša. Septembra 1994 je na primer prišlo v latinski 5.d razred štiriindvajset učencev s kar sedemnajstih različnih ljubljanskih šol. Takšno prehajanje je z uvajanjem devetletke – verjetno zaradi delitve pouka v triletja – v glavnem zamrlo.

Obnovljena možnost nadaljevalnega pouka latinščine v gimnaziji (1992)

V devetdesetih letih so na gimnaziji na Poljanah znotraj klasičnih oddelkov z

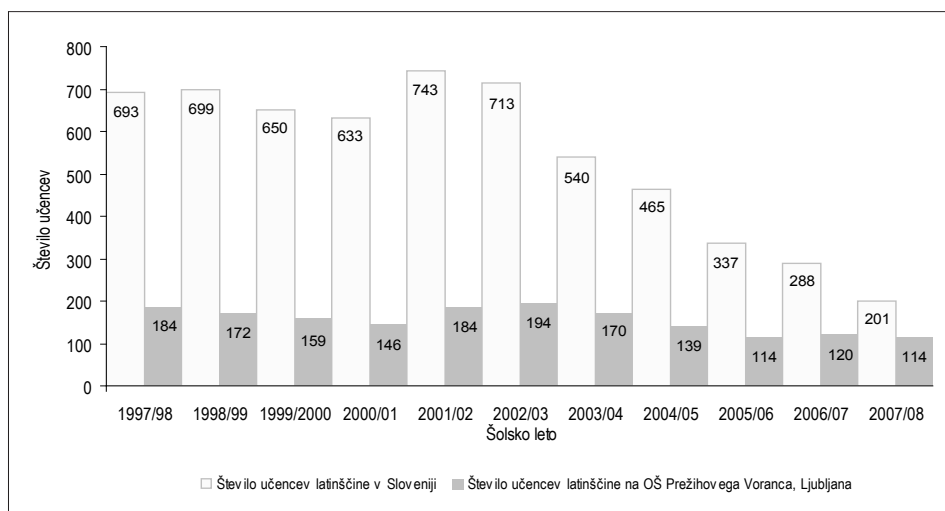
²⁵ Prim. op. 18.

²⁶ Prim. op. 21.

²⁷ Prim. op. 23.

začetnim poukom latinščine občasno (odvisno od zanimanja dijakov) oblikovali skupine z nadaljevalnim poukom latinščine²⁸ in tako do neke mere oživili osemletni pouk klasičnega jezika. Možnost nadaljevalnega pouka latinščine še vedno obstaja, vendar ga je zaradi nepovezanosti osnovne in srednje šole skoraj nemogoče realizirati. Sprememba se zaenkrat nakazuje le v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu. Velika pomanjkljivost je, če je dijak po štirih letih predhodnega učenja latinščine v osnovni šoli postavljen pred izbiro, ali v gimnaziji začeti z učenjem latinščine ponovno od začetka ali pa z njim v celoti prenehati.

Graf 2: Primerjava med številom učencev latinščine v Sloveniji in na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana v obdobju 1997–2008 (neuradni podatki).²⁹

Posodobitev pouka latinščine z interesnimi dejavnostmi »Per vias antiquas« (1989)

V želji, da bi obogatili in posodobili pouk ter dodatno motivirali učence, smo pred dvajsetimi leti začeli na šoli razvijati latinske interesne dejavnosti s skupnim imenom *Per vias antiquas*.³⁰ Sprva je bil poudarek na dramsko-recitacijskem krožku

²⁸ Glavno zaslug pri tem je imela prof. Katja Pavlič Škerjanc. Če bi bilo zanimanja za nadaljevalni pouk več, bi bilo mogoče oblikovati celoten klasični oddelek (in ne le skupine) z nadaljevalnim poukom latinščine.

²⁹ Podatke za (neuradne) letne statistike smo zbirali učitelji latinščine na posameznih osnovnih šolah.

³⁰ Mentorica je učiteljica latinščine prof. Aleksandra Pirkmajer Slokan. *Per vias antiquas* so podrobno opisane v revijah *Didakta* 10, št. 58–59 (2001): 86–87, in *Keria* 3, št. 1 (2001): 75–83, ter zborniku *Interes zbudi dejavnost* (Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2007), 55–60.

(1989–)³¹ in sodelovanju na šolskih astronomskih raziskovalnih taborih.³² Po letu 1991 pa smo začeli sistematično razvijati tudi številne druge dejavnosti, med katerimi so latinski raziskovalni tabori (1991–),³³ epigrafske delavnice (1992–),³⁴ šolsko glasilo *Rustica Latina* (1993–), ekskurzije (1993–) in raziskovalne naloge (1995–).³⁵

Posodobitev pouka latinščine z eksperimentalnim projektom (1991) ter začetek državnega tekmovanja (1995)

Novega poleta je fakultativnemu pouku latinščine dal tudi eksperimentalni projekt *Pouk latinščine v osnovni šoli*, ki ga je Zavod RS za šolstvo³⁶ začel izvajati leta 1991. V prvotno štiriletni projekt, ki se je pozneje podaljšal in zaključil leta 1999, se je na začetku vključilo pet osnovnih šol, in sicer dve iz Maribora (OŠ Bratov Polančičev in OŠ Slave Klavora) ter tri iz Ljubljane (OŠ Ledina, OŠ Toneta Čufarja in naša), kmalu pa še OŠ Trnovo. Glavna cilja projekta sta bila posodobitev učnega načrta in metodike pouka latinščine ter iskanje enovitega organizacijskega modela za pouk latinščine kot izbirnega predmeta v prihajajoči devetletki.

V okviru projekta je bilo aprila 1995 v Mariboru prvo državno tekmovanje iz znanja latinščine v osnovni šoli *Certamen Latinum*.³⁷ Skupno smo imeli trinajst tekmovanj (1995–2007) in kar dvanajstkrat je bila gostiteljica naša šola, ki je na vseh tekmovanjih dosegla izredno dobre uvrstitve.

Vse več osnovnih šol s fakultativnim poukom latinščine (1985)

Pred letom 1970 je naša šola veljala za (neuradni) področni latinski center, saj sta imeli v Sloveniji fakultativni pouk latinščine prvotno le dve osnovni šoli: naša v Ljubljani in OŠ Bojana Ilčiča v Mariboru. Leta 1970 je (kot druga šola v Ljubljani) uvedla fakultativni pouk latinščine OŠ Mirana Jarca za Bežigradom in v letih 1985–1990 so sledile še štiri ljubljanske šole: OŠ Ledina 1985, OŠ Valentina Vodnika 1988,

³¹ Prva prireditev je bil recital ob 80-letnici prof. Silvestra Koprive leta 1989.

³² Pobudnik šolske raziskovalne dejavnosti in vodja astronomskih raziskovalnih taborov je bil prof. Boris Kham.

³³ Do junija 2008 smo realizirali sedemnajst latinskih raziskovalnih taborov.

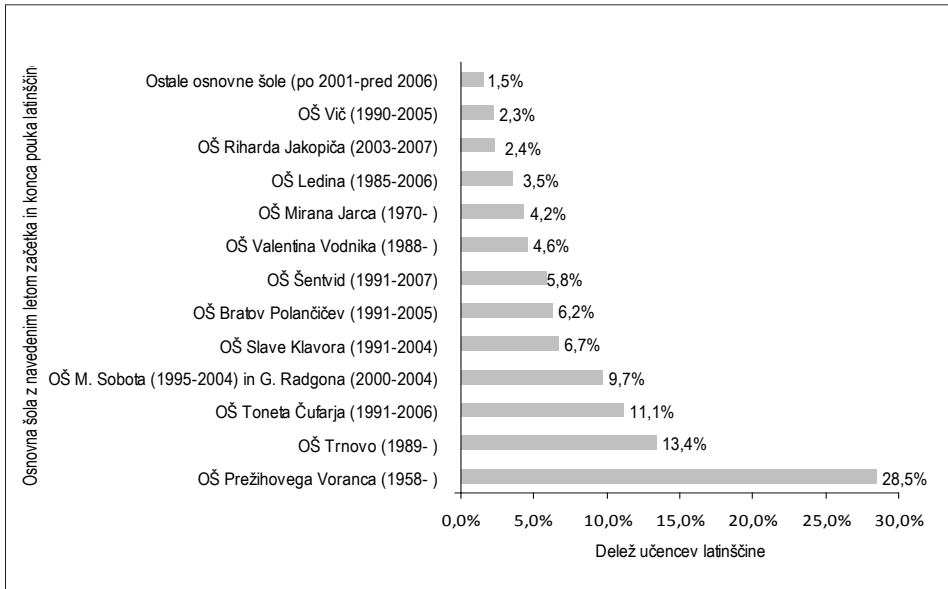
³⁴ Izdali smo zbirko delovnih listov za osnovnošolce *Vodnik po lapidariju Narodnega muzeja Slovenije* (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2004). Pri epigrafskem delu nam je kot zunanja mentorica vsa leta izjemno veliko pomagala dr. Marjeta Šašel Kos.

³⁵ Do junija 2008 smo izdelali enajst raziskovalnih nalog, od katerih so bile mnoge nagrajene.

³⁶ Vodja projekta je bila prof. Katja Pavlič Škerjanc, ki je na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana učila latinščino leta 1975. Evalvacijo hrani Zavod RS za šolstvo. O problematiki se je razpravljalo tudi na didaktičnem kolokviju Društva za antične in humanistične študije novembra 2000; gl. *Keria* 3, št. 1 (2001): 69–75. S stališča naše šole je bila pomanjkljivost projekta v tem, da je bilo več kot polovica vključenih šol iz centra Ljubljane.

³⁷ Za dosežke med 90 % in 100 % možnih točk so učenci dobili Sovretovo priznanje, za dosežke med 80 % do 89,5 % pa Sovretovo pohvalo. Z leti je tekmovanje postalo tematsko, za kar je imela zasluge predvsem dr. Janja Žmavc, ki je tedaj učila na OŠ Toneta Čufarja. Prvo mesto na državnem tekmovanju (drugače kot pri angleščini ali nemščini) žal ni nikoli prineslo dodatnih točk za vpis na srednjo šolo, čeprav smo s tem v zvezi poslali na ministrstvo več prošenj.

Graf 3: Delež učencev latinščine na posameznih osnovnih šolah glede na vse učence latinščine v Sloveniji v obdobju 1997–2008 (neuradni podatki).*

* Prim. op. 29.

OŠ Trnovo 1989 in OŠ Vič 1990. V obdobju 1991–2002 je s poukom latinščine na novo začelo kar petnajst slovenskih šol – od tega devet v Ljubljani, a mnoge žal za zelo kratko dobo; gl. Graf 3. Razveseljivo je, da se je latinščina proti koncu osemletke iz Ljubljane in Maribora razširila tudi v Mursko Soboto ter Gornjo Radgono³⁸ in da je v slovenskem merilu število učencev latinščine v primerjavi s prejšnjimi obdobji izredno naraslo (leta 2003 pa je začelo spet strmo padati); gl. Graf 2.³⁹

Prehodno obdobje (2003–2008)

Od septembra 2003, ko smo začeli postopno uvajati devetletko,⁴⁰ do junija 2008, ko se je osemletka dokončno iztekla, sta na šoli sobivala osemletni in devetletni program. Prehod v devetletko, čeprav postopen in dolgo načrtovan, je bil za pouk latinščine trda preizkušnja, ki so jo (iz različnih vzrokov) prestale le redke šole; gl.

³⁸ To je bila predvsem zasluga zdaj že pokojnega učitelja g. Cirila Koštrica in vodstev šol.

³⁹ Pri tem je treba upoštevati tudi splošno zmanjševanje števila osnovnošolcev v Sloveniji.

⁴⁰ Gl. op. 2.

Graf 3. Novi status predmeta (obvezni izbirni predmet v zadnjem triletju) je prinesel vrsto sprememb⁴¹ in šele čas bo pokazal, kako dobre so.

Napačno ime izbirnega predmeta Latinščina

Imena izbirnih predmetov v zadnjem triletju devetletke Latinščina I, Latinščina II in Latinščina III so bila v prehodnem obdobju – vsaj naši šoli – zavajajoča (in takšna do nadaljnjega tudi ostajajo). V obdobju 2003–2011 bi morali te izbirne predmete pravilno poimenovati Latinščina II, Latinščina III in Latinščina IV, saj je do vključno šolskega leta 2007/08 prvo leto učenja (Latinščina I) predstavljal fakultativni pouk latinščine v petem razredu osemletke. V kolikor ne bo sprejet naš predlog programa *Zgodnje učenje latinščine v drugi triadi devetletke*,⁴² bo zadnja generacija z možnostjo štiriletnega učenja latinščine končala osnovno šolo junija 2011.

Težave z urnikom izbirnih predmetov

V devetletki se izbirni predmeti poučujejo po skupinah, ki so lahko tudi starostno mešane, zaradi česar je na šoli prihajalo do velikih težav z urnikom. Tako so se v zadnjem triletju devetletke izbirni predmeti Latinščina I, II in III poučevali praviloma šele po koncu temeljnega pouka, izjemoma celo dva dni v tednu zapored ali v blok uri. Več sreče z urnikom so imeli v prehodnem obdobju naši peti razredi osemletke, ki so se latinščine učili največkrat prvo ali peto šolsko uro.

V devetletki povečan osip učencev latinščine

Analiza osipa učencev latinščine na naši šoli pokaže, da je bil pri zadnji generaciji osemletke osip 37 %⁴³ v štirih letih, pri prvih treh generacijah devetletke (ki so peti razred končale še po osemletnem programu) pa kar 56 %⁴⁴ v štirih letih. Vzrok za tolikšno povečanje osipa je verjetno v dejstvu, da je bil fakultativni pouk latinščine povsem neobvezujoč (in je bila odločitev za nadaljevanje učenja latinščine lažja tudi v primeru slabše ocene), medtem ko so bile pri izbirnem predmetu okoliščine bistveno drugačne,⁴⁵ zaradi česar so otroci in starši izbor predmetov vsako leto posebej pretehtali z različnih zornih kotov.

⁴¹ Negativna ocena iz izbirnega predmeta ob koncu leta pomeni popravni izpit, k pouku je treba hoditi do konca šolskega leta in oceni iz dveh izbirnih predmetov sta do leta 2007/08 vplivali na splošni uspeh (tega zdaj ne bo več), ki je prinašal ali odnašal točke za vpis v srednjo šolo. Marsikdo je zato raje izbral predmet, pri katerem je bilo potrebnega za boljšo oceno manj dela oziroma časa kot pri latinščini.

⁴² Prim. op. 6.

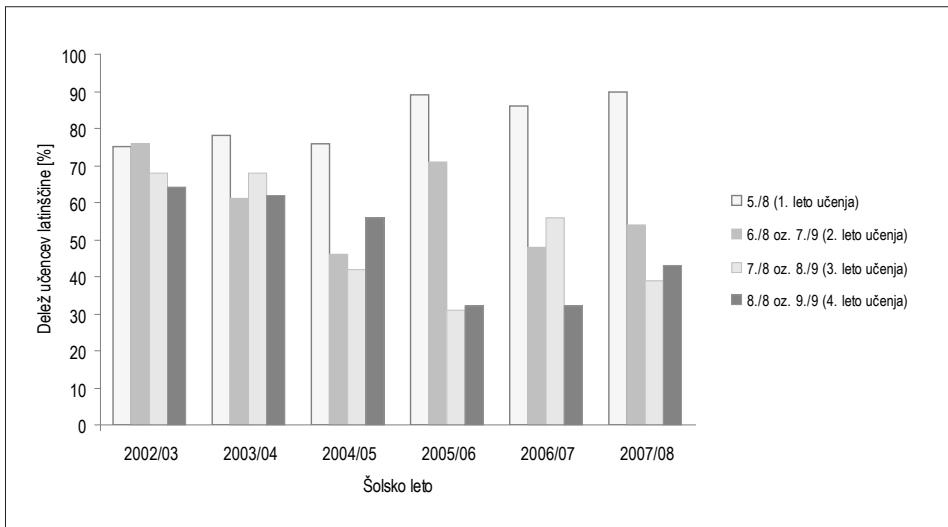
⁴³ Znotraj osemletke je bil osip zdaleč najmanjši v homogenih latinskih razredih, saj sta nanj bistveno vplivala homogena razredna skupnost in pouk, vključen v reden urnik.

⁴⁴ Pri prvih treh generacijah devetletke je osip precej manjši (42 %), če upoštevamo le zadnje triletje (če ne upoštevamo petega razreda osemletke). K fakultativni latinščini v petem razredu se je namreč zadnja leta vpisovalo tudi do 90 % vseh učencev, od katerih mnogi že od vsega začetka niso nameravali izbrati latinščine za izbirni predmet v zadnjem triletju devetletke.

⁴⁵ Gl. op. 42.

Graf 4: Delež učencev latinščine glede na vse učence v posameznih razredih na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana v obdobju 2002–2008 (neuradni podatki).

Vse manj šol z latinščino kot izbirnim predmetom

Od septembra 2005 se je latinščina poučevala samo v Ljubljani, čeprav še ni dolgo tega, ko je bilo tudi v Mariboru, Murski Soboti in Gornji Radgoni precej učencev latinščine.⁴⁶ Toda tudi v Ljubljani položaj ni bil zavirljiv: v šolskem letu 2007/08 sta imeli pouk latinščine kot izbirnega predmeta samo dve (!) osnovni šoli,⁴⁷ OŠ Trnovo in naša (fakultativni pouk latinščine pa poleg njiju še OŠ Valentina Vodnika in OŠ Mirana Jarca). Zaradi premajhnega števila šol udeleženk tudi izvedba štirinajstega osnovnošolskega državnega tekmovanja *Certamen Latinum* aprila 2008 ni bila več mogoča (že leto prej se je k tekmovanju prijavila le naša šola!).

S šolskim letom 2003/04 se je skupaj s številom osnovnih šol s poukom latinščine začelo izrazito zmanjševati tudi število učencev latinščine (Graf 2),⁴⁸ in sicer tako v

⁴⁶ Ti so uspešno sodelovali tudi na državnih tekmovanjih. Leta 2004/05 je bilo izven Ljubljane samo še štirinajst učencev (na OŠ Bratov Polančičev v Mariboru). Še leta 2002/03 je bilo v Mariboru 60, v Murski Soboti 78 in Gornji Radgoni 20 učencev. Pred tem je bilo v Mariboru precej več učencev: leta 1998/99 jih je bilo npr. 175, leta 1997/98 pa celo 205.

⁴⁷ Vzrokov za tolikšno zmanjšanje je gotovo več, na primer zelo široka ponudba izbirnih predmetov, težave z urnikom, kadrovski problemi, predvsem pa konkurenca živih tujih jezikov. Najtežje je razumeti (glede na močno tradicijo) odsotnost latinščine v Mariboru.

⁴⁸ Pri tem je treba upoštevati tudi splošen upad števila osnovnošolcev v Sloveniji. Velik porast števila učencev latinščine v zadnjem obdobju osemletke je bil zavajajoč (modna muha, sredstvo za pridobitev učencev?) in ne odraz realnih potreb ter pravnega odnosa do predmeta. Spomnimo se, da v Ljubljani niti takoj po reformi iz leta 1958, ko je bila zavest o pomenu klasično-humanistične izobrazbe še kako živa, vpis k pouku latinščine v povprečju letno ni presegel dveh paralelk.

slovenskem merilu, kot tudi v zadnjem triletju (od sedmega do devetega razreda) na naši šoli; gl. Graf 4. Ker pa se je pri nas hkrati večal vpis k fakultativnemu pouku latinščine v petem razredu osemletke, je bilo pri skupnem številu učencev latinščine v primeru naše šole opaziti manjša nihanja kot v slovenskem merilu.

Učbeniki (1958–2008)

Vseh petdeset let so osnovnošolci (zaradi pomanjkanja učbeniške literature pa včasih tudi srednješolci) uporabljali učbenike, ki so prišli izpod peres profesorjev, ki so poučevali latinščino v naši šolski zgradbi: *Latinska vadnica* v dveh delih avtorjev Rudolfa Južniča in Silvestra Koprive, učbeniški komplet *Fundamenta Latina I–III* avtorice Ane Šašel ter učbeniška kompleta *Latinščina za vsakogar* in *Lingua Latina* avtorice Aleksandre Pirkmajer Slokan (učbeniki so naštetih v enakem zaporedju, kot so se uporabljali). Najdlje, skoraj štirideset let (do leta 2001), je bil v uporabi učbenik *Fundamenta Latina I*, ki smo ga v devetdesetih letih dopolnjevali s *Poskusnim delovnim zvezkom* Aleksandre Pirkmajer Slokan. Po najnovjšem učbeniškem kompletu *Lingua Latina*, ki je namenjen pouku v devetletki, delamo od januarja 2008 dalje.

DEVETLETKA (2008–)

Težko in pre zgodaj je reči, kaj devetletka prinaša pouku latinščine. Dejstvo je, da ga – v primerjavi z osemletko – za eno leto (tj. za četrtno) skrajšuje, kar bo gotovo vplivalo na obseg in kvaliteto znanja. Dejstvo je tudi, da se je v obdobju uvajanja devetletke⁴⁹ močno zmanjšalo število učencev latinščine in osnovnih šol, ki so jo ponudile kot izbirni predmet. Delno izboljšanje v primerjavi z osemletko lahko pričakujemo le pri delovnih pogojih (manjše učne skupine) in statusu predmeta (obvezni izbirni predmet).⁵⁰ Morda se bo v prihodnosti rešilo tudi zaenkrat še odprto vprašanje prehodnosti med osnovno šolo s poukom latinščine in klasično gimnazijo, kar bi bistveno izboljšalo kvaliteto pouka latinščine.

Magnetna šola za latinščino?

Ko se ob koncu osemletke oziramo na prehojeno pot in delamo obračun, obžalujemo predvsem, da ni bil sprejet naš predlog programa *Osnovna šola s poudarkom na poučevanju latinščine*⁵¹ iz leta 1999/2000. Takšno osnovno šolo naj bi imeli vsi kraji, kjer deluje klasična gimnazija z možnostjo nadaljevalnega pouka

⁴⁹ Prim. op. 2.

⁵⁰ Prim. op. 42.

⁵¹ Prim. op. 4.

latinščine. Status magnetne šole za latinščino (latinskega področnega centra) bi gotovo rešil številne probleme, ki bistveno vplivajo na kvaliteto pouka, pri čemer izbirnost predmetov v slovenskem merilu v praksi ne bi prav nič trpela.

Začetek učenja latinščine že v drugem triletju?

Upati je, da bo upoštevan vsaj naš predlog programa *Zgodnje učenje latinščine v drugi triadi devetletke*⁵² iz leta 2006/07. Dolgoletne izkušnje kažejo, da je za latinščino v osnovni šoli najprimernejše štiriletno učenje (torej od enajstega do petnajstega leta učenčeve starosti), kar je osemletka upoštevala, devetletka pa je začetek učenja postavila v zadnje triletje (namesto v zadnji razred drugega triletja).

Poleg tega bi bilo povsem nelogično izločiti predmet, za katerega je vse do zadnjega vladalo izredno zanimanje: na naši šoli se je k fakultativnemu pouku latinščine v petem razredu osemletke (od septembra 2008 šestem razredu devetletke) zadnja leta vpisovalo tudi do 90 % (!) vseh učencev; gl. Graf 4.

Konkurenca drugih izbirnih predmetov?

Med izbirnimi predmeti v zadnjem triletju devetletke je latinščina na naši šoli vse do zdaj zelo visoko kotirala. V šolskem letu 2007/08 so se, na primer, naši učenci med številnimi ponujenimi odločili za osemnajst izbirnih predmetov: Latinščina I, II in III, Nemščina II in III, Francoščina I, Gledališki klub, Življenje upodobljeno v umetnosti, Oblika in slog, Organizmi v naravnem in umetnem okolju, Poskusi v kemiji, Zvezde in vesolje, Sonce-Luna-Zemlja, Računalništvo I, II in III, Šport za sprostitev in Šport za zdravje.⁵³ Največ učencev je izbralo prav računalništvo in latinščino, če pa upoštevamo tudi fakultativni pouk latinščine v petem razredu osemletke, ki je bil tudi neke vrste izbirni predmet, je latinščina močno prevladala; gl. Graf 5.

Konkurenca drugega tujega jezika?

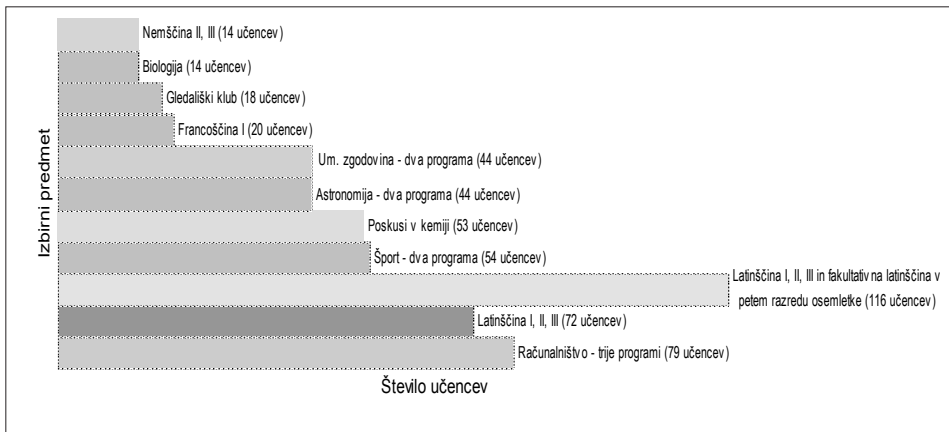
Septembra 2008 se v Sloveniji na izbranih osnovnih šolah,⁵⁴ med katerimi je tudi naša, začela pouk drugega obveznega tujega jezika. In kaj to pomeni za latinščino, ki je ni na seznamu možnih obveznih jezikov, ker je mrtev jezik? V danih razmerah se je bati predvsem še manj primerne urnika. Sicer pa je prav, da se učencev ne postavlja pred izbiro, ali latinščina ali živ tuj jezik. Latinščina si v šolskem sistemu zasluži svoje posebno mesto in učiti se je moramo poleg živih tujih jezikov in ne

⁵² Prim. op. 6.

⁵³ Naši učenci so v zadnjem triletju devetletke lahko sodelovali tudi pri številnih interesnih dejavnostih. Teh je bilo v letu 2007/08, na primer, kar štirinajst; gl. spletno stran OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana (www.voranc.si).

⁵⁴ Ministrstvo za šolstvo je odobrilo postopno uvajanje drugega obveznega tujega jezika v zadnjem triletju devetletke 48 osnovnim šolam (med katerimi je tudi naša) od skupno 60, ki so se prijavile na razpis. Starši učencev naše šole so spomladi 2008 izbirali med nemščino in francoščino ter se (z neznatno večino) odločili za francoščino.

Graf 5: Število učencev pri izbirnih predmetih v zadnjem triletju na OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana v letu 2007/08 (neuradni podatki).

namesto njih. Primerjava med nekdanjim in sedanjim obsegom jezikovnega pouka kaže (Preglednica 1),⁵⁵ da je tudi za latinščino še prostor – seveda samo za učence, ki jih jezikovni pouk zanima.

V predlogu programa *Osnovna šola s poudarkom na poučevanju latinščine*⁵⁶ smo med drugim zapisali, da se »v obdobju intenzivnega spreminjanja vrednot v družbi zdi, kot da postaja sedanost samozadostna. Toda takšen pogled, naravnano le na sedanost, razvojno gledano ni ustrezen. S poukom, katerega del je tudi klasično-humanistična vzgoja, želimo doseči kar najbolj poln stik s kontinuiteto razvoja vrednot naše družbe. Prepričani smo, da je naša dolžnost tudi slovenskemu učencu v javni šoli odpreti vrata do takšne izobrazbe.«

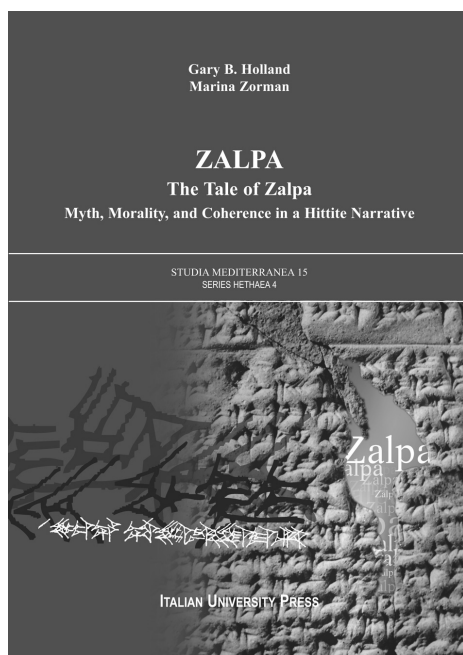
Bralcu prepuščam, da si sam ustvari predstav o tem, kaj bi bilo potrebno na osnovi dosedanjih izkušenj storiti, da bi javna šola učencem po Sloveniji bolj na široko odprla vrata do kvalitetnega klasično-humanističnega izobraževanja. Na koncu le še želja za jubilejno šolo in pouk latinščine: *Vivant, crescant, floreat!*

⁵⁵ Če slovenščini in angleščini, ki imata skupno 30 ur tedensko v štirih letih, dodamo drugi obvezni tuji jezik (skupno šest ur tedensko v treh letih), dobimo seštevek 36 ur. Nekdaj so imeli jeziki precej več obveznih ur (65 oz. 63 ur), kot jih imajo danes (največ 36 ur).

⁵⁶ Prim. op. 4.

OCENE

Gary B. Holland in Marina Zorman. *The Tale of Zalpa: Myth, Morality and Coherence in a Hittite Narrative*. Pavia: Italian University Press, 2007. [150 str.]

Pripoved o Zalpi (The Tale of Zalpa) je fragmentarno ohranjena hetitska legenda, stara približno 3500 let. Pripoved razlaga, da je kraljica mesta Kaniš v enem letu rodila trideset sinov. Položila jih je v košare in jih spustila po reki. Reka je otroke odnesla do morja dežele mesta Zalpa, kjer so jih iz košar vzeli bogovi in jih vzredili. Kot od-

rasli moški so se bratje napotili iskat svojo mater. Sklepamo lahko, da so se v rodnem mestu poročili s tridesetimi sestrami, ki jih je kraljica rodila v njihovi odsotnosti, in sicer vse naenkrat. Prepoznal jih je le najmlajši brat in ugovarjal incestu. Tukaj je besedilo poškodovano. Nadaljuje se z dogodki v mestu Zalpa. Po božjem blagoslovu (le-ta se morda nanaša na spokoritev za incest, o kateri bi lahko govoril neohranjeni del besedila) sledi serija očitno zgodovinskih dogodkov: izbruh in prenehanje sovražnosti, umor princeze, kaznovanje Zalpe, dinastični spori, javno zavračanje zahtev kralja Hattuše in na koncu – uničenje Zalpe.

To pripoved je pred več kot tremi desetletji, leta 1973, prvič izdal Heinrich Otten. Njegova izdaja je *locus classicus* za določanje starohetitskih konvencij črkovanja in morfologije. Od takrat je hetitologija napredovala v spoznanjih o leksikografiji in sintaksi, predlagana pa so bila tudi nekatera drugačna branja klinopisa. Nova izdaja besedila je bila zato *desideratum* že nekaj časa. Pripravila sta jo Gary B. Holland (College of Letters and Science, University of California, Berkeley) in Marina Zorman (Filozofska Fakulteta, Univerza v Ljubljani). Oba avtorja sta se s tem delom ukvarjala že mnogo prej. G. B. Holland je besedilo vse od leta 1986 prebiral s podiplomskimi študenti, M. Zorman pa je s skupino podiplomskih študentov v študijskem letu 2002/03 pripravila raziskovalno nalogo z naslovom *Skladenjska analiza Pripovedi*

o mestu *Zalpa*, ki je prejela Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani za leto 2003. V letu 2005 je močno predelana različica te naloge izšla pri Znanstvenoraziskovalnem inštitutu Filozofske fakultete z naslovom *Zakaj je bilo treba uničiti Zalpo*. Avtorja sta v novo obravnavo besedila vključila več kot sedemdeset študij o vprašanih, ki zadevajo Zalpo (tako besedilo samo kot tudi probleme lociranja posameznih mest, datiranja dogodkov, o katerih pripoveduje idr.) in podala novo interpretacijo besedila. Ta temelji na pragmatičnem in diskurzivno naravnem pristopu k hetitskim besedilom in študiji nekaterih lingvističnih in narativnih vprašanj, predvsem sintaktičnih, stilističnih in diskurzivnih struktur v besedilu, ki jih Ottnov komentar ne vključuje.

Pripoved o mestu Zalpa je v hetitskem državnem arhivu v Hattuši obstajala najmanj v petih izvodih. Po Ottnovi oceni je obsegala približno 116 vrstic, od tega se je vsaj delno ohranilo 110 vrstic, le tretjina pa je ohranjenih v celoti. Obravnava zato najprej prinaša podatke o medsebojnih odnosih ohranjenih različic, njihovi ortografiji in sintaktičnih značilnostih. Na osnovi teh podatkov poskušata avtorja vsaj okvirno datirati posamezne fragmente. Fotografijam glinenih plošč, prepisom v klinopis in transkripciji v latinično pisavo sledi prevod. Drugo poglavje je namenjeno obsežnemu komentarju besedila, ki vključuje obravnavo slovničnih značilnosti in razlik v posameznih prepisih, pojasnila o pragmatičnih in semantičnih razlogih za rabo nekaterih zaimkov, frazeoloških glagolov in drugih konstrukcij, razlago manj znanih izrazov, primerjavo nejasnih mest z drugimi besedili, etimologijo posameznih besed, rekonstrukcijo vrzeli in drugo. Sledi vsebinska analiza, to je obravnava časa in kraja dogajanja, v besedilu omenjenih bogov in junakov. O tej problematiki

je bilo v hetitologiji prelitega veliko črnila, soglasja pa še ni. V pripovedi se namreč pravljичno prepleta z resničnim, saj v njej poleg božanskih bitij nastopa tudi nekaj zgodovinskih osebnosti in znanih krajev (lociranih od Črnega morja do osrednje Anatolije), ki dokazujejo, da je bilo mesto Zalpa ustanovljeno že pred 18. stoletjem pr. n. št. in da razdalje med posameznimi kraji, ki so jih prepotovali bratje, znašajo vsaj 500 kilometrov. Struktura *Pripovedi o mestu Zalpa* je morda edina lastnost tega besedila, ki ni zanetila znanstvene razprave. Očitno se večina znanstvenikov molče strinja z Ottnom, ki meni, da se bajeslovni uvod in zgodovinsko poročilo med seboj tako razlikujeta, da bi bilo mogoče podvomiti, ali sploh gre za dva dela istega besedila. Četrto poglavje zato prinaša analizo sintaktičnih in stilističnih značilnosti obeh delov besedila in tako pokaže, da ima pripoved jasno in enotno kompozicijo. Mitološki začetek vzpostavi okvir, v katerega so vstavljene tematsko podobne, a očitno zgodovinske pripovedi o Zalpi. Vse te zgodbe mesto čedalje bolj bremenijo s krivdo in se nakopičijo v usodnem dogodku, ki sproži katastrofo. Zalpa za kazen, ker je upornikoma nudila zatočišče, doživi opustošenje; podjarmi jo kralj Hattuše. Pripovedni slog je vseskozi enak in tudi v delih, ki so ohranjeni le fragmentarno, so vidna skladenjska sredstva, ki pospešujejo ali zavirajo dogajalni tok v skladu z zasnovano pripovedi. Za *Zalpo* je značilno povezovanje preprostih stavkov s semantično praznim 'in', 'ampak', obilna raba premege govora, spremembe pripovednega časa in preprost besedni zaklad z malo variacij in okrasja. Čeprav je te tehnike v primerjavi z rimskimi in grškimi retoričnimi praksami mogoče opisati kot preproste, predstavlja jo bistveni del vse zgodnje indoevropske ljudske poezije. Na osnovi te analize avtorja razložita ideološko motivacijo besedila.

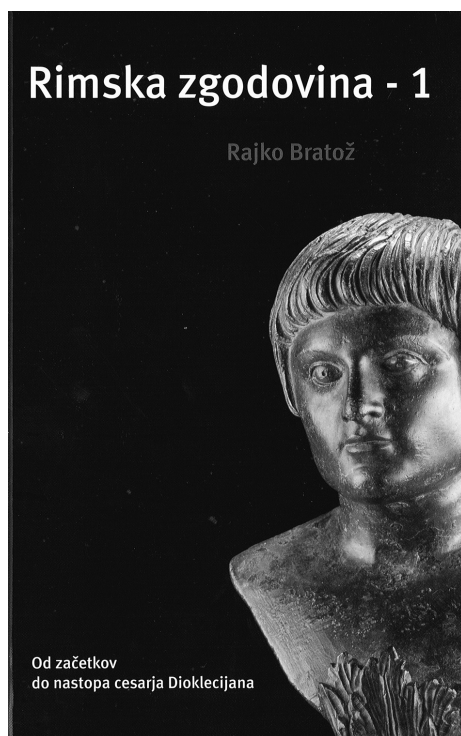
Pripoved o Zalpi umestita v propagandistično obarvano zgodovinsko literaturo. Namen tovrstne literature je bil pokazati nujnost kakega dogodka, politične odločitve ali poudarjati moč in druge vrline zgodovinskih oseb v pripovedih. V tem ideološkem okvirju je treba iskati tudi razloge za nastanek in obstoj petih prepisov *Zalpe*. Število prepisov namreč kaže, da je bila pripoved iz ideoloških, religioznih in političnih razlogov zelo pomembna (zasebno korespondenco, le kratek čas aktualna administrativna besedila, zapise s sodnih procesov idr. so hranili le v enem izvodu). Incest, upiranje kralju ter drugo kršenje družbenih in političnih norm bi namreč lahko služilo kot ideološko opravičilo za dokončno uničenje Zalpe in centralizacijo oblasti v Hattuši. V naslednjem poglavju je pripoved umeščena v okvir drugih hetitskih besedil z moralističnimi nauki. Nekatera služijo kot primeri primerne obnašanja, druga vključujejo moralistične premisleke, spet tretja pa moralne sodbe ali maksime. Še več je v hetitski literaturi besedil z implicitno moralistično vsebino, npr. miti, molitve, oraklji idr. Takšna in druga spoznanja kažejo, da so Hetiti z zgodbami prenašali modrost. V širše mitološke okvire pa pripoved umeščajo tudi

bajeslovni motivi – rojstvo velikega števila otrok naenkrat, izpostavitvev otrok, ki jih nato odnese reka, pa tudi motiv incesta, ki so znani iz mezopotamskih, huritskih, staroindijskih, bibličnih in antičnih pripovedk. V zadnjem poglavju avtorja predstavitava dosedanje interpretacije *Zalpe*, sama pa odgovor iščeta v poučnem namenu pripovedi. Pri tem se sklicujeta na Aristotela, ki v *Retoriki* (1374b in sl.) pravi, da je o moralnosti dejanj mogoče govoriti, če so posledica premišljene izbire. Namerno kršenje zapovedi je namreč značilno za junake *Pripovedi o Zalpi*: mlajši brat je starejše svaril pred incestom, pa tudi prebivalci bi lahko predali upornike. S tega vidika je zgodbo mogoče razumeti kot še en svarilni primer v hetitski historiografski tradiciji. Njen nauk je, da se je moralnim normam treba podrediti, če se želimo izogniti pogubi. Javno prebiranje zgodbe bi potemtakem pomenilo opozorilo, da pravil ni mogoče kršiti brez kazni.

Predstavljeno delo tako poleg svežega pristopa k proučevanju hetitskih besedil prinaša spoznanje, da je obravnavana pripoved del starodavne indoevropske in prednjeazijske pripovedne tradicije.

Mojca Cajnko

Rajko Bratož. *Rimska zgodovina*. Prvi del: *Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Zbirka Zgodovinskega časopisa 33 in Knjižna zbirka Scripta. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba in Založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2007. [527 str.]

Knjiga, ki je izšla konec prejšnjega leta, je prva resna v slovenščini napisana rimska zgodovina, in v tem smislu predstavlja prelomno delo, ki zasluži vso pozornost. Zgodovina je vedno aktualna, saj zgodovinopisje osvetljuje pretekla dogajanja in analizira njihove vzroke in posledice in s tem nakazuje tudi smernice za našo prihodnost. Zato se vsak, ki resno razmišlja o prihodnosti, zaveda, kako zelo je pomembno poznati preteklost. Aktualnosti zgo-

dovine in zgodovinopisja ne predstavlja le polpretekla zgodovina, ki jo različne strani različno razlagajo, temveč tudi antična zgodovina, ki je skozi moderna obdobja zaradi vseskozi razvijajočega se teoretičnega pristopa k preučevanju preteklosti nujno doživljala različne interpretacije. Zato je tudi antično zgodovino potrebno pisati na novo in Bratoževa rimska zgodovina je neke vrste nadaljevanje njegove grške zgodovine, ki jo je prvič izdal leta 1997, leta 2003 pa je izšla v revidiranem ponatisu. Z njo je nadomestil v svojem času odlične Sovretove *Stare Grke*, ki danes niso več aktualni kot grška zgodovina, ampak kot literarno delo. Bratoževa *Rimska zgodovina* pa je v slovenskem zgodovinopisju zapolnila veliko vrzel.

Njegova *Rimska zgodovina* predstavlja delo, ki v polni meri ustreza tako antičnim kot modernim kriterijem in idealom pisanja zgodovine. Ob vsej drugačnosti, ki ni nezanimljiva, v antiki prepoznavamo korenine naše sedanosti, zato je toliko bolj pomembno, da so za njen verodostojen prikaz zbrani vsi podatki, da so točni in da so v kolikor mogoče velikem obsegu upoštevani rezultati modernega zgodovinopisja. Kljub temu, da se je le-to v zadnjem času zelo razmahnilo in je težko slediti modernim bibliografijam, lahko ugotovimo, da je v Bratoževi *Zgodovini* vse navedeno v veliki meri doseženo. Šele izčrpno obravnavana zgodovina, kakršna je pričujoča, nam namreč omogoča, da lahko besedilo uporabimo kot referenčno delo za vse nadaljnje študije in raziskave. V tem je ravno pomen tega dela in njegova prednost pred marsikatero tujo rimsko zgodovino, ki zaradi tovrstnih pomankljivosti kljub visokim pretenzijam ne služi drugemu kot študentom nižjih letnikov, saj je za laičnega bralca pogosto pretežko čtivo.

Zgodovina Slovenije v rimski dobi je vpeta v zgodovino rimskega imperija, ki se

je razvil iz male državice v Laciju in katerega veličastni vzpon do danes ni pojasnjen v vseh podrobnostih. V času svojega največjega obsega se je raztezal od Britanije do Afrike in Sirije, obsegal je večji del Evrope in Malo Azijo. V njej B. obravnava rimsko zgodovino od samih začetkov Rima do nastopa cesarja Dioklecijana. Drugi del, za katerega upamo, da bo čim prej izšel, pa bo obravnaval poznorimsko in poznoantično zgodovino.

Kaj vse knjiga obsega, nam pove razčlenjeno kazalo, iz katerega bom povzela le naslove obsežnejših sklopov; ti namreč vsebujejo veliko krajših podpoglavij, ki predstavljajo zelo jasen in pregleden vodnik po vsebini. Predgovoru in kraticam ter okrajšano citirani literaturi sledi uvod z zgodovino raziskav. Prvo poglavje nosi naslov »Rim od začetkov do propada republikanske ureditve« in vsebuje štiri večje sklope, od katerih je vsak smiselno zelo razčlenjen, prva dva le na manjše število podpoglavij, druga dva pa na veliko dodatnih razdelkov, kar bralcu zelo olajša uporabo knjige. Štirje večji sklopi so: 1. »Stara Italija in začetki Rima (od 10. do konca 6. stoletja pr. Kr.)«, 2. »Obdobje zgodnje republike (okrog 509–287 pr. Kr.)«, 3. »Obdobje srednje republike (287–133 pr. Kr.)« in 4. »Obdobje pozne republike: kriza in zaton (133–27 pr. Kr.)«. Zgolj za ilustracijo naj navedem razčlemba šestega razdelka četrtega sklopa, ki nosi naslov »Drugi triumvirat in propad republike«. Razdeljen je na sedem podpoglavij, od Cezarjeve smrti (prvi) do propada republike (sedmi); v petem je npr. obravnavana Oktavijanova vojna v Iliriku.

Sledi drugo veliko poglavje »Rimsko cesarstvo od začetkov do nastopa Dioklecijana (27 pr. Kr.–284 po Kr.)«. S tem se dejansko konča politična zgodovina, ki jo Bratož obravnava v prvem delu svoje *Rimske zgodovine*; knjiga namreč, kot sem omenila na začetku, ne zajema ce-

lotne rimske zgodovine. V tretjem velikem poglavju je Bratož predstavil ustroj rimske družbe v obravnavanem obdobju, kar pove njegov naslov: »Rimska družba v cesarski dobi (1.–3. stoletje)«. Razdeljen je na 12 podpoglavij, ta pa še na krajše razdelke; v njih B. obravnava vsa ključna vprašanja rimske družbe, od demografije, ki je glede na obstoječe podatke težko ugotovljiva in merljiva, do suženjstva in krščanstva. V vmesnih podpoglavjih obravnava osvobodjence in njihov položaj v družbi, najvišje rimsko plemstvo, senatorje, ki so imeli na začetku v rokah vsa ključna upravna mesta. Postopoma so nekatere funkcije začeli prevzemati tudi rimski vitezi, ki so predstavljali drugi in bistveno bolj številni rimski sloj. Pomemben segment družbe so predstavljali tudi municipalno plemstvo ter pripadniki rimske vojske, največje število pa seveda nižji sloji svobodnega prebivalstva, ki so deloma imeli rimsko državljanstvo in z njim povezane pravice, ugodnosti in dolžnosti, deloma pa so imeli le tako imenovan peregrini status in s tem veliko slabši družbeni položaj.

Rimska družba, kot družba v večini držav, ni bila pravično urejena in je doživljala najrazličnejše krize; vsa ta problematika je v tem poglavju obravnavana v podrobnostih. Krizo družbe ob koncu republike lepo opiše rimski zgodovinar in Cezarjev sodobnik Salustij: »Zunanja in notranja politika sta se ravnali po volji peščice. V njenih rokah so bili državni zaklad, province, službe, odlikovanja in triumfi. Ljudstvo sta tlačili vojaška služba in pomanjkanje; vojni plen so si vojskovodje v svojem pohlepu delili le z redkimi. Končno so bili mnogi starši in otroci vojakov, če so mejili na mogočnejše sosede, neredko pregnani s svojega imetja.« Bratož to sliko analizira in izčrpno komentira, kot tudi vse druge pojave rimske družbe, še dodatno s poudarkom na dogajanjih,

ki so dokumentirana v rimskih mestih na slovenskih tleh v antiki, kar je za nas posebej zanimivo.

Razčlemba vsebine pokaže, kako sistematično, kompleksno in hkrati detajlno je koncipiran ta učbenik, ki je seveda veliko več kot le učbenik – je leksikonski priročnik rimske zgodovine v najboljšem pomenu besede, saj nudi, kot sem že omenila, zanesljivo bazo za vse nadaljnje raziskave posameznih tem, ki so tu obravnavane na sintetičen način in pregledno. Vsako poglavje ima namreč svoj uvod in vire ter izbrano literaturo, v kateri je svetovna upoštevana z vsemi temeljnimi in modernimi deli, relevantna slovenska pa takorekoč v celoti.

V uvodnem poglavju o raziskovanju rimske zgodovine na Slovenskem avtor omenja vse svoje predhodnike in izvednoti njihov prispevek k zgodovinopisju, od škofa Viktorina (ki je deloval v Petovionii in umrl ok. leta 300 po Kr.) do Jožeta Kastelica, avtorjevega predhodnika, ki je dolga leta predaval rimsko zgodovino na Filozofski fakulteti. Med starejšimi deli izstopa po pomembnosti predvsem Linhartov *Poskus zgodovine Kranjske*, lahko pa omenimo tudi Valentina Vodnika, ki je manj znan kot zgodovinar in stari-noslovec, a je v nemščini napisal kratko zgodovino Kranjske in sosednjih dežel, ki je služila kot učbenik, zbiral pa je tudi rimske napise in prerisal edini ohranjeni zemljevid iz antike, *Tabula Peutingeriana*.

Za boljšo ilustracijo vsebine naj navedem odlomek, kjer so na kratko omenjeni Argonavti, ki za naše kraje v antiki niso nepomembni, saj naj bi Emono ustanovil Jazon. Na ta način je bilo tudi zaledje severnojadranskega prostora vključeno v razvejano grško mitologijo. Kratek odlomek je vzet iz poglavja o grški kolonizaciji Italije:

»V dveh stoletjih širjenja na zahodno

Sredozemlje so imeli Grki odločilen vpliv na ljudstva stare Italije, ki se odraža v materialni in duhovni sferi. Italiki so sprejeli glavne elemente grške materialne in duhovne kulture, med njimi zlasti pisavo, umetnost in religijo. Grško literarno izročilo je od Homerja dalje vzpostavilo stik s tem prostorom. Prek tega izročila, ki je za sodobnike večinoma veljalo za zgodovinsko izročilo in ne za mit v današnjem besednem pomenu (Herakles, Argonavti, trojanska vojna in čas neposredno po njej s prihodom trojanskih in grških junakov na Zahod), so bili Italiki vse bolj tesno povezani z grškim kulturnim svetom.«

Kot naj bi nekoč v mitični preteklosti Argonavti objadrali tedaj zelo malo poznane ali skoraj neznane dežele – v zgodbi je namreč vse mogoče – tako so navsezadnje Rimljani osvojili dobršen del tega malo znanega sveta, nekaj zelo oddaljenih severnih dežel pa so pritegnili v svoje vplivno območje, tako npr. Irsko/Hibernijo in Skandinavijo/Tule, ki sta z rimsko ekspanzijo na sever prenehali biti neznani deželi. In mit je v svojih širokih geografskih obri-sih prenehal biti mit in je postal stvarnost, v pravljicnih in legendarnih podrobnostih pa je zgodba o Argonavtih še vedno ostala mitološka zgodba, ki so jo na osnovi novega znanja izgrajevali vse do začetkov cesarskega obdobja – sicer ne bi bila v mit vpletena Emona.

Sicer pa ima tudi Rim svojo ustanovitveno legendo. »Njegov nastanek je povezan z usodo zadnjih dveh kraljev v Albi Longi, Numitorja in Amulija: slednji je pregnal brata Numitorja, njegovo edino hčer Reo Silvijo pa postavil za vestalko, da bi zaradi zaveze deviškosti ostala brez potomstva. Vendar pa se je z njo združil sam bog Mars. Iz njune zveze sta se rodila dvojčka Romul in Rem, ki ju je dal kralj Amulij izpostaviti. Ko sta bila po srečnem naključju rešena, ju je najprej rešila smrti

od lakote volkulja, nato ju je vzredil okoliški pastir. Ko sta brata odrasla in izvedela za svoje poreklo, sta pokončala kralja, postavila svojega deda ponovno na prestol in ustanovila novo mesto Rim. Po prerokbi, da bo zavladal Romul, je njegov brat zagrešil svetoskrunsko dejanje. To je sprožilo spor, v katerem je Romul pokončal Rema, nato pa zavladal kot prvi rimski kralj.« Volkulja je postala simbol rimske civilizacije in se je pogosto upodabljala na nagrobnikih po vsem imperiju, tudi pri nas, ustanovitvena zgodba pa je igrala simbolno vlogo vse do padca zahodnega dela cesarstva; ne nazadnje je zadnji rimski cesar, ki so mu zaradi mladosti dali vzdevek *Augustulus* in ki ga je odstavil germanski vojskovodja Odoaker, nosil ime *Romulus*.

Naj omenim še epizodo, ki je bila pomembna za cel imperij, odigrala pa se je deloma na 'naših' tleh. Po Neronovi smrti je postal cesar Galba, vendar so že 2. januarja leta 69 legije ob Renu oklicale za vladarja Vitelija, upravitelja Spodnje Germanije. 15. januarja so pretorijanci v Rimu ubili Galbo in oklicali Otona, ki so se mu pridružile balkanske in vzhodne province. Februarja je Vitelijeva armada vdrla v Italijo in premagala Otonovo vojsko pri Kremoni. 15. aprila se je Oto ubil in že konec meseca se je del poražene ilirske vojske v Akvileji odločil za Vespazijana, ki je tedaj vodil vojno proti Judom. Avgusta je bil odločilni sestanek poveljnikov ilirskih legij v Petovioni in padla je odločitev, da Vespazijanu še pred prihodom vzhodne vojske priborijo Italijo, kar je tudi uspelo. Zanimivo je, da je to prva omemba Petovione v literarnih virih. Tacit o sestanku v Petovioni poroča takole:

»Voditelji flavijske stranke so se zbrali v Petovioni v zimskem taboru trinajste legije. Tu so preudarjali, ali naj bi zaprli Panonske (t.j. Julijske) Alpe, dokler se ne bi v zaledju postavile na noge vse sile, oziroma ali ne

bi pričalo o večji odločnosti, če bi udarili naravnost in se spopadli z Italijo. Tisti, ki so menili, da je bolje čakati na pomoč in zavlačevati vojno, so povzdigovali moč in sloves germanskih legij in zatrjevali, da so pred kratkim prišle z Vitelijem zbrane sile britanske vojske; njim niso kos po številu, poleg tega so bile pred tem njihove legije premagane in čeprav vojaki govorijo drzno, je vendar pogum premaganih manjši. Toda če medtem zasedejo Alpe, bo prišel z vojsko Vzhoda Mucijan (Vespazijanov general, op. p.); Vespazijan ima premoč na morju, ladjevje, uživa naklonjenost provinc, s pomočjo katerih lahko postavi bojne sile skorajda za bojevanje še ene vojne. Tako bo koristno odlašanje privedlo nove sile, sedanje pa se ne bodo nič zmanjšale.«

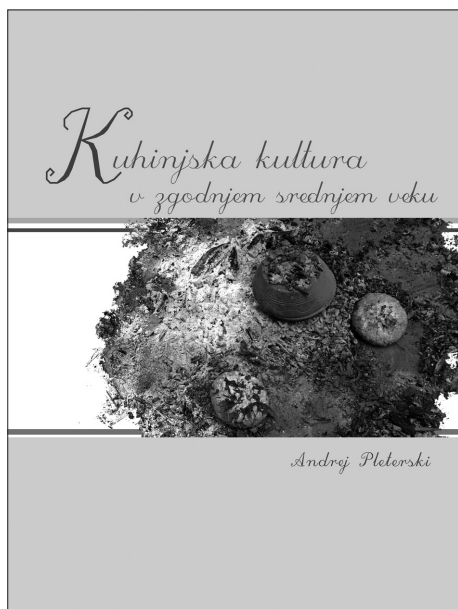
Tedaj pa je demagoško nastopil poveljnik 7. legije iz Karnunta, Antonij Prim in prepričal posebej nižje oficirje in navadne vojake, da odrinejo v Italijo. Vitelijev vojsko so porazili pri Bedriaku in Kremoni in nadaljevali zmagoslavno pot proti Rimu, ki pa so ga zavzeli šele po težkih bojih in velikih izgubah. Ubit je bil tudi Vespazijanov brat, sin Domicijan pa se je komaj rešil. Vendar Antonij Prim ni napravil ugledne kariere kot njegov tekmeč Mucijan, sistematično je bil odrinjen s političnega prizorišča, čeprav je Vespazijanu priboril zmago – resda na lastno pest in za veliko ceno. Umaknil se je na podeželje in postal pokrovitelj pesnika Marciala: »O da bi pero moglo orisati dušo in srce, lepše podobe na zemlji ne bi imeli,« pravi pesnik za starega generala, ki pa ga je Tacit opisal s temi besedami: »bliskovit v borbi, udarnih besed, spreten v netenju zavisti do drugih, vpliven pri neslogah in zarotah, grabežljivec, razsipnež, v miru poguben, v vojni upoštevanja vreden.« Tudi to epizodo – kot vse druge – Bratož umesti v širše dogajanje in jo opremi s stvarnim in izčrpnim komentarjem.

Za zaključek naj poudarim, da je knjiga zelo pomembno referenčno delo za vse zgodovinarje, arheologe, sociologe, antropologe in ljubitelje antike ter hkrati idealen prispevek za uvajanje slovenske strokovne terminologije, saj tega upravičeno ne moremo pričakovati od specialnih, v tujem jeziku napisanih del slovenskih raziskovalcev, ki bi bila v prevodu zanimiva le za peščico Slovencev. Bratoževa knjiga je torej vsestransko gledano dragocena pridobitev za slovensko zgodovino in

njenega izida smo lahko le veseli. Tudi v svetovnem merilu ni veliko učbenikov za rimsko zgodovino, ki bi bili tako izčrpni in pregledni ter premišljeno sestavljeni, in ki bi vsebovali ob vsakem večjem poglavju še podpoglavje, namenjeno domačemu ozemlju in gradivu.

Marjeta Šašel Kos

Andrej Pleterski. *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku / Küchenkultur im frühen Mittelalter*. S prispevkom Helene Gorjup. Ljubljana: ZRC, 2008. [162 str.; več ilustracij.]

Knjiga, ki je izšla sredi julija, kljub strokovnosti – napisal jo je arheolog in zgodovinar – lahko predstavlja tudi prijetno počitniško branje, saj je njena tematika širše zanimiva, in bo všeč vsem, ki jih zanima kuhinja nasploh. Zapolnila je vrzel, saj se vsaj za naš prostor nihče ni poglobljeno ukvarjal s tem, kaj je jedlo preprosto, predvsem slovansko ljudstvo po propadu rimskega cesarstva, kako si je pripravljalo hrano, kakšna orodja in znanja je prineslo iz pradomovine in kaj se je naučilo od romaniziranih staroselcev, ki so prej živeli v teh krajih. Knjiga lepo dopolnjuje študije Gorazda Makaroviča o prehrani alpskih Slovanov v zgodnjem srednjem veku in Slovencev v (zgodnjem) novem veku.

Avtor v prvem poglavju predstavi izhodišča raziskave in poudari, da je kuhinjsko kulturo mogoče pravilno razumeti le v sklopu stanovanjske kulture tedanjega časa, ki je bila prilagojena razmeroma primitivnim pogojem, v katerih so živeli v tedanjih vaseh. Izhodišče te raziskave so predstavljala tudi avtorjeva izkopavanja zgodnesrednjeveške naselbine na Pristavi

na Bledu ter, kot poudari na začetku, študija Irene Keršič »Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju«, ki jo je leta 1991 objavila v *Slovenskem etnografu*. Ko so na voljo le »prgišče črepinj, nekaj temnih lis, koščki oglja in kupček kamenja,« kar je običajno videti na izkopavanjih iz tega časa, je treba poseči po vsem, kar nudi kakršnokoli interpretativno možnost, od 'arheoloških analogij' od drugod in primerjav s poznejšimi obdobji ter potencialno podobnimi okoliščinami življenja dandanašnji, do jezikovne analize in etimologij izrazov za hrano in njeno pripravo, od starih potopisov in raznih arhivskih virov do starih običajev ob praznikih ter podrobnosti iz ljudskih pripovedk.

Vendar to še ni vse. Andrej Pleterski je četrto poglavje svoje knjige v celoti posvetil osrednji temi svoje analize, namreč arheologiji poskusov, kar pomeni, da je sam gradil ognjišča in preproste kamnite peči, si poiskal pri kolegih in znancih lončarjih na roke napravljeno keramično posodje, oblikovano po starih vzorih, si pridobil orodje, podobno tistemu iz zgodnjega srednjega veka, in nakupil čim bolj avtentične sestavine, ki so jih poznali tudi že v času naselbine na Pristavi na Bledu, ter skušal pripraviti hrano tako, kot so si jo zelo verjetno pripravljali tudi tedanji prebivalci Blejskega kota in drugod po Sloveniji in sosednjih deželah. Vse te postopke nam predstavlja z opisom in z zanimivimi barvnimi ilustracijami ter nas tako na neposreden način vpeljuje v primitivno peko in kuhanje tedanjega človeka, verjetno predvsem žensk, saj so imeli moški težja opravila.

Knjiga je natančno razčlenjena, tako da omogoča, da se v njej hitro najdemo in si vsak lahko takoj poišče to, kar bi ga posebej pritegnilo. V prvem poglavju so predstavljena izhodišča raziskave, v

drugem pa prehrana na Slovenskem od novega do srednjega veka. Kljub pomislekom Makaroviča, da utegne biti takšna retrogradna analiza tvegana, je Pleterski mnenja, da je danes na voljo dovolj gradiva, ki ta postopek omogoča. Primerjava je vsekakor zelo zanimiva in zdi se povsem legitimna. Eden najstarejših pisnih virov, ki jih imamo na razpolago za Bled in okolico, je briksenski urbar za blejsko gospostvo iz leta 1253. V njem se omenjajo pšenica, rž, oves, bob, ovseno pivo, vino, govedo, ovce in svinje. Iz proštijškega urbarja kakih sto let pozneje izhaja, da so bili med dajatvami tudi kokoši in jajca. Zanimivo je tudi, da so obstajali vinogradi, ki pa so jih že v 13. stoletju v precejšnji meri opustili.

Te suhoparne navedbe nam zelo popestri potopis Paola Santonina iz druge polovice 15. stoletja, ki je kot tajnik spremljal oglejskega patriarha na treh službenih potovanjih po Koroškem, Goriškem, Kranjskem in Štajerskem. Poleg prehrane višjega sloja sem in tja omenja tudi razmere po vaseh. V oči so mu padla lepo obdelana polja in hruške, jablane, orehi ter češplje, pač pa je – »zavoljo trdega mraza in hladu, bi rekel,« – pogrešal trte, smokve in breskve. Hrane revežev ni posebej opisoval, lahko pa si predstavljamo okolje, kjer so pojedli preprosto južino, ko piše: »... kjer smo v kmečki hiši, črni od dima in saj, pojedli borno, prejšnjim malo podobno, revščini vaščanov ustrezno kosilo.« Za Kaplo ob Dravi piše, da »tam ni bilo pšeničnega kruha, zato smo hlastno použili kruh iz čiste rži z dodatkom ajde.« Ajde v zgodnjem srednjem veku gotovo še niso poznali, saj je prišla iz Azije šele v 15. stoletju.

V tretjem poglavju P. obravnava »Skupne sestavine kuhinjske kulture slovanskih ozemelj« ter » 'Ljudsko kuhinjo' in etimologije«. Med najbolj razširjenimi prvotnimi jedmi izstopajo predvsem ra-

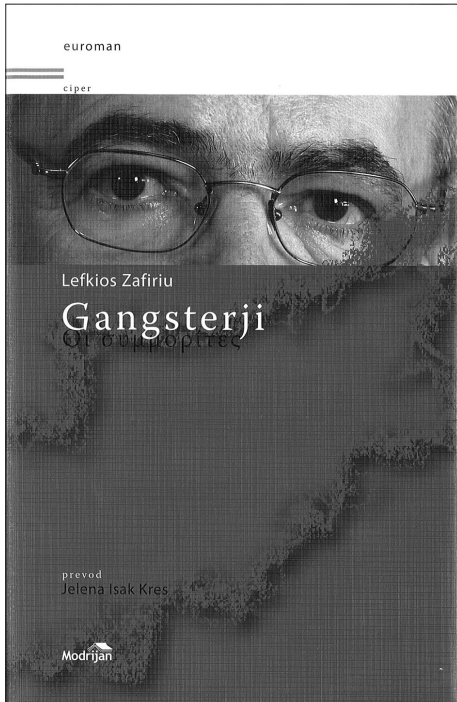
zne kaše, znane tudi še pod drugimi imeni (npr. kolivo) ter močnik, ki je značilna prehrana slovanskih narodov vse do danes. Predvsem pa so igrale pomembno vlogo najrazličnejše jedi iz testa, pripravljenega na različne načine, od mlincev, kruha, kravaja in hleba. Pravi sladki trdi sir so se Slovani naučili delati šele od staroselskih Vlahov, sami so znali pripravljati le mehki kisli sir, saj so bili postopki za njegovo izdelavo nezahtevni. Meso je bilo dragoceeno, jedli so ga morda le nekajkrat na leto, bistvena prehranega tedanjega vaškega prebivalstva je bila žitna hrana.

Po že omenjenem poglavju o 'arheoloških' kuharskih poskusih sledi peto poglavje o živilih, ki deloma temelji na skupnih slovanskih besedah, ki se nanašajo na poljedelstvo, deloma na poznejših virih, deloma pa tudi na paleobotaničnih raziskavah avstrijskega najdišča Enzelsdorf v bližini Gradca. Ta živila so bila na eni strani žita kot pira in pšenica, ječmen, rž,

oves in proso, na drugi pa meso in mlečni izdelki. Med arheološkimi ostanki hrane so še stročnice kot bob in grah, orehi, lešniki, maline, robidnice in breskve. V šestem poglavju avtor predstavlja postopke in povezave (kako in s čim se kaj napravi), kratko sedmo obravnava še nekaj navad pri jedi, osmo pa je kratek sklep, v katerem obravnavane postopke s pomočjo analogij aplicira na zgodnesrednjeveške razmere in med drugim ugotavlja – glede na najdbe lončenine –, da še niso jedli pri mizi iz skupne posode, temveč je gospodinja družinskim članom hrano razdelila v manjše lončke, kuhala pa je – za povprečno družino sedmih članov – največ v loncih dveh velikosti, s prostornino med 3 in 4 l ter med 7 do 8 l. Lahko si tudi mi pripravimo kaj od tedanje hrane, recimo domnevne krlhljeve krape, ki so predstavljeni na str. 71–72.

Marjeta Šašel Kos

Lefkios Zafiriu. *Gangsterji*. Prevod in spremna beseda Jelena Isak Kres. Zbirka Euroman 5. Ljubljana: Modrijan, 2008. [92 str.]

Aprila letos je Založba Modrijan izdala zbirko *Euroman*, ki jo sestavlja 27 proznih del iz 27 držav članic Evropske unije. Republiko Ciper predstavlja novela oziroma zgodba (διήγημα) *Gangsterji* («Οι συμμορφίτες»), katere avtor je Lefkios Zafiriu (Λεύκιος Ζαφειρίου), prevajalka pa Jelena Isak Kres, ki je dodala tudi spremno besedo in opombe. Delo je izšlo leta 1982 v Lefkosiji pri založbi Ρόπτρο (Tolkač) in je bilo kmalu nato nagrajeno z državno nagrado. V obrazložitvi je med drugim rečeno, da delo »prinaša v ciprsko književnost nekaj novega,« da podaja »politično fresko Cipra« in da avtor obsoja kolonializem in šovinizem, ki sta vodila do delitve Cipra.¹

¹ Navedeno v: Lefkios Zafiriu, 'The

Zafiriu se je rodil leta 1948 v Larnaki na Cipru. Družina se je z materjo kmalu preselila v vas Léfkara, medtem ko je oče ostal v Larnaki, kjer je imel obrt z vezeninami in čipkami. Njegova mati Marula Zafiriu je bila pesnica. Študiral je grški jezik s književnostjo (grško filologijo) na Univerzi v Atenah in obiskoval tudi predavanja iz novinarstva. Nekaj časa je bil profesor na srednji šoli, od leta 2004 pa uči grški jezik s književnostjo v grški šoli v Rizokarpasu (turško Dipkarpaz), kraju na polotoku Karpasia, ki se danes nahaja v Turški republiki Severni Ciper in kjer še vedno živi okrog 300 ciprskih Grkov.²

Zafiriu je književno delo začel kot pesnik. Objavil je štiri pesniške zbirke: *Pesmi* (Ποιήματα, 1975), *Skoraj kot Perzijci* (Σχεδόν μηδίζοντες, 1977), *Prepisano z magnetofona* (Απομαγνητοφώνηση, 1978) in *Angel mešanec* (Ο μιγάδας άγγελος, 1980). Poleg tega je skupaj z Lukasom Akselosom pripravil *Antologijo sodobnega ciprskega pesništva* (Ανθολογία σύγχρονης κυπριακής ποίησης, 1985) ter leta 1991 napisal literarnozgodovinski očrt *Novejša ciprska književnost* (Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία).

'*Gangsterji*' so avtobiografska novela, ki opisuje travmatične dogodke zgodovine Cipra od protikolonialnega upora 1955 do spopadov 1964, ki so vodili do prve delitve Lefkosije in Cipra. Zgodba se dogaja na narodnostno mešanem področju Larnake in se začne nekako poleti 1953, ko je avtorju pet let, nadaljuje z njegovimi osnovnošolskimi leti in konča poleti 1964, ko se je mladi Zafiriu vpisal v grško Narodno stražo (Εθνική Φρουρά) v Lefkosiji. Na ta način je Zafiriu opisal svoje doživljanje dveh obdobjev dramatične ciprske zgodovine.

Gangsters', prev. Stathis Gauntlett (Melbourne: Delphicoracle Press, 2005), 78.

² Barbara Peters et al., *Zypern* (Ostfildern: Verlag Karl Baedeker, 2006), 325.

vine druge polovice 20. stoletja: (1) obo-rožen upor proti kolonialni upravi Velike Britanije v letih od 1955 do 1959, ki ga je vodila Narodna organizacija ciprskih borcev, EOKA (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών), in (2) vstajo ciprskih Turkov zaradi napak grške politike konec leta 1963 in grško-turške med-skupnostne oziroma med-etnične boje 1964, ki so vodili do 'zelene črte' sredi Lefkosije. Poleg tega je v noveli omenjeno tudi tretje obdobje nesoglasij in boja med ciprskimi Grki in ciprskimi Turki, ki jih spremljala državljanska vojna znotraj grške ciprske skupnosti med pripadniki Makariosa in stranke AKEL na eni strani ter narodno gardo in EOKA-II na drugi strani. Ti spori so vodili do vojaškega udara grške hunte 15. julija 1974 proti Makariosu in do posledičnega turškega vdora na Ciper, ki je pripeljal do okupacije več kot tretjine (36,2 %) otoka.

Novela zelo zgoščeno opisuje avtorjev vstop v šolo, družinsko dramo njegove matere in njeno prezgodnjo smrt, pisateljevo druženje z otroki v Larnaki, bivanje v internatu, njegovo videnje obnašanja angleških vojakov in obnašanja borcev EOKA, doživljanje praznikov itd. V novelo je na zelo neposreden način vpleteno tudi ljubezensko življenje in doživljanje odraslih in otrok ter avtorjevo ljubezensko zorenje.

Tako v slovenski spremni besedi kot v Gauntlettovem uvodu je veliko govora o političnih razmerah, ki so zaznamovale otroštvo Zafiriujeve generacije. Tako razpravo spodbuja sam naslov zgodbe 'Gangsterji', ki se zgleduje po angleškem prevodu 'The Gangsters', medtem ko je naslov izvirnika »Οι συμμορίτες«. Beseda συμμορίτης, običajno rabljena v množini συμμορίτες, je oznaka, ki jo je vladna stran uporabljala za borce uporniških sil v času državljanske vojne v Grčiji. Rabljena je bila seveda slabšalno za pripadnike

Republikanske armade, komuniste in upornike. Antikomunisti so državljansko vojno imenovali συμμοριτοπόλεμο (razbojniška vojna).

Izraz συμμορίτες je mogoče prevesti kot banditi, razbojniki, izobčenci, roparji; partizani, komunisti, uporniki, gverilci, tudi 'gangsterji'. Pisatelj uporabi tudi izraz συμμορία tolpa, banda; četa, klika, družina, bratovščina.³ V obrazložitev svojega prevoda Gauntlett pravi: »V naslovu Zafiriujeve novele je ironično postavljena v ospredje predvsem elastičnost izraza 'gangsterji'.«⁴ S to ironijo je zelo približno naznačena ekvokacija besede συμμορίτες oziroma banditi, ki so jo Nemci uporabljali za komuniste in Churchill za grške komunistične partizane, medtem ko je polkovnik Georgios Grivas v času 'belega terorja' tako imenoval grške partizane. Toda za britansko kolonialno upravo na Cipru je Grivas 'gangster', medtem ko v času neodvisnega Cipra Grivas in grški oficirji, ki so na Cipru delovali proti Makariosu, postanejo nekakšni 'banditi'. Zato Gauntlett meni, da je tragične ciprske dogodke leta 1974 zakrivilo »nacionalistično gangsterstvo.«⁵

Toda take razlage gangsterstva so dialektične in njihova 'ironičnost' je samo drugo ime za njihovo pomanjkljivost. Narekovaji v naslovu, ki so v slovenskem prevodu izpuščeni, so uporabljeni zato, ker so otroci priče dogodkov, ki jih v vseh pogledih presegajo, četudi so žrtve in hkrati udeleženci teh dogodkov. A otroci ne morejo biti ne gangsterji ne banditi. Vse otroško doživljanje vojnih dogodkov

³ V antiki je beseda συμμορία pomenila 'davčni razred', lat. *classis*.

⁴ Lefkios Zafiriou, 'The Gangsters,' prev. Stathis Gauntlett (Melbourne: Delphicoracle Press, 2005), 15; Lefkios Zafiriou, *Gangsterji*, prev. Jelena Isak Kres (Ljubljana: Modrijan, 2008), 69.

⁵ *Ibid.*, 16.

in državljanskih vojn je vedno pred-politično izkustvo. V vojnah so otroci vedno na 'civilni' strani in imajo vedno prav. Če bi iskali vzporednice v slovenski povojni književnosti, bi novela lahko nosila tudi naslov *Uporniki*, *Partizani* ali *Banditi* (vedno v narekovajih). Vsebina slovenskega bralca lahko spominja na povest, kot je Bevkov *Mali upornik*.

Primer otroškega uporništva je sodelovanje otrok na demonstracijah v Larnaki, na katerih angleški vojak od blizu ustrelil sedemletnega šolarja Dimitrakisa. Otroci v noveli nastopajo kot 'uporniki', ki trgajo letake. Krivdo pripišejo Menikosu, ki je bil pripadnik AKEL-a, to pa je pomenilo nasprotovanje združitvi Cipra z Grčijo; za slednje so si prizadevali pripadniki Grivasove EOKA. Slednjič ga ubijejo zamaskirani pripadniki Grivasove EOKA. Primer otroškega uporništva je tudi zgodba Kokosa, prijateljevega pisatelja iz zadnjih let bivanja v internatu v Larnaki, ki ga je kasneje ubila Grivasova EOKA-II. Tako novela prestopi v zgodovinsko kroniko in se zaključi se s pripisom: »Zahvaljujem se filologu Mihalisu Hatziantoniu za njegovo dragoceno pomoč.«

Poleg politične funkcije ima novela Lefkiosa Zafiriuja tudi poetično razsežnost. Delo se začenja in zaključuje z navedbo dveh pesmi. Za moto novele je Zafiriu vzel verze iz Seferisove pesnitve *Na odru* (*Επί σκηνής*): »Zatajili so svoje oči: slepci. / Ni več prič, za nobeno stvar.«⁶

Za Zafiriuja je pomemben Seferisov poziv, da mora biti človek pričevalec svojega časa. Seferis je za tak apel še posebej primeren, saj ima v njegovem delu usoda Cipra izjemno mesto. Tako je v svoj izvod pesniške zbirke *Dnevnik s palube III*

(*Ημερολόγιο Καταστροφώματος, Γ'*, 1955)⁷ zapisal: »Bilo je [potovanje na Ciper] odkritje nekega sveta in bila je nadalje izkušnja človeške drame, ki ne glede na to, kakšne so smotrnosti vsakdanjega poslovanja, meri in sodi našo človečnost.«⁸

Tako ni presenetljivo, da Zafiriu v zadnjem poglavju povzema dialog med pesnikoma Anagnostakisom in Engonopulosom o vlogi pesništva v času državljanske vojne. V pesmi »Poezija 1948« je Engonopulos zapisal, da je državljanska vojna *εμφύλιος σπαραγμός* (notranje narodno razčetverjanje), ki ni čas za pesništvo in podobne stvari, ker je vse, kar je tedaj napisano, trpko in delo smrti.⁹ Anagnostakis je Engonopulosu leta 1949 odgovoril s pesmijo »Nikosu E...1949«, v kateri je opisoval občutje strahov in brezizhodnosti v času takšnih spopadov, in ga vprašal, kdo bo »z bolečino« (*με πόνο*) govoril o vseh teh stvareh.

Tretji poetični moment pripovedi so pisateljve sanje na začetku zgodbe. Sanje so sorodne poeziji in Zafiriu je dober sanjalec. Pisatelj v sanjah vidi dve pesmi svoje matere Marule Zafiriui, pesem o Nikosu Belojanisu in o Paulu Éluardu. Prvi je bil grški komunistični funkcionar, ki so ga po koncu grške državljanske vojne leta 1952 v montiranem sodnem procesu skupaj s štiri-

⁶ Gre za peto pesem pesnitve, ki je bila leta 1966 objavljena v pesniški zbirki *Τρία κρυφά ποιήματα* (Tri skrivne pesnitve); gl. Jorgos Seferis, *Ποιήματα* (Atene: Ίκαρος, 2000).

⁷ Nekaj pesmi iz te zbirke je prevedenih v knjigi Jorgos Seferis, *Izbrane pesmi*, prev. Marjeta Šašel Kos in Janko Moder (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984).

⁸ Jorgos Seferis, *Ποιήματα* (Atene: Ίκαρος, 2000), 335. Po oceni Rodericka Beatona je bil morda Seferis edini grški pisatelj, »ki je v svojem delu dal tako izjemno mesto usodi Cipra.« Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία* (Atene: Εκδόσεις Νεφέλη, 1996), 265.

⁹ Nikos Engonopoulos, *Ποιήματα* (Atene: Ίκαρος, 2004), 281–2.

rimi drugimi komunisti obsodili na smrt in ustrelili.¹⁰

Vse omembe pesnikov nimajo tako dramatične vsebine. V noveli je na kratko prikazano pesniško tekmovanje v Larnaki, na katerem so pesniki tekmovali (συναγωνίζονται) v oblikovanju pesmi, ki se v ciprskem narečju imenujejo τσιαττίσματα (izg. čatizmata), ciprski verziji kretske mantinade z metrično shemo rimanega jambskega petnajsterskega dvostišja. Vezane so na glasbo in se ponavadi pojejo, čeprav se lahko tudi samo recitirajo. Zafiriu o njih pravi: »Pesmi smo poslušali kot péte.«¹¹ Pomembno je, da se te pesmi oblikujejo v tekmovanju, kjer se neposredno nagraduje sposobnost improvizacije.

Zafiriujeva zgodba 'Gangsterji' je bila predstavljena javnosti na 13. slovenskih dnevih knjige aprila 2008, ki so potekali ob geslu »Jezik je svet.« Geslo nas spomni, da mora biti prevajalec posebej pozoren na jezik izvirnika, saj je vsak jezik, posebej še pisateljski, oblikovanje najrazličnejših razsežnosti človekovega življenjskega sveta. Zafiriujeva pripoved je napisana v enostavnem in zgoščenem slogu, ki včasih spominja na Lorco: stavki so kratki, včasih je opuščen glagol. Pogosto uporablja besede ciprskega narečja (tak primer so že omenjena τσιαττίσματα, ki

so v slovenščino prevedena kot kuplet). V slovenskem prevodu se povest bere tekoče in prepričljivo.

Ciper je od Slovenije tako oddaljen in pri nas je tako malo znan, da je potrebno posredovanje umetnosti. Novela »Οι συμμορίτες« je šele druga samostojna publikacija s področja ciprske književnost v slovenskem jeziku, potem ko je leta 1980 Pomurska založba izdala izbor ciprske poezije *Sodobna ciprska lirika*, ki ga je pripravila pesnica Elli Peonidou.

Zafiriu je angažiran pisatelj, ki se ne more sprijazniti s sedanjo situacijo na Cipru. Prav v interpelaciji je moč njegove proze. Njegovo delo nam da videti, da je razdeljeni Ciper oziroma ciprsko vprašanje veliki gordijski vozle današnjega časa in preizkus za evropsko politiko, tudi preizkus za politiko dialoga. Politična situacija, ki jo je treba rešiti, je nemara najboljše predstavljena v prispevku »Veter piha v smer pravičnega dialoga,« ki ga je maja letos objavila slovenska izdaja časopisa *Le Monde Diplomatique*.

Otok Ciper je imel v antiki, v srednjem in v novem veku zelo dramatično zgodovino. Bil je na robu grškega sveta in niti Atenci ga v dobi svojega 'imperializma' niso dosegli. Če ga je Kimon skušal vključiti v grški svet še pred Periklom, pa je bil ob koncu peloponeške vojne za stratega Konona predaleč. Marsikdaj se zdi, da je Ciper predaleč tudi za današnjo Evropo. Novela Lefkija Zafiriuja nam ga približa: pomaga nam oceniti vrednost in razsežnosti sodobnega ciprskega sveta in postaviti Ciper na oder našega kulturnega in političnega interesa.

Valentin Kalan

¹⁰ Jannis Ritsos, *Gedichte*, izdal in prevedel Klaus-Peter Wedekind (Frankfurt: Suhrkamp 1991), 126–7.

¹¹ Beseda τσιαττίσμα izhaja od glagola τσιαττίζω, ki pomeni ταιριάζω 'uskladiti, ujemati se, ustrezati,' Jerneja Kavčič, *Slovensko-grški evropski slovar/Σλοβεννο-ελληνικό ευρωπαϊκό λεξικό* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2006), s. v. ταιριάζω. Ideja ujemanja je navzoča tudi v slovenski besedi rima (ide. koren *ar-).

VARIA

EVRIPIDOV OREST EPIDAVR, 29. JULIJ–2. AVGUST 2008

Draga Melpomena,

Letos poleti se mi je ponudila priložnost, da si na festivalu v Epidavru ogledam uprizoritev Evripidovega *Oresta* v izvedbi Državnega gledališča severne Grčije iz Soluna. Povodi za ogled so bili precej osebne narave. Scenografinja uprizoritve Meta Hočevar je namreč moja mati, makedonski režiser Slobodan Unkovski je njen stalni sodelavec in star družinski prijatelj, sama pa sem *Oresta* pred dvema letoma prevedla v slovenščino (SNG Drama Maribor, režija Hansguenther Heyme) in prevod že pred meseci, v začetku priprav na uprizoritev v Solunu, posredovala režiserju in scenografinji, da bi se, dokler gledališče ne priskrbi delovnega prevoda (iz nove grščine v srbohrvaščino), ne mučila z angleškimi in nemškimi prevodi.

Ker sem prepričana, da o predstavah, katerih jezika ne obvladamo, sploh če gre za uprizoritev izrazito literarno-dramskih besedil, težko sodimo, sem z namenom, da bi kljub skromnemu znanju jezika prepoznala čim več odtenkov v odnosu lika do izgovorjenih besed (in s tem do celotnega materiala), slovenski prevod *Oresta* vzela s seboj. S scenografinjo sva v Atene prileteli v torek popoldan in zvečer že prisostvovali prvi vaji¹ za *Oresta* v Epidavru. Po vaji sem zmedena stopila do režiserja in ga vprašala, v kolikšni meri so posegali v besedilo, saj sem se izgubila že po prvih treh verzih Elektrinega monologa. Problem ni bil v tem, da bi bilo kaj besedila izpuščenega – dramaturške črte so nekaj povsem normalnega –, ampak v tem, da je bilo besedila odločno preveč. Kjer je pri Evripidu replika dolga dva verza, je imela igralka na odru cel monolog! Režiser se je nasmehnil in mi povedal, da je imel, preden je v roke dobil srbohrvaški prevod novogrškega prevoda, sam podobne probleme. Nihče mu namreč ni omenil, da gre pri prevodu Jorgosa Himonasa iz leta 1998, ki ga je gledališče izbralo za tokratno uprizoritev, prej za prepesnitev oz. parafrazo kot za prevod. Ko sem si naslednji dan priskrbelo izdajo novogrškega besedila, me je sprva začudilo, da ga sicer priznani prevajalec, ki je v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja pripravil tudi prevode Shakesperovega *Hamleta* in *Machbetha*, Evripidovih *Bakantk* in *Medeje* ter Sofoklove *Elektre*, podnaslavlja kot prevod (μετάφραση) in ne parafraza (παράφραση), kar bi bilo vsekakor primerneje, ko pa sem v naslednjih dneh o tem in onem govorila z igralci, sem začela ugotavljati, da imajo sodobni Grki do svojih starih prednikov pač poseben

¹ Predstava je doživela premiero v Solunu, v 'Gozdnem gledališču' (Θέατρο Δάσους), ki je moderna kopija antičnega gledališča (malce manjša od Epidavra) z avditorijem, ki gleda na morje v ozadju.

odnos – kot jih razumejo, berejo, prevajajo, igrajo, uprizarjajo in gledajo oni sami, je edino pravilno, filološko akribijo in kar je še takega pa pocitraj vrag (naj me Grki, ki to berejo, razumejo in mi ne zamerijo preveč). Moje ugotovitve so do neke mere potrdile tudi besede scenografinje, ki se je s prvih aranžirk spominjala, kako nemogoči so bili vsi režiserjevi poskusi, da bi izkoreninil ustaljene igralske vzorce, ki bi jih lahko opisali z dvema besedama: patos in teatralnost. Podoben odnos je vel tudi iz nekaterih kritik, ki so posebej izpostavile sodobne elemente uprizoritve, npr. zvočne in vizualne efekte ter sodobne kostume; kot da bi to v sodobnem gledališču ne bilo nekaj povsem normalnega! Ali pa iz tistih, ki so kot nekaj izjemno sodobnega izpostavljale ironijo; kot da bi ta ne bila vpisana že v samo bistvo Evripidove tragedije in še posebej *Oresta*! A vendar se vsemu temu ne gre preveč čuditi. Nacija, ki sistemsko ne skrbi za kvalitetno šolanje gledaliških kadrov,² gre težko v korak s sodobnim gledališčem in ji, posledično, manjka kritične refleksije gledališča in, nenazadnje, njene lastne preteklosti.

Dejstva, da brez ironije ni tragedije in da je *Orest* brez ironije zgolj melodrama, se je režiser Slobodan Unkovski dobro zavedal, zato pa se je, bi rekla, tako zelo trudil izkoreniniti zgoraj omenjena patos in teatralnost iz igralskih interpretacij. Ker pa je gledališče 'kolektivna ekstaza' in ne stvar posameznika, mu pri vseh ni povsem uspelo. Zato sem se že na drugi vaji, bilo je v sredo, prenehala ukvarjati z drevesi in se posvetila gozdu. Prva stvar, ki je pritegnila mojo pozornost že dan poprej, je bil zbor, čeprav je vadil še brez kostumov. Pri Evripidu sestavljajo zbor argoške ženske, Unkovski pa ga je sestavil iz devetih fantov in devetih deklet. Besedilo zbora je krepko izčrtal, včasih samo na kratke stavke ali besede, navdušujoče pa je bilo njegovo gibanje (koreograf Dimitris Sotiriou); povsem nevsiljivo, premišljeno in v izvedbi natančno se je kot ogromna kaplja prelival med protagonisti po orkestri, prekriti s črnim blagom (2r = 20m), hkrati pa se je vsaka od osemnajstih kapljic gibala po svoje. Če bi videla vse sodobne postavitve antičnih zborov, bi najbrž rekla, da je bila ta ena izmed boljših. Zato sem bila na četrtkovi generalki precej osupla, ko sem zboriste zagledala v kostumih (Angelina Atlagić). Vloga zbora, ki je v grški tragediji splošno razumljena kot glas ljudstva, je bila s črnimi oblekami v stilu narodne noše (dekleta v dolgih krilih, fantje v hlačah, telovnikih, suknjičih in klobukih) vsebinsko sicer utemeljena, vtisa velike kaplje, sestavljene iz individualnih kapljic, ki me je na prejšnjih dveh vajah tako navdušil, pa ni bilo več. Pod širokimi oblekami se je komaj slutilo vse drobne gibe, črna podlaga pa je zbor popolnoma posrkala vase. Saj, če bi ne gledala prejšnjih dveh vaj, bi vsega tega najbrž sploh ne opazila in bi iz videnega najbrž sklepala, da se zbor dviga in spet izginja nazaj v črno anonimnost. Ker pa sem hkrati opazila, da je zbor na nekaterih fotografijah v gledališkem listu, ki so bile posnete na vajah v Solunu, v belem, tako kot večina protagonistov, sem skušala po generalki precej previdno izvedeti, kako je s to stvarjo. Nisem ji prišla do dna, prišla pa sem do zaključka, da je popolnoma nesmiselno ugotavljati, kaj je bilo prej, scena, gib ali kostum, in da sta verjetno vsega kriva pretirana individualizacija ter z njo povezan šum v komunikacijskem kanalu; precej splošen pojav v gledališču, ki me sicer žalosti, čudi pa ne. Gledališka umetnost je pač esenca življenja, življenje danes pa je ena sama nekomunikacija med takoimenovanimi individualisti.

² V Grčiji je šolanje omogočeno samo igralcem na igralskih šolah, ki niso del javnega izobraževalnega sistema; kot režiserji se večinoma preizkušajo igralci ali koreografi.

Med gledalci petkove premiere in prve ponovitve v soboto je največ navdušenja požel prizor s Frigijcem. Pri Evripidu gre za Heleninega sužnja, ki s svojo komično (poženščeno in vzhodnjaško) dikcijo nastopi v vlogi netipičnega sla v trenutku, ko se zdi, da bodo nesrečni, od vseh zapuščeni ter osovraženi otroci (Elektro, Oresta in Pilada igrajo sicer starejši tridesetletniki), ki so obsojeni na smrt, izpeljali svoj načrt rešitve ter hkrati maščevanja in pobili vse, kar jim pride pod roke, tj. Heleno in Hermiono, na koncu pa zažgali še palačo. S tem prizorom v predstavo (in v besedilo) vidno vstopi ironija, ki smo jo prej pogrešali pri nekaterih igralskih interpretacijah, in se stopnjuje do konca. Prizor je postavljen izrazito teatralno, z obilo akcije. Frigijec namreč svojo pripoved o Orestovem in Piladovem napadu na Heleno sproti režira s pomočjo zbora in z mnogo drobnih, duhovitih detajlov, npr. ko se v režiji ugrabitve pojavi potreba po Heleni in dekleta iz zbora željno čakajo, katera bo izbrana za to vlogo, Frigijec pa izbere moškega. A Frigijec je v resnici Frigijka, igra jo ženska (narava nove grščine to dopušča), ki je oblečena v Indijca. Kako domiselno! Kar naenkrat sem v Frigijcu namreč zagledala večkratno begunko, dvakratnega tujca, Drugega skratka, oblečenega v nošo Dionizove pradomovine, in se nehote spraševala, kako se v Solunu počuti državljan *FYROM*. A indijskega kostuma očitno niso vsi razumeli tako kot jaz. Večina je v njem videla napako, tudi kritiki, češ Frigija je vendar v Mali Aziji, ostali, celo nekaj članov igralske ekipe, pa so bili prepričani, da je Frigija pač nekje v Indiji.

Nekatere kritike so predstavi očitale napačno branje predloge, o tem, katero branje je pravilno, pa so molčale. Opis pretresljivega konca bo pokazal, da je bilo, vsaj po mojem mnenju, branje pravilno. Medtem ko Orest, Elektra in Pilad s strehe palače (na ozadju 8 m visokega rdečega rezila giljotine, ki je hkrati portal vhodnih vrat v kovinsko palačo Atridov) grozijo Menelaju, da bodo umorili Hermiono, in ga evforični od zmage in maščevanja zasmehujejo, prikoraka v orkestro dendijevski politik Apolon s filmsko divo Heleno pod roko. Frigijec mu prinese stoječi mikrofoni in z *deus ex machina*-monologom, ki ga je Jorgos Himonas razširil s pretresljivo resničnimi verzi, začne vse, kar se je zgodilo do tega trenutka, dobivati smisel v mnogo širšem kontekstu: politik Apolon, eden tistih, ki so sodelovali pri širšem, božanskem načrtu za trojansko vojno, ki naj zmanjša število ošabnih volivcev, v soju žarometov velikodušno razreši zaplet, ki ga je bil z naročilom Klitajmnestrinega umora spočel sam, in arogantno deli prihodnost, ki jo med zaključnim pevskim nastopom božanske Helene preživeli hvaležno sprejemajo in se radostijo. Tedaj – Evripidovo besedilo se tu konča – kot v počasnem posnetku priteče stari Tindarej (edini od protagonistov, oblečen v črno) s pištolo v roki in začne streljati na Apolona. Apolon se v počasnem posnetku nasmehne, prvi zborist pade, Tindarej ustrelji še enkrat, Helena se smeji, ne poje več, pade zboristka, Tindarej strelja, človeške žrtve padajo, mala bogova, politik in filmska zvezda, pa skozi portal rezila giljotine, ki ni padlo, vstopita v nesmrtnost. Ko obleži še Tindarej, se na morišče prihuljeno priplazi Sel in začne z vojnim dobičkom v očeh ropati trupla. Morda je v očeh nosil preživetje svojih otrok, tako daleč nisem videla. »In *Orestes* there is psychological interest in abundance, but the intention underlying the whole drama is political.«³

³ Philip Vellacott, »The ironic method II – Orestes,« v: *Ironic Drama, a Study of Euripides' Method and Meaning* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), 53. Evripid je *Oresta* uprizoril v zadnjih letih krvave tridesetletne peloponeške vojne leta 408 pr. Kr. v Atenah. Zlate dobe je

Ko Sel v poltemi nadaljuje s svojimi opravki, se z 12 m visokega jambora, ki osrednji scenski element, palačo Atridov, osmišlja tudi kot ladjo (primere ladje z domom so v *Orestu* in atiški tragediji vobče stalnica), na višino dobrih dvajsetih metrov dvigne ogromen bel oblak, na katerem kot na Vélíkem platnu zagledamo projekcijo Helene, zvezde. Pri oblaku je, žal, kot posledica vdora realnosti, tj. zaradi gledalcev, ki izza scene mimo orkestre, takorekoč iz zaodra in preko odra, organizirano vstopajo v avditorij, umanjkal element presenečenja. Gledalci, ki so ob prihodu videli, kako delavci polnijo osem velikih belih helijevih balonov in se potem na vse kriplje trudijo, da bi jih, ujeje v belo blago in z dolgo vrvjo privezane na jambor, kljub vetru obdržali na tleh, so bili bržkone prepričani, da se bodo ti oblečeni baloni v nekem trenutku vzdignili in se pretvarjali, da so, kaj pa vem, oblak; čeprav so bili z enega metra videti samo to, kar so: veliki helijevi baloni, ki jih razmetava veter. Pričakovanja gledalcev so se uresničila, niso bili presenečeni, razočarani pa tudi ne. – Če ne dela giljotina, naj delajo vsaj baloni. – Tiste dni je veter ob večerih narasel, dekle, ki je skrbelo za projekcijo, pa je bilo malce nespretno, zato se ideja Vélíkega platna vsak večer ni posrečila. Pač v skladu s tem, da je igralka, ki je interpretirala vlogo Helene, predvsem vélíka zvezda malih ekranov.

Ne vem več natančno, ali sem do pravkar zapisanih dognanj, opažanj in sklepov o predstavi Evripidovega *Oresta*, ki sem si jo pred dvema mesecema ogledovala pet večerov zapored, vsakič iz druge perspektive (med prvo in zadnjo vrsto je dobrih trideset metrov višinske razlike in dobrih osemdeset metrov relativne razdalje), prišla že v Grčiji ali prav zares šele te dni, ko se trudim spomine na neki pretekli dogodek urediti v sistem. Na večer premiere, okoli osme ure zvečer, smo v najetem avtomobilu družinsko (brat se nama je pridružil dan poprej) in povsem nedisciplinirano hiteli mimo kolon avtomobilov in avtobusov ter mimo začudenih usmerjevalcev prometa, ki so seveda hoteli vedeti, zakaj se ne držimo pravil vrste. *Orestis*, *Orestis*, je ponavljala mati, dokler nas končno ni ustavil policist, ki ga *Orestis*, *Orestis* ni zadovoljil; kot da ne bi vsi, ki so nocoj tu, prišli zaradi *Orestis*! Ko nesporazuma ni pojasnil niti *stage design*, nas je iz vedno hujše zadrege rešila *scenografi(n)ja* (σκηνογραφία, σκηνογράφος). Mati je pritisnila na plin in odslej na vsak strog pogled odgovarjala *skinografija*, *skinografija*. Precej živo se spominjam tudi gospe z ogromnim cvetličnim klobukom, ki je privihrala nekaj minut po začetku, bilo je četrť čez devet, vsi so že sedeli, nekateri že od pol osmih, in teatralno zmedeno prodirala proti ekskluzivnemu sedežu nekje v drugi vrsti levo. Avditorij se je ob tem prizoru hahljal, jaz pa sem se spraševala, če je sploh kdo opazil, da je sicer tehnično potreben prihod igralcev v vidno polje gledalcev, v poltemi iz ozadja levo mimo balonov in desno v orkestro, že uvodni prizor predstave, slika iz prejšnjih dni, pogrebni sprevod za umrlo Klitajmestro? Zdaj se sprašujem, koliko je bilo moje vprašanje sploh smiselno. In kaj sem, ker ne razumem vseh jezikov predstave, spregledala sama.

Z dobro srečo,
Jera Ivanc

---

bilo konec, veličastno peto stoletje se je iztekalo in z njim se je končalo obdobje atiške tragedije. Nekaj mesecev kasneje se je (razočaran nad Atenami) umaknil v Makedonijo, na dvor kralja Arhelaja, kjer je leto ali dve kasneje umrl.

PREVODI SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI V NOVO GRŠČINO ZAPIS PREVAJALKE

Small is beautiful. To reklo mi v spomin vsakič znova priključuje mojo ljubljeno Slovenijo: tako majhna in tako lepa dežela, tako 'majhen' in tako lep jezik. Jezik, ki sem ga prvič slišala v zibelki: zven, glasovi, melodičnost samoglasnikov in soglasnikov (še posebej soglasnikov) v blaženosti brezkrayne čutnosti.

Osem let kasneje sem govorila drug jezik, grški, jezik starodavnih korenin, ki segajo vse do jezika-maternice evropske misli, do jezika-mita: do stare grščine.

Slovenščino bi skoraj pozabila. A k sreči ona ni pozabila name. Prišla je v podobi grecista Marijana Tavčarja in me našla v Gledališki šoli Grškega nacionalnega gledališča, kjer sem se tedaj šolala. Marijan Tavčar je bil navezal prijateljske stike z enim od mojih profesorjev, znamenitim zgodovinarjem - teatrologom Jannisom Siderisom, ki je vesel, da mu lahko predstavi tako redek sadež – slovensko-grško študentko –, poskrbel, da sva se spoznala. Pregovoril me je, naj se lotim prevoda romana *Ne bog ne žival* Kajetana Koviča, ki ga je v sedemdesetih letih izdala založba Alvin Redman Hellas (žal nimam ob sebi nobenega izvoda, da bi se prepričala o natančni letnici izida).

Mislim, da je delo *Ne bog ne žival* prvi slovenski roman, ki je izšel v Grčiji. Po zaslugi tega prevoda sem se začela posvečati svojemu prvemu maternemu jeziku in se ga ponovno naučila. In ko sem se kasneje vzporedno z delom v gledališču sistematično ukvarjala s prevajanjem zlasti iz francoskega jezika, sem si po svojih najboljših močeh prizadevala tudi za prevode slovenskega leposlovja. Ne pozabimo, da je bila v tistih časih Slovenija za Grke tako rekoč *terra incognita* – da ne omenjam, da je tako nemara tudi še dandanes. Kakorkoli že, grško bralstvo je dobilo priložnost seznaniti se z vrsto slovenskih pesnikov in pisateljev:

– konec leta 1970 je pri založbi Μαρτίδης izšla knjižica z naslovom *Σύγχρονοι Γιουγκοσλάβοι Ποητές* (Sodobni jugoslovanski pesniki). Pesmi je prevedel Kostas Asimakopoulos, ki je napisal tudi predgovor in komentar. V antologiji so predstavljeni trije slovenski pesniki: Matej Bor, Dane Zajc in Kajetan Kovič;

– leta 1972 je založba Δωδέκατη Ώρα izdala manjšo antologijo z naslovom *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών* (Antologija sodobnih slovenskih pesnikov). Izbor pesmi in prevod sta delo Marijana Tavčarja. Antologija prinaša pesmi Srečka Kosovela, Alojza Gradnika, Mirana Jarca, Antona Vodnika, Edvarda Kocbeka, Boža Voduška, Maričke Žnidaršič, Mileta Klopčiča, Jožeta Udoviča, Mateja Bora, Ceneta Vipotnika, Jožeta Šmita, Janeza Menarta, Franceta Balantiča, Karla Destovnika - Kajuha, Cirila Zlobca, Branka Hofmana, Petra Levca, Ivana Minattija, Lojzeta Krakarja, Daneta Zajca, Gregorja Strniše, Kajetana Koviča, Vena Tauferja, Saše Vegrija in Tomaža Šalamuna;

– nekoliko kasneje je izšel še prevod pesniške zbirke Maričke Žnidaršič *Nalomljena veja* (žal ne vem, pri kateri založbi);

– leta 1981 je Jannis G. Benekos pri založbi Νίκος Βότσης izdal *Antologijo balkanske kratke proze* (Ανθολογία βαλκανικού διηγήματος). Vključeni sta dve slovenski deli, »Sreča« Cirila Kosmača in »Grob« Andreja Hienga;

– leta 2003 je založba Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος v zbirki Σύγχρονη λογοτεχνία izdala zbirko novel Andreja Blatnika, Igorja Bratoža, Evalda Flisarja, Branka Gradišnika, Draga Jančarja, Uroša Kalčiča, Milana Kleča, Marta Lenardiča, Vinka Möderndorferja, Andreja Moroviča, Maje Novak, Rudija Šelige, Alekse Šušulič in Janija Virka. Zbirka nosi naslov *Σλοβενικά διηγήματα* (Slovenske novele). Prevajalki Theodora Kappou in Dina Sideri sta se naslanjali na angleške in nemške prevode;

– Dina Sideri je iz angleščine prevedla tudi roman Evalda Flisarja *Sanje mojega očeta*, ki je leta 2004 izšel pri založbi Τζέι & Τζέι Ελλάς.

V grški javnosti najbolj znani slovenski pisec je seveda filozof Slavoj Žižek s svojim obširnimi opusom. Do danes so v Grčiji pri založbi Scripta izšli prevodi petih njegovih knjig: *The puppet and the dwarf: The perverse Core of Christianity, Welcome to the Desert of the Real: Five Essays on September 11 and Related Dates, Did Somebody say Totalitarianism: Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion, Iraq: The Borrowed Kettle in The Sublime Object of Ideology*. Kot je razvidno iz naslovov izvirnikov, so bila dela prevedena iz angleščine.

Sama seveda prevajam dosledno iz slovenščine, a sem na žalost v tem trenutku v Grčiji najbrž edina. Poleg romana *Ne bog ne žival* sem v grščino prevedla tri knjige Kajetana Koviča, namenjene najmlajšim bralcem, in sicer *Mačka Murija, Zmaja Direndaja* (Εκδόσεις Λωτός) ter delo *Moj prijatelj Piki Jakob* (Εκδόσεις Σαββάλας). Prevedla sem tudi dve deli Žarka Petana, *Kako je svet postal pisan* (Εκδόσεις Λωτός) in *Pravljice za očeta* (Εκδόσεις Σαββάλας). Leta 2000 sem prevedla roman Brine Svit *Con Brio*, ki je izšel pri založbi Πατάκης.

Založba Εκδόσεις Αστάρτη, s katero že več let tesno sodelujem, je izdala prevod Petanovega *Veselega Diktatorja*, pa tudi dve knjigi njegovih aforizmov (v mojem prevodu). Prav pred kratkim pa je pri isti založbi izšel še roman Tite Kovač - *Artemis Grški feniks* (prav tako v mojem prevodu). Gre za biografijo Joannisa Kapodistriasa, predsednika prve grške vlade in utemeljitelja novogrške države, čigar poreklo sega v Koper, Capo d'Istria.

Prijateljica Flora Konsta, urednica pri založbi Εκδόσεις Αστάρτη in velika ljubiteljica Slovenije, njene narave, kulture in književnosti, mi je predlagala, naj v grščino prevedem nekaj najbolj značilnih črtic Ivana Cankarja, da bi tudi Grki spoznali tega velikega slovenskega književnika. To je seveda tudi moja velika želja in upam, da bo kmalu doživela uresničitev. Prav tako upam, da mi bo uspelo še nekaj, kar se mi zdi izredno pomembno: prepričati kvalitetno grško gledališko skupino, da bi na oder postavila dramsko delo Draga Jančarja *Zalezujoč Godota*, katerega prevod sem že končala.

Zapisa o izdajah slovenskega leposlovja v Grčiji ne bi hotela zaključiti, ne da bi omenila nekaterih predstavitev v grški periodiki.

Zelo pomembna literarna revija ή λέξη je v dveh številkah objavila izbor pesmi Kajetana Koviča in novele »Incident na livadi« Draga Jančarja. Izjemno ugledna revija *Εντευκτήριο*, ki izhaja v Solunu, pa je objavila pesmi Žarka Petana in Vena Tauferja. Prevodi

Kovičevih in Petanovih pesmi ter Jančarjeve novele so moje delo, medtem ko je poezijo Vena Tauferja prevedel njegov grški prijatelj, pesnik in pisatelj Anastasis Vistonitis.

Seveda je ta kratki zapis zelo omejen tako po vsebini (navajam zgolj tisto, kar mi je slučajno znanega o prevodih slovenske poezije in proze v grščino) kot po časovnem obdobju, ki ga pokriva (okrog štirideset let). Upam, da bomo nekoč dobili natančnejšo in popolnejšo bibliografijo prevodov slovenske književnosti v grški jezik.

Lojzka Avajanos

SEZNAM PREVODOV SLOVENSКИH AVTORJEV V NOVOGRŠKI JEZIK

- Ασημακόπουλος, Κώστας, prev. *Σύγχρονοι Γιουγκοσλάβοι ποιητές*, 53–55. Atene: Εκδόσεις Μαυρίδη, 1970.
- Balantič, France. »Ο φουκαράς,« »Το στόμα γεμάτο χρώμα.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 50–51.
- Blatnik, Andrej. »Μια λεπτή κόκκινη γραμμή.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 11–22.
- Bor, Matej. »Συνάντηση,« »Ταξιδεύοντας στην ατομική εποχή.« V: Κώστας Ασημακόπουλος, prev. *Σύγχρονοι Γιουγκοσλάβοι ποιητές*, 53–57.
- . »Αν υπάρχει θεός,« »Περνούσε ο ταξιδιώτης μες στην ατομική εποχή.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 43.
- Bratož, Igor. »Café de Brazil. Πρωινό σχεδιάσμα.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 25–28.
- Destovnik - Kajuh, Karel. »Ας πάμε ζυπόλουτοι,« »Γέφυρες.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 52–53.
- Flisar, Evald. *Τα όνειρα του πατέρα μου. Ένα σκανδαλιστικό αφήγημα κακοποιημένης αθωότητας*. Prev. Κωνσταντίνα Σιδέρη. Pirej: Τζέι & Τζέι Ελλάς, 2004.
- . »Τέλος η ιστορία.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 31–54.
- Gradišnik, Branko. »ΟΕΟΠΙΑΘ.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 57–70.
- Gradnik, Alojz. »Έρωτας θάνατος,« »Στο ερωτικό μεθύσι.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 19–20.
- Hieng, Andrej. »Ο τάφος.« V: Μπενέκος, Γιάννης Γ., prev. *Ανθολογία βαλκανικού διηγήματος*, 206–15.
- Hofman, Branko. »Ο σχοινοβάτης.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 56.
- Jančar, Drago. »Επεισόδιο στο Λιβάνι.« Prev. Λόισκα Αβαγιανού. V: *ή λέξη* 128, junij–avgust 1995, 554–59.
- . »Το βλέμμα ενός αγγέλου.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 73–84.
- Jarc, Miran. »Σπορέας το χειμώνα.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 21.

- Καλιζι, Uroš. »Πνεύματα.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 87–110.
- Κάππου, Θεοδώρα in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*. Atene: Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 2003.
- Kleč, Milan. »Βαθιά θάλασσα.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 113–20.
- Klorčič, Mile. »Βροχερή άνοιξη,« »Τρεις επιθυμίες του παιδιού.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 36–37.
- Kocbek, Edvard. »Ο κόλπος,« »Γαλήνη,« »Σκοτάδι,« »Προσευχή.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 25–28.
- Kosmač, Ciril. »Τύχη.« V: Μπενέκος, Γιάννης Γ., prev. *Ανθολογία βαλκανικού διηγήματος*, 149–63.
- Kosovel, Srečko. »Μπαλάντα,« »Λεύκα,« »Μα δεν υπάρχει θάνατος,« »Τραγωδία στον ωκεανό.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 16–18.
- Kovač, Tita Artemis. *Ο Έλληνας Φοίνικας*. Prev. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Αστάρτη, 2008.
- Κονιζ, Kajetan. *Κάποτε στη Λιουμπλιάνα*. Prev. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Alvin Redman Hellas, 1970.
- . »Φωτιά-Νερό,« »Φυγή,« »Τα ρομπότ.« V: Κώστας Ασημακόπουλος, prev. *Σύγχρονοι Γιουγκοσλάβοι ποιητές*, 70–73.
- . *Ο παιχνιδιάρης δρακούλης*. Prev. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Εκδόσεις Λωτός, 1986.
- . *Ο γάτος Γιούρι*. Prev. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Εκδόσεις Λωτός, 1987.
- . »Μόνος,« »Ο θάνατος των ποιητών,« »Οι πληγμένοι,« »Ρομάντσα.« Prev. Λόισκα Αβαγιανού. V: *ή λέξη* 95, junij 1990, 419–21.
- . *Η μεγάλη των αρκούδων σχολή*. Prev. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Σαββάλας, 1995.
- . »Μον ρεε,« »Το τέλος του βιβλίου,« »Μαύρη προσευχή,« »Εγχειρίδιο ύπνου.« Prev. Λόισκα Αβαγιανού. V: *ή λέξη* 125, januar–februar 1995, 56–58.
- Krakar, Lojze. »Αυτοπροσωπογραφία,« »Ανάμεσα στους αλιείς μαργαριταριών.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 62–64.
- Lenardič, Mart. »Ο δυστυχής Ντανίλο.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 123–28.
- Levec, Peter. »Στην προεξοχή,« »Το ποίημα Ι,« »Η έρημος.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 57–58.
- Menart, Janez. »Ένα μαχαίρι πάνω στο χωριάτικο τραπέζι,« »CROQUIS.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 48–49.
- Minatti, Ivan. »Δεν μπορώ να σου δώσω το γέλιο,« »Οι δυο μας,« »Πρέπει ν' αγαπάς κάποιον.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 59–61.
- Möderndorfer, Vinko. »Το παιδί μας.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 131–46.
- Μορονιζ, Andrej. »Ανάφτρα.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, prev. *Σλοβενικά διηγήματα*, 149–56.
- Μπενέκος, Γιάννης Γ., prev. *Ανθολογία βαλκανικού διηγήματος*. Atene: Εκδόσεις Νίκος Βότσης, 1981.

- Novak, Maja. »Τα φαντάσματα είναι γάτες του Σρέντιγκερ.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, *πρεν. Σλοβενικά διηγήματα*, 159–78.
- Petan, Žarko. *Πώς ο κόσμος έγινε χρωματιστός*. Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Λωτός, 1986.
- . *Παραμύθια για τον μπαμπά*. Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Σαββάλας, 1995.
- . *Αφορισμοί*. Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Αστάρτη, 1998.
- . *Ο εύθυμος διδάκτορας: Φάρσα σε πρόζα*. Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Αστάρτη, 1998.
- . »Ο πρώτος έρωτας,« »Η κοπελιά,« »Τρεις πόθοι.« Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. *Εντευκτήριο* 46, pomlad 1999, 52–53.
- . *Κι άλλοι αφορισμοί*. Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Αστάρτη, 2008.
- Strniša, Gregor. »Το τραγούδι του Ορφέα,« »Ο Οδυσσεάς,« »Η κόλαση: Το βουνό.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 68–69.
- Svit, Brina. *Con brio*. Πρεν. Λόισκα Αβαγιανού. Atene: Πατάκης, 2001.
- Šalamun, Tomaž. »Πελοπόννησος-τα ρυάκια.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 77.
- Šeligo, Rudi. »Άρτος.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, *πρεν. Σλοβενικά διηγήματα*, 181–98.
- Šmit, Jože. »Τα χέρια,« »Κάθε μέρα.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 46–47.
- Šušlič, Aleksa. »Η αιχμή του βέλους της απορίας.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, *πρεν. Σλοβενικά διηγήματα*, 201–204.
- Taufer, Venio. »Η περίοδος της βροχής,« »Ορφέας.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 75–76.
- . »Υπαιθρια συναυλία,« »Το καγκουρά,« »Ο κατάλογος,« »Άμλετ,« »Όταν σ' αγγίζω,« »Καίει το φιτίλι,« »Ανοίγεται στον αέρα,« »Λάσπη το ψύχος,« »Πόσο μακρύς ο χρόνος,« »Όταν ακούγονταν ακόμα οι σβόλοι της γης,« »Ίσως οι βελόνες του Κέδρου,« »Το ανασηκωμένο άλογο,« »Στον κόσμο.« Πρεν. Αναστάσης Βιστωνίτης. *Εντευκτήριο* 46, pomlad 1999, 45–51.
- Tavčar, Marijan, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*. Atene: Εκδόσεις Δωδέκατη Ώρα, 1972.
- Udonič, Jože. »Ζούσα αιχμάλωτος,« »Μια λοξή σκοτεινή βροχή.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 38–40.
- Vegri, Saša. »Το φεγγάρι κάλπασε μακριά,« »Μη κοιτάζεις.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 72–74.
- Vipotnik, Cene. »Το υπόγειο ποτάμι.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 44–45.
- Virk, Jani. »Η θέα προς το Τύχο Μπράχε.« V: Θεοδώρα Κάππου in Ντίνα Σιδέρη, *πρεν. Σλοβενικά διηγήματα*, 207–31.
- Vodnik, Anton. »Νεκροί γείτονες,« »Η τρίτη ολονυχτία,« »Νανούρισμα,« »Το κορίτσι με το λουλούδι.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 22–24.
- Vodušek, Božo. »Αίας,« »Μοτίβο του Οδυσσέα,« »Όταν οι αδάμαστοι Προμηθείς.« V: Marijan Tavčar, *πρεν. Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 29–32.

- Zajc, Dane. »Το τραγούδι της νιότης.« V: Κώστας Ασημακόπουλος, prev. *Σύγχρονοι Γιουγκοσλάβοι ποιητές*, 65–66.
- . »Ο πιασμένος σκύλος,« »Πεθαμένα πράγματα,« »Όλα τα πουλιά.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 65–67.
- Zlobec, Ciril. »Ο άνθρωπος χωρίς ελαττώματα,« »Βράδυ.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 54–55.
- Žižek, Slavoj. *Μίλησε κανείς για ολοκληρωτισμό; Πέντε παρεμβάσεις σχετικά με την (κατά) χρήση μιας ιδέας*. Prev. Βίκυ Ιακώβου. Atene: Scripta, 2002.
- . *Καλωσορίσατε στην έρημο του πραγματικού*. Prev. Βίκυ Ιακώβου. Atene: Scripta, 2003.
- . *Η μαριονέτα και ο νάνος. Ο διαστροφικός πυρήνας του Χριστιανισμού*. Prev. Κώστας Περέζους. Atene: Scripta, 2005.
- . *Το υψηλό αντικείμενο της ιδεολογίας*. Prev. Βίκυ Ιακώβου. Atene: Scripta, 2006.
- . *Ιράκ. Η δανεική χύτρα*. Prev. Κώστας Σταφυλάκης. Atene: Scripta, 2006.
- Žnidaršič, Marička. *Μισοσπασμένο κλωνάρι*. Prev. Marijan Tavčar. Atene, s. n., 1986.
- . »Φθινόπωρο,« »Χειμώνας κι αγάπη,« »Άνοιξη στη θάλασσα,« »Τελευταία παραγγελία.« V: Marijan Tavčar, prev. *Ανθολογία σύγχρονων Σλοβένων ποιητών*, 33–35.

Bibliografski seznam V. V. in J. K.

IZVLEČKI / ABSTRACTS

Douglas L. Cairns

POGLEDI LJUBEZNI IN SOVRAŠTVA: KULTURNI VZORCI ZRENJA IN ČUSTVOVANJA V STAROGRŠKI KULTURI

(Looks of Love and Loathing: Cultural Models of Vision and Emotion in Ancient Greek Culture)

Članek se ukvarja s stičnimi točkami med kulturnimi vzorci čustvovanja, predvsem ljubezni in zavisti, ter poljudnimi in znanstvenimi vzorci zrenja v stari Grčiji. Čeprav se vloga oči v izražanju teh čustev lahko prekriva s splošno razširjenim prepričanjem, da je gledanje 'haptičen', snoven proces, soroden dotiku, pa konceptov, povezanih s čustvovanjem, ni mogoče zajeti v enotno in vseobsegajočo teorijo o fizičnih učinkih zrenja in stanj, ko smo predmet opazovanja. V primerih, ko se posamezni kulturni vzorci zrenja ('aktivni', 'pasivni' in 'interaktivni') ujemajo s kulturnimi vzorci čustvovanja, se besedila nanje sklicujejo; kadar je ujemanje manj izrazito, jih prilagajajo; kadar ujemanja ni, jih preprosto zanemarijo.

This paper considers the intersection of cultural models of emotion, specifically love and envy, with folk and scientific models of vision in Greek antiquity. Though the role of the eyes in the expression of these emotions can intersect with widespread beliefs in vision as a 'haptic', material process, analogous to touch, none the less the emotional concepts resist absorption into a single over-arching theory of the physical effects of seeing and being seen. The specific cultural models of vision ('active', 'passive', and 'interactive') are enlisted in support of cultural models of emotion where they fit, modified where they fit less well, and ignored when they do not fit at all.

Kristina Tomc

PINDARUM QUISQUIS STUDET AEMULARI: INTERPRETACIJA HORACIJEVE PESMI 4.2

(*Pindarum quisquis studet aemulari*: An Interpretation of Horace's Ode 4.2)

V središču razprave so Horacijeve poetološke metafore: letenje, zgodba o Dedalu in Ikarju, deroča reka, drobna matinska čebela in mogočni dirkajski labod, Julovo žrtveno govedo in Horacijevo

nežno, pisano tele. Na podlagi analize teh podob avtorica raziskuje navidezno protislovje med pindarsko in kalimahejsko poetiko. Zadnji, krajši del članka obravnava Horacijevu *recusatio*.

The paper focuses on Horace's poetological metaphors: flying, the story of Daedalus and Icarus, the rushing river; the tiny, laborious Matinian bee and the mighty Dircaean swan; Iulus' sacrificial cattle and Horace's tender, colourful calf. An analysis of these images calls into question the apparent contradiction between Pindaric and Callimachean poetics. The article concludes with a brief discussion of Horace's *recusatio*.

Monika Deželak Trojar

ENODIJEV PANEGIRIK NA ČAST KRALJU TEODERIKU ALI KAKO RETORIKA PIŠE ZGODOVINO

(The Panegyric Composed by Ennodius in Honour of King Theodoric: How Rhetoric Writes History)

Prvi del članka vsebuje prikaz Enodijevega literarnega dela, ugotavlja stopnjo njegove klasične izobrazbe in opisuje njegov odnos do zgodovinske realnosti časa, v katerem je živel, med drugim tudi odnos do Teoderika. Uvodni del razprave o *Panegiriku na čast kralju Teoderiku* je posvečen vprašanju datacije in okoliščinam nastanka, osrednji pa Enodijevi izvornosti v odnosu do (šolske) retorične tradicije, zlasti s stališča govorniških opravil (*inventio, dispositio, elocutio*).

The first section of the article outlines Ennodius' literary oeuvre, the level of his classical education, and his attitude to the historical reality of his time, including Theodoric. The second section moves on to the *Panegyric in Honour of King Theodoric* itself. After a preliminary inquiry into the date and circumstances of its composition, it focuses on Ennodius' originality versus the school rhetorical tradition, especially with regard to the orator's tasks (*inventio, dispositio, elocutio*).

Athanasios Markopoulos

PROBLEMI BIZANTINSKE ŠOLSKE UREDITVE

(Problems of Byzantine Education)

V Bizancu je bilo izobraževanje stvar osebne izbire. In medtem ko je država dobro vedela, da njeni uslužbenci potrebujejo vsaj osnovno šolanje, ni bila izobrazba sama po sebi nikoli predpogoj za to, da bi posameznik lahko zasedel cesarsko službo. Kar se tiče učnega programa, so bizantinske šole skozi vso zgodovino cesarstva ohranjale tesno navezavo na grško-rimsko intelektualno izročilo, hkrati pa so se izkazale za izjemo prilagodljive, ko se je bilo v teku stoletij potrebno prilagajati novim okoliščinam.

Education in Byzantium was a matter of individual choice. And while the state was fully aware that its functionaries required at least a rudimentary schooling, education in itself was never a prerequisite

for holding an imperial post. In terms of their curriculum, Byzantine schools maintained a close link with Byzantium's Graeco-Roman intellectual heritage throughout the history of the Empire, but they also proved impressively flexible in adapting to their circumstances over the centuries.

Nada Grošelj

ANGLEŠKA ELEGIJA IN NJENE ANTIČNE KORENINE

(The English Elegy and Its Classical Origins)

V antiki je bila 'elegija' vsaka nekoliko daljša pesem, zložena v elegičnem distihu, tematsko pa je – zlasti v stari Grčiji – lahko obravnavala pestro paleto govorečevih čustev in mnenj. Nasprotno se je v angleški poeziji razvila nova podzvrst, 'pogrebna elegija', tako da se je pojem elegije počasi zožil na pesem, ki izraža tožbo ali vsaj kaže resen, zamišljen ton. Drug pomemben odklon angleške elegije od njene antične predhodnice je njena poljubna oblika. Odločilni kriterij 'elegičnosti' se je tako prenesel z oblike na vsebino, predvsem pa na razpoloženje.

In Graeco-Roman times, the 'elegy' was any longer elegiac form, which could deal, especially in Ancient Greece, with a wide range of themes expressing personal feelings or opinions. In English poetry, by contrast, there developed a new sub-genre of 'funeral elegy', and the concept of elegy accordingly narrowed down to a poem expressing lament or displaying a grave, pensive tone. Another important divergence from its Classical predecessor is the arbitrariness of its form. Thus the decisive criterion of the 'elegiac' has shifted from form to content and especially to mood.

